

Верховенство ПРАВА ПРАВА ЛЮДИНИ



У цьому випуску:

- ▶ Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти України за період 01.07.2023 – 01.10.2023
- ▶ Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав за період 01.07.2023 – 01.10.2023
- ▶ Рішення Європейського суду з прав людини
- ▶ Посібник із застосування Європейської конвенції з прав людини під час надзвичайної ситуації (Кримінальне судочинство)
- ▶ Окремі питання функціонування європейської системи захисту прав людини

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

Упорядник:

Ірина Кушнір, менеджерка проекту Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду»

Над текстом видання працювали:

Валентина Кумеда, національна консультантка проекту Ради Європи

Дизайн видання:

Анастасія Леонова, графічна дизайнерка

У виданні опубліковано Посібник із застосування Європейської конвенції з прав людини під час надзвичайної ситуації (кримінальне судочинство), розроблений національними експертами Ради Європи Сергієм Зайцем та Дар'єю Свиридовою на запит Відділу програм співробітництва Ради Європи в рамках проекту «Забезпечення ефективної реалізації права на справедливий суд (ст. 6 ЄСПЛ) в Україні», за фінансової підтримки Трастового фонду «Права людини».



У виданні використані картини *Сергія Ткаченка* (громадський діяч, художник, старший співробітник проекту Ради Європи в Україні «Підтримка демократичних післявоєнних виборів в Україні») та *Сергія Вільгановського* (професійний художник, артдиректор, викладач студії «Vil Ganovski T-Studio»).

Це видання є виключною відповідальністю проекту Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду». Цитуючи цей документ, необхідно зазначати як джерело «Бюлетень: Верховенство права. Права людини». Важливо пам'ятати, що для застосування практики Європейського суду з прав людини¹ при вирішенні судових справ, необхідно ознайомитись із повним текстом рішення Суду.

Для зворотнього зв'язку та пропозицій, будь ласка, звертайтеся на електронну адресу: Iryna.Kushnir@coe.int

1. Далі по тексту використовується скорочення Європейський суд, ЄСПЛ, Суд

Зміст

I. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти України (за період 01.07.2023 – 01.10.2023)	4
1. Рішення Європейського суду з прав людини	5
2. Ухвали щодо неприйнятності	17
3. Ухвали щодо вилучення заяв із реєстру справ	20
4. Справи, комуніковані Європейським судом з прав людини Уряду України	21
II. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав (за період 01.07.2023 – 01.10.2023)	24
1. Рішення Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав	25
III. Рішення Європейського суду з прав людини	56
1. Кубат та інші проти Чеської Республіки	57
2. Юрій Васильович Братушка проти України	89
3. ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» проти Хорватії	94
4. Неждет Шахін та Періхан Шахін проти Туреччини	128
5. Пенгезов проти Болгарії	153
6. Сафонов та Сафонова проти України	180
IV. Посібник із застосування Європейської конвенції з прав людини під час надзвичайної ситуації	192
V. Окремі питання функціонування європейської системи захисту прав людини	248
1. Незалежність судової влади в державах-членах. Роль Європейського суду з прав людини (Армен Арутюнян, суддя Європейського суду з прав людини) 	249
2. Захист прав людини в умовах війни (Микола Гнатівський, суддя Європейського суду з прав людини) 	249
VI. Показчик справ, вказаних у Розділі I та Розділі II	250

I. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти України

за період 01.07.2023 – 01.10.2023



«Епоха серця»

1. Рішення Європейського суду з прав людини

1. Шахміна та Шахмін проти України (Shakhmina and Shakhmin v. Ukraine) від 06.07.2023, заява № 14480/20

Автомобіль заявників зіткнувся з вантажівкою, внаслідок чого вони отримали тяжкі тілесні ушкодження. За кермом вантажівки перебував працівник державного підприємства. Досудове розслідування, а також цивільне провадження за позовом заявників до підприємства та страхової компанії тривають.

Визнано порушення п. 1 ст. 2 Конвенції у зв'язку з неефективним розслідуванням дорожньо-транспортної пригоди, яка становила загрозу життю заявників, а саме: права заявників як потерпілих не були належним чином захищені (другого заявника не було визнано потерпілим, відповідні експертизи щодо його стану не проводились); на етапі досудового розслідування не було проведено достатньо заходів (не

проведено відтворення обстановки та обставин події; ані учасники, ані очевидці ДТП не були допитані); допущено недоліки при зборі доказів (медична експертиза тілесних ушкоджень першої заявниці та автотехнічна експертиза транспортних засобів були проведені на основі обмеженої кількості доказів); відсутність ретельності та оперативності підірвала здатність органів державної влади встановити обставини справи.

Розмір сатисфакції: 6 000 євро відшкодування моральної шкоди та 250 євро відшкодування судових витрат.

Ключові слова: ефективне розслідування, дорожньо-транспортна пригода

2. Коцаба та інші проти України (Kotsaba and Others v. Ukraine) від 06.07.2023, заяви №№ 20293/16, 27411/20, 44060/21

Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю відповідних і достатніх підстав для тримання під вартою (ненадання оцінки індивідуальних ситуацій щодо зменшення ризику вчинення повторного правопорушення, змови чи втечі – за заявою першого та третього заявників; не розглянуто можливість застосування інших запобіжних заходів – за заявою першого заявника; наведення судами підстав, які з часом стали неналежними – за заявами першого та другого заявників; використання

припущень у зв'язку з відсутністю будь-яких обґрунтованих підстав щодо ризиків втечі або перешкоджання правосуддю - за заявою першого та третього заявників).

Розмір сатисфакції: по 2 000 євро моральної шкоди та 250 євро відшкодування судових витрат кожному заявнику.

Ключові слова: тримання під вартою, тривалість тримання під вартою

3. Шкуренко та інші проти України (Shkurenko and Others v. Ukraine) від 06.07.2023, заяви № 44327/21, 7703/22, 7713/22, 8349/22, 20339/22

Скарги заявників стосувались неналежних умов тримання під вартою (переповненість камер, відсутність свіжого повітря, відсутність або неналежні санітарно-гігієнічні умови, відсутність або неналежна якість постільної

білизни, низька якість харчування, відсутність або обмежений доступ до душу, відсутність або недостатнє природне освітлення тощо), зокрема, у Київському слідчому ізоляторі, Криворізькому слідчому ізоляторі та

Чернігівському слідчому ізоляторі, а також інших порушень Конвенції.

Визнано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг (за заявами всіх заявників).

Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (по справі першого заявника – 4 р. 5 міс. та 22 дн.; другого – більш ніж 3 р. 9 міс.; третього – більш ніж 4 р. 6 міс. та 11 дн.; четвертого – більш ніж 4 р. 6 міс. та 11 дн.; п'ятої заявниці – 2 р. 1 міс. та 2 дн.), наведенням стандартних підстав судами для продовження строку тримання без розгляду індивідуальних ситуацій, непроведенням оцінки альтернативних запобіжних заходів, необґрунтованістю судових рішень.

Визнано порушення п. 4 ст. 5 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю судового перегляду тримання під вартою за заявою п'ятої заявниці (розгляд здійснювався із

затримками від чотирьох днів до шести місяців з дати подання клопотань).

Визнано порушення п. 5 ст. 5 Конвенції у зв'язку відсутністю відшкодування за порушення п. 3 ст. 5 Конвенції за заявою першого-третього та п'ятої заявників.

Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження (за заявою першого заявника – 5 р. 5 міс., перша інстанція; третього – більше 4 р. 8 міс., перша інстанція) та ст. 13 Конвенції у зв'язку з відсутністю у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту щодо таких категорій порушень (за заявами першого та третього заявників).

Розмір сатисфакції: по 9 800 євро першому-четвертому заявникам та 6 700 євро п'ятій заявниці *моральної шкоди*; *відшкодування судових витрат* по 250 євро кожному заявнику.

Ключові слова: тримання під вартою, надмірна тривалість, гідність, простір у в'язничних камерах, переповненість

4. Лагошенко та інші проти України (*Lagoshenko and Others v. Ukraine*) від 06.07.2023, заяви №№ 47045/21, 56240/21, 58210/21, 1398/22, 8393/22, 48029/22

Заявники скаржились на надмірну тривалість відкритих відносно них кримінальних проваджень (по справі першого заявника – більш ніж 8 р. 2 міс. та 2 дн., перша інстанція; другого – більше ніж 12 р. 1 міс., три інстанції; третього – більше 8 р. 9 міс. та 15 дн., дві інстанції; четвертого – більше ніж 5 р. 8 міс. та 28 дн., перша інстанція; п'ятого – більше ніж 5 р. та 17 дн., дві інстанції).

Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що тривалість провадження по справах була надмірною та не відповідала

вимозі розумного строку (за всіма заявами).

Визнано порушення ст. 13 Конвенції з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

Розмір сатисфакції: 3 000 євро, 3 600 євро, 2 400 євро, 1 200 євро, 1 800 євро, 1 200 євро *моральної шкоди* першому – п'ятому заявникам відповідно.

Ключові слова: тривалість провадження, розумний строк

5. Ганиш та інші проти України (*Ganysh and Others v. Ukraine*) від 06.07.2023, заяви №№ 36314/15, 1129/22, 24627/22

Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (по справі першого заявника – 3 р. 6 міс. та 23 дн.; другого – більше 2 р. та 6 дн.; третього

– 1 р. 10 міс. та 2 дн.) та наведенням судами підстав, які з часом стали неналежними, використанням припущень у зв'язку з відсутністю будь-яких обґрунтованих підстав щодо ризиків втечі або перешкодження правосуддю,

відсутністю аналізу індивідуальної ситуації заявників, непроведенням оцінки можливості застосування альтернативних запобіжних заходів, прийняття спільних для декількох осіб рішень про тримання під вартою.

Визнано порушення п. 4 ст. 5 Конвенції за заявою третього заявника у зв'язку з недоліками в провадженні щодо перевірки законності тримання під вартою (незважаючи на клопотання, заявнику відмовлено у особистій участі в засіданні апеляційного суду).

Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження (за заявою першого заявника – більше ніж 8 р. 2 міс., три інстанції; другого

– більше 5 р. 4 міс., перша інстанція) та ст. 13 Конвенції у зв'язку з відсутністю у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту для таких категорій порушень (за заявами першого та другого заявників).

Розмір сатисфакції: 2 900 євро, 2 000 євро, 1 600 євро *моральної шкоди* першому-третьому заявникам відповідно, по 250 євро *відшкодування судових витрат* першому та третьому заявникам.

Ключові слова: тривалість тримання під вартою, надмірна тривалість, розумний строк, тривалість провадження

6. Фіяло та інші проти України (*Fiyalo and Others v. Ukraine*) від 06.07.2023, заяви №№ 62545/15, 19052/19, 19130/19, 5142/22

Перший заявник їхав на велосипеді та, як стверджувалось, був збитий мікроавтобусом, внаслідок чого отримав черепно-мозкову травму. Спочатку за результатами дослідчої перевірки було відмовлено у відкритті кримінальної справи з огляду на відсутність доказів зіткнення. Пізніше провадження було розпочато та проведено низку слідчих дій. В ході провадження окремі рішення слідчого скасовувались з огляду на виявлені недоліки. Врешті решт справу було закрито, оскільки, на думку слідчого, заявник отримав травму внаслідок падіння з власної необережності. Суди підтримали рішення слідчого.

Ключові моменти справи: постанови про відмову в порушенні справи, винесені без належного дослідження обставин; справу було відкрито лише після тривалої дослідчої перевірки; неефективність розслідування було визнано безпосередньо національними судами; не вжито достатніх заходів на попередньому етапі розслідування.

Близьку родичку *другого та третьої заявників* збив автомобіль, внаслідок чого вона померла. Спочатку водія було допитано як свідка, а пізніше пред'явлено обвинувачення. В подальшому технічна експертиза не встановила вини водія, його було виправдано. Апеляційний суд скасував виправдальний вирок і направив справу на новий розгляд, оскільки, суд першої інстанції дослідив важливі

докази за відсутності заявників.

Ключові моменти справи: низка недоліків у зборі доказів; відсутність реальних спроб з боку слідчих органів провести ретельне розслідування; неефективність розслідування було визнано безпосередньо національними судами.

Батько четвертого заявника, перебуваючи на місці пасажира, отримав смертельні травми внаслідок наїзду іншого автомобіля. Свідок стверджував про перебування водія іншого автомобіля у стані алкогольного сп'яніння. Спочатку судово-медична експертиза не була проведена через ненадання слідчим даних щодо забору сечі та крові водія. Пізніше за результатами однієї експертизи було встановлено, що водій не перебував в стані сп'яніння, другої – встановлено наявність у нього патологій мозку. Справу було закрито. Відповідне рішення було скасовано судом. В ході провадження неодноразово було змінено слідчого та прокурора. Провадження триває.

Ключові моменти справи: низка недоліків у зборі доказів; неефективність розслідування було визнано безпосередньо національними судами; неодноразове повернення справи на додаткове розслідування у зв'язку з недостатністю вжитих слідчими заходів; нехарактерно велика кількість повторних судово-медичних експертиз; відсутність ретельності

та оперативності, що підірвало здатність встановити обставини справи; неспроможність перевірити різні версії події; не вжиття достатніх заходів під час досудового розслідування.

Визнано порушення п.1 ст. 2 Конвенції у зв'язку з неефективним розслідуванням подій, що спричинили смерть або загрожували

життю осіб, без участі представників держави.

Розмір сатисфакції: по 6 000 євро відшкодування *моральної шкоди* та 250 євро *відшкодування судових витрат* першому-четвертому заявникам.

Ключові слова: ефективне розслідування, дорожньо-транспортна пригода

7. Корж та інші проти України (*Korzh and Others v. Ukraine*) від 06.07.2023, заяви №№ 56154/21, 56156/21, 56157/21, 56159/21, 56957/21, 57094/21, 57394/21, 57531/21, 8371/22, 16211/22

Скарги заявників стосувались неналежних умов тримання під вартою (наявність в камері комах та гризунів, відсутність свіжого повітря, відсутність або недостатнє природне освітлення, відсутність або неналежна якість постільної білизни, запліснявіла або брудна камера, пасивне паління, низька якість харчування тощо), зокрема, у Київському слідчому ізоляторі, Криворізькій установі виконання покарань № 3, Дніпровській установі виконання покарань № 4.

Визнано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку

з неналежними умовами тримання під вартою та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг (за заявами всіх заявників).

Розмір сатисфакції: 5 300 євро п'ятому заявнику, іншим дев'ятьом по 7 500 євро *матеріальної та моральної шкоди* та *відшкодування судових витрат* кожному.

Ключові слова: тримання під вартою, гідність, умови тримання

8. Селегей та інші проти України (*Selegey and others v. Ukraine*) від 06.07.2023, заяви №№ 50900/18, 47905/21, 53316/21

Визнано порушення п. 1 ст. 5 Конвенції у зв'язку з незаконним триманням під вартою заявників (за заявою першого заявника – відсутність підстав для арешту без попереднього рішення суду; другого та третього – затримка у звільненні з під варти).

Визнано порушення п. 5. ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю відшкодування за незаконний арешт або затримання у національній правовій системі (за заявами першого та другого заявника).

Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження (4 р. 2 міс. 8 дн., перша інстанція) за заявою другого заявника та ст. 13 Конвенції з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

Розмір сатисфакції: 1 800 євро, 3 350 євро, 1 800 євро *моральної шкоди* першому-третьому заявникам відповідно та по 250 євро *відшкодування судових витрат* кожному.

9. Роман та інші проти України (*Roman and Others v. Ukraine*) від 06.07.2023, заяви №№ 20554/18, 28640/21, 46040/22

Заявники скаржились на надмірну тривалість цивільних проваджень (по справі першого заявника – 6 р. 10 міс. 13 дн., три інстанції, в тому числі затримка провадження на час розгляду Конституційним Судом України справи

щодо законодавства про люстрацію; другого – 5 р. 3 міс. та 20 дн., перша інстанція; третього – 5 р. 4 міс. та 21 дн., перша інстанція).

Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у

зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

Розмір сатисфакції: 900 євро, 1 500 євро,

1 500 євро *моральної шкоди* та *відшкодування судових витрат* першому – третьому заявникам відповідно.

Ключові слова: тривалість цивільного провадження, розумний строк

10. Косько проти України (*Kosko v. Ukraine*) від 06.07.2023, заява № 41832/16

Заявник мав інвалідність I групи, пошкодження спинного мозку, біль в спині. Він скаржився на неналежне надання медичної допомоги під час його ув'язнення протягом 1 р., 1 міс. та 15 дн. (зокрема, відсутність або затримка в отриманні консультації з лікарем, відсутність/затримка в проведенні медичного обстеження, відсутність або затримка медикаментозної терапії, в тому числі знеболення).

Визнано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з ненаданням належної медичної допомоги під час тримання заявника під вартою.

Розмір сатисфакції: 7 500 євро *моральної шкоди* та 250 євро *відшкодування судових витрат* дружині заявника (на час розгляду справи заявник помер).

Ключові слова: тримання під вартою, медична допомога

11. Володимир Торбіч проти України (*Volodymyr Torbich v. Ukraine*) від 13.07.2023, заява № 14957/13

Заявник, журналіст і головний редактор інформаційного агентства, на підставі Закону України «Про доступ до публічної інформації» подав запит до Рівненської ОДА щодо надання знеособленої інформації про виплати голові, його заступникам і всім іншим працівникам у період 2009 - 2011 рр. з вказанням посади, виду виплат помісячно. Інформацію йому було надано лише декількома підрозділами, інші відмовили на підставі Закону України «Про захист персональних даних». Національні суди відмовили у задоволенні позову заявника. По-перше, прізвища та імена працівників були вказані на табличках на дверях до кабінетів в адміністрації, відповідно, поєднання такої інформації із запитуваною дозволило б ідентифікацію працівників. По-друге, особиста інформація про майновий стан не підлягала поширенню без попередньої згоди суб'єкта даних. По-третє, заявник подав запит від імені інформаційного агентства, а не від себе особисто, таким чином, його особисті права не були порушені.

Два наступних запити заявник надіслав до Верховної Ради України з проханням надати копії декларацій про майно, доходи, витрати

і зобов'язання майнового характеру 22-х народних депутатів. Інформацію йому було надано частково, зокрема, копії декларацій лише тих народних депутатів, які надали свою згоду на надсилання інформації. Також було повідомлено, що частина декларацій перебувала у відкритому доступі на веб-ресурсах. У наданні іншої частини інформації було відмовлено. Національні суди визнали відмову правомірною, оскільки заявник вимагав копії декларацій (які містили персональні дані не лише відповідних народних депутатів, а й членів їхніх сімей), а не конкретну інформацію з декларацій.

Визнано порушення ст. 10 Конвенції, оскільки втручання у право не було необхідним в демократичному суспільстві. Зокрема, національні органи, головним чином, посилалися на необхідність захисту конфіденційної інформації, однак, не оцінили застосування цієї позиції в контексті права доступу до такої важливої інформації, як використання бюджетних коштів. Національні суди також не врахували та не розмежували, де це було необхідно, загальні формулювання відмов і можливість надання інформації у

форматі, який відрізнявся від запитуваного заявником. У випадку із деклараціями підхід національних органів влади був надто формалістичним та обмежувальним, оскільки, в принципі, існувала можливість задовольнити запит заявника, наприклад,

шляхом видалення окремих персональних даних із їх копій.

Ключові слова: право на інформацію, декларації про майновий стан, виплати державним службовцям

12. Головін проти України (*Golovin v. Ukraine*) від 13.07.2023, заява № 47052/18

Заявник був призначений суддею Конституційного Суду України у 2006 році. Він брав участь у прийнятті рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010. Постановою Верховної Ради України від 24.02.2014 р. № 775-VII «Про реагування на факти порушення суддями Конституційного Суду України присяги судді» на підставі п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України (у редакції 2014 року) повноваження п'ятьох суддів, в тому числі заявника, було достроково припинено, а Генеральній прокуратурі України доручено порушити кримінальне провадження по факту прийняття рішення № 20-рп/2010.

Вищий адміністративний суд визнав постанову парламенту про звільнення заявника незаконною. Зокрема, суд дійшов висновку, що парламентом не були дотримані міжнародні та національні правові принципи щодо незалежності судової влади, судді не можуть бути притягнуті до відповідальності за результати свого голосування, парламент також не дотримався передбаченої процедури звільнення судді Конституційного Суду України. Верховний Суд скасував це рішення, характеризуючи Конституційний Суд України, насамперед, як політичний орган, а не як суд у розумінні ст. 6 Конвенції.

Визнано порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з недотриманням принципів законності та правової визначеності при використанні владою своїх дискреційних повноважень при звільненні заявника. Зокрема, в законодавстві відсутнє детальне та чітке пояснення складових елементів «порушення присяги», як підстави для припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який відіграє

вирішальну роль у підтримці верховенства права та демократії. До того ж ані парламент, ані Верховний Суд не здійснили визначальний та необхідний у цій справі аналіз того, чи можна тлумачити положення законодавства про функціональний імунітет суддів відносно результатів голосування як обмеження обсягу відповідальності таких суддів за порушення присяги (також див. [Ovcharenko and Kolos v. Ukraine](#)).

Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з недостатнім обґрунтуванням Верховним Судом рішення, оскільки він не надав відповідь на питання, чи було звільнення заявника сумісним з конституційними гарантіями незалежності суддів, включно з питанням функціонального імунітету суддів Конституційного Суду, що обмежує обсяг їхньої юридичної відповідальності за результати голосувань як суддів цього суду.

Необхідності розгляду скарг заявника за ст. 13 Конвенції не встановлено.

ЄСПЛ відхилив вимогу заявника про справедливу сатисфакцію, оскільки визнав встановлення порушення достатнім відшкодуванням за будь-яку моральну шкоду. Щодо відшкодування матеріальної шкоди заявник не надав достатньої інформації та належного підрахунку стверджуваного розміру шкоди.

Ключові слова: суддівська кар'єра, звільнення, незалежність суду, суддівський імунітет, вмотивоване рішення, порушення присяги суддею

13. Швець та інші проти України (*Shvets and Others v. Ukraine*) від 20.07.2023, заяви №№ 50415/21, 52787/21, 52790/21, 56552/21, 56555/21, 56557/21, 61072/21, 7516/22, 7519/22

Скарги заявників стосувались неналежних умов тримання під вартою (переповненість, пасивне куріння, відсутність свіжого повітря, відсутність або неналежна якість гігієнічних засобів, відсутність або обмежений доступ до питної води, низька якість харчування, відсутність приватності під час користування туалетом, відсутність або обмежений доступ до душу, тощо), зокрема, у Криворізькій установі виконання покарань № 3, Дніпровській установі виконання покарань № 4, Чернігівському слідчому ізоляторі.

Визнано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг (за заявами всіх заявників).

Розмір сатисфакції: 4 900 євро третьому заявнику, іншим вісьмом – по 7 500 євро *матеріальної та моральної шкоди* кожному.

Ключові слова: тримання під вартою, гідність, умови тримання

14. Чеботар проти України (*Chebotar v. Ukraine*) від 20.07.2023, заяви №№ 3790/21, 42948/21

Скарги заявника стосувались неналежних умов тримання під вартою (відсутність приватності під час користування туалетом, відсутність свіжого повітря, відсутність або обмежений доступ до душу, низька якість питної води, відсутність або неналежна якість гігієнічних засобів) у Дніпровській установі виконання покарань № 4 та інших порушень Конвенції.

Визнано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (більше ніж 3 р. 2 міс.), відсутністю індивідуальної оцінки підстав триваючого тримання під вартою, відсутністю оцінки індивідуальних ризиків, використанням стандартних формулювань для продовження строку тримання під вартою.

Розмір сатисфакції: 9 100 євро *моральної шкоди* та 250 євро *відшкодування судових витрат*.

Ключові слова: тримання під вартою, гідність, умови тримання, обґрунтованість тримання під вартою

15. Скрипка та інші проти України (*Skrypka and Others v. Ukraine*) від 20.07.2023, заяви №№ 20390/19, 55543/19, 62836/19, 3421/21

Визнано порушення п. 4 ст. 5 Конвенції у зв'язку з недоліками у провадженні щодо перегляду законності тримання під вартою (недостатньо швидкий перегляд питання доцільності тримання під вартою - від 1 до 3, 5 міс. з дати подання апеляційної скарги, відсутність розгляду відповідних аргументів заявника під час перегляду рішення, ненаведення обґрунтування тримання під вартою судом, який переглядав рішення про тримання під вартою).

Визнано порушення п. 5 ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю або надання неналежного відшкодування за порушення п. 4 ст. 5 Конвенції за заявою другого заявника.

Розмір сатисфакції: по 500 євро *моральної шкоди*, по 250 євро *відшкодування судових витрат* першому-четвертому заявникам відповідно.

Ключові слова: тримання під вартою, недоліки в перегляді рішень про тримання під вартою, розумний строк

16. Волобоев та інші проти України (*Voloboyev and Others v. Ukraine*) від 20.07.2023, заяви №№ 47900/21, 60112/21, 13815/22

Заявники скаржились на надмірну тривалість цивільних проваджень (по справі першого заявника – більше ніж 5 р. 3 міс. 12 дн., перша інстанція; другої 6 р. 2 міс. та 2 дн., три інстанції; третього - 7 р. 6 міс. та 8 дн., три інстанції).

Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному

законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

Розмір сатисфакції: 1 500 євро, 500 євро, 1 200 євро *моральної шкоди* та *відшкодування судових витрат* першому – третьому заявникам відповідно.

Ключові слова: тривалість цивільного провадження, розумний строк

17. Рожнов та інші проти України (*Rozhnov and Others v. Ukraine*) від 20.07.2023, заяви №№ 7501/22, 7513/22, 26434/22

Скарги заявників стосувались неналежних умов тримання під вартою (переповненість камер, відсутність свіжого повітря, відсутність або неналежні санітарно-гігієнічні умови, відсутність або неналежна якість постільної білизни, низька якість харчування, відсутність або обмежений доступ до душу, відсутність або недостатнє природне освітлення тощо), зокрема, у Чернігівському слідчому ізоляторі та Дніпровській установі виконання покарань № 4, а також інших порушень Конвенції.

Визнано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг (за заявами всіх заявників).

Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у

зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (по справі першого заявника – 2 р. 3 міс.; другого – 2 р. 3 міс.; третього – більш ніж 3 р. 2 міс.) та відсутністю аналізу індивідуальної ситуації заявників, непроведенням оцінки застосовності альтернативних запобіжних заходів.

Визнано порушення п. 5 ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю відшкодування за порушення п. 3 ст. 5 Конвенції за заявою першого та другого заявників.

Розмір сатисфакції: по 9 800 євро першому та другому заявникам та 7 000 євро третьому заявнику *моральної шкоди*; по 250 євро *відшкодування судових витрат* кожному заявнику.

Ключові слова: тримання під вартою, надмірна тривалість, гідність, простір у в'язничних камерах, переповненість камер

18. Бондаренко та інші проти України (*Bondarenko and Others v. Ukraine*) від 20.07.2023, заяви №№ 42664/21, 49639/21, 56948/21, 907/22, 1909/22, 6592/22, 10526/22, 11498/22, 16627/22, 28859/22, 31377/22

Заявники скаржились на надмірну тривалість відкритих відносно них кримінальних проваджень (по справі першого заявника – 10 р. 1 міс. та 8 дн., перша інстанція; другого – 10 р. 1 міс. та 14 дн., три інстанції; третього - більше 7 р. 9 міс. та 15 дн., перша інстанція; четвертого – 3 р. 2 міс. та 12 дн., перша інстанція; п'ятого – 3 р. 1 міс. та 23 дн., перша інстанція; шостого - 10 р. 9 міс. та 6 дн., перша інстанція; сьомого – більше ніж 9 р. та 25 дн.,

перша інстанція; восьмого – більше ніж 9 р. 2 міс. та 5 дн., дві інстанції; дев'ятого – 7 р. 1 міс. та 13 дн., три інстанції).

Визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що тривалість провадження по справах була надмірною та не відповідала вимозі розумного строку (за всіма заявами).

Визнано порушення ст. 13 Конвенції з огляду на відсутність у національному законодавстві

ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг.

Розмір сатисфакції: 5 500 євро, 2 400 євро, 3 000 євро, 900 євро, 900 євро, 4 800 євро, 3 600

євро, 2 400 євро, 900 євро *моральної шкоди* першому – дев'ятому заявникам відповідно.

Ключові слова: тривалість провадження, розумний строк

19. Мирченко та інші проти України (*Myrchenko and Others v. Ukraine*) від 20.07.2023, заяви №№ 49256/21, 51156/21, 51162/21, 51189/21, 61757/21, 7268/22, 8196/22, 21117/22, 32306/22

Скарги заявників стосувались неналежних умов тримання під вартою (переповненість камер, відсутність свіжого повітря, відсутність або неналежні санітарно-гігієнічні умови, відсутність або неналежна якість постільної білизни, низька якість харчування, відсутність або обмежений доступ до душу, відсутність або недостатнє природне освітлення тощо), зокрема, у Київському слідчому ізоляторі, Дніпровській установі виконання покарань № 4, Криворізькій установі виконання покарань № 3, Полтавській установі виконання покарань № 23, а також інших порушень Конвенції.

Визнано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з неналежними умовами тримання під вартою та **ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно відповідних скарг (за заявами всіх заявників).

Визнано порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю тримання під вартою під час досудового розслідування (більше ніж 5 р. 10 міс.) та **порушення ст. 13 Конвенції** з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту відносно скарги шостого заявника.

Розмір сатисфакції: 2 600 євро, 4 100 євро, 6 100 євро, 2 600 євро, 7 500 євро, 9 800 євро, 3 100 євро, 7 500 євро, 3 700 євро першому-дев'ятому заявникам *матеріальної та моральної шкоди*.

Ключові слова: тримання під вартою, строк тримання під вартою, надмірна тривалість, гідність, простір у в'язничних камерах, переповненість

20. Борисов проти України (*Borisov v. Ukraine*) від 31.08.2023, заява № 2371/11, рішення щодо справедливої сатисфакції

Справа стосувалась знесенням нерухомого майна (магазину) заявника на підставі судового рішення, яке згодом було скасовано як незаконне.

У основному рішенні по справі ЄСПЛ встановив порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку тим, що заявнику не було надано компенсації за помилково знене майно, а також п. 1 ст. 6 Конвенції з огляду на надмірну тривалість відповідного цивільного провадження. У цьому рішенні розглядалось питання щодо суми відшкодування заявнику матеріальної шкоди. Заявник вимагав 2 588 700 грн., що становить компенсацію у розмірі ринкової вартості втраченого ним майна, на підставі висновку експерта та 7 731 200 грн. в якості упущеної вигоди.

Присуджено компенсації за знищене майно в якості матеріальної шкоди. Уряд не оскаржував наданий висновок експерта та не проводив окремої експертизи.

Відмовлено у компенсації упущеної вигоди, оскільки у наданих розрахунках містилось багато припущень, і заявник не надав належних доказів для підтвердження заявленої суми коштів.

Розмір сатисфакції: 90 000 євро *матеріальної шкоди*.

Ключові слова: право на мирне володіння майном, знесення нерухомого майна

21. Оксюзоглу проти України (*Oksuzoglu v. Ukraine*) від 31.08.2023, заява № 56669/18

Справа стосувалась викрадення сина заявниці двома невстановленими особами на очах у бабусі в м. Бровари у 2015 році. Дитина проживала з матір'ю. Батьки були розлучені.

Заявниця мала складні стосунки з чоловіком А. у шлюбі у Республіці Джибуті, як стверджувалось, з випадками насилля, а після розлучення отримувала погрози про те, він відбере у неї дитину.

Однією з основних версій слідства було те, що дитину викрали на замовлення її батька А. При цьому, на національному рівні було неодноразово визнано, що розслідування проводилося неефективно, з порушенням відповідних процесуальних вимог (наприклад, не встановлено, чи дитина перетинала кордон; не допитано свідків, не створено фоторобот викрадачів; не знайдено та не допитано власника автомобіля, на якому пересувалися викрадачі; не встановлено маршрут пересування; не попереджено прикордонну службу про ризик вивезення дитини тощо). У зв'язку з цим у 2020 році одного зі слідчих було притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Місцезнаходження дитини наразі невідоме.

Відхилені скарги за ст. 2 Конвенції, оскільки не було доведено, що до чи після викрадення сина заявниці існував реальний і безпосередній ризик для його життя: 1) Стверджені випадки насильства та погрози застосування насильства були спрямовані виключно на заявницю. Жодних тверджень про те, що дитина була об'єктом будь-якої агресії або жорстокого поводження, не було. 2) Жодних вимог викупу або відповідних погроз ані до заявниці, ані органів влади не надходило. 3) Викрадення п'ятирічного хлопчика двома невідомими особами саме по собі може розглядатися як потенційно небезпечне для життя, однак у цій справі

не було достатніх підстав вважати, що ст. 2 Конвенції була застосовною.

Відхилено скаргу за ст. 8 Конвенції щодо невжиття превентивних заходів органами влади з метою уникнення викрадення. Хоча у 2012 році заявниця повідомила органи влади про ризик того, що батько може забрати сина у неї, її заяви не вказували на те, що стверджуваний ризик був реальним та/або неминучим.

Визнано порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з тим, що розслідування було неефективним, а критика національних органів та застосовані дисциплінарні заходи не мали жодного позитивного впливу на його просування. Уряд стверджував, що розслідування було ускладнено відсутністю міжнародно-правового регулювання співпраці між Республікою Джибуті та Україною. Однак, не було доведено, що національні органи не мали можливості звернутись до колег в республіці для встановлення місцеперебування дитини. Міжнародно-правове регулювання було необхідно для встановлення місцезнаходження батька дитини, як ймовірного викрадача, або його родичів чи друзів. Відкриття кримінального провадження в Україні мало б надати можливість направити міжнародний ордер до судових органів Джибуті з метою, принаймні, отримання показань від батька А. Однак, жодних відповідних заходів не вживалось.

Розмір сатисфакції: 9 000 євро моральної шкоди та 2 000 євро відшкодування судових витрат на користь заявниці, 1 000 євро відшкодування судових витрат, понесених при підготовці її зауважень під час провадження у Суді, на користь адвоката.

Ключові слова: викрадення дитини, ефективне розслідування

22. Статівка проти України (*Stativka v. Ukraine*) від 07.09.2023, заява № 64305/12

Заявник скаржився на непослідовне та непередбачуване тлумачення адміністративними судами законодавства щодо строків позовної давності у справі про оскарження відмови військового комісаріату

здійснити перерахунок виплат, пов'язаних із заробітною платою. Зокрема, в ході провадження суд вказував на безстроковість права на розгляд спорів, пов'язаних з виплатою заробітної плати згідно ч. 2 ст. 233

КЗпП. Потім суд вказав, що такі положення стосувалися питань вже існуючої заборгованості, а не спірної, що мало місце у випадку заявника, відповідно, застосуванню підлягали положення щодо загальних строків позовної давності - шість місяців. Врешті решт, касаційний суд повернув позов заявника без розгляду у зв'язку з пропусченням строку позовної давності.

У 2013 році Конституційний Суд України надав офіційне тлумачення ч. 2 ст. 233 КЗпП з огляду на непослідовність судової практики і встановив, що вона застосовується як до існуючих, так і оспорюваних виплат,

пов'язаних із заробітною платою. У 2022 році були внесені відповідні зміни до ч. 2 ст. 233 КЗпП.

Визнано **порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку із тим, що застосування апеляційним судом процесуальних обмежень не відповідало принципу юридичної визначеності.

Розмір сатисфакції: 1 500 євро моральної шкоди та 500 євро відшкодування судових витрат.

Ключові слова: принцип юридичної визначеності, доступ до суду, процесуальні обмеження, строк позовної давності

23. Мітсопулос проти України (*Mitsopoulos v. Ukraine*) від 07.09.2023, заява № 62006/09, рішення щодо справедливої сатисфакції

У основному рішенні по справі ЄСПЛ встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з переглядом за нововиявленими обставинами рішення, що набрало законної сили, яким було встановлено право власності заявника на будинок, внаслідок чого він не міг реалізувати своє право власності у період 2009 - 2016 рр. (строк перегляду справи).

У цьому рішенні розглядалось питання щодо суми відшкодування заявнику завданої шкоди.

Питання щодо суми відшкодування матеріальної шкоди у зв'язку з неможливістю користуватися своїм правом власності вирішено Судом на власний розсуд, оскільки

надані заявником розрахунки обґрунтовані даними інтернет-джерел, а не офіційним експертним звітом чи оцінкою.

Відмовлено у компенсації вартості викраденої з будинку техніки, оскільки такі вимоги заявника не стосуються встановленого в основному рішенні порушення.

Розмір сатисфакції: 25 000 євро матеріальної та моральної шкоди, 5 000 євро відшкодування судових витрат.

Ключові слова: право на мирне володіння майном, перегляд справи за нововиявленими обставинами, неможливість користуватись правом

24. Сафаров проти України (*Safarov v. Ukraine*) від 07.09.2023, заява № 65239/14

У 2007 році заявник підписав договір купівлі-продажу земельної ділянки з пані П., згідно з яким загальна ціна мала бути сплачена частинами до січня 2008 року. Заявник отримав перший платіж у день укладення договору та сплатив податок на доходи на суму 62 000 євро (на той час). Договір було посвідчено нотаріусом. Пані П. не сплатила повну суму, як наслідок договір було визнано недійсним тим же нотаріусом у травні 2008 року. Заявник повернув перший платіж.

Пізніше він звернувся до податкових органів з вимогою повернути помилково сплачений податок та надав відповідні декларації. Йому

було відмовлено, оскільки згідно абзацу п'ятого п. 11.3 ст. 11 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» повернення коштів було можливе до вчинення нотаріальних дій. Оскарження відмови в судовому порядку було безуспішним.

Визнано **порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції**, оскільки вказана ситуація, незалежно від причини її виникнення (вакуум у законодавстві, питання тлумачення законодавства тощо), поклала надмірний тягар на заявника, який добросовісно сплатив податок в очікуванні отримання доходу, але не зміг вимагати його повернення, коли не отримав повну суму за

договором. До того ж не вбачалось, яким чином відмова у поверненні коштів могла слугувати суспільним інтересам, на які посилався Уряд.

Розмір сатисфакції: 62 000 євро *матеріальної*

та 3 000 євро *моральної шкоди*.

Ключові слова: право на мирне володіння майном, повернення сплаченого податку, податки надмірний тягар

25. Лезнюк проти України (*Leznyuk v. Ukraine*) від 21.09.2023, заява № 35431/21

Син заявника І. загинув., коли переходив вулицю в недозволеному місці. Його збив автомобіль під керуванням пана Ч. Слідчі органи неодноразово відмовлялися порушувати кримінальну справу з огляду на поведінку потерпілого. Коли кримінальне провадження врешті решт відкрили, було проведено низку слідчих дій, але провадження неодноразово припинялося та поновлювалося. У 2018 році справу було закрито остаточно.

Визнано **порушення п. 1 ст. 2 Конвенції в процесуальному аспекті** у зв'язку з тим, що розслідування мало низку недоліків, які підірвали здатність слідчих органів встановити обставини смерті сина заявника

та відповідальну за це особу (якщо така була), а саме: не забезпечено належним чином права заявника як потерпілого; постанови про відмову в порушенні провадження винесені без належного дослідження обставин справи; недостатня ретельність та оперативність для встановлення обставин справи; погіршення/втрата доказів.

Розмір сатисфакції: 6 000 євро *моральної шкоди*.

Ключові слова: право на життя, процесуальний аспект, ефективне розслідування, дорожньо-транспортна пригода

26. Жох проти України (*Zhokh v. Ukraine*) від 28.09.2023, заява № 29319/13

У 2011 році відділом Державного агентства земельних ресурсів України заявнику було відмовлено у наданні графічних матеріалів (у паперовій формі) земельних ділянок у селі, які перебувають у державній або комунальній власності та не надані у власність фізичним або юридичним особам. Остаточним рішенням апеляційного суду було встановлено, що відмова ґрунтувалась на суперечливих підставах (по-перше, стверджувалось про належність запитованої інформації до інформації з обмеженим доступом, по-друге, про її відсутність у розпорядника) і зобов'язано надати запитовану інформацію.

У виконавчому провадженні було винесено дві постанови про накладення штрафу на боржника за невиконання рішення суду у

добровільному порядку, після чого направлено подання до прокуратури. В кримінальному провадженні боржник пояснив, що отримав останню постанову про штраф із запізненням, у зв'язку з чим слідчий вирішив закрити провадження.

Визнано **порушення ст. 10 Конвенції** у зв'язку порушенням права заявника на інформацію. Зокрема, не вбачалось легітимної мети в позиції відділу Державного агентства земельних ресурсів України щодо невиконання остаточного судового рішення.

Розмір сатисфакції: 1 000 євро *моральної шкоди*.

Ключові слова: право на інформацію, невиконання остаточного судового рішення

2. Ухвали щодо неприйнятності

27. Качуровський проти України (*Kachurovskyu v Ukraine*) від 06.07.2023, заява № 6312/16

Заявника разом з іншими особами було затримано близько 2-х години ночі на персиковому полі приватними охоронцями компанії, якій воно належало. Він стверджував, що їх помістили до мікроавтобусу та утримували в неналежних умовах (без їжі, води) до 9-ї години ранку, аж поки не приїхала поліція.

Відносно заявника було відкрито провадження про замах на крадіжку персиків, але справу закрили за браком доказів. Йому було присуджено відшкодування за незаконне кримінальне переслідування.

Скарги заявника на його неналежне утримання приватними охоронцями поліція відхилила, оскільки не встановила порушень.

Заявник скаржився за ст. 3 та ст. 13 Конвенції на те, що зазнав жорстокого поводження з боку приватних охоронців, однак держава не провела належне розслідування його

тверджень.

ЄСПЛ **визнав скаргу непринятною** у зв'язку з тим, що твердження про нелюдське, або таке, що принижує гідність, поводження приватних охоронців відносно заявника були необґрунтовані. По-перше, його показання в Суді та національних органах щодо перебігу відповідних подій були суперечливі, і заявник не надав жодних пояснень з цього приводу (він заявляв, що його утримували в офісі компанії, то на персиковому полі чи в іншому селі. Під час проведення експертизи в рамках провадження щодо відшкодування шкоди він взагалі не повідомляв експерту про ніч у мікроавтобусі без їжі, води та теплового одягу). По-друге, не було надано жодних доказів жорстокого поводження відносно нього, наприклад, свідчень осіб, яких за твердженням також утримували в мікроавтобусі.

28. Дегтяр проти України (*Degtyar v. Ukraine*) від 13.07.2023, заява № 12486/12

Після засудження заявника за шахрайство в результаті цивільного провадження його було зобов'язано виплатити компенсацію за моральну шкоду потерпілій, завданій внаслідок злочину. Заявник скаржився за п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції на те, що суди, які розглядали цивільний позов, проігнорували той факт, що аналогічний позов потерпілої вже було відхилено як необґрунтований у кримінальному провадженні.

ЄСПЛ **визнав заяву непринятною**, оскільки

цивільне провадження не стосувалось (принаймні частково) того самого питання, яке було вирішено у кримінальному провадженні. Так, цивільне провадження охоплювало питання компенсації моральної шкоди, якої зазнала потерпіла і продовжувала зазнавати у зв'язку з численними судовими позовами, деякі з яких тривали, з метою забезпечення повернення її майна внаслідок шахрайських дій заявника.

29. Власенко проти України (*Vlasenko v. Ukraine*) від 07.09.2023, заява № 46427/19

Заявниця розлучилася з чоловіком і за угодою діти проживали з нею. У 2015 році за заявою батька суд постановив, що діти мають проживати з ним, що відповідало найкращим інтересам дітей і було необхідним для їхнього загального морального, духовного, культурного, фізичного та психологічного розвитку. Суди вищих інстанцій залишили рішення без змін.

Судове рішення ґрунтувалось на: звітах органу опіки та піклування, згідно яких були виявлені ознаки педагогічної недбалості та напруження; показаннях дочки, згідно яких їм з братом не вистачало часу для відвідування позакласних заходів, оскільки вони мали відвідувати богослужіння; твердження батька дітей про позбавлення жінкою будь-якої можливості брати участь у вихованні дітей та, всупереч його бажанню, зобов'язання дітей слідувати релігійним практикам; заяв заявниці про те, що вона приймала всі рішення щодо дітей та їхнього виховання, не повідомляючи про це батька і не запитуючи його згоди. Суд також врахував інформацію щодо умов життя та доходів обох сторін. В апеляційному провадженні діти висловили бажання проживати з матір'ю, хоча і не стверджували, що їм було погано з батьком. Серед іншого, апеляційний суд також зазначив, що діти реагували стримано і вочевидь «боялися показувати свої емоції».

Заявниця скаржилася за ст. 6 та ст. 8 Конвенції у зв'язку з тим, що національні органи були упереджені у зв'язку з її релігійними

переконаваннями, не врахували неналежну поведінку батька та бажання дітей жити з нею.

ЄСПЛ **визнав заяву неприйнятною**, оскільки національні суди знайшли справедливий баланс конкуруючих інтересів у справі, а саме: 1) Суди ґрунтували рішення на всебічному аналізі обставин спору та на доказах, серед яких були різні звіти психологів, спеціалізованих служб, органів влади та школи, а також аргументи обох сторін. 2) Заявниця була представлена адвокатом і мала широкі можливості для викладення всіх своїх аргументів і доказів. 3) Були відсутні ознаки упередженості або будь-які інші серйозні підстави для сумнівів в достовірності доказів, розглянутих судами. 4) Суд вже відхилив скарги заявниці на дискримінацію як необґрунтовані на більш ранній стадії провадження. 5) Право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як таке, що фактично надає дітям безумовне право вето, без урахування будь-яких інших факторів або перевірки, проведеної для визначення їхніх найкращих інтересів. 6) Апеляційний суд надав чітке пояснення свого рішення, яке ґрунтувалося на поведінці дітей під час провадження. 7) Висновки національних судів не є явно необґрунтованим або свавільним і ґрунтуються на вагомих підставах, пов'язаних, зокрема, з відомостями про дуже обмежену позашкільну діяльність дітей та перешкоджання участі батька у їхньому вихованні.

30. Штуль та інші проти України (*Shtul and others v. Ukraine*) від 14.09.2023, заяви №№ 64290/17, 932/21, 21375/21, 23534/22, 44622/22, 44631/22

Заявники скаржилися за п. 1 ст. 6 Конвенції на небезсторонність суду з огляду на відсутність сторони обвинувачення у справах про адміністративні правопорушення (застосовані санкції – вилучення водійського посвідчення на один рік та штраф).

ЄСПЛ **визнав заяви неприйнятними**, оскільки

заявники не порушували відповідного питання на національному рівні (див. рішення у справі [Kulich v. Ukraine](#))

31. Дюркі проти України (*Dyurki v. Ukraine*) від 14.09.2023, заява № 43530/21

Скаргу заявниці за ст. 3 Конвенції на неналежну медичну допомогу під час тримання під вартою ЄСПЛ **визнав неприйнятною** у зв'язку з тим, що її було подано більш ніж через шість місяців

після закінчення ситуації, за яку держава може бути відповідальною. Заявницю було звільнено з під варти 11.02.2021, а скаргу подано 19.08.2021.

32. Дяконов проти України (*Dyakonov v. Ukraine*) від 14.09.2023, заява № 43490/20

Заявник скаржився за ст. 3 Конвенції щодо неналежних умов тримання під вартою в Полтавській установі виконання покарань № 23 (відсутність особистого простору та свіжого повітря, неналежні санітарно-гігієнічні умови, відсутність приватності при користуванні туалетом, пліснява у камері камера тощо) та ст. 13 Конвенції з огляду на відсутність ефективного засобу юридичного захисту в національному законодавстві.

ЄСПЛ **визнав заяву неприйнятною**. Зокрема, Уряд стверджував, що за відповідний період у двох камерах медичної частини заявник був єдиним ув'язненим, хоча одна з цих камер була призначена для трьох осіб. Обидві камери були обладнані туалетними кімнатами, відокремленими від житлової зони. В камерах

були забезпечені всі належні умови (освітлення, вентиляційні отвори, регулярне проведення дезінфекції, чиста білизна та ін.). На підтвердження Уряд надав кольорові фотографії обох камер. В свою чергу, заявник в основному лише повторив свої попередні скарги, без жодних доказів для спростування тверджень Уряду. З огляду на всі матеріали справи та аргументи сторін, Суд дійшов висновку, що сукупний вплив всіх аспектів тримання під вартою, на які скаржився заявник, не досягнув порогу жорстокості, необхідного для того, щоб кваліфікувати поведження як нелюдське або таке, що принижує гідність, у розумінні ст. 3 Конвенції. До того строк перебування в неналежних, як стверджувалось, умовах був не тривалим.

33. Іващенко проти України (*Ivashchenko v. Ukraine*) від 14.09.2023, заява № 54219/13

Заявник скаржився за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції на відмову національних судів визнати його право на перерахунок та виплату пенсії його покійної матері.

ЄСПЛ **визнав заяву неприйнятною** у зв'язку з тим, що заявник не успадкував відповідне право, відповідно не мав легітимних очікувань

на набуття майна. Зокрема, рішення про перерахунок та виплату пенсії за заявою матері заявника набрало законної сили після її смерті. Тобто на момент смерті відповідне рішення не підлягало примусовому виконанню.

34. Богуцький проти України (*Bogutskyy v. Ukraine*) від 14.09.2023, заява № 22699/16

ЄСПЛ **визнав заяву** за п. 1 ст. 6 Конвенції **неприйнятною**, оскільки цивільне провадження не могло вважатися тривалим (5 р. 6 м. і 18 дн.,

в судах трьох інстанцій), а судові рішення не були несправедливими чи необґрунтованими.

35. Гладковський проти України (*Gladkovskyy v. Ukraine*) від 14.09.2023, заява № 23946/20

ЄСПЛ визнав скаргу заявника за п. 1 ст. 5 Конвенції необґрунтованою, оскільки із матеріалів справи не вбачалось, що арешт та

тримання під вартою заявника протягом відповідного періоду (дві доби) були незаконними.

3. Ухвали щодо вилучення заяв із реєстру справ

36. Росія проти України ([Russia v. Ukraine](#)) від 04.07.2023, заява № 36958/21

(скарга на адміністративну практику України, яка, як стверджувалось, включала вбивства, викрадення, примусове переміщення осіб, втручання у виборче право, обмеження на використання російської мови та напади на

російські посольства і консульства, а також припинення водопостачання до АР Крим тощо; Уряд Росії не відповів на неодноразові запити та листи Суду щодо наміру подальшого підтримання заяви).

37. Жмуд проти України ([Zhud v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 46880/21

(скарга за п. 1 ст. 6 Конвенції на небезсторонність суду з огляду на відсутність сторони

обвинувачення у справі про адміністративні правопорушення; заявник відкликав заяву).

38. Бродський проти України ([Brodsky v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 18347/19

(скарга за п. 1 та п. 4 ст. 5 Конвенції; строк для подання заявником зауважень сплив; клопотань про продовження строку не надходило; спроби зв'язатися, в т.ч. телефоном, із представником заявника були безрезультатні).

4. Справи, комуніковані ЄСПЛ Уряду України

39. Касандяк проти України (*Kasandyak v. Ukraine*) від 03.07.2023, заява № 66128/16

Початковий позов заявника до Міністерства внутрішніх справ України про відшкодування моральної шкоди за бездіяльність був відхилений остаточним рішенням апеляційного суду у зв'язку з тим, що він мав бути спрямований проти держави, а Державне казначейство України мало бути залучено до справи як відповідач. Заявник подав новий позов з врахуванням наданих вказівок, однак його також було відхилено, оскільки заявник не довів, що Державне казначейство України завдало йому шкоди, а позов не було подано проти Міністерства внутрішніх справ України, яке несло відповідальність за ймовірне заподіяння шкоди.

Питання ЄСПЛ до сторін: Чи було порушення права заявника на доступ до суду за п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що його вимога про відшкодування шкоди була відхилена у провадженні остаточним рішенням Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ? Чи ґрунтувалися відповідні судові рішення на чіткому і передбачуваному тлумаченні застосованих правових норм? Чи повинен був заявник нести тягар наслідків будь-якої невизначеності щодо державного органу, проти якого мав бути спрямований його позов про відшкодування шкоди?

40. Креховець проти України (*Krekhovets v. Ukraine*) від 11.07.2023, заява № 18248/21

Львівська міська рада на аукціоні продала заявнику підвал. Було заявлено, що він має площу 138 м², тоді як після продажу було виявлено, що площа складає 122 м². Вимога заявника про компенсацію у розмірі близько 200 тис. грн. на підставі ст. 678 Цивільного кодексу України була відхилена остаточним рішенням Західного апеляційного господарського суду. Суди постановили, що заявник придбав підвал як такий, а не певного розміру, і той факт, що його площа була меншою, ніж зазначено в договорі та відповідній технічній документації,

не перешкоджав йому користуватися ним.

Питання ЄСПЛ до сторін: Чи мало місце втручання у мирне володіння заявником своїм майном у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції? Якщо так, то чи відповідало це втручання вимозі законності, переслідувало законний суспільний або загальний інтерес та чи було забезпечено «справедливий баланс» між загальним суспільним інтересом та захистом основоположних прав особи? Чи накладало втручання надмірний індивідуальний тягар на заявника?

41. Хабал проти України (*Khabal v. Ukraine*) від 28.08.2023, заява № 34185/20

Заявниця внесла заставу у розмірі 400 тис. грн. за свого чоловіка, обвинуваченого у вимаганні коштів. Вона стверджувала, що запобіжний захід застосований у справі, не було продовжено. Заявниця неодноразово зверталась із вимогою про повернення коштів, однак її заяви не були задоволені. Органами влади було повідомлено, що кримінальне провадження все ще

тривало, а застосування запобіжного заходу у вигляді застави, для якого не було встановлено жодних строків, не було припинено. Заявниця скаржилась переважно на порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Питання ЄСПЛ до сторін: Чи мало місце втручання у мирне володіння заявницею своїм майном у розумінні ст. 1 Першого протоколу

до Конвенції? Якщо так, то чи відповідало це втручання вимозі законності, чи переслідувало воно легітимний суспільний або загальний інтерес та чи було забезпечено «справедливий баланс» між загальним суспільним інтересом

та захистом основоположних прав особи? Чи мала заявниця можливість ефективно оскаржити подальше утримання грошей, які вона внесла як заставу?

42. Карпин проти України (*Karpyn v. Ukraine*) від 30.08.2023, заява № 9793/17

Державна виконавча служба організувала публічні торги з метою примусового продажу земельної ділянки та комерційної нерухомості, що належали заявниці і були предметом іпотеки. Цей захід було вжито в рамках виконавчого провадження, ініційованого приватною кредитною компанією, яка намагалася стягнути з заявниці борг у розмірі близько 4 млн. грн. Хоча початкова ціна за лот була 8 млн. грн., він був проданий за близько 1 млн. грн. Заявниця скаржилась на низку недоліків під час організації та проведення торгів, а також те, що вони були проведені всупереч двом судовим заборонам та мировій угоді, укладеній з кредитором.

Питання ЄСПЛ до сторін: Чи було заявниці забезпечено справедливий судовий розгляд при визначенні її цивільних прав та обов'язків відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції? Зокрема, чи було дотримано принцип юридичної визначеності, беручи до уваги стверджену суперечливу практику Верховного Суду, роль якого полягає саме у забезпеченні послідовності та єдності судової практики? Чи мало місце втручання у мирне володіння заявницею своїм майном у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції та чи відповідало воно вимогам цього положення? Чи мала заявниця у своєму розпорядженні ефективний національний засіб юридичного захисту щодо її скарги за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, як того вимагає ст. 13 Конвенції?

43. Папунова проти України (*Popunova v. Ukraine*) від 05.09.2023, заява № 15922/16

Рішенням районного суду зобов'язано податкову службу м. Севастополя повернути заявниці раніше конфісковані товари на суму 50 821 грн. Виконавче провадження не мало результатів і було припинено у 2014 році з огляду на неможливість подальшого функціонування української влади на півострові.

Заявниця звернулась до судів на підконтрольній території із заявою про зміну способу виконання рішення на грошову компенсацію,

однак їй було відмовлено, оскільки це суттєво змінило б характер її первісних вимог та предмет розгляду справи.

Питання ЄСПЛ до сторін: Чи свідчить неможливість домогтися виконання остаточного та обов'язкового судового рішення, винесеного на користь заявниці, про порушення її права на доступ до суду за п. 1 ст. 6 Конвенції?

44. Горобець та інші проти України (*Gorobets and others v. Ukraine*) від 05.09.2023, заяви №№ 16302/21, 20037/21, 21157/21, 24217/21, 24673/21, 27822/21, 39343/21

Заявники проживають поблизу теплової електростанції, що належить публічному акціонерному товариству, власником якого є держава. Вони скаржились, що станція та її золовідвал є основними джерелами забруднення повітря та води в регіоні, що, в свою чергу, спричиняє численні захворювання

серця та дихальних шляхів, а також рак. З моменту завершення будівництва у 1972 році, як стверджувалось, станція жодного разу не модернізувався, а мінімальна санітарна зона в межах одного кілометра не була встановлена. Національні суди відхилили позови заявників, головним чином, обґрунтовуючи рішення

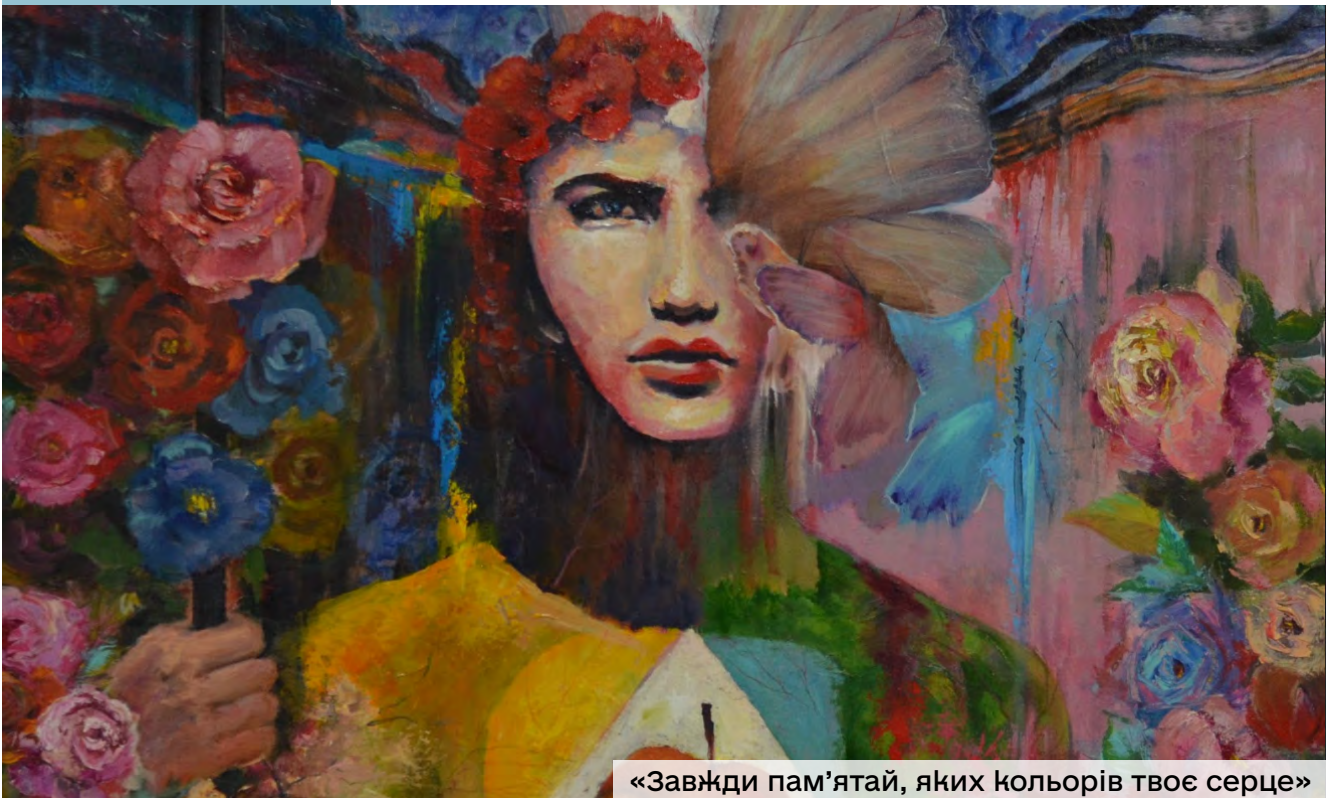
відомостями звітів державних органів та товариства, однак без належного розгляду висновків експертиз, окремо проведених за ініціативою заявників.

Питання ЄСПЛ до сторін: Чи мало місце втручання у право заявників на повагу до приватного і сімейного життя та/або житла

у розумінні п. 1 ст. 8 Конвенції? Якщо так, то чи було це втручання згідно із законом і необхідним у розумінні п. 2 ст. 8 Конвенції? З огляду на серйозний ризик для здоров'я та благополуччя заявників, чи вжили державні органи розумних та адекватних заходів, спрямованих на їхній захист?

II. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав

за період 01.07.2023 – 01.10.2023



«Завжди пам'ятай, яких кольорів твоє серце»

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справах проти інших держав

1. Гурбейн проти Бельгії (Hurbain v. Belgium), від 04.07.2023, заява № 57292/16, рішення Великої Палати

Заявник є видавцем однієї з провідних франкомовних газет Бельгії. У друкованому виданні газети за 1994 рік стаття повідомляла про автомобільну аварію, спричинену водієм Г. у стані алкогольного сп'яніння, внаслідок якої дві людини загинуло і ще троє отримали поранення. У статті було вказано повне ім'я водія автомобіля (засуджений умовно та пізніше реабілітований).

У 2008 році на веб-сайті газети в електронній формі були розміщені архівні статті газети, в тому числі згадану. Посилаючись на право бути забутий, пан Г. звернувся до власників газети з проханням видалити або принаймні знеособити інформацію в статті, оскільки при пошуку інформації про нього, як лікаря, вказана стаття відображалась в пошуковій системі газети та Google, що могло призвести до негативних наслідків для його професійної діяльності. Йому було відмовлено. При цьому, компанія звернулася до Google з вимогою видалити статтю з результатів пошуку, що не було виконано.

Національні суди зобов'язали заявника (видавця) анонімізувати електронну версію статті на веб-сайті та в будь-яких інших базах, за які він ніс відповідальність.

Інтернет-архіви є значним внеском у збереження та надання доступу до новин та інформації, а також важливим джерелом для освіти та історичних досліджень. Ця функція преси, як і відповідний легітимний інтерес громадськості в доступі до архівів, захищається ст. 10 Конвенції.

В той же час «право бути забутий», яке є частиною права за ст. 8 Конвенції, ґрунтувалось на інтересі пана Г. домогтися

видалення, зміни або обмеження доступу до інформації про його минуле, яка могла мати негативний вплив на громадську думку у теперішній час, а також інші шкідливі наслідки (створення профілю, отримання користувачами фрагментарної та спотвореної інформації та ін.). При цьому, мова йшла не про першу статтю, відомості в якій можливо мали досить високий інтерес на час події, а її повторне опублікування в Інтернеті в якості архівного матеріалу через певний час.

Для збалансування вказаних рівноцінних прав у цій справі ЄСПЛ дослідив всі обставини за такими критеріями:

(i) характер заархівованої інформації;

Інформація про кримінальну відповідальність особи належить до чутливої. В контексті статей у пресі про кримінальні провадження зазначення персоналізованої інформації, такої як повне ім'я відповідної особи, є важливим аспектом і саме по собі не порушує питання відповідно до Конвенції ні під час первинної публікації, ні під час внесення в онлайн-архіви. Водночас, оскільки факти, про які повідомлялося в цій справі, мали судовий характер, важливими аспектами були характер та тяжкість злочину. У цій справі йшлося про подію, яка, безумовно, мала трагічні наслідки, однак такі факти не підпадали під категорію злочинів, значення яких через їхню серйозність не змінюється з плином часу. Крім того, справа не набула широкого розголосу.

(ii) час, що минув з моменту події, первинної та онлайн публікації;

З моменту події до першої вимоги про анонімізацію архівної статті минув значний проміжок часу – понад 16-ть років. Відповідно пан Г., який був реабілітований, мав законний інтерес прагнути, щоб йому дозволили реінтегруватися в суспільство без постійного нагадування про його минуле.

(iii) поточний інтерес до інформації;

Внесок статті в дискусію, що становить суспільний інтерес, може зберігатися з плином часу як завдяки самій інформації, так і завдяки новим факторам, що з'явилися з моменту публікації. Однак через специфіку електронних архівів преси, які рідко містять актуальну інформацію, їхній поточний внесок у суспільно значущі дебати в більшості випадків не є вирішальним.

ЄСПЛ погодився з національними судами та зазначив, що через значний проміжок часу після подій, які явно не мали історичного значення, особистість пана Г., який не був публічною особою, не додала суспільного інтересу до статті, що зробила лише статистичний внесок у публічну дискусію про безпеку дорожнього руху.

(iv) чи добре відома особа, яка заявляє про право бути забутою, та її поведінка після події;

Публічна діяльність особи може передувати фактам, викладеним в оскаржуваній статті, або відбуватися одночасно з ними. Хоча публічний статус особи може з часом зменшитися, вона може також повернутися в центр уваги на більш пізньому етапі з різних причин. Поведінка особи після подій в деяких ситуаціях може виправдати відмову в задоволенні запиту на «право бути забутим». І навпаки, факт перебування поза увагою ЗМІ може свідчити на користь захисту репутації особи.

Справа пана Г., який не був відомий широкому загалу і не прагнув бути в центрі уваги, не набула широкого розголосу ні під час подій, ні після того, як архівна версія статті була розміщена в Інтернеті.

(v) негативні наслідки подальшої доступності інформації в Інтернеті;

Наявність статті в онлайн-архівах могла призвести до стигматизації Г., який був лікарем,

і завдати серйозної шкоди його репутації в очах його пацієнтів і колег, а також перешкодити нормальній реінтеграції в суспільство.

(vi) ступінь доступності інформації в цифрових архівах;

Архівна стаття була доступною без обмежень і безкоштовною з моменту її розміщення в Інтернеті.

(vii) вплив застосованого заходу на свободу вираження поглядів і свободу преси;

При застосуванні заходу для задоволення вимоги особи про право бути забутим необхідно дотримуватися принципу збереження цілісності архівів преси, тобто зміна і, тим більше, вилучення архівних даних має обмежуватися лише тим, що є суворо необхідним, щоб запобігти будь-якому негативному впливу таких заходів на виконання пресою свого завдання з поширення інформації та ведення архівів. Тобто застосовувані заходи мають відповідати подвійній меті.

Зокрема, оператор пошукової системи, який не є провайдером контенту, може вжити таких заходів як: (а) реорганізація результатів пошуку, щоб посилання на відповідний веб-сайт відображалось на менш помітному місці в списку результатів, або (б) повне або часткове виключення з переліку (лише щодо пошуку за іменем особи) шляхом видалення посилання з індексу пошукової системи.

Видавець веб-сайту може (а) видалити весь або частину тексту, що зберігається в цифровому архіві; (б) анонімізувати дані про особу, про яку йдеться в тексті; (с) додати повідомлення до тексту, тобто оновити текст за допомогою цифрового виправлення (якщо інформація була неточною) або за допомогою електронного повідомлення (якщо інформація була неповною); (д) вилучити статтю з індексу внутрішньої пошукової системи веб-сайту; або (е) деіндексувати статтю, повністю або частково (лише щодо пошуку за іменем особи), зовнішніми пошуковими системами на основі кодів доступу або директив, виданих операторам пошукових систем, які забороняють їхнім пошуковим програмам сканувати певні місця.

У цій справі національні суди визначили, що анонімізація статті на веб-сайті газети

є найефективнішим засобом захисту приватного життя пана Г. без непропорційного втручання у свободу вираження поглядів заявника (видавця). При цьому, оригінальна, неанонімізована версія статті все ще була доступна в друкованому вигляді і могла бути переглянута будь-якою зацікавленою особою.

Таким чином, обмеження права заявника (видавця) за ст. 10 Конвенції у цій справі вважалося пропорційним та необхідним у демократичному суспільстві.

Отже, **порушення ст. 10 Конвенції не було.**

2. Глухін проти Росії (*Glukhin v. Russia*), від 04.07.2023, заява № 11519/20

У 2019 році заявник переміщався московським метрополітемом з картонною фігурою пана Котова у натуральну величину з плакатом на його підтримку. Незадовго до цього пана Котова, опозиційного активіста, затримали і звинуватили у неодноразовому порушенні правил проведення публічних заходів за ст. 212.1 Кримінального кодексу Російської Федерації, що викликало значний суспільний резонанс.

Через декілька днів після акції протесту заявника заарештували та притягнули до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу за порушення правил проведення публічних заходів (неповідомлення влади про проведення одноособової акції в метро).

Згідно матеріалів справи заявника ідентифікували за допомогою фотографій та відео, розміщених в мережі Телеграм, а також з камер відеоспостереження в метрополітені, оснащених технологією розпізнавання обличчя у реальному часі (спочатку як особу, яка проводила демонстрацію, а згодом для того, щоб знайти його та арештувати під час пересування в метро).

Оскарження рішення в апеляційному порядку було безуспішним.

Загалом з 2017 року по м. Москва, в тому числі в метрополітені, було встановлено понад 220 тис. камер відеоспостереження з технологією розпізнавання обличчя у реальному часі.

ЄСПЛ **визнав порушення ст. 10 Конвенції**, оскільки суди не навели відповідних або достатніх підстав для виправдання втручання у право заявника. Зокрема, заявника притягнули до відповідальності за неповідомлення про одиночну демонстрацію. При цьому, демонстрація безперечно була проведена у мирний спосіб, не перешкоджала пересуванню

транспорту, не призвела до пошкодження майна або актів насильства, порушення нормального життя та будь-яких видів діяльності. Не стверджувалось, що дії заявника становили будь-яку небезпеку для громадського порядку або безпеки на транспорті. Однак органи влади не виявили необхідного ступеня толерантності до демонстрації заявника та не оцінили, чи було використання заявником картонної фігури вираженням його поглядів. Єдиною метою органів влади було покарання заявника за протиправну поведінку, але за відсутності обтяжуючих елементів цього недостатньо за ст. 10 Конвенції.

Також ЄСПЛ **визнав порушення ст. 8 Конвенції**, оскільки:

1) Хоча втручання здійснювалось на підставі національного законодавства, Суд піддав сумніву дотримання вимоги «якості закону». Так, національне законодавство не містило жодних обмежень щодо: характеру ситуацій, в яких можуть використовуватись технології розпізнавання обличчя; мети; категорій осіб, які можуть бути об'єктом розпізнавання; або обробки чутливих персональних даних. Крім того, Уряд не повідомив про будь-які процедурні гарантії використання технології розпізнавання обличчя в Росії (отримання дозволів на доступ до даних, порядок обробки та зберігання отриманих даних, механізми контролю та доступні засоби правового захисту).

2) Застосовані для ідентифікації заявника заходи становили суттєве/інтрузивне втручання, особливо в частині застосування технології розпізнавання обличчя в реальному часі. Застосування таких технологій вимагає найвищого рівня виправдання. При цьому, у контексті розслідувань мають братись до уваги характер і тяжкість злочинів (правопорушень). Заявника було притягнуто до

відповідальності за незначне правопорушення, яке за національним законодавством класифікувалось як адміністративне, а не кримінальне. Воно не становило жодної небезпеки та не призвело до пошкодження майна чи насилля. Крім того, відповідні дані заявника належали до чутливих персональних даних, оскільки розкривали його політичні погляди, відповідно підлягали підвищеному рівню захисту.

3) Використання високоточної технології розпізнавання обличчя для ідентифікації та арешту учасників мирних акцій може мати стримуючий ефект щодо права на свободу вираження поглядів та свободу зібрань.

За таких обставин обробка персональних даних заявника з використанням технологій розпізнавання обличчя не відповідала нагальній суспільній потребі і не могла вважатися необхідною в демократичному суспільстві.

3. Тулея проти Польщі (*Tuleya v. Poland*) від 06.07.2023, заяви №№ 21181/19, 51751/20

Справа пов'язана з новим дисциплінарним режимом для суддів у Польщі.

Заявник є відомим суддею та одним із активних та відвертих критиків судової реформи. У 2018 році за підозрою в дисциплінарних проступках відносно нього було відкрито п'ять проваджень. Одна із справ призвела до відкриття кримінального провадження, зняття імунітету та відсторонення його від виконання службових обов'язків на два роки.

Зокрема, обвинувачення полягало в тому, що заявник незаконно розголосив інформацію досудового розслідування, коли надав дозвіл журналістам на здійснення відеозапису засідання по справі щодо можливих порушень під час голосування за закон про бюджет у Сеймі.

ЄСПЛ постановив, що **мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції щодо права на незалежний і безсторонній суд, встановлений законом**. Зокрема, Дисциплінарна палата Верховного Суду, яка розглядала справу щодо зняття із заявника імунітету, не була «судом, створеним на підставі закону». Таке рішення Суд ухвалив з огляду на актуальність у цій справі висновків по іншій справі (*Reczkowicz v. Poland*), а саме:

1. Мало місце порушення національного законодавства, оскільки процес призначення суддів до дисциплінарної палати був недосконалим у зв'язку із залученням до нього Національної ради правосуддя, органу, якому бракувало незалежності від законодавчої та виконавчої влади (після змін законодавства у 2017 році члени призначалися Сеймом, а не суддями).

2. Внесення змін до законодавства у 2017

році, які позбавили судову владу права обирати суддів до складу Національної ради правосуддя (права, наданого судовій владі попереднім законодавством і визнаними міжнародними стандартами), призвело до того, що законодавча і виконавча влада отримала вирішальний вплив на склад ради. Закон практично ліквідував не лише попередню представницьку систему, але й гарантії незалежності судової влади в цьому аспекті. За новим режимом судді до дисциплінарної палати призначалися Президентом за рекомендацією оновленого складу Національної ради правосуддя.

3. Національне законодавство не передбачало процедуру, за допомогою якої можливо було оскаржити ймовірні недоліки в процесі призначення суддів до Дисциплінарної палати Верховного Суду.

Визнано порушення ст. 8 Конвенції, оскільки втручання у право заявника на повагу до приватного життя не було здійснено відповідно до закону:

1. Відкриття дисциплінарного провадження відносно заявника у зв'язку зі зверненням до Суду Європейського Союзу із запитом про винесення попереднього рішення у справі, яку він розглядав, суперечило вимогам Договору про функціонування Європейського Союзу.

2. Рішення про зняття імунітету із заявника та відсторонення його від посади було прийнято органом (Дисциплінарною палатою Верховного Суду), який не може вважатися «судом» в розумінні Конвенції (див. висновки вище). До того ж тлумачення Дисциплінарною палатою статті кримінального

кодексу, яка інкримінувалася заявнику, було непередбачуваним.

Визнано порушення права заявника на свободу вираження поглядів за ст. 10 Конвенції, оскільки втручання в право не було передбачено законом і не переслідувало жодної з легітимних цілей, дозволених Конвенцією. Зокрема, заявник досить активно та відкрито критикував судову реформу, призначення членів до Національної ради правосуддя. За досить короткий час (два місяці) відносно нього дисциплінарним інспектором було розпочато п'ять попередніх перевірок. Частина перевірок стосувалися публічних заяв заявника на телевізійному каналі новин та під час двох публічних зустрічей, інші – пов'язані зі здійсненням ним суддівських функцій. Жодна перевірка не призвела до дисциплінарних обвинувачень, при цьому, заявнику не було повідомлено про їх припинення. В подальшому

відносно нього було відкрито кримінальне провадження, знято імунітет та відсторонено від посади. Враховуючи всі ці та інші обставини, Суд дійшов висновку, що існували *prima facie* докази причинно-наслідкового зв'язку між реалізацією заявником свого права на свободу вираження поглядів та відповідними рішеннями (що були свого роду прихованою санкцією за позицію заявника). При цьому, йому не було надано належні гарантії проти свавілля.

В цілому, Суд зазначив, що застосовані державними органами заходи, безсумнівно, мали «охолоджуючий ефект», оскільки вони негативно впливали на заохочення не тільки заявника, але й інших суддів брати участь у публічних дебатах щодо законодавчих реформ, які впливають на судову владу, і загалом питань, що стосуються незалежності судової влади.

4. Гулієв проти Азербайджану (*Guliyev v. Azerbaijan*) від 06.07.2023, заява № 54588/13

Заявник, працював в Генеральній прокуратурі Азербайджану. Певний період у нього були стосунки з пані Г.Г. Після розставання під час чергової суперечки біля квартири заявника відбулась бійка за участі заявника, пані Г.Г. та третьої особи. За даним фактом було відкрито кримінальне провадження. Пані Г.Г. та іншу особу було притягнуто до відповідальності та зобов'язано сплатити штраф за завдання тілесних ушкоджень одна одній, а також заявнику (завдала шкоди лише пані Г.Г.). Заявник до відповідальності не притягувався за відсутності складу правопорушення.

При цьому, пані Г.Г. опублікувала низку статей у місцевій газеті з висвітленням свого погляду на вказану подію та твердженнями про уникнення заявником відповідальності за законом (пізніше суд задовольнив позов заявника про дифамацію), а також подала скарги до низки державних органів, в тому числі Генеральної прокуратури, де він працював.

Згодом заявника було звільнено на підставі того, що він вчинив дії, несумісні з посадою прокурора, підірвав гідність професії та грубо порушив Етичний кодекс працівника прокуратури. Оскарження звільнення на цих підставах було безуспішним.

ЄСПЛ нагадав, що втручання у право, зокрема, за ст. 8 Конвенції має здійснюватися згідно із законом. Поняття «згідно із законом» стосується якості закону, тобто доступності та передбачуваності щодо наслідків його застосування, і як наслідок, сумісності з верховенством права.

Так, відповідно до закону про прокуратуру та закону про службу в органах прокуратури працівник прокуратури може бути звільнений зі служби, якщо він «порушив службову дисципліну», «вчинив дії, несумісні з посадою прокурора», або «неналежним чином виконував свої обов'язки». Згідно висновку ЄСПЛ відповідні положення сформульовані в досить загальних та нечітких термінах, які дозволяють державним органам їх широко тлумачити.

При цьому, в наказі прокуратури як фактичні підстави для звільнення заявника були зазначені: (i) невирішення «проблеми» з колишньою дівчиною, спричинені «неприятними стосунками», які, за твердженням прокуратури, були результатом того, що заявник «перебував у близьких стосунках і жив з [Г.Г.], не маючи наміру створювати з нею сім'ю»; (ii) відкриття кримінального провадження за фактом бійки; та (iii) нездатність заявника перешкодити пані Г.Г. скаржитися до різних державних органів

та публікувати статті з критикою на його адресу у зв'язку з цим інцидентом.

Водночас, в документі не містились пояснення про те, що малось на увазі під «проблемою», та як небажання одружитися може вважатися неетичною поведінкою або дією, несумісною з посадою прокурора.

В той же час, були відсутні будь-які відомості про вчинення заявником протиправних дій у своїх стосунках (наприклад, домашнє насильство). Навпаки, згідно висновків слідчого, національних судів заявник був жертвою постійних словесних погроз та тиску, та, врешті решт, фізичного нападу з боку пані Г.Г. Прокуратурі було відомо про постанову слідчого про відмову у відкритті кримінального провадження відносно заявника та рішення про притягнення до відповідальності пані Г.Г.

Незрозумілим був також той факт, що роботодавець визнав саме заявника відповідальним за публікації з критикою на його адресу та використав як підставу для звільнення неспроможність перешкоджати

у поданні жінкою скарг на нього до різних органів.

Національні суди не розглянули всіх зазначених аспектів, а лише поклалися на характеристику вказаних підстав прокуратурою як дій, несумісних з посадою прокурора, або як таких, що завдають шкоди гідності професії та грубо порушують етичний кодекс, та не пояснили її юридичної значимості.

Застосування положень згаданих законів до всіх обставин цієї справи вказує на непередбачуване та непрогнозоване широке тлумачення його положень державними органами. Крім того, у своїх рішеннях державні органи посилались на кодекс етики, однак не вказували які саме положення були застосовними у цій справі.

Таким чином, не було встановлено жодних фактичних або правових підстав, які б виправдовували звільнення заявника. Відповідно, втручання у право заявника не було законним, а, отже, **мало місце порушення ст. 8 Конвенції**.

5. Немцова проти Росії (Nemtsova v. Russia) від 11.07.2023, заява № 43146/15

Пан Немцов був колишнім губернатором Нижньогородської області, віце-прем'єр-міністром, міністром енергетики та був відомий як один з лідерів політичної опозиції в Росії. На момент подій він був депутатом обласної думи.

У 2015 році пана Немцова застрелили неподалік Кремля. Згідно офіційної версії подій у вбивстві брали участь шість людей чеченського походження, яких найняли невстановлені особи.

Незабаром п'ятьох з шести співвиконавців було взято під варту (один загинув під час затримання) та засуджено до 11-20-ти років позбавлення волі за вбивство, вчинене групою осіб за обіцянку винагороди, та незаконне зберігання зброї. Розслідування щодо замовників було виділене в окреме провадження, однак жодних результатів не мало.

До ЄСПЛ звернулась пані Немцова, яка стверджувала про порушення ст. 2 Конвенції у зв'язку з неспроможністю влади провести ефективно розслідування вбивства її батька.

ЄСПЛ наголосив, що розслідування вбивства на замовлення не може вважатися належним для виконання зобов'язання за процесуальним аспектом ст. 2 Конвенції, у разі відсутності справжніх і серйозних слідчих зусиль, вжитих з метою встановлення особи або осіб, які замовили вбивство. Перевірка національних органів влади у справі про вбивство на замовлення повинна виходити за межі встановлення особи вбивці.

В цій справі розслідування було розпочато оперативно, в ході якого численні невідкладні та необхідні слідчі дії були здійснені без зволікань у перші дні після смерті пана Немцова і в подальшому. Незабаром після цього співвиконавці були встановлені, заарештовані і згодом засуджені.

Однак, ЄСПЛ дійшов висновку, що національні органи влади не провели належного та ефективного розслідування з огляду на таке:

1) Справу про розслідування щодо осіб, яких підозрювали як організаторів чи замовників вбивства, було виділено в окреме

провадження. Урядом не було надано майже жодної інформації чи документів щодо цього провадження без належного пояснення причин. При цьому, з наявних матеріалів вбачалось, що розслідування по цьому провадженню активно не проводилось більш ніж 5 років (станом на 2021 рік). Була відсутня також інформація про будь-які слідчі дії, вжиті з метою встановлення таких осіб та їх місцезнаходження. Така тривала бездіяльність мала серйозний негативний вплив на перспективи встановлення обставин вбивства.

2) Органи слідства не провели допит всіх можливих свідків та інших осіб, хоча мали докази їх причетності до справи. Щодо деяких осіб були спроби вручення повісток за зареєстрованим їх місцем проживання, але в подальшому заходи щодо встановлення їх місцезнаходження взагалі не вживались.

3) Пан Немцов був відомим політиком і одним з лідерів опозиції в Росії, який вкрай критично ставився до своїх опонентів, у тому числі до вищих посадових осіб Чеченської Республіки. Заявниця постійно звертала увагу слідства на: численні родинні та професійні зв'язки між співвиконавцями та іншими вказаними нею особами, у тому числі вищими посадовими особами Чеченської Республіки; конфлікт її батька з Р. Кадиризовим (головою Чеченської Республіки) та подальші погрози смерті;

особисте знайомство Р.Кадирова з вбивцею. Самі слідчі також отримали низку суттєвих доказів, які вказували на можливу причетність до вбивства принаймні деяких з названих заявницею осіб. Зокрема, вони отримали показання свідків, відеозаписи (з вуличних камер, аеропорту тощо), документи та інші докази, які вказували на те, що співробітник органів внутрішньої безпеки Чеченської Республіки перебував в тісному контакті з п'ятьма підсудними як до, так і після вбивства. Таким чином, підозри заявниці щодо можливого політичного мотиву вбивства, на думку Суду, були небезпідставними. Однак, як під час розслідування, так і судового провадження без жодних пояснень такий мотив було відхилено. Відмова судів у проведенні заходів, спрямованих на вивчення можливого політичного мотиву вбивства, незважаючи на численні заяви та скарги заявниці, вказувала на відверте ігнорування владою можливого політичного контексту у цій справі.

4) З матеріалів справи не вбачається, чи національні органи влади взагалі здійснювали спроби встановити контекст (а також правдоподібні причини), в якому співвиконавцям була запропонована винагорода за вбивство.

Отже, **мало місце порушення процесуального аспекту ст. 2 Конвенції.**

6. Гаспарі проти Вірменії № 2 (*Gaspari v. Armenia (No. 2)*), від 11.07.2023, заява № 67783/13

У році 2011 року заявник, відомий громадський активіст, брав участь у демонстрації за участі кілька десятків людей перед будівлею Уряду на знак протесту щодо непов'язаних зі службою смертей у армії та відсутності належного розслідування таких випадків. Під час демонстрації з приміщення Уряду вийшов начальник поліції та попрямував до своєї машини через натовп на відміну від інших осіб, які виходили з приміщення та обходили протестувальників. Заявник почав кричати на нього, називаючи «хуліганом», «дурнем», «звіром» і «покидьком». За показаннями деяких свідків та поліцейських заявник поводить себе агресивно та без поваги до начальника поліції, не звертав увагу на зауваження. Національний суд притягнув заявника до відповідальності

за хуліганство та наклав штраф. Оскарження рішення було безуспішним.

ЄСПЛ нагадав, що право свободи вираження поглядів є однією з основних засад демократичного суспільства та однією з базових умов його розвитку і самореалізації кожної особи. За умови дотримання п. 2 ст. 10 Конвенції це стосується не лише «інформації» або «ідей», які сприймаються позитивно чи вважаються необразливими або іншими, але й тих, що ображають, шокують або викликають занепокоєння. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких не існує демократичного суспільства.

Необхідно чітко розмежовувати критику та образу. Якщо єдиним наміром будь-якої форми

висловлювання є образа, відповідне покарання, в принципі, не становитиме порушення ст. 10 Конвенції. Однак не кожне зауваження, яке може бути сприйняте окремими особами або групами осіб як образливе або нецензурне, виправдовує притягнення до кримінальної відповідальності. Необхідно ретельно досліджувати контекст висловлювань для розмежування між шокуючими та образливими, які захищаються ст. 10 Конвенції, і висловлюваннями, які прирівнюються до безпідставного наклепу (єдиний намір – образа).

Заявник у своїх висловлюваннях відносно начальника поліції використовував здебільшого зневажливу лексику. При цьому, у національних судах він стверджував, що його висловлювання були відповіддю на провокаційну поведінку високопосадовця, який міг би просто обійти мирне зібрання, не заважаючи його проведенню. З таких обставин, хоч висловлювання і були провокаційними та образливими, вони були спрямовані на різку критику ставлення високопосадовця до протесту та його учасників, і, таким чином, не становили собою безпідставного наклепу.

Водночас, в рішеннях національних судів було відсутнє конкретне обґрунтування, яке б дозволило дійти висновку, що висловлювання заявника грубо та умисно порушували громадський порядок. Національні суди не надали жодних пояснень, яким чином за конкретних обставин справи інтереси суспільства в охороні громадського порядку переважали інтерес заявника у висловленні критики публічної поведінки державного службовця, який свідомо помістив себе в центр уваги. З аналізу рішень вбачалось, що суди взагалі виключили можливість розгляду оспорюваних висловлювань як вираження думки заявника та навіть не взяли до уваги його аргументи. Обмежена оцінка основних фактів позбавила національні органи влади можливості встановити, чи існувала нагальна суспільна потреба в кримінальному переслідуванні заявника. При цьому, м'яка санкція (штраф) не могла сама по собі бути достатньою для виправдання втручання у свободу вираження поглядів.

Отже, **мало місце порушення ст. 10 Конвенції.**

7. Семеня проти Швейцарії (Semenya v. Switzerland) від 11.07.2023, заява № 10934/21

Заяву подала південноафриканська спортсменка міжнародного рівня, яка спеціалізується на бігу на середній дистанції. Вона скаржилась на правила Всесвітньої федерації легкої атлетики (ВФЛА) під назвою «Правила допуску до змагань серед жінок (спортсмени з відмінностями статевого розвитку)», згідно яких від неї вимагалось проходження гормональної терапії для зниження природного рівня тестостерону, щоб мати змогу брати участь у міжнародних змаганнях у жіночій категорії. Відмовившись від лікування, вона більше не могла брати участь у міжнародних змаганнях. Позови до Спортивного арбітражного суду та Федерального суду були відхилені.

Поки тривали судові провадження, ВФЛА було внесено зміни до переліку відмінностей статевого розвитку, на які поширюється дія Правил. Відтепер спортсмени з ХХ хромосомами, які мали підвищений рівень тестостерону, більше не підпадали під дію цих Правил.

ЄСПЛ визнав, що до цієї справи була застосовна ст. 8 Конвенції, яка гарантує право на захист приватного життя, оскільки йшлося про статеві ознаки особи (генетичні дані) та ідентичність особи, особистої автономії (втручання у природні фізичні характеристики особи), допуск до професії (у разі відмови від гормонального лікування поставало питання подальшої кар'єри заявниці у виді спорту, в якому вона мала найбільший успіх).

Заявниця була юридично визначена як жінка при народженні, виросла і виховувалася і завжди брала участь у змаганнях як жінка. Спортивний арбітражний суд та Федеральний суд за замовчуванням визнали, що становище спортсменок і становище заявниці як інтерстатевої спортсменки були еквівалентними. Таким чином, Суд дійшов висновку, що заявниця зазнала іншого поводження порівняно з іншими спортсменками за ознакою статі, оскільки її було відсторонено від участі в змаганнях.

Суд нагадав, що різниця у поводженні, заснована виключно на статевій ознаці, має обґрунтовуватись дуже вагомими причинами. Аналогічна позиція стосується статевої характеристики особи або її статусу інтерстатевої особи. Крім того, якщо на карту поставлено особливо важливий аспект існування або ідентичності особи, свобода розсуду держави буде обмежена.

Федеральний суд мав обмежені повноваження щодо перегляду рішень Спортивного арбітражного суду. Зокрема, він міг здійснювати перевірку лише в контексті питання, чи було оскаржуване рішення сумісним з основною державною політикою. При цьому, навіть за таких умов Федеральний суд просто схвалив висновки Спортивного арбітражного суду без власної оцінки всіх аспектів справи. Його аргументи зазнали суттєвої критики ЄСПЛ, а саме:

1) Федеральний суд виходив з міркування, що Правила надавали заявниці вибір, оскільки спортсменки з набором хромосом 46 XY не були зобов'язані приймати гормони, а могли відмовитися від цього «лікування». Однак, у заявниці, по суті, не було реального вибору: або вона приймала ліки і могла займатися своєю професійною діяльністю, або відмовлялася і, відповідно, втрачала право на професію. За будь-яких обставин вибір неминуче призвів би до відмови від певних прав, захищених ст. 8 Конвенції.

2) Федеральний суд не провів досить ретельної перевірки аргументів щодо побічних ефектів прийому гормональних препаратів, хоча в рішенні Спортивного арбітражного суду і зазначалось, що вони були значними. Він зазначив, що призначення медикаментозного лікування особі проти її волі становить серйозне порушення особистої свободи і завдає удару по самій суті гідності відповідної особи. При цьому, Федеральний суд погодився з позицією Спортивного арбітражного суду, що побічні ефекти за своєю природою нічим не відрізняються від тих, з якими стикаються тисячі чи навіть мільйони інших жінок з набором хромосом XX, які приймають оральні контрацептиви. Однак, на думку ЄСПЛ, саме через такі побічні ефекти дуже багато жінок не приймають оральні контрацептиви, і їх

дія на організм та фізичний і психічний стан може бути ще навіть більш суттєвою для жінок - професійних спортсменок, та, відповідно, негативно вплинути на їх спортивні результати.

3) Призначення лікування зі значними побічними ефектами не за суворими медичними показаннями, а для того, щоб відповідати критеріям прийнятності згідно Правил є несумісним з міжнародними стандартами медичної етики. Зокрема, ст. 2 Конвенції Ов'єдо (Конвенція про права людини та біомедицину), державою-учасницею якої є Швейцарія, передбачає принцип верховенства інтересів та благополуччя окремої людини над виключними інтересами усього суспільства або науки.

4) Зміст Правил, що стосувалися спортсменок-трансгендерів та інтерстатевих спортсменок були по суті однаковими. При цьому, у випадку спортсменок-трансгендерів перевага, якою вони володіли, впливала з притаманної їм неоднаковості, оскільки вони були народжені чоловіками. Це вбачалось з їхньої початкової біологічної конституції, і тому запропоноване їм лікування з метою зниження рівня тестостерону було лише коригуванням лікування, яке вони вже проходили. Федеральний суд, навіть у контексті обмежених повноважень перегляду рішення спортивного арбітражу, повинен був усунути цю відсутність диференціації.

5) Національні суди зобов'язані забезпечувати реальний та ефективний захист від дискримінації. Однак, Федеральний суд дійшов висновку, що дискримінація, вчинена суб'єктами приватного права, не підпадала під поняття основної державної політики згідно із законом. Відповідно, не було здійснено перевірку положень Правил на відповідність Конституції або Конвенції, і як результат, не дотримано вимог, викладених в практиці ЄСПЛ.

Таким чином, застосування Правил допуску до змагань серед жінок (спортсмени з відмінностями статевого розвитку) у справі заявниці не можна було вважати заходом, який був об'єктивним і пропорційним переслідуючій меті.

Отже, **мало місце порушення ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції**.

ЄСПЛ також визнав **порушення ст. 13 Конвенції** у зв'язку з відсутністю достатніх інституційних та процесуальних гарантій у

Швейцарії з огляду на дуже обмежені повноваження Федерального суду щодо перегляду рішення спортивного арбітражу, що призвело до неефективності розгляду всіх аргументів заявниці стосовно дискримінації.

8. Нікола Маселлі проти Італії (*Nicola Maselli v. Italy*) від 11.07.2023, заява № 39828/07

Заявник та його батько були власниками земельної ділянки. У 1987 році місцевою владою було затверджено проект будівництва дороги та надано дозвіл на зайняття земельної ділянки будівельній компанії з метою її подальшої експропріації. Рішення про експропріацію було видано після виконання будівельних робіт. В судовому провадженні заявнику було присуджено грошову компенсацію.

Він скаржився за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції на те, що був незаконно позбавлений майна внаслідок застосування національними судами норми про будівельну експропріацію.

ЄСПЛ **визнав заяву неприйнятною**, оскільки:

1) Національними органами вже було визнано порушення права заявника. Зокрема,

районний суд Беневенто встановив, що позбавлення майна було незаконним, у зв'язку з чим заявник мав право на компенсацію. 2) Йому було присуджено компенсацію у розмірі ринкової вартості майна. Щодо скарг на застосовані показники для нарахування суми відшкодування, заявник не оскаржував висновки проведеної експертизи, а національний суд надав конкретне обґрунтування з цього приводу, яке не було явно свавільним. 3) Заявник не міг домогтися реституції. Однак, як встановлено органами влади, земля була незворотньо зміненою, відповідно, надання компенсації в розмірі ринкової вартості майна становило належну форму компенсації.

9. А.А. проти Данії (*A.A. v. Denmark*) від 12.07.2023, заява № 6041/23

Заявниця мала громадянство Марокко (за народженням) та Данії. Її діти – громадяни Данії. На час розгляду справи вона разом з дітьми проживала у Сирії.

У 2022 році їй було позбавлено громадянства у зв'язку з тим, що вона виїхала до Сирії та приєдналась до терористичної організації «Ісламська держава», тобто вчинила серйозне кримінальне правопорушення згідно законодавства. Одним із наслідків такого рішення могло бути те, що заявниця не зможе проживати з дітьми в Данії, якщо їй не буде надано посвідку на проживання.

ЄСПЛ **визнав заяву неприйнятною**, оскільки позбавлення заявниці громадянства було здійснено згідно із законом (закону про громадянство Данії), їй було надано процесуальні гарантії, органи влади діяли старанно та швидко, а позбавлення громадянства було наслідком її власних дій, вступу до терористичної організації. При цьому, органи влади врахували, що внаслідок їх рішення вона не стане особою без громадянства, а відповідне рішення не матиме впливу на її з дітьми особисте та сімейне життя.

10. Емін Хусейнов проти Азербайджану № 2 (*Emin Huseynov v. Azerbaijan (No. 2)*) від 13.07.2023, заява № 1/16

На час подій заявник був незалежним журналістом і головою правозахисної громадської організації, що спеціалізувалась на захисті прав журналістів. У липні 2014

року органи влади відкрили кримінальне розслідування щодо діяльності організації. У зв'язку з цим заявник почав переховуватися та знайшов притулок у посольстві Швейцарії.

Йому було пред'явлено звинувачення в незаконному здійсненні підприємницької діяльності, ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах і зловживанні владою, а також видано ордер на арешт. Майже через рік він написав до Президента Азербайджану заяву про відмову від громадянства, зазначивши про відсутність будь-якого іншого громадянства. Після сплати посольством Швейцарії податкового боргу заявника, рішення про його арешт та розшук були одразу скасовані. Заявник виїхав до Швейцарії, а пізніше отримав рішення про припинення його громадянства.

ЄСПЛ нагадав, що в справах щодо громадянства необхідно досліджувати два питання: які були наслідки відповідного рішення для особи та чи були відповідні заходи свавільними.

Зокрема, рішення про припинення громадянства заявника залишило його без будь-якого чинного документа, що посвідчує особу, таким чином, створивши загальну невизначеність щодо його правового статусу. Відповідно, застосований державними органами захід мав значний вплив на реалізацію ним своїх прав і вплинув на його особисту та соціальну ідентичність. Отже, мало місце втручання у право заявника за ст. 8 Конвенції.

Уряд наполягав, що заявник сам звернувся із заявою про відмову від громадянства. Водночас, згідно із законодавством Азербайджану громадянина не може бути позбавлено громадянства за будь-яких

обставин.

ЄСПЛ висловив сумніви щодо добровільності заяви заявника з огляду на події після її подання та сплати податкового боргу (рішення про його арешт та розшук були скасовані майже одразу, в наступні декілька днів).

Однак, встановлення факту добровільності чи наявності примусу при поданні заяви не було необхідним, оскільки припинення громадянства заявника було свавільним з огляду на таке:

1) Згідно закону про громадянство особа, яка притягається як обвинувачений у кримінальній справі, не може просити про припинення громадянства.

2) При ухваленні рішення національні органи не взяли до уваги, що відмова заявника від громадянства без наявності чи набуття іншого призведе до отримання ним статусу особи без громадянства, що суперечить ст. 7 Конвенції ООН про скорочення безгромадянства від 30.08.1961, яка є невід'ємною частиною законодавства Азербайджану. Уряд не надав жодних пояснень з цього приводу. Крім того, він не стверджував, що національним органам не було відомо про наявність у заявника лише громадянства Азербайджану.

3) Заявник не міг оскаржити рішення національних органів влади про припинення громадянства в національних судах, відповідно, оскаржуваний захід не був забезпечений процесуальними гарантіями.

Отже, **мало місце порушення ст. 8 Конвенції.**

11. Д.Г. та інші проти Північної Македонії (*D.H. and others v. North Macedonia*) від 18.07.2023, заява № 44033/17

У 2008 році заявниць, які були секс-працівницями, у складі групи з 32-х осіб було затримано. Їх доставили до лікарні для здачі аналізів на наявність захворювань, що передаються статевим шляхом (у другій заявниці було виявлено гепатит С). Певний час їх тримали у відділку та звільнили.

Заявниці скаржились на те, що під час перебування у відділку їм не було надано належної медичної допомоги (частина з них були наркозалежними та стверджували про певні

захворювання), їжі, води та доступу до туалету, а зразки крові відібрано без дозволу суду. Крім того, їх фотографії з відділку та під час відвідування лікарні були поширені на сайті поліції та в засобах масової інформації без приховання їх обличчя.

Суд першої інстанції задовольнив вимоги заявниць та присудив їм відшкодування моральної шкоди, однак апеляційний суд скасував рішення.

В межах кримінального провадження лише другу заявницю було притягнуто до відповідальності за поширення інфекційних захворювань.

ЄСПЛ зазначив, що у своєму рішенні апеляційний суд всупереч висновкам суду першої інстанції лише констатував суперечливість показань заявниць щодо відсутності доступу до їжі, води та туалету. Водночас, не було надано жодних пояснень того, в чому полягали такі суперечності. Зі змісту рішення вбачалось, що апеляційний суд значною мірою покладався на висновки, зроблені під час провадження слідчим суддею, який не розглядав відповідні скарги заявниць.

В той же час, опис заявниць нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження був дуже детальним, конкретним та послідовним. Всі підтверджували відсутність води, їжі та доступу до туалету. Крім того, стверджувалось, що працівники поліції називали їх «повіями», що викликало відчуття приниження. Вказані факти підтверджували і інші учасники подій.

При цьому, заявниці належали до вразливої групи осіб та не змогли б зібрати відповідні докази, оскільки перебували у відділенні поліції під повним контролем правоохоронців.

Висновок експерта-психіатра також підтверджував страждання заявниць від голоду і спраги та інших умов перебування у відділку. При цьому, Уряд не надав переконливих та достатніх доказів того, що поліцейські врахували основні потреби заявниць.

Отже, **мало місце порушення ст. 3 Конвенції** у зв'язку з відсутністю доступу до води, їжі та туалету.

Не визнано порушень ст. 3 Конвенції щодо тверджень про ненадання медичної допомоги. Згідно матеріалів справи одна із заявниць відмовилась від огляду. Іншій заявниці було надано ліки для врегулювання тиску вже в лікарні при здачі аналізів, однак затримка у їх наданні була настільки короткою, що не спричинила настільки серйозних наслідків для здоров'я аби застосовувалась ст. 3 Конвенції. Щодо ще однієї заявниці, яка була наркозалежною і під час перебування у відділку страждала на блювоту, не було жодних доказів, які свідчили б про серйозність її стану та необхідність невідкладної медичної допомоги. Під час присутності у відділку лікаря вона не зверталась за допомогоюю.

Не було встановлено порушення ст. 8 Конвенції за скаргою щодо оприлюднення знімків заявниць у медіа. Не було надано підтверджуючих доказів, що саме поліція проінформувала журналістів про транспортування заявниць до лікарні для здачі аналізів. До того ж: 1) Фотографії не були зроблені та поширені у пресі державним органом. 2) Журналісти зробили фотографії в громадському місці, до якого мали необмежений доступ (біля входу в приміщення клініки). 3) Поліція намагалась розігнати журналістів.

Визнано порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з опублікуванням міністерством внутрішніх справ на веб-сайті фотографій заявниць з відділку без приховування їх обличчя. Зокрема, відповідне порушення було встановлено національним судом першої інстанції. Однак, апеляційний суд взагалі не розглядав ці висновки і не скасовував їх, натомість, в загальних формулюваннях без достатнього обґрунтування постановив, що порушень прав заявниць по справі не було.

12. Камера проти Бельгії (*Camara v. Belgium*) від 18.07.2023, заява № 49255/22

У липні 2022 року заявник, громадянин Гвінеї, який прибув до Бельгії, подав заяву про надання притулку до центру первинного прийому для осіб, які шукають міжнародний захист. Потім він звернувся до Федерального агентства з прийому шукачів притулку («Fedasil») з метою отримання місця в мережі пунктів прийому, але йому було відмовлено

на тій підставі, що всі місця були заповнені. Трибуналом з питань зайнятості було винесено рішення, яке підлягало негайному виконанню і зобов'язувало державу, незважаючи на можливе подальше оскарження, надати заявнику житло та матеріальну підтримку. Рішення стало остаточним через місяць, але було виконано лише через три місяці після

застосування ЄСПЛ тимчасового заходу в цій справі.

ЄСПЛ встановив, що ані Федеральне агентство з прийому шукачів притулку, ані держава не оскаржували право заявника на притулок до моменту ухвалення рішення трибуналом. Агентство не вступило в справу в якості третьої сторони з вимогою про відхилення відповідного рішення та добровільно не виконувало його аж до застосування ЄСПЛ тимчасового заходу.

В контексті складності виконання рішення, Суд взяв до уваги інформацію, що з 2021 року пропускна спроможність мережі пунктів прийому виявилась недостатньою для забезпечення потреб з огляду на збільшення кількості заявників про надання міжнародного захисту. З 2021 у порівнянні з 2022 роком кількість заявників зросла на 42 %. До того ж в період березень-грудень 2022 року Бельгія прийняла близько 65 тис. українців. Тому в першу чергу мережа пунктів прийому зосереджувалась на задоволенні потреб найбільш вразливих осіб (сімей з дітьми, неповнолітніх без супроводу, осіб, які страждали на певні захворювання). Відповідні обставини спричиняли затримку у розміщенні інших осіб. При цьому,

влада Бельгії доклала значних зусиль щодо фінансування пов'язаних програм, створення додаткового житла, найму персоналу та скорочення терміну розгляду заяв.

Тим не менш, право за ст. 6 Конвенції, має тлумачитися у світлі Преамбули до Конвенції. У преамбулі йдеться про верховенство права, одним з основоположних аспектів якого є принцип юридичної визначеності, який вимагає, зокрема, щоб у випадку остаточного вирішення судами питання, їхнє рішення не могло бути піддане сумніву. Обставини цієї справи не були незвичайними і свідчили про системне невиконання владою остаточних судових рішень. Хоча держава зіштовхнулася з серйозною ситуацією в цілому, строк виконання рішення у цій справі не був розумним. Крім того, така системна проблема значно обтяжила як роботу національного суду, так і ЄСПЛ.

Поведінка заявника жодним чином не перешкоджала виконанню рішення. Таким чином, мала місце не просто затримка, а скоріше явна відмова органів влади виконувати рішення національного суду, що **порушило саму суть права за п. 1 ст. 6 Конвенції**.

13. Жанфранко Масколі та Лаура Масколі проти Італії ([Gianfranco Mascoli and Laura Mascoli v. Italy](#)) від 29.08.2023, заява № 43823/11

Згідно закону було започатковано широкомасштабну програму ремонту, реконструкції та відновлення будівель, доріг та іншої інфраструктури в районах, що постраждали від землетрусу у 1980 році. Разом з цією програмою було запроваджено програму експропріації для будівництва нових житлових комплексів та інфраструктури. Компенсація за вилучено майно мала складати близько половини ринкової вартості

У 1986 році земля заявників, віднесена до земель сільськогосподарського призначення, була зайнята органом державної влади з метою її експропріації для будівництва дороги, а у 2002 році була офіційно експропрійована. Заявникам було присуджено компенсацію близько 1,2 млн. євро.

Заявники скаржились за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції щодо непропорційності втручання у їх право за двома аспектами: 1)

Розрахунок компенсації було здійснено з огляду на сільськогосподарське призначення землі без урахування її подальшого будівельного потенціалу. 2) Згідно рішень Конституційного Суду в 2007 та 2011 роках розмір компенсації має становити повну ринкову вартість майна, а не половину, що мало місце в їх справі.

ЄСПЛ **визнав заяву неприйнятною**, оскільки: 1) Розрахунок ринкової вартості повинен враховувати юридичне призначення землі на момент експропріації та до будь-якої зміни призначення, пов'язаної з експропріацією. До того ж, ринкова вартість майна має розраховуватись на дату втрати права власності. Згідно генерального плану земельна ділянка заявників була визначена як земля сільськогосподарського призначення. Таким чином, заявники не мали законних очікувань, що за відсутності процедури експропріації земля могла стати придатною для забудови.

2) Правило про відшкодування повної ринкової вартості майна внаслідок експропріації може мати винятки, зокрема, в суспільних інтересах. Так, землетрус суттєво вплинув на життя значної частини населення цілого регіону, що мало серйозні наслідки для його економіки. Відповідно, план експропріації був

реалізований як частина більш масштабного плану реконструкції з метою задоволення нагальної потреби у відновленні та розвитку регіону і міг бути кваліфікований як легітимна мета виняткового характеру, яка може виправдати відшкодування меншої суми, ніж повна ринкова вартість майна.

14. Багірова та інші проти Азербайджану (*Bagirova and others v. Azerbaijan*) від 31.08.2023, заяви №№ 37706/17, 47835/17, 59194/17, 73757/17, 75028/17, 753/18

У 2013 році виконавчим органом м. Баку було прийнято рішення про звільнення та знесення будівель на декількох вулицях з метою проведення будівельних та ландшафтних робіт у зв'язку з проектом з покращення дорожньо-транспортної інфраструктури. Деякі з власників приватних будинків, частин будинків або квартир, розташованих на цих вулицях, погодились залишити свої помешкання в обмін на грошову винагороду, і будівлі було знесено. Інші мешканці продовжували проживати на відповідній території.

У 2015 році Кабінетом Міністрів було прийнято рішення про призначення районної адміністрації державним органом, відповідальним за експропріацію об'єктів нерухомості, а також доручено здійснити підготовчі заходи щодо примусового відчуження майна для державних потреб та подати відповідні пропозиції до Кабінету Міністрів.

Районна адміністрація залучила до оцінки майна експерта, після чого решту будівель було знесено, а власникам було виплачено або присуджено відповідні виплати.

ЄСПЛ визнав **втручання у право** заявників на вільне володіння майном **за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції** таким, що **не було здійснено за законом**. По-перше, виконавчий орган м. Баку не мав повноважень на експропріацію приватного майна (також див. п. 92 у справі *Akhverdiyev v. Azerbaijan*). Відповідно, його рішення не могло бути законною підставою для експропріації майна заявників. По-друге, рішення Кабінету Міністрів стосувалося виключно підготовчого етапу процедури примусового відчуження. Згідно законодавства на цьому етапі районна адміністрація мала здійснити певну кількість кроків та подати свої пропозиції, а Кабінет Міністрів мав прийняти рішення про примусове відчуження майна. Лише після ухвалення Кабінетом Міністрів такого рішення можна було створювати оціночну комісію та залучати незалежного оцінювача до процесу оцінки майна, що підлягає примусовому відчуженню. Однак, у цій справі відповідне рішення Кабінет Міністрів не ухвалював. Таким чином, районна адміністрація залучила до процесу експропріації оцінювача та знесла будівлі всупереч положенням законодавства.

15. Ч. проти Італії (*C v. Italy*) від 31.08.2023, заява № 47196/21

У 2018 році гетеросексуальна італійська пара (біологічний батько та майбутня мати) уклала договір про гестаційне сурогатне материнство в Україні. Ембріон, отриманий з яйцеклітини анонімного донора та сперми біологічного батька, був імплантований в матку сурогатної матері. Заявниця народилася в серпні 2019 року. Згідно свідоцтва про народження, виданого в Україні, її батьками було юридично визнано біологічного батька та його дружину.

Один із муніципалітетів Італії відхилив запит

подружжя про внесення повної інформації, зазначеної у свідоцтві про народження дитини, до реєстру актів цивільного стану Італії, оскільки це суперечило державній політиці. Оскарження цього рішення було безуспішним. Біологічному батьку дитини також було відмовлено у частковому внесення відомостей до реєстру.

ЄСПЛ постановив, що відмова у внесенні до реєстру відомостей з іноземного свідоцтва про народження було втручанням у право заявниці

на приватне життя за ст. 8 Конвенції. Втручання було законним, оскільки національним законодавством Італії заборонено гестаційне сурогатне материнство. Воно здійснювалось в законних цілях охорони здоров'я і захисту прав і свобод інших осіб, зокрема, дитини та сурогатної матері.

Згідно практики Суду ст. 8 Конвенції вимагає, щоб національне законодавство передбачало можливість визнання правовідносин між дитиною, народженою за допомогою сурогатного материнства за кордоном, і майбутнім батьком, якщо він є її біологічним батьком. Відсутність такої можливості тягне за собою порушення права дитини на повагу до її приватного життя, гарантованого цим положенням. При цьому, вибір засобів встановлення або визнання таких правовідносин перебуває у межах свободи розсуду держав (часткова або повна реєстрація даних іноземного свідоцтва про народження; повне або звичайне усиновлення; повторне встановлення правовідносин у країні проживання дитини). Однак, надзвичайно важливо, щоб передбачена національним законодавством процедура встановлення батьківства могла бути реалізована швидко та ефективно задля найкращих інтересів дитини з метою уникнення тривалого періоду невизначеності.

У цій справі, незважаючи на позитивний висновок прокурора щодо можливості часткового запису даних (про біологічного батька), національні суди відхилили вимоги про запис даних іноземного свідоцтва про народження в повному обсязі. Таке рішення обґрунтовувалось тим, що врахування найкращих інтересів дитини не може призводити до ігнорування принципу несумісності сурогатного материнства з державною політикою. При цьому, національні

суди не здійснили балансування відповідних інтересів та не врахували процедурні вимоги, а саме:

(a) *вимогу ефективності*

Не було наведено будь-яких інших підстав окрім конфлікту з державною політикою для відхилення висновків прокуратури. Клопотання про часткове внесення даних було відхилено з формальної підстави. На жодній стадії провадження не було надано будь-яких роз'яснень щодо альтернативних засобів встановлення правовідносин між дитиною та її біологічним батьком.

(b) *вимогу оперативності*

З моменту подання запиту минуло чотири роки. При цьому, після відмови у внесенні відомостей до реєстру національні суди не передбачили жодного процесуального переходу до більш належної процедури для встановлення законних відносин між батьками та дитиною. Біологічному батькові довелося починати процедуру заново та звернутись до державного реєстратора із запитом про внесення до реєстру часткових даних про народження, однак йому все одно було відмовлено. Це призвело до того, що дитина тривалий час згідно законодавства Італії вважалася особою без громадянства.

Отже, **мало місце порушення ст. 8 Конвенції в процесуальному аспекті** щодо встановлення правовідносин між дитиною та її біологічним батьком.

Порушень щодо встановлення зв'язку між дитиною та дружиною біологічного батька не встановлено з огляду на заборону згідно законодавства Італії внесення даних про таку жінку в реєстр як матері дитини. Жінка має альтернативну можливість - усиновлення.

16. Радіокомпанія B92 AD проти Сербії ([Radio Broadcasting Company B92 AD v. Serbia](#)) від 05.09.2023, заява № 67369/16

Компанія-заявник в рамках журналістського розслідування отримала службову записку поліції про розслідування та погодження його висновків із спеціальною прокуратурою у справі про зловживання службовим становищем працівниками Міністерства охорони здоров'я

при проведенні закупівлі вакцин проти грипу на користь заздалегідь визначеної компанії.

На підставі змісту отриманого документу було опубліковано декілька телевізійних новин «Інсайдер: купівля-продаж здоров'я» та статтю

на веб-порталі компанії «Інсайдер: вибіркове правосуддя». У сюжетах та статті йшлося про те, що поліція провела розслідування щодо закупівель вакцин і в списку причетних було зазначено 14 осіб, в тому числі колишній міністр, помічниця міністра та інші працівники міністерства. Однак, врешті решт кримінальну справу було порушено лише щодо 3-х: колишнього директора інституту медичного страхування, директора компанії-виробника та директора компанії-дистриб'ютора. За змістом публікацій працівники міністерства були виключені зі списку підозрюваних під тиском спеціальної прокуратури. Новини та стаття супроводжувались фотографіями помічниці міністра.

В рамках провадження про дифамацію національні суди стягнули з компанії-заявника на користь помічниці міністра у зв'язку із порушенням її права на повагу до честі та гідності 1,750 євро моральної шкоди та судові витрати, а також зобов'язали видалити статтю «Інсайдер: вибіркове правосуддя».

Питання балансу прав за ст. 8 та ст. 10 Конвенції має розглядатися за такими критеріями: (а) внесок публікації в дискусію, що становить суспільний інтерес; (б) наскільки добре відома особа, про яку йдеться, та що є предметом репортажу; (с) поведінка відповідної особи до публікації; (д) спосіб отримання та достовірність інформації; (е) зміст, форма та наслідки інформації; (ф) суворість накладеної санкції.

ЄСПЛ встановив, що:

1. Зміст телевізійних новин та статті могли заплямувати репутацію помічниці міністра та завдати їй шкоди як у професійному, так і соціальному середовищі. Відповідно, твердження в публікаціях досягли необхідного рівня серйозності для застосування ст. 8 Конвенції.
2. Згідно висновків Конституційного Суду оспорювані публікації були спрямовані на інформування громадськості щодо закупівлі вакцин та можливих порушень під час їх здійснення. Отже, відповідна інформація становила суспільний інтерес і її висвітлення належало до невід'ємних завдань медіа в демократичному

суспільстві.

3. На час подій позивачка, помічниця міністра, була державним службовцем, і публікації стосувались можливих порушень при виконанні нею посадових обов'язків, а не обставин приватного життя. У зв'язку з цим вона мала проявити більший рівень толерантності.
4. Службова записка була отримана компанією-заявником від двох співробітників поліції, що не оскаржувалось. Хоча така записка не була офіційним документом, національними судами не було встановлено, що публікація відповідної інформації призвела до порушення закону про конфіденційність або мала якийсь вплив на належне здійснення правосуддя, в тому числі в контексті збереження таємниці слідства. Таким чином, застосовані засоби для отримання копії документа підпадають під сферу дії свободи розслідування, притаманної журналістській професійній діяльності.
5. Між твердженням фактів та оціночними судженнями існує різниця. Твердження фактів можна довести, тоді як оціночні судження не підлягають доведенню. Однак, навіть якщо твердження є оціночним судженням, пропорційність втручання може залежати від того, чи існує достатнє «фактичне підґрунтя» для оспорюваного твердження. Якщо такого підґрунтя немає, то оціночне судження може виявитися надмірним.

Для розрізнення ствердження фактів від оціночного судження необхідно враховувати обставини справи та загальний характер висловлювань. При цьому, важливо враховувати, що твердження відносно питань, які становлять суспільний інтерес, можуть становити оціночні судження, а не твердження фактів.

Так, національні суди розглянули всі твердження компанії-заявника як твердження фактів та вважали, що вони підлягають доведенню. Два твердження дійсно були такими (щодо наявності у поліції підозр у зловживаннях помічниці міністра;

виключення зі списку підозрюваних 12-ти осіб після консультацій поліції зі спеціальною прокуратурою). При цьому, компанія-заявник посилалась на службову записку. Однак, національні суди мали досить обмежений погляд при характеристиці третього висловлювання (про виключення низки імен зі списку підозрюваних під тиском спеціальної прокуратури на поліцію) як твердження фактів. Вони не розглянули публікацію в цілому на фоні триваючої суспільної дискусії про закупівлю вакцин та не дослідили точність використаних формулювань. До того ж, не було враховано наявність заяви прокуратури про те, що список підозрюваних був скорочений у зв'язку з відсутністю доказів вчинення правопорушення такими особами (в т.ч. помічницею міністра). Тобто національні суди взагалі не розглядали третє висловлювання як оціночне судження та не здійснили оцінку, чи могла службова записка містити бодай якісь фактичні дані з цього приводу.

6. Хоча внутрішні офіційні звіти можуть бути важливим джерелом для журналістів, вони не можуть повністю звільнити їх від обов'язку ґрунтувати свої публікації на належному дослідженні. У цьому контексті компанія-заявник зверталась за коментарем до помічниці міністра, міністерства внутрішніх справ та спеціальної прокуратури. Відповідь було надано лише спеціальною прокуратурою (яку компанія-заявник

опублікувала). Міністерство внутрішніх справ взагалі не надало відповіді, а помічниця міністра відмовилась від коментарів. Тобто компанія-заявник вжила заходів для пошуку балансу, відповідно, виконала обов'язок проведення ретельної перевірки викладеної у службовій записці інформації під час підготовки публікацій, як того і вимагає «відповідальна журналістика». Однак, національні суди цього факту не врахували.

7. З огляду на завершення слідством всіх необхідних перевірок публікації не несли ризиків для здійснення судового провадження чи презумпції невинуватості помічниці міністра.
8. В контексті обставин справи накладена судами санкція могла мати стримуючий вплив на здійснення компанією-заявником права на свободу вираження поглядів.

Таким чином, національні суди не забезпечили баланс між правом на захист репутації та правом на свободу вираження поглядів та вийшли за межі наданої їм свободи розсуду, обмежуючи обговорення питань, що становлять суспільний інтерес.

Отже, втручання було непропорційним переслідуваній меті і не було необхідним у демократичному суспільстві. Відповідно, **мало місце порушення ст. 10 Конвенції**.

17. Ван Ден Кірхгоф проти Бельгії (*Van den Kerkhof v. Belgium*) від 05.09.2023, заява № 13630/19

Справа стосувалась тривалості цивільного провадження між заявником, продавцями квартири та агентом з нерухомості.

ЄСПЛ визнав **порушення п. 1 ст. 6 Конвенції** у зв'язку з надмірною тривалістю цивільного провадження. Зокрема, провадження розпочато у 2015 році і досі триває (понад 7 р. 8 міс., дві інстанції). До того ж, незважаючи на повернення апеляційним судом справи на новий розгляд, слухання по справі не було призначено.

Неодноразове встановлення ЄСПЛ численних порушень п. 1 ст. 6 Конвенції з тих же підстав у судах Брюссельського судового округу, а

також висновки Національної ради правосуддя та висловлене занепокоєння у Тимчасовій резолюції КМ/РекДН (2021) 103, вказує на структурну проблему.

Відповідно до Конвенції держави-учасниці несуть відповідальність не тільки за затримки, пов'язані з їхніми правовими системами у розгляді конкретної справи, але й за структурні недоліки судової системи, які спричиняють затримки. Вирішення цієї проблеми може вимагати від держави вжиття низки законодавчих, організаційних, бюджетних та інших заходів. Дотримання вимоги розумного строку також обов'язково вимагає залучення

всіх учасників системи правосуддя. Отже, саме держава-відповідач повинна була вжити

необхідних заходів, щоб гарантувати право на розгляд справи впродовж розумного строку.

18. [Gauvin-Fournis та Silliau проти Франції \(Gauvin-Fournis and Silliau v. France\)](#) від 07.09.2023, заяви №№ 21424/16, 45728/17

Заявникам, які народилися у 1980 та 1989 роках за допомогою допоміжних репродуктивних технологій із залученням донорів, було відмовлено у наданні дозволу на отримання інформації про особу донорів або знеособлених матеріалів про них з огляду на принцип анонімності донорства статевих клітин.

Принцип анонімності, запроваджений законом про біоетику у 1994 році, абсолютно і остаточно виключав можливість для осіб, зачатих шляхом донорства гамет, встановлення біологічних батьків або отримання знеособленої інформації про них. Винятки були передбачені лише для лікарів: у разі терапевтичної необхідності або діагностування у донора серйозної генетичної аномалії.

З 2022 року було запроваджено нову систему доступу до інформації про походження. Особи, народжені за допомогою статевих клітин, наданих донорами до набрання чинності новим законом, можуть скористатися цим механізмом за умови отримання згоди донорів, встановлення їхнього місцезнаходження та наявності людських і фінансових ресурсів.

В основі цієї справи лежав суттєвий аспект ідентичності особи, оскільки право на отримання інформації для встановлення правди про своє походження, в т.ч. особи біологічного батька, та для особистого розвитку людини, є фундаментальним аспектом права на повагу до приватного життя.

Консенсус у Європі щодо доступу до інформації про донорів гамет відсутній. При цьому, внутрішнє законодавство низки держав-членів, в т.ч. Франції, еволюціонувало, і останнім часом наявна тенденція до скасування анонімності донорів гамет. До того ж розвиток «рекреаційного» ДНК-тестування в подальшому сприятиме унеможливленню забезпечення такої анонімності. Однак, в цілому держава-відповідач мала широку свободу розсуду у виборі засобів, за допомогою яких вона могла забезпечити ефективну повагу до

приватного життя заявників.

У зв'язку цим ЄСПЛ дослідив питання, чи були враховані під час запровадження відповідної державної політики як суспільні інтереси, так і інтереси зацікавлених осіб (заявників):

1) Законодавчим органом у 1994 році рішення щодо повної анонімності було прийнято після дуже детальних і змістовних дебатів, в т.ч. громадських консультацій, в ході яких були розглянуті всі точки зору, а інтереси і права, про які йдеться, були максимально рівномірно зважені.

2) Держава прирівняла донорство гамет до всіх інших видів донорства частин тіла і біоматеріалів в рамках загального правового поля, заснованого на принципах анонімності і безоплатності донорства. Позицію переглядали в 2004 і 2011 роках після попередніх консультацій щодо сумісності анонімності донорів з правом на доступ до інформації про походження особи. При цьому, на той час в Європі також не було одностайної позиції з цього питання.

3) Прийняттю у 2019 році нового закону про біоетику, яким було запроваджено механізм доступу до інформації, передували дуже гострі дебати, під час яких обговорювались тенденції розвитку технологій ДНК-тестування, ризику зменшення об'ємів донорства, права та інтереси донорів та зацікавлених осіб. Така ситуація продемонструвала наскільки делікатним і складним було питанням пошуку консенсусу та запровадження такого права.

Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що законодавець належним чином збалансував відповідні інтереси і права після змістовного і поступового процесу обмірковування необхідності скасування анонімності донорів.

В контексті права на доступ до інформації про стан здоров'я та репродуктивний статус закріплений в законі від 1994 року принцип анонімності при донорстві не перешкоджав лікарям отримувати доступ до медичної

інформації та розкривати її особам, народженим в результаті донорства, у разі терапевтичної необхідності. Це включало запобігання ризику кровної спорідненості, який заявники вважали основним порушенням їхнього права на здоров'я. До того ж донор у разі виявлення генетичного захворювання міг уповноважити свого лікаря зв'язатися з центром донорства для подальшого інформування про це дитини, народженої з використанням його гамет.

З огляду на вказане та за відсутності в матеріалах справи достатньо точної інформації щодо істотних наслідків для заявників, на думку ЄСПЛ, держава встановила справедливий баланс між конкуруючими інтересами. До того ж принцип цього конкретного аспекту анонімності при донорстві ніколи, за винятком питань, пов'язаних з розширенням доступу до відповідної інформації, не ставився під сумнів під час послідовних законодавчих дебатів.

Суд відхилив скарги заявників на стверджені недоліки нового механізму доступу до інформації згідно із законом від 2019 року (а саме побоювання, що донорів не вдасться знайти, зважаючи на складність пошуку їхніх досьє, або їх відмову надати згоду на розголошення інформації про них, оскільки їм було гарантовано абсолютну та остаточну анонімність). Зокрема, рішення законодавчого органу було зумовлене прагненням зважати на ситуації, створені попереднім законом, при цьому, не вбачалось інших шляхів для вирішення цих питань.

Таким чином, держава не порушила позитивного зобов'язання щодо забезпечення належної поваги до права приватного життя заявників.

Отже, **порушення ст. 8 Конвенції не було.**

19. Бавчар проти Словенії (*Bavčar v. Slovenia*) від 07.09.2023, заява № 17053/20

Заявник є колишнім політиком, який відіграв важливу роль у процесі здобуття незалежності країни на посаді Міністра внутрішніх справ, Міністра у європейських справах. Пізніше він став президентом однієї з найбільших холдингових компаній. У 2016 році під час перегляду кримінальної справи суд першої інстанції визнав його винним у відмиванні грошей, а саме в отриманні та подальшому розпорядженні грошима (понад 21 мільйоном євро), факт отримання яких в результаті предикатного злочину він знав, однак приховав.

Після першого засудження заявника у 2015 році тюремне ув'язнення заявника було відстрочено за його заявою про погіршення стану здоров'я. Однак, невдовзі поки він очікував на повідомлення про рішення були опубліковані відеоматеріали, на яких заявник грав у баскетбол.

Того ж дня, з огляду на широку увагу у засобах масової інформації до цих подій, Міністр юстиції в телевізійному інтерв'ю заявив: «Те, що відбувається зараз, є ляпасом для верховенства права Словенії ... Якщо у цій справі [Бавчара] буде пропущено строк давності ... я зроблю все можливе, щоб полетіли голови. ... Я це зроблю не тому, що хтось має бути засуджений або виправданий..., а тому,

що пропущення строків у будь-якій судовій справі, а їх у нас надто багато, є найгіршим результатом. Я вірю, що цього не станеться, але якщо це станеться... я думаю, що багатьом доведеться відповісти [за це], і я буду першим, хто вимагатиме відповідей. ...».

Ця заява викликала також реакцію Прем'єр-міністра, який під час засідання парламенту заявив, що уряд має зробити так, щоб «ті, хто, можливо, мав би відбувати покарання у вигляді позбавлення волі, не грали в баскетбол».

Оскарження вказаний дій до національних судів були безрезультатними.

Заявник був одним із важливих політичних та економічних діячів країни, його діяльність викликала великий інтерес у широкій громадськості. Йому були пред'явлені звинувачення, пов'язані зі значними сумами грошей та серйозними економічними наслідками, в яких були задіяні флагмани економіки країни. Таким чином, інтерес, який проявили засоби масової інформації до гучного кримінального провадження проти нього, на думку ЄСПЛ, був цілком зрозумілим. До того ж очевидно, що відеозапис, на якому заявник грає в баскетбол, в той час як до цього він просив про відстрочення ув'язнення за станом

здоров'я, міг викликати реакцію з боку вищих посадових осіб держави.

Разом з тим, як Міністр, так і Прем'єр-міністр, найвищі представники виконавчої влади, були зобов'язані поважати принцип презумпції невинуватості. Грубі та необережні висловлювання Міністра, відповідального за організацію та належне функціонування судів, могли вплинути на громадську думку щодо вини заявника та створити враження, що національним судам давно пора було винести остаточний обвинувальний вирок. Тому він повинен був бути особливо обережним, щоб не сказати нічого, що могло б створити враження, ніби він хотів вплинути на судовий розгляд. Хоча заява Міністра була зроблена після того, як суд першої інстанції визнав заявника винним, було очевидно, що принцип презумпції невинуватості все ще був застосований у справі. Зокрема, заявник в подальшому подав скаргу в контексті істотних порушень кримінально-процесуальних норм до Вищого суду. У разі задоволення скарги та направлення її на новий розгляд, майже напевно, що кримінальне провадження було б закрито за спливом строків давності. Заяви Міністра, особливо в частині загрози для суддів, могли вплинути на прийняття рішення Вищим судом. Подальша

заява Прем'єр-міністра ще більше посилила враження від інтерв'ю міністра. Тобто необачні заяви посадовців могли спонукати формування у громадськості переконання, що заявник винний, до того, як його провина була остаточно доведена у встановленому законом порядку.

При цьому, національні суди розглянули скарги заявника стосовно впливу висловлювань високопосадовців на кримінальне провадження через призму потенційного порушення законності прийняття рішень, зокрема, чи бракувало матеріальної послідовності в рішеннях, що саме по собі становить зовсім інше питання.

У зв'язку з цим ЄСПЛ нагадав, що національні суди повинні належним чином розглядати стверджувані порушення гарантій справедливого судового розгляду за ст. 6 Конвенції, а презумпція невинуватості є, перш за все, процесуальною гарантією і одним з елементів справедливого судового розгляду.

Відповідно, право заявника на презумпцію невинуватості не було дотримано.

Отже, **мало місце порушення п. 2 ст. 6 Конвенції.**

20. Мелія проти Грузії (*Melia v. Georgia*) від 07.09.2023, заява № 13668/21

Заявник є опозиційним політиком, який на момент подій був членом парламенту та одним із лідерів Об'єднаного національного руху.

У червні 2019 року поведінка та промова російською мовою депутата російської Державної Думи в парламенті Грузії викликала широкий громадський і політичний протест (близько 12 000 осіб). Під час протесту заявник заявив, що якщо вимоги зібрання про відставку Уряду не будуть виконані, протестувальники зайдуть до парламенту і не покинуть його допоки цього не буде зроблено. Натомість підтримав його заклик. Згодом того дня при спробі протестувальників потрапити до будівлі парламенту тілесні ушкодження отримали близько 200 осіб (в тому числі правоохоронці та журналісти).

Відносно заявника було відкрито кримінальне провадження. Суд задовольнив клопотання

прокуратури та застосував запобіжний захід у вигляді застави та встановив низку додаткових умов. Заявник почав носити електронний браслет, однак неодноразово залишав домівку без дозволу правоохоронних органів. Після публічної заяви прокуратури про порушення заявником встановлених умов, він привселюдно зняв та викинув браслет, заявляючи про незаконність судових рішень щодо нього. У зв'язку з цим судом розмір застави було збільшено, а додаткові умови скасовано. Незважаючи на неодноразові попередження прокуратури, заявник відмовлявся вносити визначену суму, у зв'язку з чим його взяли під варту. Пізніше його звільнили, оскільки було внесено заставу.

ЄСПЛ встановив, що наявні в матеріалах справи докази, зокрема, відеозапис з протесту, підтверджували «обґрунтовану підозру» у розумінні ст. 5 Конвенції, що заявник

міг вчинити кримінальне правопорушення. Рішення суду першої інстанції, яке було підтримано в апеляційному провадженні, щодо застосування запобіжного заходу у вигляді застави та встановлення додаткових умов були детально обґрунтовані з посиланням на ризики переховування, фальсифікації доказів та можливість вчинення повторного злочину.

Збільшення суми застави було зумовлено порушенням заявником встановлених умов.

При цьому, досудове тримання під вартою у цій справі було призначено як крайній захід після прямої відмови заявника виконати ухвалу про внесення збільшеної суми застави та впливу встановленого строку. Заявник не заперечував, що володів відповідною сумою коштів. До того ж, судом були скасовані всі інші раніше встановлені додаткові умови, пов'язані із заставою. Таким чином, на думку ЄСПЛ, ситуація з внесення заявником більшої суми коштів була більш вигідною для нього ніж та, в якій він перебував до порушення умов застосування запобіжного заходу.

Відмову від внесення збільшеної суми заявник на національному рівні обґрунтовував тим, що не мав «морального права» підкорятися рішенню, прийнятому установами, які, на його думку, перебували під впливом його політичних суперників. Пізніше він назвав свою відмову «політичним актом». В цьому контексті поведінка заявника дійсно могла розглядатися у більш широкому контексті очевидно напруженої політичної ситуації в країні, його статусу як політика та права

на свободу вираження поглядів. Однак, замість встановлених законом наслідків його поведінки, заявник очікував, що запобіжний захід щодо нього буде взагалі скасовано.

ЄСПЛ наголосив, що таке тлумачення національного законодавства та Конвенції суперечить самому духу Конвенції та принципу верховенства права, оскільки в іншому випадку це означало б, що заявники можуть розраховувати на отримання вигоди від порушення законного судового рішення, а не нести наслідки, передбачені законом.

З огляду на всі зазначені обставини порушення п. 1 ст. 5 Конвенції встановлено не було.

Також **не було визнано порушення п. 1 ст. 5 у поєднанні зі ст. 18 Конвенції**, оскільки наведені заявником аргументи не підтвержували факт наявності політичного мотиву у триманні його під вартою (зокрема, першочергово суди відхилили клопотання про тримання заявника під вартою. При цьому, застосовані до нього заходи хоч і були жорсткими, однак не перешкождали у виконанні ним депутатських повноважень, спілкуванні з ЗМІ та громадськістю, а також участі у передвиборчій кампанії. До того ж з матеріалів справи вбачається, що кримінальне провадження фактично було призупинено на час проведення парламентських виборів. Подальше взяття заявника під варту було зумовлено його власною поведінкою, хоча сам факт і спосіб, в який це було зроблено, викликали значну критику громадськості.).

21. Окропідзе проти Грузії (*Okropiridze v. Georgia*) від 07.09.2023, заяви №№ 43627/16, 71667/16

Заявника було заарештовано за підозрою у вбивстві його знайомого Л.М. за обтяжуючих обставин та незаконному придбанні, зберіганні та носінні вогнепальної зброї.

У день арешту Міністерством внутрішніх справ було опубліковано відповідне повідомлення з іменем та ініціалами заявника, а також відеозапис затримання. Новину було розповсюджено в медіа. Більшість засобів масової інформації ідентифікували заявника за повним іменем.

З огляду на тяжкість злочину заявнику було запропоновано на вибір здійснити провадження судом у складі професійного судді або судом присяжних. Порадившись із адвокатами він обрав останнє.

Перший суд присяжних не зміг ухвалити вирок. Після цього відбулось широке висвітлення справи у засобах масової інформації, що містило критику на адресу системи судів присяжних загалом та суду присяжних зокрема. Обговорення включало також заяви Міністра юстиції, Прем'єр-міністра та заступника

головного прокурора. Серед іншого, вони певним мірою висловили своє незадоволення результатами справи заявника.

Другим складом суду присяжних заявника було визнано у вбивстві та засуджено до 20-ти років позбавлення волі. Апеляційний суд відмовив у задоволенні скарги заявника.

ЄСПЛ не визнав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції за скаргою про небезсторонність другого складу присяжних, оскільки:

1) У справі відсутні докази особистої упередженості другого складу присяжних чи його окремих членів і заявник цього не стверджував. Отже, *критерій суб'єктивної безсторонності* присяжних було дотримано.

2) Інтерес засобів інформації до цієї справи був високим, не в останню чергу тому, що присяжні першого складу не змогли винести вердикт. При цьому, не можна стверджувати, що висвітлення питання було ініційоване органами влади, воно було скоріше їхньою реакцією на інтерес медіа до справи.

2) Заяви найвищих представників виконавчої влади про незадоволення результатами дій першого складу суду присяжних дійсно могли вплинути на думку та безсторонність членів другого складу, однак головуючим суддею було вжито низку нейтралізуючих заходів для дотримання *критерію об'єктивної безсторонності* присяжних, а саме: (i) за день до початку відбору другого складу суду присяжних опубліковано заяву суду про необхідність медіа та сторонам провадження утримуватись від будь-яких висловлювань та зауважень щодо процесу у справі; (ii) всі слухання відбору присяжних було закрито для сторін; (iii) потенційних присяжних опитано, чи вони обізнані про справу; одну особу за результатами опитування виключено з числа присяжних; (iv) присяжних було попереджено про необхідність вирішення справи лише на підставі доказів, представлених у суді, без уваги до сторонніх матеріалів, які їм стали відомі поза межами провадження; (v) запропоновано заявнику, стороні захисту внести зміни чи доповнення до інструкцій для

присяжних, чим він скористався, однак не надав жодних вказівок чи пропозицій щодо положень про можливий зовнішній вплив.

ЄСПЛ не визнав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції за скаргою щодо допуску в якості доказів нотаріально посвідченого відеозапису заяви відсутнього свідка та значної кількості доказів з чужих слів. По-перше, переїзд свідка (дівчини заявника) до іншої держави не є виправданням його відсутності у суді. І національний суд дійсно не вжив заходів для проведення допиту дистанційно, а інструкції для присяжних щодо оцінки наданого відеозапису були дещо недосконалими та нечіткими. Однак, свідчення цього свідка не були єдиною або вирішальною підставою для засудження заявника. У наданому відеозаписі по суті свідок повторив свої твердження, надані під час досудового розслідування, і заявник їх не оскаржував. Крім того, знайдений одяг заявника під час розслідування підтверджував показання відсутнього свідка.

Не було визнано порушення п. 1 ст. 6 Конвенції за скаргою щодо відсутності обґрунтування вердикту суду присяжних. Зокрема, той факт, що заявникові було дозволено обирати між судом присяжних і судом за участі професійного судді, у поєднанні з конкретними процесуальними гарантіями, які йому були надані протягом усього провадження, а апеляційним судом розглянуто його скаргу з питань права на обвинувальний вирок, був достатнім для компенсації відсутності мотивів у вирокі присяжних. Аргументація апеляційного суду була достатньою та належною.

Скаргу за п. 2 ст. 6 Конвенції в контексті порушення презумпції невинуватості через низку заяв посадових осіб було визнано неприйнятною з огляду на невичерпання заявником національних засобів захисту. Суд вирішив, що з огляду на обставини справи цивільно-юридичний засіб захисту міг забезпечити адекватне та достатнє відшкодування.

22. Лапунов проти Росії (*Lapunov v. Russia*) від 12.09.2023, заява № 28834/19

Наприкінці 2016 року та в першій половині 2017 року за ініціативи керівника Чеченської Республіки Кадірова Р. було здійснено кампанію переслідування ЛГБТІ-спільноти за участі правоохоронних органів. Кампанія супроводжувалась свавільними і незаконними арештами, затриманнями, катуваннями, зникненнями і позасудовими стратами, що було зафіксовано низкою міжнародних правозахисних організацій. Більше ста осіб та членів їх сімей змушені були тікати з республіки.

Заявник, росіянин за національністю та відкритий гомосексуаліст, переїхав до Чечні у 2015 році та займався організацією заходів в м. Грозний. В період 16-28.03.2017, він був викрадений, затриманий і підданий жорстокому поводженню (побиття обрізками труб) у відділенні міліції. Згодом під погрозою розправи у разі розголошення будь-якої інформації про затримання заявнику наказали підписати документи, яких він не зміг прочитати, залишити відбитки пальців на пістолеті, зібрати речі та виїхати з республіки.

Сестра заявника повідомила про його зникнення в поліцію Чечні. Його знайшли, доставили до відділку та відібрали пояснення, згідно яких у нього нібито був несправний телефон та багато роботи, у зв'язку з чим він не міг зв'язатися з рідними. На цій підставі у відкритті кримінальної справи було відмовлено.

Пізніше Комітет проти катувань провів своє незалежне розслідування. Крім того, заявник зустрівся з Уповноваженим з прав людини Російської Федерації, який вимагав проведення розслідування інциденту. Було проведено досудову перевірку, але слідчі неодноразово відмовляли в порушенні кримінальної справи за браком доказів (всі свідки не підтвердили заяви заявника). Оскарження було безуспішним.

З огляду на докладні свідчення заявника, власні фотографії тілесних ушкоджень, даних геолокації за відповідний період з його телефону, факт смерті особи, яку він бачив під час затримання в камері, висновки судово-медичної експертизи, правозахисних

організацій та іноземних експертів, заяв російських посадових осіб, публікації в медіа про «антигейську чистку» у 2017 році та загальну ситуацію із захистом прав в Чеченській Республіці, в тому числі ЛГБТІ-спільноти, ЄСПЛ дійшов висновку, що заявник був підданий жорстокому поводженню з боку представників влади.

Згідно чіткого і детального опису подій та наявних доказів у відділку міліції його били ногами та руками, а іноді й трубами. Через шість місяців у нього були зафіксовані тілесні ушкодження, які згідно висновків судово-медичної експертизи могли бути заподіяні в зазначений період та за обставин, що відповідають його поясненням. Фізичні ушкодження заявника супроводжувались психологічним насильством. Він був змушений назвати працівникам міліції імена чоловіків-гомосексуалістів, став свідком побиття одного з них і зазнав дискримінаційних образ та погроз зазнати зґвалтування і сексуального насильства. Його також неодноразово змушували розповідати про свої сексуальні контакти різним особам, іноді на відео, а перед звільненням йому погрожували розправою за намір порушення кримінальної справи. Поєднання вищезазначених факторів викликало у заявника почуття страху, болю та неповноцінності, які пізніше проявились у постійній тривозі та посттравматичному стресовому розладі.

Таким чином, поводження, якого зазнав заявник під час повного контролю влади не було суворо необхідним через його поведінку, відповідно становило катування. Отже, **мало місце порушення матеріального аспекту ст. 3 Конвенції**.

Суд визнав, що у Чечні з 2000-х років існує системна проблема не тільки щодо неефективності розслідування випадків зникнення, але загалом справ за ст. 2 і ст. 3 Конвенції, які стосуються звинувачень проти представників держави.

У справі заявника також існувала така проблема, оскільки слідство не вжило важливих заходів для отримання доказів викрадення заявника та жорстокого

поводження з ним, а саме: не було встановлено та допитано чергових біля входу до відділку у відповідний період; не вжито заходів щодо отримання даних геолокації з мобільного телефону заявника або його знайомих; не досліджено мобільний телефон офіцера, який, як стверджувалось, використовувався для зйомки заявника; не зроблено жодної спроби встановити і допитати старшого офіцера, якого, як стверджував заявник, він був готовий опізнати; було відмовлено у заходах щодо захисту на численні клопотання заявника; у слідчих діях брали участь працівники міліції, на жорстоке поведження яких заявник безпосередньо скаржився. Відсутність незалежності розслідування в контексті страху

перед репресіями, який був поширений у Чечні, неминуче мала поставити під сумнів результати розслідування. Таким чином, розслідування мало серйозні недоліки, не було незалежним і не було спроможне врахувати можливі дискримінаційні мотиви.

Отже, **мало місце порушення процесуального аспекту ст. 3 Конвенції.**

Визнано порушення ст. 14 у поєднанні зі ст. 3 Конвенції.

Визнано порушення ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю правових підстав затримання та тримання під вартою заявника.

23. Eirpдac та VĮ «Demokratijos Plėtros Fondas» проти Литви (Eigirdas and VĮ “Demokratijos Plėtros Fondas” v. Lithuania) від 12.09.2023, заяви №№ 84048/17, 84051/17

У 2015 році перший заявник написав статтю для журналу під назвою «Десять найбагатших та найнебезпечніших олігархів Литви», в якій, серед іншого, йшлося про бізнесмена В.М., який згодом став мером м. Каунас. Зокрема, на думку автора, бізнесмен В.М. був власником одного з найбільших рекламодавців в країні, тому більшість засобів масової інформації писали лише хороші новини про нього напередодні виборів. Відповідно, це могло «бути ще однією ознакою, яка визначає який наразі вплив мають гроші, отримані від реклами, на ЗМІ».

Пізніше було опубліковано іншу статтю, в якій йшлося про публікацію в іншому виданні, журналі «*Žmonės*», про життя сина пана В.М. та слідування шляхом батька. В цьому контексті в статті здійснювалось обговорення різних технік політичної реклами, в тому числі техніки «успішної дитячої історії». Видання «*Žmonės*» було названо «таблоїдом», а статтю про сина пана В.М. «черговим літературним сміттям».

Інспектор з журналістської етики відхилив скарги пана В.М. та його сина, оскільки автори висловлювали свої особисті думки та припущення в контексті обговоренні суспільно важливих питань щодо ходу передвиборчої кампанії і не вийшли за межі права на свободу вираження поглядів.

Однак, Комісія з питань етики суспільної інформації (орган саморегулювання засобів масової інформації) визнала порушення Кодексу журналістської етики у зв'язку з тим, що звинувачення в статті відносно підприємця не мали жодного підґрунтя, а виданню «*Žmonės*», статтю якого було розкритиковано, не було надано можливість до моменту публікації реалізувати право на відповідь. Другого заявника, власника журналу, було зобов'язано опублікувати рішення комісії.

Оскарження рішень в національних судах було безуспішним. Вищий адміністративний суд вказував на необхідність доведення достовірності тверджень, зазначених в статтях.

ЄСПЛ визнав, що рішення Комісії були втручанням у право заявників на свободу вираження поглядів за ст.10 Конвенції. Воно було здійснено згідно закону (Кодексу журналістської етики) та переслідувало законну мету захисту прав інших осіб, а саме репутації пана В.М., видавництва «*Žmonės*» та права суспільства на отримання достовірної інформації.

Що стосується пропорційності втручання та врахування встановлених його прецедентною практикою критеріїв, ЄСПЛ зазначив таке.

Щодо першої статті

1. Стаття стосувалася питання, що становить суспільний інтерес, зокрема, ймовірного впливу великого капіталу - у формі бізнес-реклами - на майбутні місцеві вибори та вибори до Сейму, а також стверджуваної ролі пана В.М. у цьому зв'язку.
2. Пан В.М. був власником великого бізнесу і політиком, який брав активну участь у суспільному житті громади, а згодом став мером м. Каунаса. Тобто він був громадським діячем у місцевій громаді. Таким чином, на нього поширювалися ширші межі допустимої критики, ніж на звичайних осіб.
3. Необхідно проводити фундаментальну різницю між поширенням деталей приватного життя особи і повідомленням фактів, здатних сприяти дебатам у демократичному суспільстві, наприклад, коли йдеться про політиків під час виконання ними своїх офіційних обов'язків. У цій статті не йшлося про приватне життя пана В.М., а скоріше як політика, який «вкидає найбільше грошей з усіх підприємців у Литві», щоб «усі ЗМІ публікували про нього тільки хороші новини» перед майбутніми місцевими виборами і виборами до Сейму. Немає сумнівів, що поведінка політика і можливі наслідки цієї поведінки для громадськості та третіх осіб становили суспільний інтерес.
4. Оскаржувані у статті висловлювання, на думку Суду, можна було охарактеризувати як оціночні судження. При цьому, за відповідних обставин висловлювання щодо питань, які становлять суспільний інтерес, можуть становити оціночні судження, а не твердження щодо фактів. До того ж журналістська свобода передбачає можливе використання певної міри перебільшення або навіть провокації. З огляду на зміст та характер висловлювань в контексті суспільної дискусії щодо ролі пана В.М. у прихованій політичній рекламі під час виборів вони не виходили за межі прийнятної критики. Не вбачається, що заявники були недобросовісними та не вживали заходів перевірки достовірності своїх тверджень. Зокрема, згідно даних центральної виборчої комісії пан М.В. дійсно

витратив на політичну кампанію найбільше коштів серед кандидатів. Однак, Вищий адміністративний суд цього не врахував.

5. Національні органи влади не вказали на жодний конкретний негативний вплив або наслідки, які стаття могла мати на репутацію пана В.М., його політичне життя або кар'єру. І навіть якщо шкода його репутації була, вона навряд чи б переважала суспільний інтерес до інформації, що містилась в статті.

Таким чином, Вищий адміністративний суд не здійснив належного балансування конкуруючих інтересів та не виконав обов'язок наведення відповідного та достатнього обґрунтування для виправдання втручання у право заявників.

Щодо другої статті

1. ЄСПЛ погодився з висновками Вищого адміністративного суду, що висловлювання на адресу журналу «*Žmonės*» можна було обґрунтовано вважати не просто критичними, а принизливими. Водночас, в статті порушувались суспільно важливі питання прихованої політичної реклами. У цьому контексті твердження заявників і використані вирази, хоча можливо і недоречно різкі, могли розглядатися як полемічні з певним ступенем перебільшення. За таких обставин, враховуючи статус пана В.М. як політика, характер висновків заявників, загальний контекст публікації (а саме щодо того, що видимість особи або всієї його сім'ї робить їх більш відомими, а інформація про сім'ю - наприклад, про її хобі, інтереси або характер - може бути класифікована як політична реклама) та існування принаймні певного фактичного підґрунтя для цих тверджень і звинувачень, коментарі заявників не становили безпідставної особистої атаки ні на сина В.М., ні на журнал «*Žmonės*».
2. Право на відповідь, як важливий елемент свободи вираження поглядів, підпадає під дію ст. 10 Конвенції. Це впливає з необхідності не тільки мати можливість оскаржити неправдиву інформацію, але й забезпечити плюралізм думок, особливо в питаннях, що становлять загальний інтерес, таких як літературні та політичні дебати.

У цій справі спір полягав у тому, коли саме таке право має бути забезпечено: до чи після публікації. Окружний адміністративний суд м. Вільнюс та Вищий адміністративний суд розтлумачили відповідні положення національного законодавства таким чином, що право на відповідь виникає до публікації критики, а журналіст або засіб масової інформації зобов'язаний звернутися до особи, яка піддається критиці, з проханням висловити свою думку. Однак, беручи до уваги стримуєчий ефект, до якого може призвести вимога попереднього повідомлення, ефективність такого зобов'язання та широку свободу розсуду в цій площині, ЄСПЛ дійшов висновку, що ст.

8 Конвенції не покладає зобов'язання щодо юридично обов'язкової вимоги попереднього повідомлення. Було складно узгодити розбіжність між національним законодавством та Рекомендацією Ради Європи з цього приводу із ст. 10 Конвенції, принаймні за обставин цієї справи.

Таким чином, втручання у право заявників не відповідало нагальній суспільній потребі, не було пропорційним, а наведене національними судами обґрунтування відповідним та достатнім.

Отже, **мало місце порушення ст. 10 Конвенції** відносно двох публікацій.

24. Н.Ф. та інші проти Росії (N.F. and others v. Russia) від 12.09.2023, заяви №№ 3537/15, 16985/15, 27062/15, 44941/15, 46208/15, 19003/16, 7965/18, 13977/18, 32673/18

Проти заявників були порушені кримінальні справи. Згодом справи були закриті за nereабілітуючих підстав або завершилися винесенням обвинувального вироку. Персональні дані, що стосувались кримінальних справ, було внесено до спеціальної бази Міністерства внутрішніх справ.

Через певний час судимості були погашені або зняті. При цьому, персональні дані в базі даних продовжували зберігатись і відображались у довідках про судимість/не судимість, які заявники запитували для роботодавців/потенційних роботодавців. Як стверджується, це призвело до звільнення частини заявників або відмови у працевлаштуванні.

Оскарження зберігання персональних даних заявників в базі Міністерства та відмови у їх видаленні були безуспішними.

ЄСПЛ встановив, що зберігання персональних даних заявників, пов'язаних із кримінальними справами, було втручанням у право на приватне життя за ст. 8 Конвенції, яке здійснювалось за законом (Закон про захист персональних даних, закон про міліцію, накази Міністерства) та переслідувало легітимну мету запобігання злочинам та захист прав інших осіб.

Щодо оцінки пропорційності втручання у право на приватне життя в частині обробки персональних даних щодо кримінальних проваджень у своїй практиці ЄСПЛ враховує наступні *елементи*: характер і тяжкість

правопорушення; рівень фактичного втручання у право на повагу до приватного життя; обсяг і застосування системи зберігання даних; період зберігання; можливість перегляду рішення; гарантії проти зловживань; гарантії, спрямовані на регулювання доступу третіх осіб та захист цілісності та конфіденційності даних.

Щодо обсягу та застосування системи зберігання даних, наявна в Росії система реєстрації охоплювала не лише справи, в яких було винесено вирок, але також справи, які були закриті за nereабілітуючих обставин. Тобто в базі даних реєструвався та зберігався значний обсяг даних у зв'язку з кримінальним переслідуванням особи. При цьому, така обробка даних відбувалась незалежно від характеру та тяжкості вчиненого злочину. Уряд не заперечував, що збір і зберігання даних відбувався автоматизовано.

ЄСПЛ встановив, що законами про міліцію та захист персональних даних передбачено, що персональні дані мали знищуватись після досягнення мети, яка переслідувалась, або у разі відсутності подальшої необхідності досягнення відповідної мети. Водночас, порядок, строки зберігання та обробки даних щодо кримінальних проваджень регулювалась наказами Міністерства, згідно яких персональні дані особи зберігались до досягнення нею 80-ти річного віку. Однак, такі акти були з обмеженим доступом, не публікувалися в жодному офіційному виданні та були

недоступними для громадськості. Таким чином, надана Міністерству свобода розсуду не була збалансована достатніми гарантіями проти зловживань, а можливість перегляду рішення щодо обробки можна було вважати лише гіпотетичною.

Вказані акти не розмежовували мету обробки (наприклад, надання інформації в контексті працевлаштування), чи була особа врешті решт засуджена чи ні, чи погашена/знята судимість, а також інші важливі аспекти зберігання та обробки таких даних. Це в свою чергу, унеможливило, серед іншого, оцінку пропорційності доступу третіх осіб до даних.

При цьому, Суд наголосив, що продовження обробки персональних даних осіб, які не були

засуджені, становить особливо інтрузивне втручання у право на повагу до приватного життя та спричиняє ризик стигматизації таких осіб, які мають право на презумпцію невинуватості.

Щодо осіб, яких було засуджено, втручання у їх право буде інтрузивним після того, як судимість буде погашена або знята, особливо в контексті їхньої соціальної реінтеграції.

Таким чином, при обробці даних заявників не було забезпечено баланс між конкуруючими суспільними та приватними інтересами, а держава-відповідач перевищила будь-яку прийнятну свободу розсуду в цьому контексті. Отже, **мало місце порушення ст. 8 Конвенції**.

25. Барет та Кабальєро проти Франції (*Baret and Caballero v. France*) від 14.09.2023, заяви №№ 22296/20, 37138/20

Заявниці є громадянками Франції і проживають в цій державі. Їх чоловіки хворіли на рак. Кожна пара декілька разів скористалась допоміжними репродуктивними технологіями, однак безуспішно. Згідно заповітів чоловіків заявницям було надано право розпоряджатися їх замороженими репродуктивними біоматеріалами після їхньої смерті.

Однак, національними органами було заборонено вивезення гамет померлого чоловіка першої заявниці та ембріонів у випадку другої заявниці до Іспанії, в якій, на протигагу Франції, було дозволено зачаття після смерті батька.

Законодавство Франції встановлювало повну заборону запліднення і експорту гамет або ембріонів після смерті батьків за кордон, якщо вони будуть використані для цілей, заборонених на національній території.

ЄСПЛ встановив, що заборона мала вплив на приватне життя заявниць, оскільки можливість особи здійснювати вибір того, що станеться з її статевими клітинами, підпадає під сферу права на самовизначення. Відповідно, мало місце втручання у право заявниць робити спроби мати дітей за допомогою методів допоміжних репродуктивних технологій. При цьому, втручання переслідувало легітимні цілі захисту прав і свобод інших осіб (інтереси різних сторін,

залучених до репродуктивних технологій) та захисту моралі.

Водночас, абсолютний характер заборони запліднення після смерті батьків був політичним вибором країни з 1994 року. Відповідна позиція підтримувалась при неодноразовому перегляді змін до законодавства, а також під час законодавчих дебатів у 2021 році. З одного боку, законодавець намагався узгодити бажання розширити доступ до допоміжних репродуктивних технологій у світлі медичного, наукового та технологічного прогресу з необхідністю поважати занепокоєння суспільства щодо делікатних етичних аспектів, пов'язаних з можливістю зачаття після смерті батьків. З іншого боку, заборона на експорт гамет вбачається з прагнення досягти балансу між конкуруючими інтересами у контексті мети законодавця – не допустити етичного «демпінгу». Відповідні міркування стосуються також ембріонів, які, як нагадав ЄСПЛ, не мають незалежних прав або інтересів.

Заборона на вивезення за кордон гамет та ембріонів, депонованих і збережених у Франції, була наслідком заборони зачаття після смерті батька на національній території. Вона мала на меті запобігання ризику обходу положень Кодексу громадського здоров'я, який встановлював таку заборону (Іншими словами, оскільки відповідне зачаття було заборонено

на національному рівні, заборона вивезення матеріалів за кордон унеможлиблювала здійснення відповідної процедури також поза межами країни).

Єдиним наміром заявниць при поданні позовів було обійти французьке законодавство. Вони не вказали на жодні конкретні обставини, які могли б дозволити скасувати застосування законодавства Франції. До того ж ЄСПЛ встановив, що заявниці не мали жодного зв'язку з Іспанією, і самих лише обставин згоди померлого чоловіка або наявності ембріона недостатньо для встановлення надмірного порушення їхнього права на повагу до їхніх намірів.

26. Аїніс та інші проти Італії (*Ainis and others v. Italy*) від 14.09.2023, заява № 2264/12

У 2001 році під час операції по боротьбі з незаконним обігом наркотиків пан К.К. був заарештований за підозрою в торгівлі наркотиками, коли виходив зі своєї квартири. Згідно рапорту поліцейських під час затримання пан К.К. перебував у порушеному психофізичному стані, ймовірно, через вживання наркотиків. У поліцейському відділку під час відвідування туалету він виблював, впав та знепритомнів. Бригада швидкої допомоги намагалась його реанімувати, однак він помер у лікарні.

Судово-медична експертиза підтвердила наркотичну інтоксикацію, при цьому, згідно висновків померлий прийняв дві дози кокаїну (першу - до арешту, не була смертельною; другу - ймовірно перед чи під час відвідування туалету у відділку, яка спричинила смерть).

У цивільному провадженні за позовом заявників, родичів померлого, суд першої інстанції визнав відповідальним за смерть пана К.К. Міністерство внутрішніх справ та присудив відшкодування на користь його дочки. Рішення було скасовано судами вищих інстанцій.

ЄСПЛ дійшов висновку, що з огляду на перебування пана К.К. під вартою органи влади були зобов'язані вжити елементарних запобіжних заходів для мінімізації будь-яких потенційних ризиків для його здоров'я. Зокрема, органи влади мали врахувати, що пан К.К. перебував в особливо вразливому становищі, порівняно із середньостатистичною

Разом з тим національні органи здійснили перегляд відмов у задоволенні вимог заявниць з огляду на конкретні обставини кожної справи та аргументи заявниць за визначеною національною практикою методологією та встановили справедливий баланс між конкуруючими інтересами. Таким чином, **порушення ст. 8 Конвенції не було.**

Тим не менш, Суд визнав, що рішення законодавчого органу поширити право на допоміжні репродуктивні технології на жіночі пари та одиноких жінок з 2021 року поновило дискусію щодо релевантності обґрунтування збереження заборони, про що йшлося у цій справі.

особою, яку затримують, оскільки: 1) Були докази того, що під час затримання пан К.К. погано почувався і демонстрував поведінку, яка могла призвести до заподіяння собі шкоди. 2) Поліцейські, які брали участь у затриманні, описували його як такого, що перебував у порушеному психофізичному стані. 3) Під час обшуку у нього було вилучено невелику дозу кокаїну. 4) Поліцейським було відомо про його наркозалежність.

Однак, пану К.К. між арештом і смертю не було надано жодної медичної допомоги. Хоча Уряд стверджував про несерйозність та короткочасність нездужання, навряд чи поліцейські без спеціальних медичних знань могли оцінити належним чином низку симптомів, що він мав (напади паніки, різкі перепади настрою, нудота, пітливість, стікаюча прозора рідина з рота).

Відносно пана К.К., порівняно з іншими затриманими в день подій, не було складено протокол обшуку, хоча в інших документах було зазначено про вилучення з його гаманця невеликої дози кокаїну. В матеріалах справи також відсутні докази того, що його обшукували після прибуття до відділку поліції або наступні години під час перебування під вартою.

Щодо відсутності, як стверджував Уряд, підстав для обшуку інтимних місць вказаної особи під час затримання, що потребувало спеціального дозволу згідно законодавства, Суд погодився, що дійсно вимога застосування такого заходу

до всіх заарештованих осіб з метою запобігання трагічним подіям, подібним до тієї, що сталася у цій справі, була б надмірною. Однак, такий висновок не може тлумачитися як такий, що звільнив органи влади від вжиття будь-яких заходів для перевірки пана К.К. на наявність небезпечних або заборонених предметів, у тому числі наркотиків, після його прибуття до відділку, особливо з огляду на всі зазначені обставини справи.

Згідно рапорту одного з чергових, відповідального за приміщення із затриманими, всупереч правилам він не був на місці та не слідкував за затриманими постійно. Не

вбачалось, чи було цей факт враховано на національному рівні. Крім того, не було допитано інших офіцерів поліції, які перебували на службі у відповідний час.

З огляду на всю наявну інформацію про стан заявника та його залежність, органи влади мали бути більш пильними, однак Уряд не зміг довести, що вони забезпечили пану К.К. достатній та розумно очікуваний в контексті обставин справи рівень захисту його життя.

Отже, **мало місце порушення ст. 2 Конвенції.**

27. Йорданов та інші проти Болгарії (*Yordanov and others v. Bulgaria*) від 26.09.2023, заяви №№ 265/17, 26473/18

Заявників було притягнуто до кримінальної відповідальності у зв'язку з тим, що вони не задекларували доходи (ввезені в країну, отримані через банківські перекази з-за кордону, тощо), ухилившись від сплати податків.

Пізніше відносно заявників спеціальною комісією були відкриті провадження щодо інших доходів, за результатами яких було вилучено низку їх активів.

Вилучення здійснювалось на підставі закону від 2012 року, який передбачав конфіскацію всіх незаконних активів, а не обов'язково доходів, отриманих злочинним шляхом.

ЄСПЛ визнав, що конфіскація активів заявників було втручанням у їх право за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Воно було згідно із законом та переслідувало легітимну мету в суспільних інтересах, а саме запобігання незаконному набуттю майна шляхом кримінальних або адміністративних правопорушень.

При цьому, закон про вилучення незаконно набутих активів від 2012 року містив значну кількість недоліків, які мав попередній закон від 2005 року, досліджений Судом у справі [Todorov and Others v. Bulgaria](#), а саме:

1) Перелік предикатних злочинів, які могли спричинити процедуру конфіскації, все ще залишався дуже широким і був співставним з переліком за законом 2005 року.

2) Сфера дії закону також поширювалась на

значний період часу. Він передбачав, що особа має довести законність своїх доходів і витрат за десятирічний період (закон за 2005 рік – двадцятип'ятирічний період). Більше того, закон застосовувався навіть у тих випадках, коли предикатні злочини були вчинені за багато років до набрання ним чинності.

Така широка сфера дії закону у поєднанні з його ретроактивним застосуванням ускладнювала для заявників обов'язок доведення законних джерел доходів або походження активів.

3) За законом вважалось, що особи у справах про конфіскацію були не лише причетні до невизначеної/несконкретизованої злочинної або незаконної діяльності, але також мали до неї відношення впродовж багатьох років. До того ж було скасовано положення, яке було важливим захисним заходом та містилося в законі від 2005 року, а саме в законі від 2012 році вже не містилось вимоги про встановлення зв'язку між активами, що підлягають конфіскації, і предикатним злочинном. Таким чином, провадження щодо конфіскації були відокремлені від будь-яких кримінальних проваджень та їх результатів.

В подальшому, незважаючи на висновки Верховного Суду Болгарії про необхідність збереження зв'язку між активами, що підлягають конфіскації, та відповідним кримінальним провадженням, парламент

не виправив цей недолік при прийнятті наступного закону у 2018 році. Навпаки, новий закон, який скасував закон 2012 року, передбачав, що закриття кримінального провадження проти відповідачів у процедурі конфіскації, в тому числі у разі ухвалення виправдувального вироку, не перешкоджає конфіскації.

З огляду на вказані обставини у цій справі ЄСПЛ дотримався підходу, подібного до застосованого у справі [Todorov and Others v. Bulgaria](#). Зокрема, конфіскація за законом 2012 року відповідала б ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо на протипагу всім недолікам та явній перевазі держави у провадженнях щодо конфіскації національні суди вказали відомості щодо правопорушень (кримінальних чи адміністративних), у

результаті яких були отримані активи, що підлягали конфіскації, і аргументовано довели, що між такими правопорушеннями та активами міг існувати зв'язок. Однак, з матеріалів обох заяв, поданих до Суду, взагалі не вбачалось, що суди досліджували питання незаконної діяльності та встановлювали її зв'язок з активами заявників, які врешті решт вилучили. У справі за другою заявою суди взагалі вказали, що це не було вимогою закону 2012 року.

Таким чином, національними органами не було досягнуто справедливого балансу, а втручання у право заявників було непропорційним.

Отже, **мало місце порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.**

28. Юксель Ялсінкая проти Туреччини ([Yüksel Yalçinkaya v. Türkiye](#)) від 26.09.2023, заява № 15669/20

Заявник, який на час подій працював вчителем у державній школі, був засуджений за участь у збройній терористичній організації «Фетхуллахистській терористичній організації/Паралельній державній структурі» (ФТО/ПДС), яка, на думку національних органів влади, стояла за спробою державного перевороту у 2016 році. Його засудження значною мірою ґрунтувалося на використанні ним додатку для обміну зашифрованими повідомленнями «ByLock», до якого Національне агентство розвідки Туреччини отримало доступ в рамках своєї розвідувальної діяльності для збору інформації про організацію. За твердженнями національних судів додаток «ByLock» був розроблений для ексклюзивного використання членами організації під виглядом загальнодоступного додатку. Заявник був засуджений до 6-ти років і 3-х місяців позбавлення волі.

У цій справі ЄСПЛ дотримався висновків за попередніми подібними справами проти Туреччини. Зокрема, спроба військового перевороту становила надзвичайний стан, що загрожував існуванню нації у розумінні Конвенції, і передбачені п. 3 ст. 15 Конвенції формальності були дотримані.

Суд повторив, що захід може вважатися

покаранням у розумінні ст. 7 Конвенції лише тоді, коли встановлено елемент особистої відповідальності з боку правопорушника. Відповідно, ст. 7 Конвенції вимагає для цілей покарання існування суб'єктивного зв'язку, за допомогою якого можна виявити елемент відповідальності в поведінці особи, яка фізично вчинила правопорушення.

При цьому, вимога про те, що кримінальні правопорушення мають бути чітко визначені законом, буде порушена, якщо національні суди будуть обходити закон при його тлумаченні та застосуванні до конкретних фактів справи.

Засудження особи за вчинення злочину у зв'язку з членством в озброєній терористичній організації можливе лише у разі доведення, що обвинувачений діяв свідомо і добровільно в рамках ієрархічної структури організації та поділяв її цілі.

Діяння, каране за статтею кримінального кодексу, застосованої у справі заявника, полягало не просто у зв'язку з ймовірно злочинною мережею, а в членстві в озброєній терористичній організації, якщо таке членство було встановлено на підставі складових (об'єктивних і суб'єктивних) елементів, визначених у законі.

Водночас, у справі заявника використання додатку ByLock було визнано достатнім саме по собі для встановлення його членства в озброєній терористичній організації і необхідного суб'єктивного зв'язку. Решта діянь (використання рахунку банку та членство в профспілці та асоціації, пов'язаних, як стверджувалось, з терористичною організацією) слугували лише джерелом підтвердження і мали дуже обмежений вплив на результат розгляду справи.

Хоча використання ByLock не було криміналізовано, а також технічно не було частиною *actus reus* відповідного злочину, тлумачення національних судів на практиці призвело до того, що просте використання особою додатку прирівнювалося до свідомої та добровільної участі у збройній терористичній організації. Такий висновок фактично замінив належне встановлення наявності всіх складових елементів злочину (включаючи умисел) в індивідуальному порядку. Тобто такий підхід не лише дозволяв обійти вимоги відповідної статті кримінального кодексу всупереч принципу законності, але також був несумісним із правом особи, передбаченим ст. 7 Конвенції, не бути покараною без існування суб'єктивного зв'язку, за допомогою якого може бути встановлений елемент особистої відповідальності.

Туреччина дійсно зіштовхнулася зі значними труднощами та викликами, пов'язаними з боротьбою з тероризмом, особливо в контексті зусиль відносно ФТО/ПДС з нетиповим характером. Однак, такі обставини не означають, що фундаментальні гарантії, закріплені у ст. 7 Конвенції, яка не допускає відступів і лежить в основі принципу верховенства права, можуть застосовуватися менш суворо, коли йдеться про переслідування і покарання за терористичні злочини, навіть якщо вони ймовірно були вчинені за обставин, що загрожують існуванню нації.

Отже, **мало місце порушення ст. 7 Конвенції.**

Судом встановлено також порушення п. 1 ст. 6 Конвенції. Зокрема, дані додатку

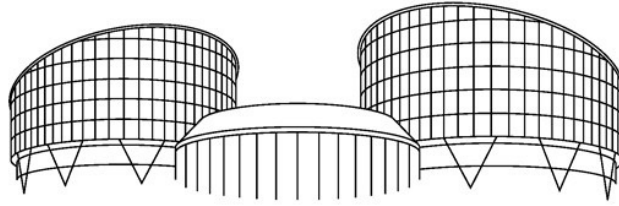
ByLock мали вирішальне значення у справі заявника, оскільки саме вони стали підставою для порушення кримінального провадження проти нього. Однак, заявник мав доступ лише до звітів з додатку. Первинні дані з сервера та розшифровані дані не були йому розкриті. Таким чином, заявник не мав можливості перевірити безпосередньо цілісність і надійність цих доказів та оскаржити їхню стверджувану відповідність та значущість. Завдана в цьому контексті шкода не була компенсована належними процесуальними гарантіями. Зокрема, національні суди не повідомили про підстави нерозголошення даних, не відреагували на заяви заявника про проведення незалежної експертизи для перевірки їх змісту та цілісності чи достовірності, а також не пояснили в достатній мірі, яким чином було встановлено, що додаток не використовувався і не міг використовуватися особою, яка не була членом ФТО/ПДС. Всі ці недоліки призвели до підриву довіри, яку суди в демократичному суспільстві повинні викликати у громадськості, і до порушення справедливості судового розгляду. При цьому, національні суди не розглядали та навіть не згадували питання справедливого судового розгляду, пов'язані з доказами ByLock, в контексті ст. 15 Конвенції та ст. 15 Конституції Туреччини щодо відступу від прав під час надзвичайної ситуації (зокрема, боротьба з тероризмом). Уряд також не навів жодних детальних аргументів з цього приводу.

Крім того, ЄСПЛ постановив, що **мало місце порушення ст. 11 Конвенції**, оскільки національні суди позбавили заявника мінімального захисту від свавілля та розширили в непередбачуваний спосіб сферу застосування ч. 2 ст. 314 Кримінального кодексу, посилаючись на його членство у профспілці та асоціації, які вважалися афілійованими з терористичною організацією, для обґрунтування його засудження.

III. Рішення Європейського суду з прав людини



«Хиткий шлях»



ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «КУБАТ ТА ІНШІ ПРОТИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ»

(Заяви № 61721/19 та 5 інших —
див. доданий перелік)

РІШЕННЯ

Стаття 1 Першого протоколу • Мирне володіння майном • Пропорційна відмова у ретроспективній виплаті різниці в заробітній платі суддів, яку було зменшено неконституційним чином під час фінансової кризи 2011–2014 рр., але правові положення було скасовано лише на майбутнє (pro futuro) • Рішення згідно з національним законодавством переслідує легітимну мету в загальних інтересах на підставі врахування економічних і соціальних питань • Оскаржуваний захід не ставив під загрозу здатність суддів виконувати свої функції незалежно й неупереджено та не становив загрози для їхніх засобів до існування • Розмір винагороди за працю суддів має бути фіксованим, щоб захистити їх від тиску, що чиниться з метою вплинути на їхні рішення або їхню поведінку загалом
Пункт 1 статті 6 (цивільна частина) • Справедливий судовий розгляд • Рішення національних судів, про відхилення вимог заявників, належно мотивовані, а цивільне провадження справедливе.

СТРАСБУР

22 червня 2023 року

ОСТАТОЧНЕ

6 листопада 2023 року

Це рішення набуло статусу остаточного за обставин, викладених у п. 2 статті 44 Конвенції.
До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

У справі «Кубат та інші проти Чеської Республіки»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), що засідає палатою у такому складі:

Ладо Чантурія (Lado Chanturia), голова,
Карло Ранцоні (Carlo Ranzoni),
Мартінш Мітс (Mārtiņš Mits),
Стефані Моро-Вікстрьом (Stéphanie Mourou-Vikström),
Маттіас Гуйомар (Mattias Guyomar),
Микола Гнатовський (Mykola Gnatovskyy), судді,
Магулена Гофманнова (Mahulena Hofmannová), тимчасова суддя,

та Віктор Соловейчик (Victor Soloveychik), секретар секції,

З урахуванням:

заяв (№ 61721/19, 5496/20, 21318/20, 33522/20, 43039/20 і 55448/20) проти Чеської Республіки, подані до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Конвенція) шістьма громадянами Чехії, паном Ондржеєм Кубатом (Ondřej Kubát), паном Робертом Ожвальдом (Robert Ožvald), пані Аленою Маковцовою (Alena Makovcová), пані Адріаною Піларжовою (Adriana Pilařová), пані Сонею Біскуповою Фішеровою (Soňa Biskupová Fišerová) і паном Мирославом Печеним (Miroslav Pečený) («заявники») в різні дати, зазначені в таблиці, що додається;

рішення повідомити Уряд Чеської Республіки (далі - Уряд) про скарги за п. 1 статті 6, статтю 1 Першого протоколу та статтю 14 у зв'язку зі статтю 1 Першого протоколу та оголосити неприйнятними решту заяв;

зауважень сторін;

рішення голови Палати призначити пані Магулену Гофманнову тимчасовою суддею (пункт 4 статті 26 Конвенції та пункт 1 правила 29 Регламенту Суду), з урахуванням того, що пані Катержина Шимачкова (Kateřina Šimáčková), суддя, обрана стосовно Чеської Республіки, відмовилася від участі в розгляді справи (правило 28),

провівши обговорення за зачиненими дверима 30 травня 2023 року,

вносить таке рішення, прийняте у вказану дату:

ВСТУП

1. Заявники, які є чинними суддями, поскаржилися, що їм було відмовлено в задоволенні вимоги щодо ретроспективної виплати різниці в заробітній платі з огляду на те, що законодавчі зміни, якими було зменшено коефіцієнт для розрахунку заробітної плати суддів протягом періоду 2011–2014 рр., було скасовано Конституційним Судом лише на майбутнє (*pro futuro*). Вони заявили, зокрема, що аргументація, викладена

національними судами у їхніх рішеннях, була недостатньою (п. 1 статті 6 Конвенції), що їхні легітимні очікування щодо отримання заробітної плати в цей період у повному розмірі не були виконані (стаття 1 Першого протоколу), а також що вони зазнали дискримінації в порівнянні з іншими державними службовцями та іншими особами (стаття 14, розтлумачена в контексті статті 1 Першого протоколу).

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

2. Дати й місця народження заявників та імена їхніх законних представників викладені в таблиці, що додається.

3. Уряд був представлений уповноваженою

особою, паном П. Конупкою (P. Konůpka), з Міністерства юстиції.

4. Обставини справи можна узагальнити таким чином.

I. ЗАГАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ

A. Короткий виклад відповідних подій

5. Заявники є чинними суддями, розмір заробітної плати яких було зменшено в період 2011–2014 рр. на підставі змін, внесених до Закону про заробітну плату; ці зміни, зокрема, передбачали зменшення коефіцієнта, який прив'язував базову заробітну плату суддів до середньої заробітної плати в некомерційному секторі (*podnikatelská sféra*) національної економіки (а саме, база заробітної плати суддів розраховувалася шляхом множення середньої номінальної місячної заробітної плати в некомерційному секторі на коефіцієнт — див. пункти 19, 20 та 23 нижче).

заробітній платі за період 2013–2014 рр. (тобто різницю між заробітною платою, яку вони фактично отримали, і тією, яку мали б отримати, якби застосовувався коефіцієнт 3).

6. Пізніше пленарне засідання Конституційного Суду визнало ці зміни нечинними у зв'язку з їхньою неконституційністю (див. пункти 10 і 11 нижче); проте положення, що стосуються зменшення коефіцієнта, було скасовано тільки з моменту прийняття рішення або на майбутнє (*ex nunc/pro futuro*). У результаті судді не змогли отримати різницю в

7. 29 грудня 2014 р. Верховний Суд задовольнив позов судді, якого немає серед заявників, і зобов'язав державу виплатити їй різницю в заробітній платі за період 2011–2012 рр. (рішення № 21 Cdo 1440/2014 Верховного Суду). Пізніше це рішення було частково анульоване Конституційним Судом (див. пункт 12 нижче), який постановив, що скасування з поточного моменту (*ex nunc*) застосовується не лише щодо виплати різниці в заробітній платі суддів за період 2013–2014 рр., а й за період 2011–2012 рр.

Решту рішення Верховного Суду № 21 Cdo 1440/2014, згідно з яким базова заробітна плата заявниці була визначена неправильно, оскільки у відповідному розрахунку не було відображено (з урахуванням

середньої номінальної заробітної плати в некомерційному секторі), чи отримувач такої середньої заробітної плати працював на повну чи неповну ставку, залишено без змін.

- У лютому 2015 р. представники уряду та судової системи досягли домовленості, згідно з якою держава зобов'язалася виплатити суддям різницю між заробітною платою, фактично виплаченою у 2012–2014 рр., і сумами, які вони мали б отримати в разі застосування правильного розрахунку базової заробітної плати згідно з рішенням Верховного Суду № 21

Sdo 1440/2014 (див. пункт 7 вище). Судді, що погодилися на цю угоду, таким чином відмовилися від всіх інших претензій до держави з приводу заробітної плати за період 2011–2014 рр. Усім суддям було надано можливість укласти цю угоду; урешті-решт, її підписали приблизно 96 % із них, проте заявники відмовилися.

- Оскільки заявники не укладали зазначеної вище угоди, вони ініціювали судове провадження, заявивши, зокрема, вимогу щодо ретроспективної виплати різниці в заробітній платі. Успіху вони не мали (див. пункти 13–18 нижче).

V. Рішення Конституційного Суду про скасування, дія яких лише на майбутнє (pro futuro) оскаржується заявниками

- У пленарному рішенні № PI. ÚS 33/11 від 03 травня 2012 р. (див. пункт 22 нижче) Конституційний Суд зауважив, що з огляду на принцип поділу влади законодавчі органи мали «інше поле» для маневру стосовно обмежень розміру заробітної плати суддів, якщо порівнювати з обмеженнями розміру заробітної плати в інших гілках державного сектору. Тому втручання в матеріальне забезпечення суддів може вважатися обґрунтованим тільки за виняткових обставин (як-от перебування держави у складній фінансовій ситуації); проте навіть за таких обставин потрібно враховувати, що судді займають інше положення, ніж представники виконавчої та законодавчої гілок влади, а також те, що їм потрібно зберігати свою гідність і суддівську незалежність. Однак, Конституційний Суд установив, що в цій справі неможливо було прийняти аргумент, згідно з яким існувала необхідність скоротити державні витрати шляхом обмеження розміру заробітної плати суддів, оскільки у відповідному законодавстві не було посилення на «виняткові обставини» (як зазначено вище), а наявні дані свідчили, що державні службовці високого рівня, як-от заступники міністрів і директори департаментів, отримували заробітну плату дуже великого розміру. У цьому випадку оскаржувані обмеження

розміру заробітної плати суддів не можна було надалі вважати екстраординарними або пропорційними заходами; натомість, їхня мета, як видається, полягала у зменшенні розміру заробітної плати суддів, який виконавча (тобто уряд) і законодавча гілки влади вважали надто великим. Таким чином, Конституційний Суд дійшов висновку, що зменшення коефіцієнта становило непропорційне втручання, спрямоване виключно на суддів, що не відповідало умовам, установленим у його практиці, що регулює обмеження розміру заробітної плати суддів.

- У пленарному рішенні № PI. ÚS 28/13 від 10 липня 2014 р., яким було скасовано коефіцієнт 2,75 (див. пункт 24 нижче), Конституційний Суд зазначив, що солідарність суддів з іншими працівниками некомерційного сектору впливала з того факту, що коефіцієнт прив'язував базову заробітну плату суддів до середньої заробітної плати в некомерційному секторі; у разі зменшення останньої розмір базової заробітної плати суддів також зменшувався (хоча й із затримкою). Крім того, Конституційний Суд зазначив, що зменшення коефіцієнта з 3 до 2,75 не базувалося на жодному аналізі, який дав би змогу дійти висновків, що таке втручання є пропорційним і не порушує межі матеріального забезпечення суддів (як визначено в конституційному

законодавстві), а також воно не відображало обмеженість поля законодавчих органів для маневру. Замороження заробітної плати суддів у 2002–2011 рр. вже посприяло значній економії бюджету, тож судді правомірно очікували відновлення у 2011 р. системи, яка прив'язувала розмір заробітної плати суддів до середньої заробітної плати в некомерційному секторі. Тому, попри те, що економічна ситуація могла давати підстави для деяких обмежень, поле для цих обмежень вже було максимально використано (якщо не вичерпано), оскільки не можна (і не можна було) вважати, що країна перебувала на межі колапсу. Як зазначив Конституційний Суд, законодавча та виконавча гілки влади допустили стратегічну помилку щодо регулювання матеріального забезпечення суддів: на відміну від деяких сусідніх держав, які зазнали впливу фінансової та економічної кризи, вони не запровадили загальні довгострокові фундаментальні заходи стосовно державних службовців і часткові тимчасові заходи стосовно суддів, а натомість застосували протилежний підхід. З огляду на обставини, посилення на обмежені можливості державного бюджету не можна прийняти як аргумент, оскільки оскаржуване законодавство не посилялося на виняткові обставини, якими обґрунтовується пріоритет рівних обмежень розміру винагороди за працю державних службовців і суддів над принципом суддівської незалежності. Відповідно, Конституційний Суд визнав обмеження, яке полягало у введенні коефіцієнта 2,75, таким, що суперечить Конституції.

Проте, щоб законодавчі органи могли впровадити належну процедуру, що має на меті створення прив'язки між середньою заробітною платою в некомерційному секторі та базовою заробітною платою суддів, що відповідає Конституції, Конституційний Суд призупинив виконання рішення на обґрунтований строк (до 31 грудня 2014 р.). Він зауважив, що скасування закону в принципі не мало жодного ефекту зворотної сили та що рішення про визнання нечинності змін (*zrušující nález* — тобто рішення, ухвалене Конституційним

Судом, яким було скасовано закон), яке не супроводжувалося призупиненням виконання, мало силу з поточного моменту (*ex nunc*). Відповідно, скасоване положення не втрачало силу до дати введення в дію рішення, про яке йдеться. Проте, якщо визнання неконституційності закону ґрунтувалося на встановленні того факту, що застосування скасованого законодавства становило порушення фундаментальних прав фізичних осіб, таким особам у принципі мало бути забезпечено захист шляхом ретроспективного незастосування відповідного неконституційного законодавства за умови, що надання такого захисту не виключалося іншим фундаментальним правом або важливим питанням суспільних інтересів. У вертикальних правових відносинах між державою та фізичною особою захист індивідуальних прав і свобод повинен в принципі мати пріоритет. Проте, у цьому випадку також потрібно враховувати той факт, що ретроспективне незастосування неконституційного законодавства могло за певних обставин порушити здатність держави виконувати свої функції (наприклад, у зв'язку із впливом на державний бюджет) або могло поставити під загрозу інші важливі питання суспільних інтересів, у результаті чого навпаки правова визначеність і збереження статус-кво повинні мати пріоритет.

Також Конституційний Суд зауважив, що, хоча загалом відповідає дійсності твердження про те, що навіть у разі призупинення виконання рішення про визнання нечинним сама нечинність все ж повинна мати очевидний ефект на правову сферу щодо сторін відповідного розгляду, проте в цьому випадку було задоволено умови, за яких ухвалене рішення може не застосовувати це правило. Розглядаючи правові наслідки рішення про нечинність закону, які впливають з судового перегляду правових положень, також необхідно було враховувати інші аспекти, крім суто процесуальних, які дають підстави дійти висновку про те, що таке рішення має впливати на відповідні сторони тільки з моменту введення його в дію. Таким чином, це рішення не встановлювало право на ретроспективну виплату

різниці в заробітній платі, яка виникла на підставі того, що станом на 01 січня 2013 р. коефіцієнт становив 2,75 замість 3. Конституційний Суд заявив, що такий висновок керувався насамперед потребою врегулювати загальну атмосферу, пов'язану із заробітною платою суддів, яка протягом тривалого часу існувала на політичній арені та, особливо, серед широкого загалу. Хоча законодавчі органи протягом тривалого часу діяли свідомо неконституційним, а тому неприпустимим чином щодо цього питання, Конституційний Суд мусив враховувати той факт, що ретроспективна виплата різниці могла мати значний і, зокрема, непередбачуваний вплив на державний бюджет, який неминуче посилить напруження у відносинах між суспільством і суддями, про які йдеться вище. Крім того, Конституційний Суд не міг ігнорувати той факт, що ретроспективна виплата сум згідно з вимогами стосувалася періоду, коли Чеська Республіка перебувала в стані фінансової кризи або на етапі, коли почала повільно відновлюватися після кризи. Тому таке рішення, ймовірно, навряд чи викликало б значну прихильність з боку суспільства й могло потенційно послабити позицію суддів і зашкодити репутації їхньої функції. Більш того, Конституційний Суд не вважав, що застосування коефіцієнта 2,75 може створити настільки нестерпні умови, що вони обов'язково потребуватимуть виправлення не лише в майбутньому (*pro futuro*), але й ретроспективно. Він також вважав, що від суддів, які мають представляти справжню еліту суспільства, очікувалося виявлення не тільки професійності та глибокої добросовісності в роботі, але й більшої великодушності та компромісності, ніж від інших груп.

12. У пленарному рішенні № PI. ÚS 20/15 від 19 липня 2016 р. Конституційний Суд скасував частину рішення Верховного Суду № 21 Cdo 1440/2014 від 29 грудня 2014 р., яким було задоволено позов судді, котра вимагала ретроспективної виплати різниці між фактично отриманою нею заробітною платою і сумами, які вона мала б отримати у 2011 та 2012 рр., якби вона

розраховувалася з використанням коефіцієнта 3 (див. пункт 7 вище). Конституційний Суд зазначив, що з аргументації, викладеної в рішеннях № PI. ÚS 16/11, PI. ÚS 33/11 та PI. ÚS 28/13, чітко випливає, що об'єктивна незалежність судової влади становила захищений інтерес і що існували межі для потенційних обмежень матеріального забезпечення суддів, проте що це «автоматично» не означає, що внаслідок застосування нечинних положень виникло порушення індивідуального права суддів на справедливую винагороду за роботу, яку вони виконували до моменту визнання неконституційними цих положень. Таким чином, хоча Конституційний Суд попередньо скасував положення, спрямовані на зменшення розміру заробітної плати суддів, це було зроблено для захисту суддівської незалежності, а не індивідуальних суб'єктивних прав суддів; не можна стверджувати, що індивідуальні судді мали конкретні майнові претензії, які забезпечили б їхню незалежність як суддів.

Далі Конституційний Суд звернувся до своєї практики (№ PI. ÚS 48/05, PI. ÚS 38/06, PI. ÚS 1/10, PI. ÚS-st. 31/10, PI. ÚS 23/11), згідно з якою його рішення не мали ретроспективної дії і визнання нечинності мало силу з поточного моменту (*ex nunc*), тобто з дати, коли рішення було опубліковано в Офіційному віснику, якщо Конституційний Суд прямо не постановив інше. Аналогічним чином, у попередніх рішеннях, що стосувалися питань, подібних до того, що розглядається в цій справі (№ PI. ÚS 16/11, див. пункт 21 вище), вже було відхилено концепцію «відновлення» попереднього законодавства, і зазначено, що внаслідок визнання нечинності оскаржуване положення усувається, але нове законодавство шляхом «відновлення» попереднього законодавства не створюється. Конституційний Суд також зазначив, що своїм рішенням № PI. ÚS 33/11 (див. пункт 22 вище), він не усував коефіцієнт 2,5 з розділу 3(3) Закону про заробітну плату до 31 грудня 2012 р., і таким чином дав чітко зрозуміти, що вважає таку базову заробітну плату такою,

що відповідала Конституції до вказаної дати, і що він не виявив жодних підстав для ретроспективного відображення рішення в індивідуальних правах суддів за період до його введення в дію.

Посилаючись на свою практику щодо «прецедентного» обов'язкового характеру його рішень, у тому числі викладеної в них правової позиції (*ratio decidendi*), Конституційний Суд зауважив, що неспроможність ординарного суду використати таку *ratio decidendi* як підставу для ухвалення власного рішення є ігноруванням обов'язкового тлумачення конституційного закону та порушенням Конституції, і саме тому в цій справі необхідно скасувати частину рішення Верховного Суду. Справді,

те, яким чином Конституційний Суд вирішив питання щодо заробітної плати суддів у рішеннях № Pl. ÚS 16/11 та Pl. ÚS 33/11, чітко вказує, що висновки стосовно правових наслідків рішення про нечинність № Pl. ÚS 28/13 щодо 2013 та 2014 рр. також можна застосувати до позовних вимог, що стосуються заробітної плати суддів у 2011 та 2012 рр., а Верховний Суд не надав належних аргументів на користь протилежного. Різниця між двома періодами, що розглядалися, полягала тільки в розмірі коефіцієнта, що застосовувався (2,5 і 2,75 відповідно); проте це не значило, що ретроспективна виплата різниці в заробітній платі, яка виникла через застосування нижчого коефіцієнта, була неприйнятною.

II. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД, ІНІЦІЙОВАНИЙ ЗАЯВНИКАМИ

13. Кожен із заявників подав позов у зв'язку зі своїми вимогами щодо заробітної плати за період 2011–2014 рр. Їхні відповідні позови були задоволені в частині, що стосувалася різниці між фактично виплаченою їм заробітною платою і сумами, які вони мали б отримати в разі застосування правильного розрахунку базової заробітної плати (див. пункти 7 і 8 вище). Проте, у тій частині, у якій заявники вимагали від держави ретроспективно виплатити різницю між їхньою заробітною платою і сумами, які вони отримали б, якби застосовувався коефіцієнт 3, позовні вимоги були відхилені з посиланням на зазначені вище пленарні рішення Конституційного Суду (зокрема, рішення № Pl. ÚS 28/13 та Pl. ÚS 20/15), які не дозволяли здійснення ретроспективної виплати.
14. Подальші конституційні скарги заявників були відхилені.
15. Рішенням № II. ÚS 53/19 від 14 травня 2019 р Конституційний Суд відхилив конституційну скаргу першого заявника як явно обґрунтовану. Щодо скарги у зв'язку з правом на справедливий суд, Конституційний Суд зауважив, що, по-перше, Верховний Суд відповів на аргументи заявника, зазначивши, що не бачить підстав відхилитися від висновків, яких Конституційний Суд

дійшов у своїх рішеннях № Pl. ÚS 28/13 та Pl. ÚS 20/15. По-друге, оскільки заявник оскаржив ці висновки з точки зору національного законодавства і судової практики, Конституційний Суд послався на свої відповідні рішення, вважаючи, що в них достатньо висвітлено цей аспект і що його аргументація також застосовувалася до заперечень заявника. Щодо позовних вимог, поданих першим заявником за статтею 1 Першого протоколу та статтею 14 Конвенції, Конституційний Суд вирішив, що аргументи першого заявника не підтверджуються судовою практикою Страсбурзького суду. Заявник вимагав відшкодування заробітної плати, яка йому не була виплачена у зв'язку із зазначеними вище змінами законодавства; насправді, самого того факту, що заробітна плата у 2004–2010 рр. розраховувалася певним чином, визначеним у Законі № 236/1995, недостатньо для виникнення легітимних очікувань того, що такий самий метод буде застосовуватися в подальші роки, особливо з огляду на той факт, що в закон неодноразово вносилися зміни. Далі Конституційний Суд взяв до уваги, що, оскільки стаття 1 Першого протоколу не застосовується, то порушення заборони дискримінації не могло бути. Крім того, нагадавши, що держава користується широкою свободою

розсуду, він переконаний, що навіть якби диференційоване ставлення відбулося, воно не вважалось б дискримінацією з тих самих причин, які зазначалися для обґрунтування того, чому скасування зазначених вище змінених положень не створило права на відшкодування.

16. Рішенням № II. ÚS 3160/19 від 30 жовтня 2019 р Конституційний Суд відхилив конституційну скаргу, подану третьою заявницею, як явно обґрунтовану. З точки зору Конституційного Суду, заявниця по суті вступила в полеміку з приводу його рішень № Pl. ÚS 28/13 та Pl. ÚS 20/15, які вона вважала нелогічними, заснованими на фактах, яких не існує, і такими, що суперечать принципу юридичної визначеності та Закону про Конституційний Суд. Конституційний Суд також неодноразово розглядав питання ретроспективних виплат різниці в заробітній платі суддів не тільки в перелічених вище рішеннях, а й у низці інших рішень, якими було відхилено конституційні скарги, подані у справах, подібних до справи заявниці (наприклад, у рішеннях № I. ÚS 1700/19, II. ÚS 53/19, IV. ÚS 3692/18 та III. ÚS 2673/18), на які він не міг не посилатися. Крім того, ординарні суди вже достатньою мірою розглянули скарги заявниці й пояснили, чому вони не вважають її аргументи відповідними або такими, що можуть спростувати встановлену багаторічну практику Конституційного Суду. Хоча остання і може бути спростована, посилання на пленарне рішення Конституційного Суду, у якому розглянуто аналогічне питання, було вирішальним аргументом і, в інтересах юридичної визначеності, інший висновок можливий лише в разі висунення відповідних і дуже переконливих аргументів.
17. Конституційний Суд відхилив конституційну скаргу, подану четвертою заявницею, як явно обґрунтовану рішенням № III. ÚS 3884/18 від 28 грудня 2020 р. Щодо аргументів заявниці про відсутність підстав вважати рішення Конституційного Суду загальнообов'язковими й те, що рішення № Pl. ÚS 28/13 про визнання закону нечинним мало мати силу від самого початку

(*ex tunc*), Конституційний Суд встановив, що вони вже розглядалися в рішенні № Pl. ÚS 20/15. У зв'язку з цим також було використано посилання на пленарний висновок (№ Pl. ÚS-st. 31/10 від 14 грудня 2010 р.), згідно з яким наслідки постановленого в рішенні скасування виникали з поточного моменту (*ex nunc*), тобто тільки з дати, коли рішення було опубліковано в Офіційному віснику, якщо в рішенні прямо не постановлено інше. Далі Конституційний Суд зазначив, що висновки, викладені в його рішенні № Pl. ÚS 20/15 щодо існування суспільних інтересів стосовно врегулювання атмосфери у суспільстві та посилення довіри громадськості до судової системи (які мають пріоритет над індивідуальним правом судді на ретроспективну виплату), не потрібно підтверджувати доказами, оскільки вони стосувалися обґрунтування необхідності певного курсу дій, прийнятого Конституційним Судом стосовно часових наслідків його рішень. Конституційний Суд також зазначив, що з його судової практики не впливає існування легітимних очікувань щодо певного розміру заробітної плати, яку мають отримувати судді.

18. Інші заявники спрямовували свої конституційні скарги тільки проти рішень, ухвалених Верховним Судом щодо їхніх скарг на підставі неправильного застосування правових норм.

Щодо другого заявника і п'ятої заявниці (чиї скарги на неправильне застосування правових норм було відхилено без розгляду по суті), Конституційний Суд підтвердив правильність застосування Верховним Судом відповідних процесуальних норм стосовно критеріїв прийнятності скарг на неправильне застосування правових норм і встановив, що його висновки були доречними; відповідно, він відхилив конституційні скарги другого заявника і п'ятої заявниці як явно обґрунтовані (рішення № I. ÚS 1700/19 від 09 липня 2019 р. та № I. ÚS 339/20 від 25 березня 2020 р. відповідно).

У своєму рішенні № IV. ÚS 2902/19 від 16 червня 2020 р. Конституційний Суд

також відхилив як явно обґрунтовану конституційну скаргу, подану шостим заявником. Він підтвердив правильність визнання рішенням Верховного Суду скарг заявника на неправильне застосування правових норм неприйнятними з огляду на те, що рішення ординарних судів, оскаржені заявником у Верховному Суді, були

ухвалені згідно з відповідною встановленою судовою практикою, мали належну аргументацію, були чіткими, обґрунтованими й логічними. Ці рішення ґрунтувалися, зокрема, на рішенні Конституційного Суду № PI. ÚS 20/15, яке було обов'язковим і від якого Конституційний Суд не бачив підстав відступати у цій справі.

ВІДПОВІДНЕ ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА

I. ЗАКОНОДАВСТВО, ЩО РЕГУЛЮЄ РОЗМІР ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ СУДДІВ

19. Закон № 236/1995 про заробітну плату та інші заохочення, пов'язані з виконанням обов'язків представників державної влади та певних державних органів, суддів і членів Європейського парламенту (далі - Закон про заробітну плату), крім перелічених вище конкретних категорій, застосовується також до членів парламенту та уряду, а також до президента Чеської Республіки. Розділ 3(3) закону, що діяв з 01 січня 2004 р. до 31 грудня 2010 р., передбачав, що розмір базової заробітної плати в кожному конкретному розі має відповідати трикратному розміру середньої номінальної місячної заробітної плати в некомерційному секторі за рік, що передує попередньому року.
20. З 01 січня 2011 р. набрав чинності закон № 425/2010, який передбачав зменшення коефіцієнта, зазначеного в згаданому вище положенні, з 3 до 2,5. Також до Закону про заробітну плату було додано пункт 3b, підпункт 1 якого передбачав, що у 2011 р. базова заробітна плата суддів має становити 54 005 чеських крон (CZK)² (тобто на 5 % менше, ніж у 2010 р., хоча трикратна середня номінальна місячна заробітна плата в некомерційному секторі у 2011 р. за звичайних обставин мала б зрости до 69 300 чеських крон³ у зв'язку з відновленням механізмів підвищення цінності), а підпункт 2 передбачав, що у 2012 р. базова заробітна плата суддів становитиме 56 849 чеських крон⁴.
21. У пленарному рішенні № PI. ÚS 16/11 від 02 серпня 2011 р. Конституційний Суд скасував підпункт 3b(1) Закону про заробітну плату з дати публікації рішення в Офіційному віснику (12 вересня 2011 р.). Він підкреслив, що єдиним наслідком такого скасування було усунення цього положення з правового режиму Чехії, а не фактичне створення нового законодавства шляхом «відновлення» положення, яке раніше було змінено.
- З процесуальних причин, пов'язаних з відсутністю в скажника права вимагати скасувати розділ 3(3) Закону про заробітну плату, Конституційний Суд не розглядав це положення, а коефіцієнт 2,5 залишився в силі.
22. Крім того, у пленарному рішенні № PI. ÚS 33/11 від 03 травня 2012 р. Конституційний Суд визнав нечинним підпункт 3b(2) з дати публікації рішення в Офіційному віснику (01 червня 2012 р.). Водночас він скасував коефіцієнт 2,5, визначений у розділі 3(3), з набранням чинності з 01 січня 2013 р.
23. Закон № 11/2013 з набранням чинності 01 січня 2013 р. запровадив нову версію розділу 3(3) Закону про заробітну плату, визначивши коефіцієнт 2,75.
24. У пленарному рішенні № PI. ÚS 28/13 від 10 липня 2014 р. Конституційний Суд визнав

2. 2 149 євро за курсом обміну станом на 01 січня 2011 р.

3. 2 757 євро

4. 2 217 євро за курсом обміну станом на 01 січня 2012 р.

нечинним коефіцієнт 2,75 в контексті його застосування до суддів з набранням чинності рішенням з 01 січня 2015 р.

25. Станом на 01 січня 2015 р. розділом 3(3) Закону про заробітну плату знову встановлено коефіцієнт 3.

II. ЗАКОН ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД (ЗАКОН № 182/1993)

26. Згідно з розділом 11, пленарне засідання складається з усіх суддів Конституційного Суду й має повноваження, зокрема, щодо (i) визнання нечинними законів або певних

їхніх положень та (ii) надання висновку щодо правової позиції одної або кількох його палат, яка відрізняється від позиції Конституційного Суду в рішенні (*nález*).

III. ІНШІ ВИПАДКИ ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ЧЕХІЇ

27. У пленарному рішенні про відхилення скарги № Pl. ÚS 16/2000 від 03 липня 2000 р., Конституційний Суд визнав, що судді ординарних судів не опинилися в правовому чи економічному вакуумі, який ізолював би їх від економічної та соціальної реальності. Тому не можна стверджувати, що такі судді мали апріорне право на рівень матеріального забезпечення, який законодавчі органи не могли б жодним чином і за жодних обставин змінити. З іншого боку, Конституційний Суд зовсім не вважав, що заробітна плата суддів має бути чинником, який можна змінювати відповідно до поглядів різних урядів. Таким чином, оскаржуваний захід (блокування так званої «чотирнадцятої зарплати») слід вважати винятковою дією, яка може бути виправдана лише серйозними причинами й у межах загального пропорційного коригування розміру заробітної плати в усьому державному секторі.

28. У пленарних рішеннях № Pl. ÚS 55/05 від 16 січня 2007 р. та Pl. ÚS 13/08 від 02 березня 2010 р., якими було відхилено вимоги про визнання нечинними кількох законодавчих положень, що в кінцевому результаті призвело до замороження заробітної плати суддів на періоди 2003–2004 рр. та 2008–2010 рр., Конституційний Суд підкреслив, що оскаржуваний захід не призвів до зменшення розміру заробітної плати суддів або постійного скорочення їхнього матеріального забезпечення.

Справді, тимчасове призупинення збільшення розміру заробітної плати суддів відрізнялося від постійного позбавлення заробітної плати (або її частини), яке найімовірніше мало б негативний вплив на їхнє матеріальне забезпечення. У зв'язку з цим він повторно наголосив, що хоча не можна сказати, що судді мають постійне й безсумнівне право на щорічне підвищення заробітної плати, їхня винагорода за працю в широкому сенсі має бути стабільною і не може піддаватися зменшенню в розмірі, за винятком випадків, коли держава опиняється у справді виняткових та екстраординарних обставинах.

29. У своєму рішенні № II. ÚS 1831/18 від 19 червня 2018 р. Конституційний Суд звернувся до пояснень, викладених у рішенні Pl. ÚS 28/13, щодо того, чому він вважав, що визнання нечинними положення про заробітну плату суддів має діяти на майбутнє (*pro futuro*). Він повторив, що ретроспективна виплата різниці в заробітній платі суддів мала би непередбачуваний вплив на державний бюджет, який неминуче посилив би напруження у відносинах між суспільством і суддями. Замість того, щоб забезпечити виплату всіх сум згідно з вимогами суддів, відповідні рішення про визнання положень закону нечинними мали на меті довести до відома законодавчих органів межі, які не можна переступати під час законодавчого визначення заробітної плати суддів.

IV. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

30. Згідно з главою 6 (Винагорода за працю та соціальний захист) Європейської хартії про статус суддів (документ Департаменту з правових питань Ради Європи (98)23), яка не є обов'язковим документом, судді, що виконують свої професійні обов'язки, мають право на винагороду, розмір якої фіксується на такому рівні, щоб захистити їх від тиску, що чиниться з метою вплинути на їхні рішення (і в більш загальному плані — на їхню поведінку у сфері їхніх повноважень) і таким чином компрометує їхню незалежність і неупередженість.
31. У Рекомендації CM/Rec(2010)12 від 17 листопада 2010 р. про незалежність, ефективність роботи та відповідальність суддів Комітет міністрів зауважив (у пунктах 53 і 54), що основоположні правила системи винагороди праці професійних суддів мають бути викладені в законодавстві; що винагорода за працю суддів має відповідати їхнім професійним обов'язкам і відповідальності та бути достатньою, щоб захистити їх від стимулів, що мають на меті вплинути на їхні рішення; а також що потрібно впровадити конкретні правові положення для захисту від зменшення розміру винагороди за працю, спрямовані конкретно на суддів.
32. У Звіті про незалежність системи судочинства, затвердженому 12–13 березня 2010 р., Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) висловила думку (пункти 51–53), що для суддів розмір винагороди за працю має гарантуватися законодавством і що навіть в кризові періоди належне функціонування та незалежність судочинства не мають наражатися на небезпеку; суди повинні фінансуватися на підставі дискреційних рішень, ухвалених державними органами, але із забезпеченням стабільності на підставі об'єктивних і прозорих критеріїв.
- У затвердженому 17–18 грудня 2010 р. Експертному висновку для Конституційного Суду «колишньої Югославської Республіки Македонія» щодо внесення змін до кількох законів, що стосуються системи заробітної плати та винагороди за працю обраних і призначених посадових осіб, Венеціанська комісія зауважила (у пункті 20), що за відсутності прямої конституційної заборони зменшення розміру заробітної плати суддів може у виняткових випадках і за особливих умов бути виправданим і не має вважатися порушенням незалежності системи судочинства. У процесі зменшення розміру заробітної плати суддів, продиктованого економічною кризою, потрібно належним чином враховувати, чи винагорода за працю суддів залишається відповідною професійній гідності суддів і тягарю їхньої відповідальності й чи відповідає вимозі щодо достатнього розміру.
33. Згідно з опублікованими Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) звітами за 2014 і 2016 рр. про європейські системи судочинства (у яких вказано розмір річної заробітної плати суддів до вирахування податків у кожній країні та її співвідношення із середньою річною заробітною платою до вирахування податків, яку отримують працівники в межах національної економіки), у 2012 і 2014 рр. суддя в Чеській Республіці, що тільки розпочав або розпочала свій кар'єрний шлях, отримував або отримувала річну заробітну плату до вирахування податків у розмірі 26 492 та 27 915 євро відповідно, що в 2,1 і в 2,5 раза більше, ніж розмір середньої річної заробітної плати до вирахування податків, яку отримували працівники в межах національної економіки. Середнє значення цього показника для всіх країн Ради Європи за ці роки становило відповідно 2,3 та 2,4 середньої заробітної плати в країні.
34. У рішенні C-64/16 у справі «Ассосіасан Сіндікал дос Жуїзес Португезес проти Трибунал де Контас» (Associação Sindical dos Juizes Portugueses v. Tribunal de Contas) від 27 лютого 2018 р. Суд правосуддя Європейського Союзу розглянув питання зменшення розміру заробітної плати суддів у контексті економічної кризи в Португалії. У цьому контексті він зазначив, зокрема, що достатній розмір фінансової винагороди за працю судді є однією з передумов

незалежності органів судочинства; проте це не виключає можливості застосування загальних заходів для зменшення розміру

заробітної плати, спрямованих на усунення надмірного дефіциту в бюджеті.

ЗАКОНОДАВСТВО

I. ОБ'ЄДНАННЯ ЗАЯВ

35. Зважаючи на схожість предмета та фактичних обставин заяв, Суд вважає за доцільне розглядати їх спільно у межах одного

судового рішення згідно з пунктом 1 правила 42 Регламенту Суду.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ пункту 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

36. Заявники скаржилися, що національні суди (у тому числі Конституційний Суд) недостатньо мотивували рішення, ухвалені в їхніх справах, обмежившись лише посиланнями на поточну практику Конституційного Суду. Вони заявили, зокрема, що суди не розглянули всі аргументи й докази, представлені ними з метою спростування аргументації пленарних рішень Конституційного Суду № PI. ÚS 28/13 та PI. ÚS 20/15, які, на їхню думку, недостатньо пояснювали, чому визнання норми закону нечинною

застосовувалося тільки з моменту прийняття рішення (ex pupt).

Заявники посилалися на пункт 1 статті 6 Конвенції, у відповідній частині якого передбачено:

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...»

A. Прийнятність

37. Суд зазначає, що ця скарга не є ні явно необґрунтованою, ні непринятною з будь-яких інших підстав, перелічених у

статті 35 Конвенції. Тому вона має бути оголошена прийнятною.

B. Суть справи

1. Заявники

38. Заявники стверджували, що, хоча Конституційний Суд постановив, що рішення № PI. ÚS 16/11 та PI. ÚS 33/11 мають силу з самого початку (ex tunc) і не вказав у них жодних причин, з яких судді не можуть мати права на ретроспективну виплату заробітної плати згідно з їхніми вимогами, він застосував абсолютно інший підхід у подальших пленарних рішеннях № PI. ÚS 28/13 та PI. ÚS 20/15, відмовивши суддям у праві на таку ретроспективну виплату, але не надавши жодного правового аналізу чи пояснень щодо того, чому він відступив від своїх попередніх рішень.

39. Заявники також вважали неприйнятним той факт, що в ініційованих особисто ними розглядах суди не спромоглися розглянути їхні конкретні аргументи щодо неможливості застосування ключових висновків пленарних рішень PI. ÚS 28/13 та PI. ÚS 20/15 у їхніх справах. На думку заявників, ці висновки (які ґрунтувалися лише на загальних політичних і соціальних підставах і не торкалися конкретних правових питань, на які вони в подальшому вказали під час цих поточних розглядів) не могли мати прецедентного значення або вважатися усталеною судовою практикою. Таким чином, не

було підстав відхиляти їхні позови, просто посилаючись на ці пленарні рішення, без належного розгляду судами їхніх аргументів, які доводять відсутність виняткових обставин.

40. Заявники опротестували аргументи Уряду про те, що рішення Конституційного Суду могли мати силу *ex tunc* тільки в разі скасування ними остаточних рішень у кримінальних справах. На їхню думку, дія рішень Конституційного Суду про скасування має визначатися таким чином, щоб забезпечити максимальний можливий захист фундаментальних прав. Однак, попри той факт, що він визнав оскаржуване законодавство неконституційним, постановивши, що його рішення № PI. ÚS 28/13 мало силу *ex nunc* (або на майбутнє (*pro futuro*)), Конституційний Суд, а також суди, що розглядали позови

2. Уряд

42. Уряд зазначив, що обсяг обов'язків судів щодо викладення аргументації їхніх рішень має визначатися з урахуванням обставин кожної справи та здійснення відступу від поточної судової практики і його обсягу (у зв'язку з цим використано посилання на справу «Атанасовські проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (*Atanasovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*), № 36815/03, п. 38, 14 січня 2010 р.). Таким чином, докладна аргументація не вимагалася, якщо рішення суду повністю покладалося на національну практику щодо питання, яке розглядалося. Крім того, відсутність реакції суду на менш важливі аргументи, подані заявником, не суперечать статті 6, якщо судовий розгляд загалом можна описати як справедливий («Чівінскайте проти Литви» (*Čivinskaitė v. Lithuania*), № 21218/12, пп. 142–144, 15 вересня 2020 р.).
43. Уряд зауважив, що у справах, які розглядалися, ординарні суди діяли в повній відповідності до національного законодавства, згідно з яким рішення Конституційного Суду є обов'язковими як «квазіпрецеденти». Якби вони ухвалили інші рішення, тобто задовольнили вимоги заявників

заявників і відмовилися переосмислити цей аспект у світлі поданих ними заяв, повністю нівелювали саму суть їхніх прав (заявники посилалися на справу «Малиш та інші проти Росії» (*Malysh and Others v. Russia*), № 30280/03, п. 82, 11 лютого 2010 р.). Крім того, їхні справи стосувалися не «відновлення» попередніх положень (див. пункт 44 нижче), а визначення їхніх прав на отримання заробітної плати згідно з легітимними очікуваннями щодо застосування коефіцієнта 3 та критеріями, чітко встановленими Конституційним Судом.

41. На думку заявників, щодо них було порушено статтю 6 Конвенції у трьох аспектах: відсутність розгляду їхніх аргументів і доказів, непослідовність рішень національних судів і відмова в матеріальному правосудді.

усупереч раніше висловленій правовій позиції Конституційного Суду, це було б порушенням обов'язкового характеру введених в дію рішень Конституційного Суду. Таким чином, на думку Уряду, аргументація в рішеннях ординарних судів у справах заявників відповідала вимогам статті 6 Конвенції.

44. Щодо аргументації, що лежала в основі рішень Конституційного Суду № PI. ÚS 28/13 та PI. ÚS 20/15, Уряд підкреслив, що загальне традиційне правило, яке застосовується до некримінальних справ, передбачає, що рішення Конституційного Суду про скасування мають силу *ex nunc*. Справді, цей суд послідовно відхилив концепцію «відновлення» попередніх нормативних актів і підтвердив, що внаслідок скасування оскаржуване положення просто усувається зі сфери правового режиму (див. пункт 12 вище).
45. Тому в зазначених вище пленарних рішеннях Конституційний Суд не «відхилився» від раніше застосованого підходу; навпаки, обране рішення повністю відповідало відповідним нормативним актам, конституційно-правовій традиції та попередній

практиці Конституційного Суду. Крім того, Конституційний Суд висунув конкретні аргументи на користь скасування з силою *ex nunc* положень про зменшення коефіцієнта, що використовується для розрахунку заробітної плати суддів, а саме: (i) той факт, що внаслідок ретроспективної виплати запитаних сум виникнуть значні й непередбачувані бюджетні витрати під час фінансової кризи або повільного відновлення, що навряд чи викличе прихильність з боку суспільства й може потенційно послабити позицію суддів; (ii) застосування зниженого коефіцієнта не призвело до виникнення настільки нестерпної ситуації для суддів, що вона обов'язково потребувала виправлення не тільки в майбутньому (*pro futuro*), але й ретроспективно; (iii) від суддів, які мають представляти справжню еліту суспільства, можна було очікувати більшої великодушності та компромісності, ніж від інших груп; (iv) хоча існували межі для потенційних обмежень матеріального забезпечення суддів, скасування оскаржуваних положень автоматично не встановлює наявності порушення індивідуального права суддів на справедливу винагороду за роботу, яку вони виконували до моменту скасування цих положень, оскільки причиною скасування був захист суддівської незалежності, а не якихось конкретних висунутих суддями майнових вимог; (v) рішення про скасування насамперед мали на меті довести до відома законодавчих органів межі, які не можна переступати під час законодавчого визначення заробітної плати суддів, а не забезпечити виплату всіх сум згідно з вимогами суддів (див. пункти 11–12 і 29 вище).

3. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

48. Для початку Суд повторює, що заміщення національних судів не входить до обсягу його завдань. Вирішувати проблеми тлумачення національного законодавства передусім повинні державні органи влади, зокрема суди. Його роль полягає у тому, щоб перевірити, чи відповідають наслідки такого тлумачення Конвенції. Тож, за винятком випадків очевидного свавілля, в

46. Щодо відхилення конституційних скарг, поданих першим заявником і третьою та четвертою заявницями (див. пункти 15–17 вище), Уряд висловив переконаність у тому, що Конституційний Суд належним чином розглянув їхні скарги й аргументи. Вирішальне значення в цьому відношенні мало те, що Конституційний Суд не виявив підстав для відступу від попередніх пленарних рішень стосовно питання заробітної плати суддів. З цієї точки зору підтвердження Конституційним Судом підстав, викладених у рішеннях ординарних судів, могло задовольнити вимоги п. 1 статті 6 Конвенції. На думку Уряду, ті самі міркування застосовуються до рішень Конституційного Суду, ухвалених щодо другого та шостого заявників і п'ятої заявниці (див. пункт 18 вище).

47. Насамкінець, щодо скарги про незабезпечення змагального провадження, висунутої третьою заявницею, яка стверджувала, що оскільки Конституційний Суд не надіслав їй зауваження держави щодо її конституційної скарги, Уряд зазначив, що зі змісту відповідного дос'є (№ II. ÚS 3160/19 — див. пункт 16 вище) не видавалося, що Конституційний Суд просив надати якісь зауваження і що будь-які такі зауваження містяться в дос'є. Можна було тільки припустити, що третя заявниця мала на увазі коментарі держави, надані в ході розгляду, які привели до ухвалення пленарного рішення № PI. ÚS 20/15; проте Конвенцією не передбачено, що сторони мають бути поінформовані про зміст коментарів, наданих під час розгляду стосовно попередніх подібних справ.

обов'язки Суду не входить ставити під сумнів тлумачення національного законодавства національними судами. Аналогічним чином, у зв'язку з цим до його функцій в принципі не належить порівняння різних рішень, ухвалених національними судами, навіть в очевидно схожих справах; він має поважати незалежність цих судів (див., зокрема, справу «Неждет Шахін і Періхан

Шахін проти Туреччини» (Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey) [ВП], № 13279/05, пп. 49–50, 20 жовтень 2011 р.).

49. Попри це, згідно з усталеною практикою Суду вимагається, щоб ухвалені судами й трибуналами рішення містили належним чином сформульовані аргументи, на яких вони ґрунтуються. Обсяг застосування цього обов'язку щодо аргументації може змінюватися залежно від характеру конкретного рішення. Питання про те, чи порушив суд обов'язок (що виникає на підставі статті 6 Конвенції) щодо мотивування

(b) Застосування до цих справ

50. Суд зазначає, що рішення, ухвалені в індивідуальних справах заявників слідували за рішеннями Конституційного Суду Чехії, зокрема рішення № Pl. ÚS 28/13 та Pl. ÚS 20/15, у яких вже було розглянуто вимоги щодо ретроспективної виплати різниці між фактично виплаченою у 2011–2014 рр. заробітною платою суддів і сумами, які вони мали б отримати, якби їхні заробітні плати розраховувалися із застосуванням коефіцієнта 3 (див. пункти 11 і 12 вище).
51. Суд не бачить підстав не погоджуватися з Конституційним Судом з приводу застосовності викладених у пленарних рішеннях міркувань до справ заявників. Усупереч твердженням заявників (див. пункт 39 вище), суди нижчих інстанцій, які розглядали їхні позови, мали дотримуватися цієї практики, а тому цілком природно, що у своїх аргументації вони на неї часто посилалися.
52. Хоча в рішеннях № Pl. ÚS 16/11 та Pl. ÚS 33/11 немає безпосередніх детальних міркувань щодо дії *ex tunc/ex nunc* (чи навіть *pro futuro*, на майбутнє), а також про право суддів на ретроспективну виплату заробітної плати згідно з вимогами, поданими заявниками (див. пункт 38 вище), Конституційний Суд підкреслив у першому з цих рішень, що єдиним наслідком скасування, що виникає у зв'язку з ним, є усунення відповідного положення з правового режиму Чехії, а не фактичне створення нового законодавства шляхом «відновлення» положення, яке раніше було скасовано (див. пункт 21 вище). З тексту рішень випливає, що подальші

можна вирішувати тільки з урахуванням обставин відповідної справи. У випадку судів найвищих інстанцій мінімальна аргументація, у принципі, допустима (див. цитовану вище справу «Атанасовські» з відповідними змінами, пп. 36 і 38). Суд також визнав, що, враховуючи особливу роль, яку відіграє Конституційний Суд як суд останньої інстанції для захисту основоположних прав, розгляд справи в ньому може бути більш формальним (див. справу «Аррібас Антон проти Іспанії» (Arribas Antón v. Spain), № 16563/11, п. 50, 20 січня 2015 р.).

- рішення № Pl. ÚS 28/13 та Pl. ÚS 20/15 ґрунтувалися на цих міркуваннях, а також на попередній практиці Конституційного Суду (згідно з якою його рішення зазвичай не мали ретроспективної дії, а скасування застосовувалося з поточного моменту — *ex nunc*). Крім того, в останньому з цих рішень (див. пункт 12 вище) чітко вказано, що рішення № Pl. ÚS 33/11, яким усунення коефіцієнта 2,5, передбаченого розділом 3(3) Закону про заробітну плату, відкладалося до 31 грудня 2012 р., також мало силу *ex nunc*, тобто з поточного моменту (або *pro futuro*, на майбутнє) і виключало будь-яке право на ретроспективну виплату за період 2011–2012 рр. (див. пункт 7 вище).
53. Відповідно, до того, як заявники ініціювали судові розгляди, Конституційний Суд під час пленарного засідання надав конкретні аргументи, які пояснюють, що підхід, застосований до рішень № Pl. ÚS 28/13 та Pl. ÚS 20/15 відповідав застосованому в попередніх рішеннях № Pl. ÚS 16/11 та Pl. ÚS 33/11, який, як видається (згідно із заявами Уряду), відповідає конституційно-правовій традиції Чехії (див. пункт 45 вище). Далі він розглянув конкретні питання, які заявники пізніше виклали у своїх позовах і подали на розгляд до Суду (див. пункти 38–40 вище).
54. Під час судових проваджень, ініційованих заявниками, суди (зокрема й Конституційний Суд) застосовували підхід, який Конституційний Суд уже застосовував до попередніх рішень (про визнання норм закону нечинними), що стосувалися заробітної плати суддів, і таким чином відмовили

заявникам в ретроспективних виплатах, яких вони вимагали. Вони вважали, що заявники просто полемізували з приводу усталеної практики Конституційного Суду. Однак, в інтересах юридичної визначеності вона могла бути змінена лише в разі висунення відповідних і дуже переконливих аргументів, що не було зроблено у випадку заявників.

55. З огляду на ці передумови Суд вважає, що у судових провадженнях заявників відступ від практики Конституційного Суду не застосовувався й не відбувалося скасування судової практики; натомість, Конституційний Суд чітко пояснив причини,

які привели до застосування ним у відповідних справах загальної норми конституційного права, згідно з якою рішення про визнання законодавства неконституційним і, відповідно нечинним, не мають зворотної сили.

56. У підсумку, розглянувши надані сторонами документа та письмові позиції, Суд не вважає, що рішення національних судів про відхилення позовів заявників були недостатньо мотивованими або що цивільні провадження у справах заявників були іншим чином несправедливими.

57. Відповідно, порушення п. 1 статті 6 Конвенції стосовно будь-якого із заявників не було.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ

58. Заявники, за винятком п'ятої заявниці, скаржилися, що їхні легітимні очікування щодо отримання заробітної плати в повному розмірі не були реалізовані попри те, що законодавчі зміни, що передбачали зменшення розміру їхньої заробітної плати, було визнано неконституційними.

Вони посилалися на статтю 1 Першого протоколу, у якій зазначено таке:

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не

може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.»

A. Прийнятність

1. Письмові позиції сторін

59. Цитуючи справу «Денісов проти України» (Denisov v. Ukraine) ([ВП], № 76639/11, п. 137, 25 вересня 2018 р.), Уряд спершу зауважив, що майбутній дохід не можна вважати «майном», якщо він не був отриманий або однозначно належний до сплати; він також зауважив, цитуючи справи «Белане Надь проти Угорщини» (Bélané Nagy v. Hungary) ([ВП], № 53080/13, п. 75, 13 грудня 2016 р.) і «Зубко та інші проти України» (Zubko and Others v. Ukraine) (№ 3955/04 та інші, п. 70, 26 квітня 2006 р.), що легітимні очікування мали ґрунтуватися на положенні законодавства або правовому акті, як-от введене в дію рішення суду, яким державу зобов'язано здійснити виплату. Далі Уряд

вказав, що Суд неодноразово підкреслював, наприклад, у справі «Вільго Ешкелінен та інші проти Фінляндії» (Vilho Eskelinen and Others v. Finland) ([ВП], № 63235/00, п. 94, 19 квітня 2007 р.), що Конвенцією не передбачено право на подальшу виплату заробітної плати в певному конкретному розмірі. Якби держава вжила заходів жорсткої економії у формі зменшення розміру заробітної плати державних службовців на обмежений період часу і якби такі працівники не змогли претендувати на вищу заробітну плату на підставі нормативних актів, що були чинними протягом відповідного періоду, або остаточного рішення суду, вони не змогли би заявити про володіння «майном» у

- розмінні статті 1 Першого протоколу (Уряд цитував справу «Міхеєш і Сентеш проти Румунії» (Mihăieş and Senteş v. Romania) (ріш.), № 44232/11 та інші, п. 16, 06 грудня 2011 р.). Насамкінець, Уряд звернувся до справи «Серебрянський проти України» (Serebryanskyu v. Ukraine) ((ріш.) № 54704/10, 03 червня 2014 р.), у якій заявник, ветеран війни, за законом мав право на щорічні виплати, які в певний момент зменшили на підставі положень, котрі в подальшому Конституційний Суд визнав неконституційними. Вимогу заявника про ретроспективну виплату різниці було відхилено на тій підставі, що рішення Конституційного Суду не мають зворотної сили. Суд постановив, що заявник не мав «легітимних очікувань» за статтею 1 Першого протоколу й отримав виплати, на які мав право згідно з національним законодавством, яке було чинним на момент, коли вони належали до сплати.
60. На підставі зазначеної вище практики Уряд заявив, що скарги заявників є неприйнятними з огляду на обставини, пов'язані з предметом розгляду (*ratione materiae*), оскільки вони не мали легітимних очікувань щодо виплати заробітної плати в повному розмірі (розрахованої із застосуванням коефіцієнта 3) у 2011–2014 рр. На думку Уряду, такі очікування не могли виникнути ані на підставі відповідного законодавства, ані жодного остаточного рішення суду чи усталеної судової практики. Крім того, практика Конституційного Суду, що передувала періоду, який розглядався (зокрема, викладена в рішеннях № Pl. ÚS 16/2000, Pl. ÚS 55/05, Pl. ÚS 13/08 та Pl. ÚS 12/10) допускала можливість зменшення розміру заробітної плати суддів (суд відхилив аргумент про те, що судді мали б мати автоматичне право на певний рівень матеріального забезпечення, який жодним чином або за жодних обставин не можна було б змінити на законодавчому рівні). У рішеннях № Pl. ÚS 28/13 та № Pl. ÚS 20/15 Конституційний Суд прямо зазначив, що судді не мали права на ретроспективну виплату різниці між заробітною платою і сумою, яку вони могли б отримати у 2011–2014 рр., якби застосовувався коефіцієнт 3.
61. Заявники стверджували, що їхні легітимні очікування щодо виплати заробітної плати в не зменшеному розмірі ґрунтувалися на (i) тому законодавстві, що відповідало Конституції і яке передбачало застосування коефіцієнта 3 для розрахунку заробітної плати суддів; (ii) практиці Конституційного Суду, яка неодноразово визнавала, що всі спроби законодавчих органів зменшити цей коефіцієнт суперечать Конституції; (iii) поведінці держави в минулому, яка після ухвалення рішень № Pl. ÚS 16/11 та Pl. ÚS 33/11 добровільно й ретроспективно виплатила суддям належні їм суми. Вони нагадали, що в останніх загаданих рішеннях Конституційний Суд не заперечував права суддів на ретроспективну виплату заробітної плати згідно з їхніми вимогами, чим надав їм силу діяти з самого початку (*ex tunc*), що заявники, відповідно, вважали правилом (всупереч заявам Уряду). Крім того, Конституційний Суд завжди зазначав, що реальне зменшення розміру заробітної плати суддів і, таким чином, рівня їхнього матеріального забезпечення, є неприйнятним (див. пункт 28 вище). У рішенні № Pl. ÚS 28/13 Конституційний Суд прямо визнав, що у 2011 р. судді правомірно очікували відновлення звичної системи розрахунку їхньої базової заробітної плати, й визнав нечинним як неконституційне положення, згідно з яким їхня заробітна плата розраховувала фактично; у цьому полягає різниця між їхньою справою і справою «Міхеєш і Сентеш проти Румунії», яку цитує Уряд. Право на ретроспективну виплату, на їхню думку, впливає також з того факту, що їхній спір з державою характеризується вертикальною дією передбачених Конвенцією прав, на противагу горизонтальним відносинам, щодо яких законодавство не може застосовуватися зі зворотною силою. Тому заявники вважали, що достатньо обґрунтували той факт, що не виплачена їм заробітна плата вважається «майном» і підпадає під захист за статтею 1 Першого протоколу.

2. Оцінка Суду

62. Для початку Суд повторює, що поняття «володіння», викладене в першій частині статті 1 Першого протоколу, має автономне значення, яке не обмежується правом власності на матеріальні блага й не залежить від формальної класифікації в межах національного законодавства. Так само, як матеріальні блага, певні інші права й інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і «майном» у контексті цього положення. У кожній справі питання, яке необхідно дослідити, полягає в тому, чи обставини відповідної справи, розглянуті в цілому, надають заявнику право на матеріальний інтерес, захищений статтею 1 Першого протоколу (див. «Броньовський проти Польщі» (*Broniowski v. Poland*) [ВП], № 31443/96, п. 129, ЄСПЛ 2004V; «Іатрідіс проти Греції» (*Iatridis v. Greece*) [ВП], № 31107/96, п. 54, ЄСПЛ 1999-II; «Беєлер проти Італії» (*Beyeler v. Italy*) [ВП], № 33202/96, п. 100, ЄСПЛ 2000-I).
63. За певних обставин «легітимні очікування» щодо отримання «активів» також можуть підпадати під захист статті 1 Першого протоколу. Тому, коли претензія стосується майнових інтересів, можна вважати, що особа, якій вони належать, має «легітимні очікування», якщо для виникнення таких інтересів у національному законодавстві існують достатні підстави, наприклад, коли існує усталена практика національних судів, що підтверджує їх існування (див. «Копецький проти Словаччини» (*Korcský v. Slovakia*) [ВП], № 44912/98, п. 52, ЄСПЛ 2004-IX). Однак, не можна говорити про виникнення легітимних очікувань, коли спір стосується правильного тлумачення та застосування національного законодавства, а доводи заявника в подальшому відхиляються національними судами (див. цитовану вище справу «Копецький», п. 50, і «Анхойзер-Буш Інк. проти Португалії» (*Anheuser-Busch Inc. v. Portugal*) [ВП], № 73049/01, п. 65, ЄСПЛ 2007I).
64. Крім того, Суд постановив, що Конвенцією не передбачено право на подальшу виплату заробітної плати в певному конкретному розмірі (див. цитовану вище справу «Вільго Ешкелінен та інші проти Фінляндії», п. 94). Держава на власний розсуд визначає, які виплати виплачувати своїм працівникам з державного бюджету. Держава може запровадити, призупинити або скасувати такі виплати, змінивши законодавство. Однак, після набрання чинності положенням законодавства, яке передбачає здійснення певних виплат, і виконання передбачених умов органи влади не можуть свідомо відмовитися від здійснення таких виплат, поки положення законодавства залишаються в силі (див. цитовану вище справу «Міхеєш і Сентеш проти Румунії», п. 15).
65. У цій справі скарги заявників стосувалися законності заходів щодо виплати їхньої заробітної плати. Беззаперечно, заявники мали право отримати передбачену законом суму заробітної плати в повному обсязі, що є складовою майнових інтересів. Хоча заявники стверджують, що належна їм передбачена законом сума має включати ретроспективні виплати (з чим Уряд не погоджується), Суд вважає, що потрібно по суті справи розглянути питання про те, чи було, як стверджують заявники, неправомірним установити, що визнання нечинними положень, які передбачали зменшення коефіцієнта, котрий застосовувався для розрахунку їхньої заробітної плати, має діяти на майбутнє (*pro futuro*).
66. Враховуючи конкретні обставини цієї справи, Суд сумнівається, що заявники мали легітимні очікування і, відповідно, «майно». Проте йому не потрібно вирішувати це питання, оскільки він вважає, що порушення статті 1 Першого протоколу відсутнє, з інших причин (див. аналогічний підхід у справі «Маджіо та інші проти Італії» (*Maggio and Others v. Italy*) з відповідними змінами, № 46286/09 та 4 інші, п. 59, 31 травня 2011 р.; «Валков та інші проти Болгарії» (*Valkov and Others v. Bulgaria*), № 2033/04 та 8 інших, п. 87, 25 листопада 2011 р.). Тому він продовжить розгляд з урахуванням припущення, що стаття 1 Першого протоколу застосовується і що відмову в ретроспективній виплаті

можна вважати втручанням у права заявників, передбачених цією статтею. Далі Суд зазначає, що ця скарга не є ні явно необґрунтованою, ні неприйнятною з

будь-яких інших підстав, перелічених у статті 35 Конвенції. Тому вона має бути оголошена прийнятною.

В. Суть справи

1. Письмові заяви сторін

(а) Заявники

67. Заявники вважали, що невизнання їхніх вимог щодо ретроспективної виплати заробітної плати було незаконним і суперечило фундаментальному принципу верховенства права. Не встановивши, що рішення РІ. ÚS 28/13 згідно із загальноприйнятою практикою діє із самого початку (*ex tunc*), Конституційний Суд дозволив державі не відшкодовувати порушення їхніх майнових прав, що в результаті призвело до незаконного втручання. Крім того, втручання не можна виправдати жодними суспільними інтересами щодо економії або консолідації державних фінансів, оскільки істинною його метою був перегляд розміру заробітної плати суддів у бік зменшення (див. в кінці пункту 26).
68. Заявники зауважили, що у зв'язку з цим суми, у виплаті яких їм відмовили, явно були меншими, ніж суми, повернені платникам податків на підставі рішення Конституційного Суду № РІ. ÚS 31/13, для якого дозволена була зворотна дія (див. пункт 106 нижче). На думку заявників, застосування Конституційним Судом іншого підходу є необґрунтованим подвійним стандартом і, що найважливіше, спростовує аргумент про те, що ретроспективні виплати суддям можуть спричинити проблеми для державного бюджету.
69. Заявники також стверджували, що Чеська Республіка, на відміну від Греції або Португалії (дві країни, яких стосувалися цитовані Урядом справи) та багатьох інших європейських країн, не перебувала в екстремальній чи серйозній кризовій ситуації протягом відповідного періоду, у зв'язку з чим вони посилалися на рішення Конституційного Суду № РІ. ÚS 16/11, РІ. ÚS 33/11 та РІ. ÚS 28/13, у яких була встановлена відсутність виняткових

обставин, які виправдовували б обмеження розміру заробітної плати суддів (див. пункти 10 і 11 вище). Однак без наявності таких виняткових обставин суспільні інтереси не можуть мати пріоритет над їхніми індивідуальними правами (вони посилалися на справу «Францескакі та інші проти Греції» (*Frantzeskaki and Others v. Greece*) (ухв.), № 57275/17 та 14 інших, п. 39, 12 лютого 2019 р.). У будь-якому разі, для них не було жодних причин відповідати за наслідки невмілого керування коштами державного бюджету. Крім того, їхня солідарність з іншими працівниками вже впливала з того факту, що коефіцієнт прив'язував їхню базову заробітну плату до середньої заробітної плати в некомерційному секторі; цей механізм достатньою мірою дозволяв коригувати розмір їхньої заробітної плати для відображення економічної ситуації по всій країні.

70. Заявники стверджували, що ці міркування також спростовували ті з аргументів Уряду, що ґрунтувалися на справі «Савіцкас та інші проти Литви» (*Savickas and Others v. Lithuania*) ((ухв.), № 66365/09, 15 жовтня 2013 р.), у якій ситуація була фундаментально іншою. Насамперед у Чеській Республіці, на відміну від Литви, судді не отримали компенсацію за зменшення розміру заробітної плати. Щодо ймовірних широкомасштабних заходів жорсткої економії, зокрема скорочення заробітної плати державних службовців на 10 % (див. пункт 76 нижче), заявники зауважили, що зменшена була тільки загальна сума коштів, призначена на виплати цієї заробітної плати. Це, імовірно, призвело до скорочення робочих місць і зменшення розміру позадоговірних виплат у державному секторі, але не до зменшення індивідуальної заробітної плати державних

службовців, які, крім того, не позбавлені можливості отримувати доходи з інших джерел. З іншого боку, оскільки заробітна плата суддів продовжувала зменшуватися протягом відповідного періоду, втручання стало серйознішим, ніж просто заморожування заробітної плати. У будь-якому разі, саме Конституційний Суд, а не законодавчі органи, поклав край оскаржуваному втручання.

71. У зв'язку з цим заявники підкреслили, що їхня справа стосувалася не матеріального забезпечення суддів загалом, а їхнього індивідуального права на захист майна, який було порушено зменшенням реальної суми їхньої заробітної плати. Це зменшення виникло внаслідок рішення законодавчих органів зменшити відповідний коефіцієнт, яке було свавільним, неналежним і несистематичним заходом, що переходив межі, встановлені Конституційним Судом, і стало стратегічною помилкою з боку законодавчих органів (див. пункт 11 вище). Це також суперечило Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2010)12 (див. в кінці пункту 30 вище).
72. На думку заявників, у цій справі потрібно розглянути питання про те, чи оскаржуване втручання (i) виникло внаслідок виняткових заходів, вжитих законодавчими органами в умовах економічної кризи, у зв'язку з

(b) Уряд

73. У випадку, якщо Суд постановить застосовність статті 1 Першого протоколу, Уряд визнав, що законодавчі зміни й подальші рішення суду, оскаржені заявниками в цій справі, становили втручання в їхнє право на мирне володіння майном.
74. Уряд також погодився, що якби Конституційний Суд визнав певні положення законодавства неконституційними, це вплинуло б на питання законності такого втручання. Він посилався, зокрема, на справу «Ер енд Ел, с.р.о.» та інші проти Чеської Республіки» (R & L, s.r.o. and Others v. the Czech Republic) (№ 37926/05 та 4 інші, 03 липня 2014 р.), у якій Конституційний Суд Чехії визнав систему контролю орендної плати неконституційною 21 червня 2000 р., але залишив її в силі до 31 грудня

чим його можна було б вважати виправданим, чи (ii) було маніпулюванням розміром їхньої заробітної плати з боку законодавчих органів в обставинах, які не є винятковими. Вони зазначили, що Конституційний Суд уже відповів на це питання у своїх рішеннях № Pl. ÚS 16/11, Pl. ÚS 33/11 та Pl. ÚS 28/13, вибравши другий варіант, але відмовившись надати цим рішенням таку юридичну силу, яка була б сприятливою для суддів. Таким чином, оскаржувана ситуація зрештою була вигідною для держави, попри те, що вона не могла отримати користь із власних помилок і похибок (вони цитували, зокрема, справу «Трго проти Хорватії» (Trgo v. Croatia), № 35298/04, п. 67, 11 червня 2009 р.). Справді, хоча законодавчі органи неодноразово ігнорували практику Конституційного Суду і зменшували розмір заробітної плати суддів, той факт, що Конституційному Суду знадобився певний час, щоб скасувати оскаржувані положення (але без надання суддям права на ретроспективні виплати), спричинив фактичне й неодноразове зменшення розміру їхньої заробітної плати, що дало державі змогу заощадити кошти. Кожен із них за відповідний період недоотримав суму, що дорівнює в середньому 500 000 чеських крон (20 000 євро), що є значним фінансовим впливом.

2001 р., у зв'язку з чим Суд дійшов висновку, що період, протягом якого не було законних підстав для втручання в майнові права заявників, розпочався 01 січня 2002 р., коли завершився строк, установлений Конституційним Судом для прийняття нового нормативного положення. Водночас Страсбурзький суд відхилив як явно необґрунтовану заяву «Да Консейсан Матеуш і Сантуш Жануаріу проти Португалії» (Da Conceição Mateus and Santos Januário v. Portugal) ((ухв.) № 62235/12 та 57725/12, 08 жовтня 2013 р.), у якій заявники оскаржили зменшення розміру пенсій, що відбулося в межах заходів жорсткої економії у 2012 р., яке Конституційний Суд Португалії в подальшому визнав неконституційним. Оскільки

Португалія не мала змоги розробити альтернативні заходи для досягнення своїх бюджетних цілей і забезпечення фінансової підтримки від своїх кредиторів (міркування «винятково важливих суспільних інтересів»), Конституційний Суд постановив, що його рішення не має набирати чинності у 2012 р. У зв'язку з цим Страсбурзький суд зауважив, що, попри визнання відповідних положень національного законодавства неконституційними, Конституційним Судом усе ж вирішив дозволити скорочення у 2012 р. з огляду на виняткові обставини, таким чином обмеживши дію визнання положень неконституційними, а тому скорочення відповідали нормам національного законодавства.

75. Уряд був переконаний у дотриманні критерію законності в цій справі, оскільки протягом оскаржуваного періоду 2011–2014 рр. існували законні підстави для виплати заробітної плати в тому розмірі, у якому її фактично отримували заявники. Хоча Конституційний Суд у подальшому скасував відповідні положення, відмінність цієї справи від справи «Ер енд Ел, с.р.о.» та інші» (цитованої вище) та подібність її, швидше, до справи «Да Консейсан Матеуш і Сантуш Жануаріу» полягала в тому, що нове, відповідне Конституції законодавство було прийнято безпосередньо після завершення строку (31 грудня 2014 р.), установленого Конституційним Судом; власне, воно набрало чинності 01 січня 2015 р., коли коефіцієнт 3 знову було додано до розділу 3(3) Закону про заробітну плату стосовно заробітної плати суддів. Крім того, Конституційний Суд прямо постановив, що його рішення про скасування не давали суддям права на ретроспективну виплату різниці в заробітній платі.
76. Посилаючись на практику Суду (а саме, на цитовану вище справу «Белане Надь», пп. 113–114; «Н.К.М.» проти Угорщини» (N.K.M. v. Hungary), № 66529/11, пп. 49 та 61, 14 травня 2013 р.; цитовану вище «Савіцкас та інші»; «Куфакі та АДЕДІ проти Греції» (Koufaki and ADEDY v. Greece) (ухв.), № 57665/12 і 57657/12, пп. 37 і 39, 07 травня 2013 р.; «Да Сілва Карвальо Ріко проти Португалії» (Da Silva Carvalho Rico v. Portugal) (ухв.), № 13341/14, п. 37, 01 вересня 2015 р.; і «Маматас та інші проти Греції» (Mamatas and Others v. Greece), № 63066/14 та 2 інші, п. 88, 21 липня 2016 р.), Уряд зазначив, що в цій справі чітко дотримано критерію суспільних інтересів. Він підкреслив, що втручання, яке розглядається, було частиною програми заходів жорсткої економії, що вплинули на заробітну плату у всьому державному секторі та були застосовані державою у відповідь на серйозну економічну кризу, у якій Чеська Республіка опинилася після 2008 р. Справді, Закон про державний бюджет на 2011 р. передбачав зменшення розміру заробітної плати всіх державних службовців (крім учителів) на 10 %, а базова заробітна плата прокурорів була зменшена з 2,7 до 2,25 середньої номінальної місячної заробітної плати в некомерційному секторі.
77. Щодо пропорційності втручання та потреби встановити справедливий баланс між загальними інтересами й вимогами щодо захисту фундаментальних прав фізичних осіб, Уряд знову звернувся до згаданих вище справ «Зубко та інші» (у якій Суд вирішив, що неспроможність держави виконати рішення національних судів, якими її зобов'язали здійснити виплатити суддям у повному розмірі, поставила під загрозу незалежність і неупередженість суддів), «Савіцкас та інші проти Литви» (у якому Суд постановив, що тимчасове зменшення розміру заробітної плати суддів у межах ширших заходів жорсткої економії, вжитих у відповідь на економічну та фінансову кризу в Литві, не ставили під загрозу засоби існування суддів і не мали впливу на їхню незалежність чи здатність виконувати свої функції) і «Да Сілва Карвальо Ріко» (у якій Суд постановив, що зменшення розміру пенсій як захід, обмежений у часовому й кількісному вимірах і викликаний несподіваною бюджетною кризою в Португалії, не втручався в «суть» права на володіння майном, оскільки заявник не був суттєво позбавлений доходу).
78. Уряд дійшов висновку, що всі міркування, викладені Судом саме в цитованій вище справі «Савіцкас та інші» застосовувалися і до цієї справи. Зокрема, зменшення розміру заробітної плати суддів було частиною

ширших заходів жорсткої економії, вжитих у відповідь на економічну та фінансову кризу (див. пункт 76 вище). Крім того, щороку протягом періоду 2011–2014 рр. середня заробітна плата суддів була більшою, ніж у 2010 р. (до втручання), а також була в кілька разів більшою, ніж середня заробітна плата працівника державного сектору; відповідно, розмір заробітної плати заявників постійно зростає протягом 2011–2014 рр. При цьому зменшення розміру заробітної плати суддів було обмеженим у часі тривалістю кризи, й усім суддям запропонували часткову компенсацію (див. пункт 8 вище). Насамкінець, немає жодних свідчень того, що зменшення розміру заробітної плати було настільки екстремальним, що могло вплинути на незалежність суддів або їхню здатність належним чином виконувати свої функції. Справді, ніхто із заявників не довів (ані під час розглядів у національних судах, ані перед Судом), що внаслідок заявленого

втручання розмір їхньої заробітної плати зменшився настільки, що це могло загрожувати їхнім засобам до існування або вплинути на їхню здатність виконувати функції суддів. У зв'язку з цією останньою обставиною Уряд зауважив, що, на думку кількох європейських органів (див. пункти 30–32 і 34 вище), зменшення розміру заробітної плати суддів припустиме під час економічної кризи за умови, що воно не має негативного впливу на професійну гідність суддів і їхню спроможність виконувати свої функції.

79. Тому Уряд вважав, що було встановлено справедливий баланс між загальними інтересами суспільства та вимогами щодо захисту індивідуальних прав заявників, а також що внаслідок оскаржуваного втручання заявники не були змушені нести надмірний тягар.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

80. Суд повторює, що стаття 1 Першого протоколу містить три окремі правила: «перше правило, викладене в першому реченні першого абзацу, має загальний характер і проголошує принцип мирного володіння майном; друге правило, яке міститься у другому реченні першого абзацу, стосується лише позбавлення власності та підпорядковує цей процес певним умовам; третє правило, викладене у другому абзаці, визнає, що Договірні держави мають право, серед іншого, контролювати використання майна відповідно до загальних інтересів... . Проте ці три правила не є “окремими” в тому сенсі, що вони не пов'язані між собою. Друге і третє правила стосуються конкретних випадків втручання у право мирного володіння майном, а тому їх слід тлумачити у світлі загального принципу, проголошеного в першому правилі (див., зокрема, цитовану вище справу «Беєлер» (Beyleler) , п. 98).

81. Перша і найважливіша вимога статті 1 Першого протоколу полягає в тому, що будь-яке втручання з боку органів державної влади в мирне володіння майном має бути законним і переслідувати легітимну мету «суспільних інтересів». Будь-яке втручання також має бути обґрунтовано пропорційним меті, якої передбачається досягти. Іншими словами, потрібно встановити «справедливий баланс» між загальними суспільними інтересами та вимогами щодо захисту основоположних прав фізичної особи. Цей обов'язковий баланс неможливо встановити, якщо особа або особи, яких стосується справа, змушені нести індивідуальний надмірний тягар (див. справу «Хонякіна проти Грузії» (Khoniakina v. Georgia), № 17767/08, п. 70, 19 червня 2012 р., і цитовану вище «Савіцкас та інші», п. 91).

(b) Застосування до поточної справи

82. Повертаючись до поточної справи, Суд зауважує, що зменшення розмір базової заробітної плати заявників початково впливало із законодавчих змін, які передбачали зменшення (з 3 до 2,5, а потім — до 2,75) коефіцієнта, що прив'язував базову заробітну плату суддів до середньої заробітної плати в некомерційному секторі (див. пункти 19, 20 і 23 вище).
83. Однак, Конституційний Суд Чехії скасував ці змінні положення, визнавши їх неконституційними. Застосувавши принципи, викладені у своїй судовій практиці (див. пункти 27 і 28 вище), які, згідно з практикою Суду, зосереджувалися на принципі суддівської незалежності, Конституційний Суд Чехії вирішив, що оскаржувані зміни, які передбачали зменшення коефіцієнта, не ґрунтувалися на відповідному економічному аналізі й не посилалися на виняткові обставини, які виправдовують пріоритетність обмежень винагороди за працю над принципом суддівської незалежності (див. пункти 10–11 вище).
84. Скарги заявників пов'язані з тим фактом, що Конституційний Суд вирішив надати своїм рішенням силу тільки на майбутнє (*pro futuro*), а саме рішенням про визнання норми неконституційною № PI. ÚS 33/11 та PI. ÚS 28/13. У результаті заявники (і судді загалом) не змогли отримати різницю в заробітній платі за період 2011–2014 рр. до відновлення коефіцієнта 3 у 2015 р. (див.

(i) Законність втручання

86. Раніше вже було підтверджено, що Конституційний Суд може встановлювати строк для прийняття законодавчими органами нового законодавства, унаслідок чого визнане неконституційним положення продовжує застосовуватися протягом перехідного періоду (див. справу «Генрик Урбан і Ришард Урбан проти Польщі» (*Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland*) зі змінами, № 23614/08, п. 65, 30 листопада 2010 р., і «Вальден проти Ліхтенштейну» (*Walden v. Liechtenstein*) (ухв.), № 33916/96, 16 березня 2000 р.). Суд у зв'язку з цим повторює, що можливість для органів верховної влади адаптувати дію визнання неконституційності

пункт 25 вище). З огляду на ці обставини, Суд зауважує, що оскаржуване втручання стосується не безпосередньо законодавства, яким було зменшено (до моменту скасування цього законодавства) розмір заробітної плати суддів, а вибору Конституційного Суду не надавати своїм рішенням про визнання норми нечинною зворотної сили. Цим ця справа відрізняється від справи «Савіцкас та інші» (цитованої вище), у якій Конституційний Суд Литви визнав, що тимчасове зменшення розміру заробітної плати суддів під час економічної кризи є законним за умови дотримання певних гарантій і викладення зобов'язань щодо виплати суддям або їхнім правонаступникам будь-якої невиключеної частини винагороди за працю цих суддів у спеціальному законі, прийнятому парламентом Литви. На думку Суду, висновок про те, що виняткові обставини можуть виправдовувати ухвалення рішення про визнання норми нечинною, яке матиме силу з поточного моменту або на майбутнє (*ex nunc/pro futuro*), є зовсім іншим питанням, ніж зменшення (як таке) розміру заробітної плати суддів. Тому він зосередиться на своєму аналізі законності й виправданості першого, що є важливим для цієї справи.

85. З огляду на конкретні обставини справи, Суд вважає, що оскаржуване втручання слід розглядати в межах загального правила захисту майна, передбаченого статтею 1 Першого протоколу.

відповідно до вказаних строків (якщо цього за виняткових обставин вимагають суспільні інтереси) не можна вважати невідповідною принципу законності. Може справді існувати потреба уникати будь-яких явно надмірних наслідків такого визнання у такій чутливій сфері, як економічна політика країни, під час серйозної економічної кризи (див., зокрема, цитовану вище справу «Францескакі та інші», п. 39).

87. На протипагу твердженням заявників, ця справа не стосується ані різниці в підходах, ані відступу Конституційного Суду від судової практики. Суд уже зазначав,

згідно зі статтею 6 Конвенції, що рішення останнього про надання оскаржуваним рішенням сили з поточного моменту або на майбутнє (*ex nunc/pro futuro effect*) відповідало конституційно-правовій традиції Чехії (див. пункти 52, 53 і 55 вище). Тому підхід, застосований Конституційним Судом щодо цього питання, також застосований у справах заявників, мав правові підстави в національному законодавстві та практиці.

88. Недоотримання заявниками коштів, яке впливало з того факту, що їм відмовили в ретроспективній виплаті різниці в

(ii) *Мета втручання*

89. Суд зауважує, що у відповідних судових рішеннях (див. пункти 11 і 29 вище) Конституційний Суд висунув додаткові аргументи щодо причин, чому скасування положень про заробітну плату суддів має діяти згідно з правилом *ex nunc*, тобто з поточного моменту (або навіть *pro futuro*, тобто на майбутнє). У зв'язку з цим він дійшов висновку, що ретроспективна виплата різниці в заробітній платі суддів, якої вимагають заявники, мала б суттєвий непередбачуваний вплив на державний бюджет під час економічної кризи та неминуче посилювала б напруження, що існувало у відносинах між суспільством і суддями.

90. Суд визнає, що у цій справі Конституційний Суд не міг не звернути увагу на напружену соціально-політичну ситуацію, а також на той факт, що гілки виконавчої та законодавчої влади вважали заробітну плату суддів надто великою (див. пункт 10 вище). А тому йому потрібно було враховувати час, що минув з моменту прийняття оскаржуваного законодавства і відповідну загальну суму одноразової виплати, яка мала б покрити ретроспективний період тривалістю кілька років і створила би велике навантаження на державний бюджет. Саме цими міркуваннями в основному керувався Конституційний Суд, вирішивши надати рішенням про скасування сили з поточного моменту або на майбутнє (*ex nunc/pro futuro*).

заробітній платі, було таким чином дозволене Конституційним Судом згідно з національним законодавством у розумінні статті 1 Першого протоколу (див. цитовану вище справу «Да Консейсан Матеуш і Сантуш Жануаріу» зі змінами, п. 21). Твердження заявників про те, що Конституційний Суд діяв свавільно, зокрема, що не відповідало дійсності те, що ретроспективні виплати поставили б під загрозу державний бюджет, тісно пов'язані з оцінкою обґрунтування оскаржуваного втручання, про що йдеться далі.

91. Таким чином, зазначена вище мета втручання у права заявників ґрунтувалася на врахування економічно-соціальних аспектів, для оцінки яких національні органи влади мають в принципі більше можливостей, ніж Суд. А тому Суд не може не надати особливого значення аргументам, які висунуло пленарне засідання найвищого судового органу Чехії (тобто пленарного засідання Конституційного Суду), котрі, як видається, є достатньо обґрунтованими (див. цитовані вище справи «Куфакі та АДЕДІ», § 39, і «Міхеєш і Сентеш», п. 19, зі змінами). Позиція заявників про те, що реальною переслідуваною метою було маніпулювання їхньою заробітною платою (див. пункт 72 вище), не підтверджена жодними переконливими аргументами. Наведені ними доводи щодо відсутності виняткової ситуації та потенційний помірний вплив, який могли б мати ретроспективні виплати на державний бюджет, більше стосуються пропорційності втручання.

92. У підсумку, на підставі наявних у його розпорядженні матеріалів Суд робить висновок, що Конституційний Суд, виключивши можливість здійснення ретроспективних витрат, переслідував легітимну мету в загальних інтересах.

(iii) Пропорційність втручання

93. Суд зауважує, що Конституційний Суд посилався на той факт, що ретроспективна виплата сум згідно з вимогами стосувалася періоду, коли Чеська Республіка перебувала в стані фінансової кризи або на етапі, коли почала повільно відновлюватися після кризи (див. пункт 11 вище). Хоча заявники заперечували таку оцінку, Суд не бачить достатніх підстав вважати, що вона була свавільною або явно помилковою.
94. Найважливіше, що в матеріалах справи немає нічого, що дозволило б Суду дійти висновку, що оскаржуваний захід поставив під загрозу здатність суддів (включно із заявниками) виконувати свої суддівські функції незалежно й безсторонньо (для порівняння див. цитовану вище справу «Зубко та інші», п. 68). А також не видається, що він становив загрозу для їхніх засобів до існування (для порівняння див. цитовану вище справу «Савіцкас та інші», п. 94) — аргумент, який заявники не заперечували. У зв'язку з цим важливо згадати, що більшість суддів (але не заявники) відмовилися від оскаржуваних вимог у межах угоди з державою (див. пункт 8 вище). Також варто зазначити, що згідно з наданими Урядом даними (щодо яких заявники не висували заперечень), попри зменшення коефіцієнта, середня місячна заробітна плата суддів зростала майже щороку протягом відповідного періоду (2011–2014 рр.) навіть у порівнянні з 2010 р. (81,485 чеських крон⁵ у 2010 р., 88 586 чеських крон⁶ у 2011 р., 85 293 чеських крон⁷ у 2012 р., 94 091 чеська корона⁸ у 2013 р. та 97 014 чеських крон⁹ у 2014 р.).
95. Суд, проте, з уважно розглядає аргумент заявників про те, що оскаржувана ситуація зрештою була вигідною для держави (див. пункт 72 вище), оскільки дала їй змогу зекономити згадану вище суму (за рахунок суддів) Він вважає тривожним,

що, як зазначив Конституційний Суд, законодавчі органи Чехії протягом тривалого часу діяли свідомо неконституційним чином щодо заробітної плати суддів (див. пункт 11 вище), переступаючи межі, встановлені в багаторічній практиці Конституційного Суду. У зв'язку з цим Суд зауважує, що розмір винагороди за працю суддів має бути фіксованим на такому рівні, щоб захистити їх від тиску, що чиниться з метою вплинути на їхні рішення і в більш загальному плані — на їхню поведінку (див. пункти 30–32 вище, зокрема позицію Венеціанської комісії), і що неспроможність забезпечити виплату суддям суддівської винагороди, на які вони мають право за законом, є обставиною, схильною перешкоджати виконанню їхніх суддівських функцій з необхідною відданістю (див. цитовану вище справу «Зубко та інші» зі змінами, pp. 68–69).

96. Зазначивши це, Суд повторює, що його завдання в цій справі полягає в розгляді втручання, що виникло на підставі рішення Конституційного Суду відмовити суддям у ретроспективній виплаті різниці в їхній заробітній платі, особливо з урахуванням того факту, що той самий суд уже скасував законодавство, яким було зменшено розмір заробітної плати, як таке, що не базувалося на ретельному економічному аналізі. Хоча скарги, що розглядаються, стосуються лише попередніх рішень Конституційного Суду (див. пункт 84 вище), той факт, що Конституційний Суд уже вжив заходів для захисту законних інтересів суддів у зв'язку з їхньою винагородою, необхідно обов'язково враховувати в оцінці пропорційності оскаржуваних рішень про ненадання зворотної сили його рішенням про неконституційність законодавства, яким було зменшено розмір суддівської винагороди. Як впливає з наведених вище міркувань, Суд вважає,

5. 3 081 євро за курсом обміну станом на 01 січня 2010 р.

6. 3 525 євро за курсом обміну станом на 01 січня 2011 р.

7. 3 327 євро за курсом обміну станом на 01 січня 2012 р.

8. 3 743 євро за курсом обміну станом на 01 січня 2013 р.

9. 3 538 євро за курсом обміну станом на 01 січня 2014 р.

що, припускаючи застосовність статті 1 Першого протоколу, втручання в майнові інтереси заявників було пропорційним.

97. Викладених вище міркувань достатньо, щоб Суд міг дійти висновку про відсутність порушення статті 1 Першого протоколу.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 14 КОНВЕНЦІЇ

98. Насамкінець, усі заявники, крім п'ятої заявниці, посилалися на статтю 14 Конвенції, розтлумачену в контексті статті 1 Першого протоколу, і скаржилися, що зазнали дискримінації в порівнянні з іншими державними службовцями, зокрема із заступниками міністрів, директорами департаментів та іншими особами, що займали аналогічні посади в міністерствах, розмір заробітної плати яких, як стверджують заявники, не змінився протягом періоду, що розглядається. Крім того, другий заявник скаржився на дискримінацію в порівнянні з пенсіонерами, що працюють (які отримали вигоду від зменшення розміру податків протягом періоду, що передував

скасуванню Конституційним Судом положень, які забороняли таке зменшення), а шостий заявник порівнював себе із суддями, які прийняли запропоновану державою мирову угоду (див. пункт 8 вище).

У статті 14 Конвенції зазначено:

«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.»

A. Письмові заяви сторін

1. Уряд

99. Уряд заявив, по-перше, що другий і шостий заявники не вичерпали доступні національні засоби юридичного захисту, оскільки вони не висували належним чином ті самі скарги на відповідному рівні розгляду в національних судах.

100. По-друге, Уряд зазначив, що, оскільки, на його думку, стаття 1 Першого протоколу у цій справі не застосовується, стаття 14 Конвенції також не застосовується.

101. Далі Уряд висловив думку, що з практики Суду (зокрема, цитованої вище справи «Валков та інші»; «Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary) [ВП], № 78117/13, п. 128, 05 вересня 2017 р.; та «Геллійртеді та інші проти Угорщини» (Gellértheyi and Others v. Hungary) (ухв.), № 78135/13, 06 березня 2018 р., п. 39) випливає, що в разі виникнення питань, що стосуються порівняння між представниками професій, які належать до різних категорій (незалежно від розмежування державного та приватного сектору), Суд не схильний вважати, що різні типи

посадових функцій дають підстави для виникнення аналогічних або значно схожих ситуацій. У жодній із згаданих вище справ Суд не визнав існування «аналогічної» або «відносно схожої» ситуації щодо різних категорій державних службовців; натомість він підкреслив, що (оскільки принцип суддівської незалежності є винятково важливим аспектом) суддів не можна порівнювати з іншими працівниками державного сектору. Уряд також посилався на справу «Русшковська проти Польщі» (Ruszkowska v. Poland) (№ 6717/08, п. 63, 01 липня 2014 р.), у якій Суд не виявив порушення статті 14, розтлумаченої в контексті статті 1 Першого протоколу, зауваживши, що заявниця не змогла довести, що сума, яку вона втратила у зв'язку з оскаржуваним втручанням, становила б «значну частину бюджету її сім'ї».

102. Таким чином, Уряд заперечив аргумент заявників про те, що ситуації, у яких опинилися судді та державні службовці, що займають високі посади, можна вважати

аналогічними. У зв'язку з цим Уряд зауважив, що судді мають унікальне становище в Чеській Республіці й у принципі не можуть бути усунені з посади проти власної волі, а розмір їхньої суддівської винагороди встановлюється законом. З іншого боку, працевлаштування державних службовців у зазначений період регулювалося Трудовим кодексом, який передбачає можливість укладення трудових відносин на визначений або невизначений строк, а також що розмір їхньої заробітної плати регулюється тільки урядовою постановою. Навіть заступники міністрів, директори департаментів та інші особи на аналогічних посадах, трудові відносини з якими укладені на невизначений строк, не мали того рівня гарантії зайнятості, яким користувалися судді, для яких законом передбачене право залишатися на посаді до досягнення віку 70 років і серед яких неможливе скорочення робочих місць. Крім того, жодним чином не можна фактично порівнювати заявників, які були суддями районних і регіональних суддів (котрі не виконували жодних вищих функцій), із найвищими посадовими особами держави (котрі є вищим керівництвом урядових міністерств).

103. У будь-якому разі, Уряд підкреслив, що, навіть якби відповідні ситуації суддів (з одного боку) і державних службовців (з іншого боку) були «відносно схожими», зменшення розміру заробітної плати за період, що розглядається, також торкнулося інших працівників державного сектору (у тому числі державних службовців). Посилаючись на дані про середню місячну заробітну плату суддів загалом і заступників міністрів та директорів міністерських департаментів у 2011–2014 рр., він зауважив, що заробітна плата суддів була (i) більшою, ніж дохід директорів департаментів, якщо враховувати всі виплачені їм премії, (ii) аналогічною або трохи більшою, ніж дохід заступників міністрів (без урахування премій), (iii) трохи меншою, ніж дохід заступників міністрів (з урахуванням премій).

104. На думку Уряду, цілком допустимою є

ситуація, коли заробітна плата кількох десятків міністерських високопосадовців була в середньому вищою приблизно на 20 000 чеських крон, ніж середня заробітна плата, що виплачувалася приблизно 3 000 суддів, що працювали в Чеській Республіці. Насправді ця різниця виникла через виплату премій, які є змінною складовою заробітної плати заступників міністрів і на отримання яких судді не мають права, оскільки виплата їм премій може бути проблематичною з точки зору суддівської незалежності. У зв'язку з цим Уряд повторив, що держава мала право на власний розсуд визначати, які виплати виплачувати своїм працівникам із державного бюджету (він цитував справу «Сук проти України» (Suk v. Ukraine), № 10972/05, п. 23, 10 березня 2011 р.).

105. Щодо твердження другого заявника про його дискримінацію у порівнянні з пенсіонерами, що працюють, яким Конституційний Суд дозволив застосувати податкову пільгу в 2014 р. у зв'язку з тим фактом, що розглянуте скасування відбулося під час податкового періоду, хоча й постановив, що скасування відповідних положень, які забороняли застосування такої пільги, мало діяти з моменту публікації рішення № Pl. ÚS 31/13 в Офіційному віснику (04 серпня 2014 р.), Уряд вважав, що ситуація ситуацію суддів, яких стосується рішення № Pl. ÚS 28/13, не можна вважати «відносно схожою» для цілей статті 14. Крім того, розмір винагороди другого заявника й суми, яку він прагнув отримати, значно перевищував розмір середньої пенсії за віком у 2014 р. (приблизно 11 000 чеських крон) і суми, яку отримали пенсіонери, що працюють, завдяки застосуванню оскарженої податкової пільги (24 840 чеських крон); відповідно, різницю в їхніх засобах до існування не можна порівнювати.

106. Щодо порівняння із суддями, які у 2015 р. погодилися на позасудову угоду з державою й отримали часткову доплату до винагороди (що шостому заявнику потрібно було обґрунтувати під час судового розгляду), Уряд зауважив, що

шостому заявнику також пропонували таку угоду, але він відмовився, поставивши себе в інше положення, ніж ті судді, що погодилися (після відмови від

усіх інших потенційних претензій), і до яких держава, по суті, мала ставитися інакше (Уряд посилався на цитовану вище справу «Францескакі та інші», п. 42).

2. Заявники

107. У відповідь на заперечення Уряду (див. пункт 99 вище) шостий заявник зазначив, що він належним чином скаржився з приводу дискримінації у суді першої інстанції.
108. Щодо схожості їхньої ситуації та ситуації державних високопосадовців, як-от заступники міністрів і директори міністерських департаментів, заявники зауважили, що сам Конституційний Суд зробив таке порівняння у рішеннях № Pl. ÚS 16/11 та 33/11 (див. пункти 10 вище). Третя заявниця зазначила, що потрібно вважати, що судді перебували в положенні, яке є аналогічним положенню всіх осіб, яким заробітна плата виплачувалася з державного бюджету, і що будь-які відмінності між ними можна враховувати тільки для того, щоб вирішити, чи диференційоване ставлення було об'єктивним та розумно обґрунтованим.
109. Далі заявники стверджували, що, оскільки державні службовці, на відміну від суддів, могли отримувати премії і займатися додатковою економічною діяльністю, а також оскільки необхідного скорочення витрат з боку державного сектору можна було досягти іншими шляхами (див. пункт 70 вище), середня заробітна плата державних службовців насправді не зазнала впливу (або навіть збільшилася в деяких випадках), тоді як для суддів заробітна плата реально зменшилася. Таке диференційоване ставлення не можна виправдати економічною ситуацією; натомість воно демонструє, що справжньою метою був перегляд винагороди суддів у бік зменшення (див. пункт 10 вище).
110. Другий заявник зауважив, що він ніколи не стверджував, що перебував у положенні,

подібному до положення пенсіонерів, що працюють; натомість він просто хотів повернути увагу до фундаментальних суперечностей у рішеннях Конституційного Суду № Pl. ÚS 28/13 та Pl. ÚS 31/13 стосовно питання ретроспективних виплат, якого формулювання цих рішень просто не торкалися.

111. Третя заявниця зазначила, що невиплачена їй сума була важливою частиною її сімейного бюджету й могла бути використана для збільшення її іпотечних виплат.
112. Шостий заявник дотримувався думки, що держава покарала суддів, як-от заявників, які відмовилися укласти так звану «угоду» і змушені були звернутися зі своїми вимогами до суду. Він був переконаним, що його винагорода мала б розраховуватися з використанням коефіцієнта 3, і вважав, що трудове законодавство не дозволяло йому відмовитися від вимог щодо винагороди, як було передбачено угодою, а також що ці угоди фактично були недійсними.
Усі заявники стверджували, що цими угодами держав просто виплатила суддям ті суми, які мала їм виплатити згідно з перерахунком, виконаним з використанням правильних статистичних даних (див. пункти 7 і 8 вище); вона не виплачувала їм «компенсацію». Крім того, обов'язковою вимогою угод була відмова суддів від усіх інших потенційних претензій.
113. У підсумку, заявники були переконаними у відсутності об'єктивних та обґрунтованих підстав для ставлення до них інакше, ніж до згаданих вище груп.

V. Оцінка Суду

1. Загальні принципи

114. Суд повторює, що стаття 14 доповнює інші суттєві положення Конвенції та протоколів. Вона не існує самостійно, оскільки діє виключно щодо «користування правами та свободами», гарантованими цими положеннями. Однак, її застосування не обов'язково передбачає існування порушення одного з основних прав, гарантованих Конвенцією. Необхідно й водночас достатньо, щоб обставини справи «підпадали під дію» однією або кількох статей Конвенції (див. цитовану вище справу «Штуммер», п. 81).
115. З дотримання підходу за взятою окремо статтю 1 Першого протоколу (див. пункт 66 вище), Суд виходить з припущення, що обставини справи підпадають під дію цього положення і що стаття 14, таким чином, застосовується. Він також вважає, що немає потреби розглядати заяву Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту (див. пункт 99 вище) оскільки скарги заявників щодо дискримінації в будь-якому разі є неприйнятними з викладених далі причин.
116. Суд зауважує, що під час здійснення прав і свобод, гарантованих Конвенцією, стаття 14 забезпечує захист від диференційованого ставлення до окремих осіб в аналогічних або відносно схожих ситуаціях. У контексті статті 14 різниця у ставленні є дискримінаційною, якщо вона «не має об'єктивного та розумного обґрунтування», тобто якщо вона не має «легітимної мети», або якщо не існує «розумного співвідношення пропорційності» між застосованими засобами та метою, що переслідується (див. Консультативний висновок про різницю у ставленні між асоціаціями землевласників, «які визнані як такі, що існують станом на дату створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців», та асоціаціями землевласників, створеними після цієї дати [ВП], запит № P16-2021-002, Державна рада Франції, п. 72, 13 липня 2022 р.). Поняття дискримінації за змістом статті 14 також включає випадки, коли до однієї особи або групи осіб ставляться менш сприятливо, ніж до інших, без належного обґрунтування, навіть якщо Конвенція не передбачає більш сприятливого ставлення (див. «Бяо проти Данії» (Biao v. Denmark) [ВП], № 38590/10, п. 90, 24 травня 2016 р.).
117. Суд також установив у своїй судовій практиці, що лише відмінності у ставленні, які ґрунтуються на характеристиці, яку можна ідентифікувати, або на «ознаці», можуть бути прирівняні до дискримінації у контексті статті 14 (див. цитовану вище справу «Фабіан», п. 113). Проте перелік, наведений у статті 14, є ілюстративним і не є вичерпним (див. справу «Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom) [ВП], № 42184/05, п. 70, ЄСПЛ 2010). Словам «іншою ознакою» (і тим більше французькому еквіваленту «будь-яка інша ситуація») було надано широке значення, і їх тлумачення не обмежувалося характеристиками, які є особистими у тому сенсі, що вони внутрішні чи невід'ємні (див. справу «Кліфт проти Сполученого Королівства» (Clift v. the United Kingdom), № 7205/07, пп. 55–59, 13 липня 2010 р.). Таким чином, Суд постановив, що зайняття або інше використання високої посади (див. цитовану вище справу «Валков», п. 115), або, за деяких обставин, військове звання (див. справу «Енгель та інші проти Нідерландів» (Engel and Others v. the Netherlands), 08 червня 1976 р., п. 72, серія А, № 22) може розглядатися як «інша ознака» у контексті статті 14.
118. Суд також постановив, що елементи, які характеризують різні ситуації та визначають їх порівнянність, повинні оцінюватися у світлі предмета й мети заходу, який проводить різницю, про яку йдеться (див. цитовану вище справу «Фабіан», п. 121). Тому аналіз питання про те, чи перебувають дві особи або групи у схожій ситуації для цілей аналізу диференційованого ставлення та дискримінації, є як конкретним, так

і контекстуальним (див. цитований вище Консультативний висновок про різницю у ставленні між асоціаціями землевласників, «які визнані як такі, що існують станом на

2. Застосування до поточної справи

119. Повертаючись до поточної справи, Суд для початку зазначає, що заявники скаржилися на те, що вони зазнали дискримінації в порівнянні з іншими державними службовцями, що займали високі посади в міністерства, розмір заробітної плати яких, як стверджують заявники, не змінився протягом періоду, що розглядається. Оскільки ця скарга видається пов'язаною із законодавством, яке мало на меті зменшити розмір винагороди суддів, Суд зауважує, що ці положення було визнані нечинними як неконституційні; а тому будь-яку різницю у ставленні, що випливає з цього законодавства, усунено. Залишається тільки той факт, що, як вони стверджують (див. пункт 109 вище), заявники недоотримали свою відповідну заробітну плату, що впливало з того факту, що їм відмовили в ретроспективній виплаті різниці в заробітній платі. З огляду на ці передумови Суд розгляне питання про те, чи можна вважати, що судді в Чеській Республіці опинилися в аналогічній ситуації у зв'язку з їхньою заробітною платою, що й державні службовці, які займали високі посади в міністерствах (наприклад, заступники міністрів і директори департаментів). Під час цього розгляду Суд не торкатиметься питання про те, чи зменшення заробітної плати державних службовців на 10 %, про яке згадував Уряд (див. пункт 76 вище), призвело до зменшення індивідуальної заробітної плати, що оспорується заявниками (див. пункт 70 вище).

120. Суд зазначає, по-перше, що розмір винагороди суддів регулюється Законом № 236/1995, який також регулює розмір заробітної плати членів парламенту й уряду, Президента Чеської Республіки та представників Чехії у Європейському парламенті (див. пункт 19 вище); Згідно із Законом № 6/2002 про суди, суддів і присяжних, судді мають право залишатися на своїх посадах до досягнення віку 70 років і зазвичай не можуть бути звільнені з

дату створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців», та асоціаціями землевласників, створеними після цієї дати, п. 67).

посади проти власної волі. З іншого боку, згідно з твердженнями Уряду (див. пункт 102 вище), працевлаштування державних службовців у зазначений період регулювалося Трудовим кодексом чинний на той момент редакції (див. також справу «Регнер проти Чеської Республіки» (Regner v. the Czech Republic) [ВП], № 35289/11, пп. 24 і 25, 19 вересня 2017 р.), а розмір їхньої заробітної плати встановлювався виключно урядовою постановою.

121. Суд також зауважує, що аргумент Уряду щодо унікального становища суддів з точки зору заробітної плати та їхнього права залишатися на посаді до досягнення віку 70 років підтверджується практикою Конституційного Суду Чехії, згідно з якою законодавчі органи мають враховувати інше відповідне становище суддів (якщо порівнювати з представниками виконавчої та законодавчої гілок влади), що, таким чином, залишає поле для маневру у зв'язку із застосуванням обмежень винагороди суддів (якщо порівнювати з обмеженнями заробітної плати працівників інших гілок державного сектору — див. пункт 10 вище). Як наслідок, якщо на момент подій, що розглядаються, законодавчі органи прагнули зменшити розмір винагороди суддів, для цього потрібні були виняткові обставини, якими обґрунтовувався би пріоритет рівних обмежень розміру винагороди за працю державних службовців і суддів за принципом суддівською незалежності (див. пункт 11 вище). На думку Суду, Конституційний Суд, таким чином, згадував державних службовців вищого рівня, щоб підкреслити, що законодавчі органи мали проводити межу між ними й суддями, а не щоб поставити їх в аналогічну ситуацію, як стверджували заявники.

122. У зв'язку з цим Суд робить висновок, що саме через те, що їхні умови працевлаштування та заробітна плата регулюються різними нормативними базами, державних

службовців, які протягом періоду, що розглядається, працювали в державному секторі згідно з нормами звичайного трудового права, не можна порівнювати із суддями (категорією державних службовців, до якої належать заявники), чиї відносини з державою характеризуються, по-перше, особливими функціями, які вони мають виконувати, і, по-друге, принципом суддівської незалежності (див. для порівняння цитовану вище справу «Геллійртеді та інші», пп. 34–41; також для контрасту див. справу «Пінкас та інші проти Боснії та Герцеговини» (Pinkas and Others v. Bosnia and Herzegovina), № 8701/21, пп. 58–60, 04 жовтня 2022 р.). Тому Суд вважає, що ті із заявників, хто подавав таку скаргу, для цілей цього розгляду не перебував у ситуації, яка була аналогічною або відносно схожою до ситуації міністерських високопосадовців.

123. Оскільки другий заявник, як видається, спочатку скаржився на дискримінацію в порівнянні з пенсіонерами, що працюють, яких стосувалось рішення Конституційного Суду № Pl. ÚS 31/13 (див. пункт 105 вище), Суд зауважує, що, згідно з його твердженням, він радше хотів привернути увагу до фундаментальних суперечностей у рішеннях Конституційного Суду № Pl. ÚS 28/13 та Pl. ÚS 31/13 щодо питання ретроспективних виплат, які, на його думку, лишилися непоясненими (див. пункт 110 вище). Це приводить Суд до висновку, що аргументи другого заявника стосуються радше ймовірних розбіжностей у практиці Конституційного Суду і, таким чином, принципу юридичної визначеності, що Суд уже розглянув у контексті п. 1 статті 6 Конвенції. Відповідно, він вважає, що їх не потрібно знову розглядати в контексті статті 14, розтлумаченої в контексті

статті 1 Першого протоколу. У будь-якому разі, спірні ситуації суддів і пенсіонерів, що працюють, жодним чином не можна порівнювати.

124. Наостанок, шостий заявник порівнював себе із суддями, які прийняли запропоновану державою мирову угоду (див. пункт 8 вище). У зв'язку з цим Суд вважає, що ймовірну різницю у ставленні не можна вважати питанням, яке підпадає під дію статті 14, згідно з тлумаченням Суду. Той факт, що заявнику довелося звернутися до суду з вимогою виплатити суми, які держава надала іншим суддям шляхом укладення зазначеної угоди, впливав з його вільного й інформованого рішення не погоджуватися на укладення угоди, яка вимагала б від нього відмовитися від усіх інших вимог до держави стосовно заробітної плати за період 2011–2014 рр. Цим рішенням він сам поставив себе в іншу ситуацію, якщо порівнювати із суддями, які погодилися на угоду.

125. На завершення Суд вважає, що заявники не довели, що у зв'язку із заробітною платою вони перебували в ситуації, яка була аналогічною або відносно схожою до ситуації державних службовців, що займали високі посади в урядових міністерствах, або що їхню ситуацію можна порівняти із ситуацією пенсіонерів, що працюють, яких стосувалось рішення Конституційного Суду № 31/13, або тих суддів, які уклали мирову угоду з державою.

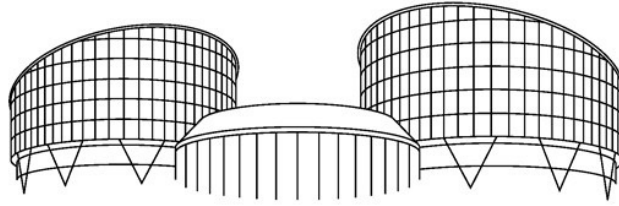
126. З огляду на викладені вище міркування Суд вважає, що скарги, подані за статтею 14 Конвенції, розтлумаченої в контексті статті 1 Першого протоколу, є явно необґрунтованими й мають бути відхилені згідно з пп. 3 (а) та 4 статті 35 Конвенції.

3 ЦИХ ПРИЧИН СУД ОДНОСТАЙНО

1. Ухвалює рішення об'єднати заяви.
2. Оголошує скарги, що стосуються п. 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу, прийнятними, а решту заяв — неприйнятними.
3. Постановляє, що порушення положень п. 1 статті 6 Конвенції не було.
4. Постановляє, що порушення положень статті 1 Першого протоколу до Конвенції не було.
5. Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 22 червня 2023 р. відповідно до пп. 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Віктор Соловейчик
Секретар

Ладо Чантурія
Голова



ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

РІШЕННЯ

Заява № 67790/13

Юрій Васильович БРАТУШКА
проти України

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), що засідає 26 січня 2023 року Комітетом у такому складі:

Мартіньш Міц (Mārtiņš Mits), *головуючий суддя*,
Марія Елосегі (María Elósegui),
Катержина Шимачкова (Kateřina Šimáčková), *судді*,
та Мартіна Келлер (Martina Keller), *заступник секретаря секції суду*,

З урахуванням:

заяви (№ 67790/13) проти України, поданої до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Конвенція) 22 жовтня 2013 року громадянином України паном Юрієм Васильовичем Братушкою (далі - заявник), який народився у 1956 році і проживає в місті Суми, інтереси якого представляла пані Ю. Молибог, адвокатка, що здійснює практику у місті Суми;

рішення надіслати повідомлення про подання заяви Уряду України (далі - Уряд), в особі його тодішньої виконувачки обов'язків представника пані О. Давидчук з Міністерства юстиції;

зауважень сторін;

Провівши обговорення за зачиненими дверима, постановляє таке:

ПРЕДМЕТ СПРАВИ

1. Справа стосується скарги заявника на те, що він був позбавлений свого майна з порушенням статті 1 Першого протоколу до Конвенції.
2. 26 березня 2006 року заявник став депутатом Сумської міської ради (далі - Рада).
3. 30 травня 2007 року він був призначений членом Постійної комісії з питань архітектури, містобудування, регулювання земельних відносин, природокористування та екології Ради (далі - Комісія), яка була уповноважена, *серед іншого*, проводити попередній розгляд питань, пов'язаних з передачею, розподілом, конфіскацією, продажем і зверненням стягнення на землю. Висновки та рекомендації Комісії були представлені Раді для розгляду.
4. 4 червня 2008 року Рада прийняла рішення надати заявнику та його тітці, пані Н., дві земельні ділянки в місті Суми для індивідуального будівництва.
5. 30 липня 2008 року заявник був обраний Головою Комісії.
6. 17 вересня 2008 року він отримав від держави документ про право власності на свою земельну ділянку.
7. 26 червня 2011 року голова новоствореної комісії Ради з питань запобігання та протидії корупції у сфері земельних угод написав місцевому прокурору листа з проханням розслідувати порушення у роботі Комісії, що її очолював заявник, який неодноразово ініціював розгляд Радою питань щодо виділення земельних ділянок приватним особам, в тому числі йому самому, з порушенням статті 30 Регламенту Ради. Під час голосування на сесіях заявник використовував своє службове становище, пропонуючи депутатам проголосувати за пропозиції, посилаючись на свою обізнаність у питаннях.
8. Прокурор вніс протести щодо двох висновків Департаменту архітектури та містобудування при Раді (далі - Департамент архітектури), одного від 3 липня 2008 року, щодо технічної документації, яка підтверджує право власності заявника на землю, та іншого, від 31 березня 2008 року, щодо виділення спірної земельної ділянки для індивідуального будівництва; а також проти висновку Державної експертизи Головного управління Державного комітету з питань земельних ресурсів у місті Суми (далі - Головне управління) від 16 травня 2008 року щодо цього виділення. Як наслідок, усі три документи були відкликані 30 червня 2011 року, 17 і 22 лютого 2012 року відповідними органами влади, що їх видали.

А. Цивільна справа

9. 29 лютого 2012 року місцевий прокурор подав позов проти Ради та заявника, вимагаючи скасування рішення від 4 червня 2008 року та документів про право власності, виданих 17 вересня 2008 року. Він стверджував, посилаючись на висновок Головного управління від 24 лютого 2012 року, що виділення спірної землі було порушенням генерального плану землекористування міста Суми, оскільки вона частково розташовувалася на території, призначеній для будівництва вулиці та багатоквартирних будинків. До того ж, Головне управління скасувало свій висновок від 16 травня 2008 року (див. пункт 8 вище).
10. Рішенням від 24 травня 2013 року Ковпаківський районний суд міста Суми задовольнив позов, скасував рішення від

4 червня 2008 року та документ про право власності від 17 вересня 2008 року та зобов'язав заявника повернути земельну ділянку місцевій територіальній громаді. Суд встановив, що виділення спірної землі було порушенням генерального плану землекористування міста Суми, оскільки спірна земля була частково розташована в межах «червоних ліній» майбутньої вулиці Кутузова і частково на території, призначеній для будівництва багатоквартирних будинків. Також не було складено або затверджено у встановленому законом порядку жодного докладного плану, що ґрунтувався б на генеральному плані землекористування міста Суми і пояснював би, як це вплине на це конкретне місце розташування. Жодні зміни до генерального

плану землекористування міста Суми не вносилися. Зрештою, районний суд послався на рішення Департаменту архітектури про відклик його висновку (див. пункт 8 вище). Заявник подав апеляційну скаргу, стверджуючи, зокрема, що під час прийняття рішення з питання про призначення земельної ділянки суди повинні були взяти до уваги текстову версію генерального плану землекористування міста Суми.

11. Апеляційний суд Сумської області та Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ залишили в силі рішення суду першої інстанції від 19 червня та 12 вересня 2013 року відповідно.

В. Кримінальна справа

12. 7 серпня 2014 року, після нового розгляду, Сумський суд визнав заявника винним в отриманні хабара від пана К. в обмін на його допомогу у виділенні двох земельних ділянок і виправдав його за іншими звинуваченнями в шахрайстві та підробці документів у зв'язку з виділенням земельних ділянок для нього і його тітки, пані Н. У зв'язку з останніми звинуваченнями Сумський суд встановив відсутність переконливих доказів того, що заявник мав будь-який намір отримати у майбутньому право власності на земельну ділянку, що належить пані Н. Сумський суд встановив, що території, на яких були розташовані земельні ділянки, були призначені для будівництва приватного житла упереміж із районами високої щільності забудови

і дійшов висновку, що потенційно вони могли бути передані фізичним особам для приватного будівництва. 16 жовтня 2014 року Апеляційний суд Сумської області скасував частину зазначеного вище рішення, що стосується засудження заявника, і направив його на новий розгляд. 28 серпня 2018 року за клопотанням прокурора кримінальну справу було повернуто йому для подальшого розслідування, яке триває. Частина, що стосується виправдувального висновку щодо заявника, залишилася без змін.

13. Заявник скаржився відповідно до статті 1 Першого протоколу на те, що він був позбавлений землі без присудження компенсації.

ОЦІНКА СУДУ

14. Уряд висунув заперечення, посилаючись на зловживання правом на звернення з індивідуальною скаргою, стверджуючи, що заявник не проінформував Суд про порушене проти нього кримінальне провадження щодо законності виділення земельних ділянок, включно з ділянкою, що розглядалася.

15. Заявник відповів, що він не проінформував Суд про кримінальне провадження, оскільки з нього були зняті висунуті звинувачення.

16. Суд не вважає за необхідне розглядати заперечення Уряду, оскільки скарга заявника у будь-якому випадку є неприйнятною з таких причин.

17. Загальні принципи, що стосуються позбавлення майна, були стисло викладені у справі «Кривенький проти України» (*Kryvenkuu v. Ukraine*) (№ 43768/07, пп. 41, 42 і 45, 16 лютого 2017 р.).
18. Сторони погодилися з тим, що судове рішення від 24 травня 2013 року (див. пункт 10 вище) було втручанням у право заявника на мирне володіння своїм майном. Суд розгляне питання про те, чи було це втручання законним, чи переслідувало воно легітимну мету і чи було пропорційним.
19. Національні суди скасували рішення від 4 червня 2008 року та документ про право власності від 17 вересня 2008 року та зобов'язали заявника повернути спірну земельну ділянку, оскільки її виділення суперечило генеральному плану землекористування міста Суми. Це міркування не здається довірливим. Потім Суд розгляне питання про те, чи було це пропорційно.
20. Суд повторно стверджує, що в контексті скасування документів про право власності, які були видані помилково, принцип «належного врядування» може накладати на владу зобов'язання вжити невідкладних заходів для виправлення своєї помилки, а також вимагати виплати належної компенсації або іншого виду належного відшкодування колишнім добросовісним власникам (див. «*Рисовський проти України*» (*Rysovskyy v. Ukraine*), № 29979/04, п. 71, 20 жовтня 2011 р.). Добросовісний власник не повинен зазнавати дії негативних наслідків помилки, допущеної державним органом, без компенсації або будь-якого іншого виду відшкодування (див. «*Томіна та інші проти Росії*» (*Tomina and Others v. Russia*), № 20578/08 та ще 19 інших, п. 39, 1 грудня 2016 р.),
21. У цій справі заявник був членом, а потім головою Комісії, органу, який займався питанням виділення земельних ділянок, і висновки та рекомендації якого розглядала Рада (див. пункт 3 вище). Виконуючи такі повноваження, заявник мав необхідні знання про процедуру, вимоги та документи, необхідні для виділення земельних ділянок. Тому у Суду немає сумнівів щодо того, що заявник був обізнаний про те, що виділення спірної земельної ділянки може викликати проблему в майбутньому, і що він міг передбачити майбутнє скасування свого права власності. Дійсно, в Апеляційному суді він зробив докладну доповідь про структуру генерального плану землекористування з посиланням на його текстову частину на підтримку своєї позиції (див. пункт 10 вище). Тож не можна сказати, що він зіткнувся з непропорційним тягарем, коли національні суди дійшли висновку, що виділення спірної земельної ділянки не є законним.
22. Суд також зазначає, що рішення національних судів у цивільній справі були достатньо аргументованими і не були довірливими. Суд повторно стверджує, що він має лише обмежені повноваження для розгляду передбачуваних фактичних або правових помилок, допущених національними судами (див., наприклад, справу «*Чадек та інші проти Чеської Республіки*» (*Čadek and Others v. the Czech Republic*), № 31933/08 та ще 9 інших, п. 52, 22 листопада 2012 р.). Висновок кримінального суду про призначення земельної ділянки (див. пункт 12 вище) не впливає на висновок Суду щодо обґрунтованості рішень цивільних судів, оскільки ці рішення набрали чинності до винесення кримінальним судом рішення з цього питання.
23. Відтак, Європейський суд вважає, що жодне з положень матеріалів справи не свідчить про порушення у цій справі статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Тож заява є очевидно необґрунтованою за змістом пункту 3(а) статті 35 і має бути відхилена відповідно до положень пункту 4 статті 35 Конвенції.

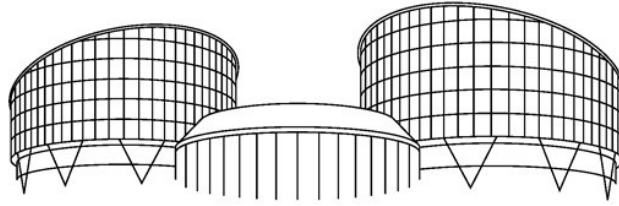
З ЦИХ ПРИЧИН СУД ОДНОСТАЙНО

оголошує заяву неприйнятною.

Складено англійською мовою та повідомлено у письмовій формі 16 лютого 2023 року.

Мартіна Келлер
Заступник секретаря

Мартінш Міц
Головуючий суддя



ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
ПЕРША СЕКЦІЯ
СПРАВА «ТРК «РАДІО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ ХОРВАТІЇ» ПРОТИ ХОРВАТІЇ»
(Заяви №№ 52132/19 та 19 інших)

РІШЕННЯ

Стаття 34 • Locus standi • Законодавча база, яка достатньо гарантує редакційну незалежність та інституційну автономію компанії з суспільного теле- радіомовлення, щоб кваліфікуватися як «неурядова організація» • Не здійснює «урядові повноваження» і не створена «для цілей державного управління»

Пункт 1 статті 6 (цивільна частина) • Справедливий судовий розгляд • Розбіжності в рішеннях національних судів за позовами заявника про безпідставне збагачення, усунені за допомогою належного механізму, що застосовується через рішення Верховного суду, які надають рекомендації щодо забезпечення однакового застосування відповідного матеріального права

СТРАСБУРГ

2 березня 2023 р.

ОСТАТОЧНЕ

2 червня 2023 р.

Це рішення набуло статусу остаточного за обставин, викладених у п. 2 статті 44 Конвенції.
До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

У справі «ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» проти Хорватії»

Європейський суд з прав людини (перша секція), що засідає палатою у такому складі:

Марко Бошняк (Marko Bošnjak), головуєчий суддя,

Петер Пачолай (Péter Paczolay),

Кшиштоф Войтичек (Krzysztof Wojtyczek),

Альона Полячкова (Alena Poláčková),

Ерік Веннерштрюм (Erik Wennerström),

Раффаеле Сабато (Raffaele Sabato),

Давор Деренчинович (Davor Derenčinović), судді,

та Рената Деґенер (Renata Degener), секретар секції суду,

З урахуванням:

заяв (№ 52132/19 та 19 інших, див. додаток) проти Республіки Хорватії, поданих до суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» (далі - заявник) у різні дати, зазначені дати у таблиці, що додається;

рішення повідомити Уряд Хорватії (далі - Уряд) про скарги, що стосуються неєдності судової практики та доступі до Конституційного Суду, та оголосити неприйнятними інші заяви;

зауважень сторін;

після обговорень за закритими дверима 28 червня 2022 року та 31 січня 2023 року,

постановляє наступне рішення, що був прийнято в останню зі згаданих дат:

ВСТУП

1. Справа стосується суперечливих рішень національних судів у двадцяти цивільних позовах про безпідставне збагачення, які заявник — національна установа суспільного радіомовлення — ініціював проти

різних фізичних осіб, яким один із його співробітників сплачував гонорари від його імені за роботу, яку вони ніколи не виконували.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

2. Заявник, ТРК «Радіо і телебачення Хорватії», є хорватською компанією суспільного мовлення, що заснована у Загребі. Відповідно до хорватського законодавства, за правовим статусом заявник є державною установою (*javna ustanova*), неприбутковою юридичною особою, яка не є членом жодних спілок. Його представляла пані Н. Оуенс,

адвокатка, що здійснює свою практику у Загребі.

3. Уряд представляла його представниця пані Ш. Стажник.

4. Факти справи можна коротко викласти наступним чином.

I. ПОДІЇ, ЩО СТАЛИ ПРИВОДОМ ДЛЯ СПОРУ

5. У жовтні 2009 року за результатами внутрішнього аудиту було виявлено, що А.К., співробітник фінансового відділу заявника, оплатив послуги перекладу від імені заявника 176 особам, які ніколи не надавали цих послуг. З'ясувалося, що з цими особами А.К. зв'язався безпосередньо або через посередника, М.П., який також був співробітником заявника — технічним працівником. Усі платежі були належно опрацьовані за допомогою інформаційно-облікових систем заявника та зараховані на рахунки фіктивних зовнішніх виконавців. Потім вони повертали сплачені суми А.К. або М.П., утримуючи близько 5 % від отриманих сум як комісійні.

6. Таким чином, заявник втратив близько 7 500 000 хорватських кун (HRK), тобто приблизно 995 421 євро (EUR).

7. А.К. був звільнений за спрощеною процедурою, а заявник подав заяву про порушення кримінальної справи проти нього. Незабаром після цього, на початку 2010 року, він помер. Кримінальне

провадження проти нього не було порушено.

8. У 2010 та 2011 роках заявник подав понад сто цивільних позовів про необґрунтоване збагачення («безпідставне збагачення») проти різних фізичних осіб, які отримували зазначені вище виплати.

9. Приблизно у половині цих справ національні суди винесли рішення на його користь, а в іншій половині вони винесли рішення на користь відповідачів, залежно від того, який суд другої інстанції виніс рішення у справі. Зокрема, заявник стверджував, що всі справи, розглянуті в апеляційному порядку окружним судом Загреба або окружним судом Пули, завершилися тим, що ці суди винесли рішення не на його користь.

10. Національні суди, які винесли рішення на користь заявника, застосовували загальне правило про безпідставне збагачення, викладене у статті 1111(1) Закону про зобов'язання (див. пункт 73 нижче). Вони також постановили, що за цих обставин

не було можливості застосувати виняток, викладений у статті 1112(1) цього Закону, який передбачає, що відшкодування не може вимагатися, якщо особа, що здійснила платіж, знала, що вона нічого не придбає (див. пункт 73 нижче), оскільки відповідачі отримали кошти у недобросовісний спосіб, тобто достеменно знаючи, що для виплат не було жодних законних підстав. Ці суди визнали, що те, чи був А.К. уповноважений діяти від імені заявника, немає значення.

11. З іншого боку, національні суди, які винесли рішення щодо заявника, застосували виняток, викладений у статті 1112(1) Закону про зобов'язання (див. пункт 73 нижче). Вони постановили, що А.К., щонайменше в очах відповідачів, мав повноваження здійснювати відповідні платежі від імені заявника. Тому заявник знав або повинен був знати, що він здійснює платежі, які не зобов'язаний здійснювати.

II. РОЗГЛЯД У ЦИХ СПРАВАХ

A. Розгляд у судах першої та другої інстанцій

12. Ці справи стосуються двадцяти цивільних справ, розгляд вісімнадцяти з яких здійснювався у першій інстанції у муніципальному суді Загреба, а інших двох — у муніципальному суді Пули та у муніципальному суді району Сесвете міста Загреб відповідно. У п'яти з цих двадцяти справ муніципальні суди винесли рішення на користь заявника.
13. З цих двадцяти справ дев'ятнадцять були розглянуті в апеляційному порядку окружним судом Загреба, а одна — окружним судом Пули. У всіх цих справах окружні

суди у рішеннях, прийнятих між 15 січня 2013 року та 22 вересня 2015 року, винесли постанови на користь відповідачів.

14. Згодом, за кожною з цих двадцяти справ заявник одночасно подав (а) екстраординарну скаргу з питань тлумачення норм права (izvanredna revizija), засіб юридичного захисту, передбачений статтею 382(2) Закону про цивільне судочинство, вимагаючи забезпечення уніфікованості практики суду (див. пункт 71 нижче), і (b) конституційну скаргу.

B. Розгляд у Верховному суді

15. У своїх скаргах з питання тлумачення норм права заявник стверджував, що результати розгляду залежали від вирішення певних правових питань, які були важливими для забезпечення уніфікованого застосування закону, оскільки існувала суперечлива практика судів другої інстанції з цих питань. У них також наводилися приклади такої суперечливої практики.
16. У одній з цих двадцяти справ (скарга № 62358/19) Верховний суд визнав скаргу заявника з питань права прийнятною, але відхилив її по суті. У цій справі заявник підняв таке питання права:

«Чи можна зробити висновок, виходячи винятково з незаперечного факту, що платіж був здійснений без законних підстав, що особа, яка здійснила платіж, знала, що здійснює платіж

нічого не набуваючи, за змістом статті 1112 Закону про зобов'язання, або що [ця ситуація] прирівнюється до безпідставного збагачення, як це визначено у статті 1111(1) [цього Закону]?»

17. У рішенні № Rev-1660/13-2 від 10 жовтня 2017 року Верховний суд визнав цей пункт закону важливим для уніфікованого застосування закону та надав наступну відповідь, що пояснює обґрунтування винятку, викладеного у статті 1112 Закону про зобов'язання:

«Розділ 1111 Закону про зобов'язання містить загальне правило про безпідставне збагачення ...

Розділ 1112 Закону про зобов'язання... регулює ситуацію, за якої покупці мають право відмовитися повертати придбане ...

Оскільки передача майна збіднілої сторони у власність набувача відбувається саме як результат дій збіднілої сторони (через здійснення платежу), свідомою оплатою чого-небудь, що не було належним, загалом кваліфікується як дарування. Отже, збіднілі сторони у цивільному позові [про безпідставне збагачення], поданому на підставі неналежної оплати, повинні довести [що] виплата [мала місце], відсутність боргу і, можливо, свою помилку, а, якщо помилки не було..., вони повинні довести, що зберегли за собою право на повернення коштів, які вони сплатили, щоб уникнути примусу, або що виплата боргу залежала від виконання [певних] умов.

Тож відповідь на поставлені запитання полягає в тому, що в ситуації оплати чогось, за що сплата не передбачалася, застосовуються положення статті 1112 Закону про зобов'язання. Тягар доказування ... винятків, зазначених у розділі 1112 Закону про зобов'язання, а саме, що ... платіж був здійснений без усвідомлення його неналежності покладається саме на збіднілу особу – позивача.

[У цій справі] суди нижчої інстанції, належно застосувавши норми про тягар доказування, правильно застосували положення матеріального права, [а саме] розділу 1112 Закону про зобов'язання, до встановлених фактів ... під час визнання претензії необґрунтованою».

18. У рішеннях по інших дев'ятнадцяти справах, прийнятих у період з 31 жовтня 2017 року по 27 березня 2019 року, Верховний суд визнав неприйнятними скарги заявника з питань права, оскільки порушені питання не

були важливі для забезпечення однакового застосування закону. Він підкреслив, що для того, щоб правова точка зору, прийнята щодо норми права, могла застосовуватися у майбутньому у необмеженій кількості справ, порушені правові питання повинні мати загальний характер. За відсутності такої норми права загального характеру просто посилання на рішення, за якими інші суди винесли інше рішення, не може робити порушене правове питання важливим, а отже, екстраординарну скаргу з питань права прийнятною. Якщо конкретніше, то у дев'ятнадцяти справах, що розглядалися, Верховний суд визнав екстраординарні скарги заявника з питань права неприйнятними з однієї або декількох із таких причин:

- оскільки вирішення питання права чітко й недвозначно впливало з відповідних положень, застосування яких залежало від фактичних і юридичних обставин кожної справи;
- оскільки порушені питання права ґрунтувалися на фактичних обставинах конкретної справи, що означало, що ці питання могли стосуватися лише правильного застосування закону в цьому випадку, але не забезпечення уніфікованого застосування закону; та
- оскільки порушені питання права ґрунтувалися на припущеннях, які не відповідали висновкам щодо встановлення фактів судів нижчої інстанції, що означало, що ці моменти не були вирішальними для результату справи.

С. Розгляд у Конституційному Суді

19. Конституційний Суд (Ustavni sud Republike Hrvatske) визнав неприйнятною конституційну скаргу заявника за кожною з двадцяти справ (див. пункт 14 вище). Посилаючись на статтю 72 Закону про Конституційний Суд (див. пункт 70 нижче), Суд постановив, що заявник як державна установа, що тісно організаційно та функціонально пов'язана з державою, не може вважатися носієм прав, гарантованих Конституцією, а отже, не мала права подавати конституційну скаргу.

Конституційний суд також посилався на рішення суду у справі «Джей-Кей-Пі Водовод Краєво проти Сербії» (JKP Vodovod Kraljevo v. Serbia) (ріш.), № 57691/09 та 19719/10, 16 жовтня 2018 р., та на рішення колишньої Європейської комісії з прав людини у справі «РЕНФЕ проти Іспанії» (RENFE v. Spain) (№ 35216/97, рішення Комісії від 8 вересня 1997 р., Рішення та звіти (DR) 90В, стор. 179).

20. Це міркування свідчить про значну зміну практики Конституційного Суду щодо

locus standi публічних суб'єктів, від попереднього, досить дозвільного підходу до нового, більш обмежувального, який почав застосовуватися у березні 2015 року рішенням № U-III-2119/2010 у справі, що стосується хорватського фонду страхування здоров'я. Попри цю зміну у своїй практиці, у 2017 році Конституційний Суд все ж розглянув по суті конституційну скаргу, подану заявником. Вбачається, що лише у своєму першому рішенні за цими справами, яке було прийнято 26 лютого 2019 року, Конституційний Суд, засідаючи в пленарному засіданні, постановив поширити свою нову прецедентну практику на заявника як компанію суспільного мовлення. У відповідному фрагменті цього рішення зазначено таке:

«3. ... заявник є юридичною особою, яка має статус державної установи, діяльність якої, функції та зміст державних послуг [які вона надає], фінансування, управління, нагляд та порядок функціонування регулюються Законом про телерадіомовлення Хорватії... та [підзаконними] актами, прийнятими на його основі. Засновником заявника є [державна], і права засновників здійснюються Урядом Хорватії.

Заявник ... надає послуги суспільного телерадіомовлення, а [державна] надає йому незалежне та автономне фінансування відповідно до Закону про телерадіомовлення Хорватії та норм про державну допомогу службам суспільного телерадіомовлення.

...

6. Конституційний Суд зазначає, що, хоча органи державної влади [можуть] бути сторонами в судових процесах, це не означає автоматично, що вони [можуть] також володіти... конституційними правами...

...

7.1. У [рішенні № U-III-2119/2010 щодо] хорватського фонду страхування здоров'я, Конституційний Суд, погодивши свою позицію щодо державних структур як заявників [у ньому], ... змінив свою попередню практику і прийняв більш обмежувальний підхід щодо

locus standi установ, основною діяльністю яких є надання державних послуг ... [Було] зазначено, що оскільки [державна] не має права подавати конституційну скаргу, так як за природою речей [рішення] не може порушувати її права людини та основоположні свободи, установа (державний орган), засновником якої є [державна] і яка тісно організаційно та функціонально пов'язана зі [своїм] засновником у наданні державної послуги, також не має права подавати конституційну скаргу.

8. Зазначені вище міркування також стосуються заявника. Оскільки заявник є державною установою, яка організаційно, функціонально та фінансово пов'язана з [державою], Конституційний Суд вважає, що... заявник не може бути носієм... конституційних прав і не має locus standi подавати відповідні конституційні скарги.

8.1. У цій справі також актуальною є практика Європейського суду з прав людини у справі «Джей-Кей-Пі Водовод Краєво проти Сербії» (JKP Vodovod Kraljevo v. Serbia) ((ухв.), № 57691/09 та 19719/10, 16 жовтня 2018 р.) та Європейської комісії у справі «Іспанська залізниця — РЕНФЕ проти Іспанії» (Spanish Railways – RENFE v. Spain) (№ 35216/97, рішення Комісії від 8 вересня 1997 року, DR 90-B).

9. У відповідній частині статті 72 Закону про Конституційний Суд зазначено таке:

Розділ 72

«Конституційний Суд своїм рішенням оголошує конституційну скаргу неприйнятною ..., якщо скарга була подана організацією, яка не може бути носієм конституційних прав».

10. Враховуючи, що конституційна скарга заявника у цій справі є неприйнятною на підставі статті 72 Закону про Конституційний Суд, вона вирішується у спосіб, зазначений в резолютивній частині».

21. Один із суддів Конституційного Суду висловив розбіжну думку, а інший — думку, яка співпала з позицією інших суддів.

22. Суддя, який висловив розбіжну думку, заявив, що умови, що регулюють індивідуальні

заяви відповідно до Конвенції, не обов'язково збігаються з національними критеріями, що стосуються *locus standi*. Тут національні правила можуть слугувати цілям, відмінним від тих, що передбачені статтею 34 Конвенції, і хоча ці цілі іноді можуть бути аналогічними, вони не завжди мають бути такими. Він посилався на рішення Суду у справах «А.К. та Л. проти Хорватії» (A.K. and L. v. Croatia) (№ 37956/11, п. 46, 8 січня 2013 р.) та «Норріс проти Ірландії» (Norris v. Ireland) (26 жовтня 1988 р., п. 31, серія А, № 142). Суддя, про якого йде мова, також посилався на справи «Радіо Франції та інші проти Франції» (Radio France and Others v. France) ((ухв.), № 53984/00, ЄСПЛ 2003X (витяги)) і «Радіо Австрії проти Австрії» (Österreichischer Rundfunk v. Austria) (№ 35841/02, 7 грудня 2006 р.), де Суд постановив, що ці організації суспільного мовлення є неурядовими організаціями за змістом статті 34 Конвенції, оскільки австрійська та французька держави розробили законодавчу базу, покликану гарантувати їхню редакційну незалежність та інституційну автономію. Потім він зазначив, що заявник не здійснював жодних державних повноважень, і що його редакційна незалежність гарантована законом. Тому він дійшов висновку, що підхід Конституційного Суду, прийнятий у справі заявника, був більш обмежувальним, ніж підхід Суду, і що він не виправдано обмежив доступ до Конституційного Суду.

23. Суддя, який висловив думку, що збігалася з позицією інших суддів, заявив, що у випадку

заявника він був би готовий зробити виняток із загального правила, згідно з яким суб'єкти, які тісно організаційно, функціонально та фінансово пов'язані з державою, не мають *locus standi* подавати конституційні скарги. Він був готовий це зробити, оскільки ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» була задумана та заснована за законом як організація суспільного мовлення. Для виконання цієї ролі заявник повинна була, згідно із Законом про телерадіомовлення Хорватії, «дотримуватися найвищих професійних стандартів та етичних принципів, а також професійно визнаних стандартів незалежної журналістики» (див. пункт 53 нижче). Проте, на думку цього судді:

«...практика притягнення до дисциплінарної відповідальності власних (та інших) журналістів через подання судових позовів [проти них], схоже, не відповідає «найвищим етичним принципам» і, безумовно, негативно впливає на «стандарты незалежної журналістики».

*Оскільки, на мій погляд, зважаючи на викладене вище, ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» не діє як державна служба, до неї не застосовується виняток із [загального правила про *locus standi* державних суб'єктів] відповідно до зазначеного вище критерію.*

Якщо ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» приведе свою діяльність у відповідність зі своєю передбаченою законом роллю, у майбутніх справах я буду готовий(-а) переглянути [свою] точку зору...»

III. ІНШІ ВІДПОВІДНІ ФАКТИ

24. У низці справ, пов'язаних з одними й тими самими подіями (див. пункти 5–6 вище), за якими суди першої та/або другої інстанції винесли рішення на користь заявника, Верховний суд задовольнив екстраординарні або ординарні скарги щодо норм права, які були подані відповідачами. Він постановив, що питання, порушені у цих екстраординарних скаргах, були важливими для уніфікованого застосування закону. Потім суд скасував судові рішення, що оскаржувалися, та повернув справи до

судів першої інстанції, оскільки встановив, що суди нижчої інстанції не встановили деякі важливі факти, такі як: чи був А.К. уповноважений за характером своєї роботи або в інший спосіб здійснювати платежі, що оскаржувалися, і хто зрештою отримав кошти, які були повернуті відповідачами А.К. і М.П. (див. пункт 5 вище) (ім або заявнику). Зокрема, Верховний суд прийняв ці рішення у справах №№ Rev-2800/15-5 від 3 листопада 2016 року, Rev-650/14-2 від 4 жовтня 2017 року, Rev-1892/14-2 від

- 6 грудня 2017 року, Rev-124/2014-2 від 18 вересня 2018 року, Rev-2828/2015-2 від 4 грудня 2018 року, Rev-1380/2016-2 від 27 серпня 2019 року, Rev-1905/2016-2 від 12 травня 2020 року та Rev-1365/2017-2 від 1 липня 2020 року.
25. Після рішення Верховного суду у одній з цих справ, а саме у справі № Rev-1380/2016-2, 4 січня 2021 року муніципальний цивільний суд Загреба в ході поновленого розгляду виніс судові рішення у справі заявника. Відповідно до настанов Верховного суду (див. попередній пункт) муніципальний суд встановив, що А.К. за характером своєї посади був уповноважений здійснювати платежі, що оскаржувалися, і що кошти так і не були повернуті заявнику. Тож муніципальний суд дійшов висновку, що заявник знав, що він здійснює неналежний платіж, що означає, що умови застосування винятку, які викладені в розділі 1112(1) Закону про зобов'язання, були дотримані (див. пункти 11 вище і 73 нижче). Тому він відхилив позов заявника. Це рішення першої інстанції після подальшої апеляції було залишено в силі окружним судом міста Задар 23 березня 2021 року. 25 серпня 2021 року Верховний суд відхилив клопотання заявника про надання дозволу на подання скарги з питань права (див. пункт 72 нижче).
26. У рішеннях №№ Rev-300/14-2 від 13 березня 2018 року, Rev-2877/2014-2 від 15 січня 2019 року і Rev-2775/2015-2 від 22 січня 2019 року Верховний суд дозволив подання екстраординарних скарг з питань права, а за рішенням № Rev-2309/15-2 від 29 травня 2018 року ординарну скаргу з питань права, яка була подана заявником, судові рішення, що оскаржувалися, були скасовані, а справи передані до судів першої інстанції. У цих справах Верховний суд постановив, що суди нижчої інстанції не надали достатніх підстав для свого висновку про те, що заявник здійснив платежі, що оскаржувалися, з повним усвідомленням їх неналежності.
27. У рішеннях №№ Rev-1073/13-4 від 23 квітня 2014 року, Rev-2321/14-7 від 27 жовтня 2015 року та Rev-2616/2019-2 від 12 вересня 2019 року Верховний суд визнав неприйнятними екстраординарні скарги з питань права, що були подані відповідачами, оскільки вони не відповідали формальним вимогам використання цього засобу юридичного захисту, викладеним у статті 382(3) Закону про цивільне судочинство (див. пункт 71 нижче). Rev-1415/2016-2 від 10 червня 2020 року Верховний суд визнав непринятною таку скаргу з питань права, подану заявником, постановивши, що порушені питання права не були важливі для забезпечення уніфікованого застосування закону, оскільки вони ґрунтувалися на фактичних обставинах цієї справи. У рішенні № Revd-2141-2020-2 від 15 вересня 2020 року Верховний суд визнав неприйнятним клопотання, за яким заявник просив надати йому дозвіл на подання скарги з питань права (див. пункт 72 нижче). Він постановив, що підняті правові питання не були важливими для забезпечення уніфікованого застосування закону, оскільки вони ґрунтувались на фактичних обставинах цієї справи та на припущеннях, які не відповідали фактичним висновкам судів нижчих інстанцій.

ВІДПОВІДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

I. НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

A. Конституція

28. У відповідних статтях Конституції Хорватії (Ustav Republike Hrvatske, Офіційний вісник № 56/90 з усіма змінами та доповненнями) зазначено таке:

Стаття 38

«1. Повинна бути гарантована свобода думки і самовираження.

2. Свобода самовираження включає, зокрема, свободу преси та інших засобів масової інформації, свободу слова та [свободу] публічного виступу, а також вільне заснування всіх установ засобів масової

інформації.

3. Цензура має бути заборонена. Журналісти повинні мати право на свободу репортажу та доступ до інформації.

...»

Стаття 116 (1)

«Верховний суд Республіки Хорватія, як вища судова інстанція, забезпечує уніфіковане застосування закону і рівність усіх під час його застосування».

B. Законодавство про засоби масової інформації

1. Закон про засоби масової інформації

29. Закон про засоби масової інформації (*Zakon o medijima*, Офіційний вісник № 59/04 з усіма змінами та доповненнями), який набрав чинності з 18 травня 2004 року, встановлює передумови, серед іншого, для здійснення прав на свободу засобів масової інформації, журналістську свободу та доступ до суспільної інформації, права та обов'язки видавців, прозорість володіння медійними установами та конкуренції в секторі засобів масової інформації.

30. Статтею 3(1) гарантується свобода самовираження та свобода засобів масової інформації.

31. У статті 3(2) зазначається, що свобода засобів масової інформації охоплює, зокрема: свободу самовираження, незалежність засобів масової інформації, свободу збирати, шукати, публікувати і поширювати інформацію з метою інформування громадськості, плюралізм і різноманітність засобів масової інформації, вільний потік інформації і відкритість

засобів масової інформації до різних думок, вірувань і різного контенту, доступність громадської інформації, повагу до захисту людської особистості, недоторканності приватного життя і гідності, свободу створювати установи засобів масової інформації, друкування і поширення преси та інших засобів масової інформації всередині країни і за кордоном, виробництво і мовлення також і інших електронних засобів масової інформації та незалежність редакторів, журналістів та інших авторів.

32. Статтею 5 передбачаються зобов'язання держави заохочувати та захищати плюралізм і різноманітність засобів масової інформації.

33. У статті 35 зазначено, що правила захисту ринкової конкуренції застосовуються до видавців, юридичних осіб, які здійснюють діяльність у сфері розповсюдження засобів масової інформації, та інших юридичних осіб, які здійснюють діяльність, пов'язану з інформуванням громадськості.

2. Закон про електронні засоби масової інформації

34. Закон про електронні засоби масової інформації 2009 року (*Zakon o elektroničkim medijima*, Офіційний вісник № 153/09 з усіма змінами та оновленнями), який діяв з 30 липня 2013 року по 21 жовтня 2021 року, регулював права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб, які надають послуги мовлення та електронних публікацій через мережі електронного зв'язку, а також частку держави у галузі електронних засобів масової інформації.
35. Статтею 3 гарантувалися права на свободу самовираження та на повну свободу програмування електронних засобів масової інформації та передбачалося, що жодне положення цього закону не може тлумачитися як таке, що дозволяє цензуру або обмежує свободу слова чи самовираження.
36. Статтею 7 передбачалося, що постачальник медійних послуг самостійно розробляв програмну політику ЗМІ та ніс відповідальність за публікацію програм.
37. Статтею 28 передбачалося, що державні органи та їхні представники, а також профспілки та різні групи інтересів не повинні впливати на телевізійні або телерадіокомпанії у частині, що стосується створення телевізійних або радіопрограм.
38. Статтею 35 передбачалося, що політичні партії та коаліції не можуть спонсорувати телевізійні чи радіопроекти, за винятком виборчих кампаній відповідно до окремого законодавства.
39. У статті 65 передбачалося, що правила про захист ринкової конкуренції застосовуються до постачальників медійних послуг, і що правила про державні субсидії застосовуються до субсидій, що надаються згідно з цим законом.
40. 22 жовтня 2021 року набрав чинності новий Закон про електронні засоби масової інформації (*Zakon o elektroničkim medijima*, Офіційний вісник № 111/21 з усіма змінами та доповненнями), який регулює ті самі питання, що і Закон про електронні засоби масової інформації 2009 року (див. пункт 34 вище). Його статті 4, 9, 32, 41 та 72 відповідають зазначеним вище статтям 3, 7, 28, 35 та 65 Закону про електронні засоби масової інформації 2009 року.
41. Законом про електронні засоби масової інформації 2009 року було створено Агентство електронних засобів масової інформації, незалежна організація, наділена державними повноваженнями. Його організація та повноваження регулювались однаково у старій і новій редакціях Закону про електронні засоби масової інформації. Керівними органами Агентства є директор і Рада з питань електронних ЗМІ. Головою Ради з питань електронних ЗМІ є директор Агентства. Статут Агентства має бути затверджений парламентом Хорватії. Статтею 73(3) Закону про електронні засоби масової інформації 2021 року забороняється будь-яка форма впливу на роботу Агентства, яка може ставити під загрозу його автономію або незалежність.
42. Рада з питань електронних ЗМІ є регуляторним органом у секторі електронних ЗМІ, роль якого полягає у контролі за застосуванням Закону про електронні засоби масової інформації. Рада складається з семи членів, які призначаються (на один п'ятирічний строк) і звільняються з посади хорватським парламентом за пропозицією Уряду Хорватії після відкритого звернення. Державні посадові особи або посадові особи виконавчої гілки влади, а також посадові особи політичних партій або профспілок не можуть бути членами Ради. Аналогічно, члени Ради не повинні володіти юридичними особами (установами засобів масової інформації), до яких застосовується Закон про електронні засоби масової інформації, не повинні володіти акціями у них або бути їхніми директорами, керівниками чи членами їх органів управління, або перебувати в трудових, договірних або будь-яких інших юридичних стосунках з цими організаціями, які можуть створювати для них конфлікт інтересів.
43. Члени Ради можуть бути усунені з посади до закінчення строку їх повноважень за обмеженою кількістю підстав (перелічених у статті 68(11) Закону про електронні засоби масової інформації 2009 року та у статті 76(14) Закону про електронні засоби масової інформації 2021 року).

3. Закон про телерадіомовлення Хорватії

(а) Закон про телерадіомовлення Хорватії

44. Правовий статус ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» регулюється Законом про телерадіомовлення Хорватії (*Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji*, Офіційний вісник № 137/10 з усіма змінами та доповненнями), який набрав чинності з 8 грудня 2010 року.
45. Стаття 1(2) передбачається, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» є державною установою, засновником якої є держава. Правами засновників користується Уряд Хорватії.
46. Статтею 1(3) передбачається, що під час здійснення діяльності ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» має бути незалежним від будь-якого політичного впливу або тиску з боку прихильників комерційних інтересів.
47. Статтею 1(5) передбачається, що Закон про електронні засоби масової інформації застосовується до ТРК «Радіо і телебачення Хорватії», якщо інше не передбачено Законом про телерадіомовлення Хорватії.
48. Статтею 3 передбачається, що діяльність ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» полягає у виробництві як громадських послуг радіо-, аудіовізуальних і мультимедійних програм, виробництві музики, наданні аудіо- і аудіовізуальних медіапослуг, мультимедійних послуг і послуг електронних публікацій. Ці заходи здійснюються, зокрема, через мовлення двох національних загальних ефірних телеканалів і двох національних спеціалізованих цифрових телеканалів, а також через мовлення трьох національних ефірних радіоканалів.
49. На додачу до державних послуг, зазначених у статті 3, ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» також здійснює певну комерційну діяльність, види якої перелічені в статті 4 Закону.
50. Її місія в галузі державної служби викладена у її програмних принципах. Відповідно до статті 5, у своїх програмах ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» має задовольняти інтереси громадськості на національному, регіональному та місцевому рівнях та забезпечувати належне представлення новинного, мистецького, культурного, освітнього, дитячого, розважального, спортивного та іншого контенту.
51. Відповідно до положень статті 6, у своїх програмах ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» повинна:
- сприяти національним інтересам, повазі та просуванню основоположних прав і свобод людини, патріотизму, толерантності, розуміння та поваги до різноманітності, демократичних цінностей та інституцій, громадянського суспільства та розвитку культури суспільного діалогу; та
 - поважати конфіденційність, гідність, репутацію та честь, а також основоположні права та свободи інших людей, особливо дітей і молоді, а також людей похилого віку та немічних.
52. Статтею 7(1) передбачається, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» має, *серед іншого*:
- постійно, точно, повністю, неупереджено і своєчасно інформувати громадськість про поточний стан речей;
 - поважати й заохочувати плюралізм політичних, релігійних, філософських та інших ідей і надавати можливість громадськості ознайомитися з цими ідеями, і не повинно у своїх програмах відстоювати погляди або інтереси конкретної політичної партії або будь-яких інших конкретних політичних, релігійних, філософських чи інших поглядів або інтересів; і
 - неупереджено розглядати політичні, економічні, соціальні, релігійні та інші питання, забезпечуючи рівність у вираженні думок з різних джерел.
53. Статтею 7(2) передбачається, що у своїх програмах ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» повинна дотримуватися найвищих професійних стандартів та етичних принципів, а також професійно визнаних стандартів незалежної журналістики.
54. Статтею 13 передбачається, що програмні зобов'язання ТРК «Радіо і телебачення Хорватії», про які йдеться у законі, а також

- обсяг і джерело коштів для їх фінансування визначаються п'ятирічною угодою з Урядом Хорватії, яка визначає тип, обсяг та зміст усіх державних послуг, що надаються ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» відповідно до закону.
55. Відповідно до статті 18 керівними органами ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» є генеральний директор, Рада директорів, Наглядова рада та Програмна рада.
56. Відповідно до положень статті 19а(3) генеральний директор призначається (строком на п'ять років) і знімається з посади парламентом Хорватії більшістю голосів усіх членів парламенту (ЧП). Відповідно до статті 20(7) процедура усунення генерального директора з посади ініціюється Наглядовою радою, але органом, який має право подати офіційне клопотання про усунення, є парламентський Комітет з питань інформації, комп'ютеризації та засобів масової інформації. Відповідно до положень статті 20(3), посади генерального директора та головного редактора несумісні з будь-якими обов'язками в державних або місцевих органах влади або в керівних органах політичних партій.
57. Статтею 21а передбачається, що Рада директорів складається з генерального директора та директорів структурних підрозділів ТРК «Радіо і телебачення Хорватії». Згідно зі своїм статутом ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» складається з чотирьох структурних підрозділів, директори яких призначаються генеральним директором строком на п'ять років.
58. Відповідно до статті 22а(1) Наглядова рада складається з п'яти членів. Чотири члени Наглядової ради призначаються та звільняються з посади парламентом Хорватії більшістю голосів усіх ЧП на основі відкритого конкурсу, організованого парламентським Комітетом з питань інформації, комп'ютеризації та засобів масової інформації, який висуває їх для призначення. Один член Наглядової ради є представником працівників, який призначається на посаду та звільняється відповідно до інших положень закону та відповідного трудового законодавства.
59. Статтею 23 передбачається, що Наглядова рада, *серед іншого*:
- приймає статут ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» за пропозицією генерального директора і зі схвалення парламенту Хорватії; та
 - приймає робочу програму ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» за пропозицією генерального директора та після отримання висновку Програмної ради.
60. Статтею 24 передбачається, що роль Програмної ради полягає у представленні та захисті інтересів громадськості через моніторинг і вдосконалення програм та інших мовних і мультимедійних послуг. Відповідно до положень статті 25 парламент Хорватії призначає на посаду та усуває з посади дев'ять з одинадцяти членів Програмної ради. Ці члени призначаються на умовах відкритого конкурсу, оголошеного та організованого парламентським Комітетом з питань інформації, комп'ютеризації та засобів масової інформації. Решта двох членів Програмної ради призначаються та звільняються з посади журналістами та іншими працівниками ТРК «Радіо і телебачення Хорватії».
61. Статтею 25 також передбачається, що під час призначення членів Програмної ради необхідно враховувати філософський та інші види плюралізму в хорватському суспільстві. Державні посадові особи або особи, які обіймають посади в керівних органах політичних партій або органах місцевого самоврядування, не можуть бути членами Програмної ради.
62. Статтею 17 Закону передбачено, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» є незалежною у своїй діяльності. Ця незалежність має досягатися через:
- здійснення діяльності самостійно та із застосуванням власної незалежної програмної та редакційної політики, особливо під час планування та виробництва програм і встановлення їх розкладу; і
 - незалежне та стабільне фінансування своєї діяльності у галузі державної служби.

Незалежність ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» також полягає у його праві регулювати:

- внутрішні справи та організацію відповідно до положень Закону про телерадіомовлення Хорватії; та
- питання, пов'язані з працевлаштуванням, відповідно до закону і колективних трудових договорів.

63. У статті 33 визначаються джерела доходу ТРК «Радіо і телебачення Хорватії». Організація отримує дохід від комерційної діяльності та з державних коштів, а саме від щомісячної плати за ліцензію (користувача), яка може становити до 1,5 % від середньомісячної чистої заробітної плати в Хорватії. Сума плати щорічно встановлюється Наглядовою радою ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» та стягується з кожного домогосподарства та підприємства, яке користується радіо чи телебаченням. Більше 85 % річного доходу ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» надходить від ліцензійного збору.

64. Статтею 21(1)(4) та статтею 36(1)

(b) Рішення про контроль за сплатою щомісячного ліцензійного збору та зняття з обліку радіо- і телевізійних установок

68. На підставі положень підпункту 4 пункту 1 статті 21 та пункту 1 статті 36 Закону про телерадіомовлення Хорватії (див. пункт 64 вище) 18 червня 2019 року генеральний директор прийняв рішення про контроль за сплатою щомісячного ліцензійного збору та зняття з обліку радіо- і телевізійних установок (*Odluka o kontroli plaćanja mjesečne pristojbe i načinu odjave prijatelja*). 30 листопада 2020 року Вищий адміністративний суд розглянув відповідність рішення основному законодавству і визнав недійсними деякі з його

генеральному директору надаються повноваження приймати підзаконні акти, що регулюють сплату щомісячного ліцензійного збору.

65. Стаття 37 тривалість рекламних повідомлень у кожній теле- чи радіопрограмі обмежується дев'ятьма хвилинами на годину або чотирма хвилинами на годину між 18:00 та 22:00. У ньому також передбачається, що художні фільми можуть перериватися рекламними повідомленнями лише один раз протягом усього фільму.

66. Стаття 44 Закону передбачає, що діяльність ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» і застосування закону контролюються Радою з питань електронних засобів масової інформації, незалежним регуляторним органом, заснованим відповідно до Закону про електронні засоби масової інформації (див. пункти 41–43 вище).

67. Статтями 47 і 48 передбачено, що відсутність реєстрації або використання знятого з обліку радіо- або телевізійного пристрою є незначним правопорушенням, яке карається штрафом.

положень.

69. Рішення дає право установі-заявнику (а) порушити відповідний розгляд у судах за незначні правопорушення, визначені Законом про телерадіомовлення Хорватії (див. пункт 67 вище); (б) збирати певні дані проти волі зацікавлених сторін з метою встановлення того, чи є вони власниками радіо чи телевізора; та (с) контролювати сплату ліцензійного збору безпосередньо через власні служби контролю та оплати.

С. Інші закони

1. Закон про Конституційний Суд

70. У відповідному положенні Закону про Конституційний Суд Республіки Хорватія (*Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske*, Офіційний вісник

Республіки Хорватія № 99/99 з усіма змінами та доповненнями — Закон про Конституційний Суд) сказано таке:

Розділ 72

«Конституційний Суд своїм рішенням оголошує конституційну скаргу неприйнятною ...»

2. Закон про цивільне судочинство

71. У відповідних положеннях Закону про цивільне судочинство (*Zakon o parničnom postupku*, Офіційний вісник Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії № 4/77, з усіма змінами та доповненнями, та Офіційний вісник Республіки Хорватії № 53/91 з усіма змінами та доповненнями), який набрав чинності з 1 липня 1977 року, станом на відповідний час зазначено таке:

1. Скарга щодо норм права

Розділ 382

«(1) Сторони можуть подати скаргу з питань права [revizija] на рішення суду другої інстанції:

- якщо вартість предмета спору, що стосується частини судового рішення, яке оскаржується, перевищує 200 000 хорватських крон;
- [у разі певних трудових спорів]; або
- якщо рішення суду другої інстанції було прийнято відповідно до положень статті 373а або 373b цього Закону [тобто, якщо суд другої інстанції оцінив докази та/або встановив факти інакше, ніж суд першої інстанції, або провів слухання].

(2) У випадках, якщо сторони не мають права подавати скаргу з питань права відповідно до положень пункту 1 цього розділу, вони можуть [проте] зробити це, якщо рішення в спорі залежить від вирішення питання матеріального або процесуального права, [яке] є важливим для забезпечення уніфікованого застосування закону і рівності усіх сторін під час його застосування, наприклад:

- якщо Верховний суд ще не виніс рішення з питання ..., щодо якого існують розбіжності у практиці судів другої інстанції;
- якщо Верховний суд уже зробив визначення з цього питання, але рішення суду

якщо скарга була подана організацією, яка не може бути носієм конституційних прав».

другої інстанції не відповідає цьому визначенню; або

- якщо Верховний суд уже зробив визначення з цього питання, і рішення суду другої інстанції відповідає цьому визначенню, але ... практику необхідно переглянути з урахуванням змін у правовій системі, викликаних новим законодавством, міжнародними договорами або рішеннями Конституційного Суду, Європейського суду з прав людини або Суду Європейського Союзу.

(3) У [екстраординарній] скарзі з питань права, про яку йдеться у пункті 2 цього розділу, Заявники повинні зазначити пункт закону, який є підставою для їхньої скарги [разом] з конкретним посиланням на законодавство та інші пов'язані джерела права, і [повинні] навести причини того, чому вони вважають цей момент важливим для забезпечення уніфікованого застосування закону та рівності всіх під час його застосування.

(4) Скаргу з питань права слід подавати протягом 30 (тридцяти) днів з моменту повідомлення про рішення суду другої інстанції».

Розділ 392b

«(1) Колегія, що складається з п'яти суддів Верховного суду, оголошує неприйнятною неповну, неприйнятну [в строгому сенсі] або подану поза строком [екстраординарну] скаргу щодо норм права, окрім випадків, коли це уже зроблено судом першої інстанції. Таке рішення має бути обґрунтованим.

(2) Колегія, про яку йдеться у пункті 1 цього розділу, своїм рішенням оголошує неприйнятною [екстраординарну] скаргу з питань права, якщо в ній не зазначена норма, яка є підставою для скарги, [разом] з конкретним посиланням на законодавство та інші пов'язані джерела права, або якщо не наведені конкретні причини того, чому апелянт

вважає цю норму важливою для забезпечення уніфікованого застосування закону та рівності всіх під час його застосування.

(3) Колегія, про яку йдеться у пункті 1 цього розділу, оголошує неприйнятною [екстраординарну] скаргу з питань права, якщо доходить висновку, що норма права, яка є підставою для скарги, не є важливою для забезпечення уніфікованого застосування закону та рівності всіх під час його застосування».

72. Після того, як 1 вересня 2019 року набрали

3. Закон про зобов'язання

73. У відповідних положеннях Закону про зобов'язання (Офіційний вісник № 35/05 з усіма змінами та поправками), який набрав чинності з 1 січня 2006 року і стосується безпідставного збагачення, зазначено таке:

БЕЗПІДСТАВНЕ ЗБАГАЧЕННЯ
Загальне правило
Розділ 1111(1)

«Якщо частина майна однієї особи переходить у будь-який спосіб у власність іншої, і така передача не має юридичних підстав, рішення суду або іншого відповідного органу влади, чи підстав, визначених у законодавстві [тобто за відсутності достатніх для того підстав], особа, яка це майно отримала [одержувач], зобов'язана його повернути. Якщо

чинності зміни 2013 року до Закону про цивільне судочинство (*Zakon o izmjenaма i dopunama zakona o parničnom postupku*, Офіційний вісник Республіки Хорватія № 70/19), екстраординарна скарга з питань права була замінена клопотанням, згідно з яким сторони цивільного процесу могли просити дозвіл Верховного суду на подачу скарги щодо норм права. Умови, за яких Верховний суд міг надати такий дозвіл, були майже ідентичні умовам прийнятності попередньої екстраординарної скарги з питань права.

відшкодування неможливе, особа має надати компенсацію у розмірі отриманої вигоди».

ПРАВИЛА ВІДШКОДУВАННЯ

Якщо вимагати відшкодування збитку неможливо

Розділ 1112(1)

«Кожен, хто здійснює платіж з усвідомленням його неналежності, не має права вимагати відшкодування збитків, окрім випадків, якщо така особа зберегла за собою право на повернення коштів, якщо вона заплатила, щоб уникнути примусу, або якщо виплата боргу залежить від виконання будь-якої умови».

II. МАТЕРІАЛИ РАДИ ЄВРОПИ

А. Документи, що стосуються державних засобів масової інформації

74. У відповідних частинах рекомендації СМ/Рес(2012)1 Комітету міністрів держав-членам щодо управління державними засобами масової інформації (прийнята Комітетом міністрів 15 лютого 2012 року на 1134-му засіданні заступників міністрів) йдеться про таке:

Керівні принципи управління державними засобами масової інформації

I. Контекст: проблеми, з якими стикаються

державні засоби масової інформації

1. Державні засоби масової інформації по всій Європі стикаються з безпрецедентною кількістю серйозних проблем.

Проблема забезпечення належного рівня незалежності від держави

2. Першим пріоритетом для державних засобів масової інформації має бути забезпечення того, щоб їхня культура, політика, процеси та програми передбачали та забезпечували редакційну та оперативну незалежність.

...

Незалежність

21. Незалежність є основною вимогою до кожної громадської організації масової інформації. Без очевидної незалежності дій та ініціативи як з боку уряду, так і з боку будь-якої іншої зацікавленої особи або установи, громадські організації масової інформації не зможуть підтримувати свій авторитет і втратять (або ніколи не отримують) народну підтримку як форум для проведення національних дебатів і притягнення влади до відповідальності.

22. Тому забезпечення незалежності є першорядним завданням будь-якої структури управління державними засобами масової інформації, і саме тому незалежність лежить в основі всіх відповідних стандартів Ради Європи.

23. Основною вимогою є те, що редакційна автономія державних засобів масової інформації має бути гарантована, а структури, необхідні для забезпечення незалежності редакційних дій, повинні бути чітко й недвозначно визначені.

Призначення

27. Як державні установи, держава має законне право брати участь у призначенні вищого органу нагляду або прийняття рішень у державних засобах масової інформації. Задля уникнення сумнівів слід зазначити, що ця участь, зазвичай, не повинна поширюватися на призначення на рівні виконавчого або редакційного керівництва. ...

75. Інші відповідні документи Ради Європи, що містять встановлені Комітетом міністрів Ради Європи принципи та вказівки щодо суспільного мовлення, згадуються у справі «Манолє та інші проти Молдови» (*Manole and Others v. Moldova*), № 13936/02, пп. 51–54, ЄСПЛ 2009 (витяги).

V. Інші документи та матеріали

76. У відповідній частині Рекомендації № R(95)5 про впровадження та вдосконалення функціонування систем і процедур оскарження у цивільних і комерційних справах, прийнятій Комітетом міністрів 7 лютого 1995 року на 528-му засіданні заступників міністрів, зазначено таке:

Глава IV. Роль і функції суду третьої інстанції

Стаття 7. Заходи, пов'язані зі скаргами, що подаються до суду третьої інстанції

«а. Положення цієї рекомендації мають за потреби застосовуватися також до «суду третьої інстанції», якщо такий суд існує, тобто до суду, який здійснює контроль над судом другої інстанції. Конституційні або схожі з ними суди з контексту цієї рекомендації виключаються.

б. Під час розгляду заходів, що стосуються судів третьої інстанції, державам слід мати

на увазі, що справи вже розглядалися двома судами.

с. Скарги до суду третьої інстанції слід використовувати, зокрема, у випадках, коли є сенс у контролі з боку суду третьої інстанції, наприклад, у справах, що можуть сприяти розвитку законодавства або уніфікованому тлумаченню закону. Вони також можуть обмежуватися скаргами, якщо справа стосується норми права, яка має суспільне значення. Апелянт повинен викласти причини, завдяки яким розгляд справи міг би сприяти досягненню таких цілей.

...»

77. У відповідних частинах висновку № (2017) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) про роль судів у забезпеченні єдності застосування права від 10 листопада 2017 року йдеться про таке:

«III.СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА

14. ... У країнах континентального права, як правило, потрібна консолідована й узгоджена низка судових рішень із певного питання (стала судова практика, *jurisprudence constant, ständige Rechtsprechung*) для того, щоб певна позиція мала значення. Звичайно, це не перешкоджає рішенням мати юридичну силу, коли верховний суд ухвалює його вперше у відповідному правовому питанні, практика щодо якого ще не усталася. Загальноприйнятим фактом є відсутність формули, відповідно до якої можна визначити момент, від початку якого судова практика може вважатись усталеною. Багато верховних судів у країнах континентального права на сьогодні уповноважені відбирати справи з метою встановлення стандартів, які мають застосовуватися в подальших справах. Тому в цих справах навіть одне рішення верховного суду, яке було ухвалене з метою встановити прецедент, може вважатись авторитетною судовою практикою.

IV. ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДИНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

...

b. Роль верховних судів

20. Розв'язання суперечностей у судовій практиці є, у першу чергу, повноваженням верховного суду. Верховний суд має забезпечувати єдність судової практики для того, щоб виправляти непослідовності та, таким чином, підтримувати громадську довіру до судової системи. Існує тісний зв'язок між принципом єдності судової практики, з одного боку, та механізмами доступу до верховного суду — з іншого.

21. КРЄС визнає, що через різницю в правових традиціях та організації судових систем доступ до верховних судів у Європі забезпечено по-різному. Те саме стосується й концепції про те, чи повинні верховні суди переважно мати приватну чи суспільно-публічну функцію. Перший варіант полягає в

прагненні справедливого та правильного вирішення кожної окремої справи на користь сторін цієї справи. Другий варіант полягає в захисті та підтримці суспільних інтересів у забезпеченні однорідності судової практики та розвитку права. ... повноваження верховного суду щодо забезпечення єдності судової практики може вимагати встановлення адекватних критеріїв відбору для допуску справ до розгляду у верховному суді.

Ті країни, які надають необмежене право на оскарження, можуть розглянути можливість запровадження певних механізмів надання дозволу на розгляд скарги чи фільтрації скарг. Критерії надання дозволу на оскарження повинні полегшити роботу верховного суду у виконанні своєї ролі щодо сприяння єдиному тлумаченню закону. У цьому контексті КРЄС посилається на Рекомендацію (95) 5.

22. Введення відповідних критеріїв для надання дозволу на оскарження означатиме, що рішення верховного суду у справі має значення, яке виходить за рамки окремої справи. Очікується, що в майбутньому це рішення буде використовуватись у подібних справах як керівне судами нижчих інстанцій, а також майбутніми сторонами процесу і їхніми адвокатами. Тільки такі критерії відбору гарантують, що верховні суди розглядатимуть лише справи, які мають прецедентну цінність. Водночас це мають бути саме ті критерії, які забезпечать можливість надходження відповідних справ до верховного суду. Таким чином, верховний суд може ефективно виконувати функцію зі встановлення правил, які повинні діяти під час майбутнього розгляду справ у всіх сферах права. Інші критерії відбору, такі як сума позову в цивільних справах або суворість вироку в кримінальній справі, не можуть послугуватися цій меті.

23. КРЄС вважає, що повноваження верховних судів щодо забезпечення та збереження єдності судової практики не повинне

розумітися так, ніби верховний суд повинен здійснювати втручання якомога частіше. Таке розуміння неминуче призведе, окрім затримок у розгляді справ верховним судом та зменшення якості судового розгляду, до суперечностей у судовій практиці самого верховного суду, внаслідок чого також неминучо буде ситуація, коли кількість справ, розглянутих верховним судом, стане надмірно високою, і тому його судову практику можуть менше брати до уваги. Відповідно, проблему існування суперечливих рішень судів нижчих інстанцій не можна вирішити шляхом надання необмеженого доступу до верховного суду.

24. Наявність інструментів щодо забезпечення єдності практики в одному суді особливо актуальне для верховних судів. Це питання набуває надзвичайної важливості у випадках, якщо сам верховний суд є джерелом невизначеності та суперечливості судової практики замість того, щоб забезпечувати її єдність. Отже, існування в рамках верховного суду механізмів, здатних виправляти непослідовності практики цього суду, має першорядне значення. Відповідні інструменти можуть включати, наприклад, звернення до великих палат або скликання більших колегій у випадках, коли судова практика верховного суду стає неоднаковою, або коли можливим є перегляд і скасування раніше встановленого прецеденту. Щонайменше, може знадобитися «обмін думками» з палатою, від практики якої планує відійти інша палата. Також цінними є

неформальні механізми, згадані вище в п. 19.

25. КРЄС вважає, що розбіжності судової практики на апеляційному рівні судової системи (в межах одного апеляційного суду або між різними апеляційними судами) найкраще вирішуються за можливості подати подальшу скаргу з відповідного правового питання до верховного суду.

с. Роль апеляційних судів

26. Треба звернути увагу на те, що у випадку, коли доступ до верховних судів перестає бути питанням права і стає питанням винятку, саме апеляційні суди будуть вищою інстанцією для більшості справ. Отже, апеляційні суди повинні мати можливість здійснювати свої повноваження щодо забезпечення якості правосуддя, що також включає потребу в забезпеченні єдності застосування права. Досягнення послідовності судової практики може потребувати певного часу, і тому суперечливість судової практики може бути прийнятною, якщо при цьому не порушується принцип правової визначеності¹⁵. Відповідно, на думку КРЄС, верховний суд не має автоматично втручатись у розгляд справ, як тільки з'являються розбіжності рішень на рівні апеляційних судів. У багатьох випадках можна очікувати, що єдність застосування права може бути поступово досягнута на рівні апеляційних судів. Тому апеляційні суди відіграють важливу роль у забезпеченні єдності застосування права.

ПРАВО

I. ОБ'ЄДНАННЯ ЗАЯВ

78. Зважаючи на схожий предмет заяв, Суд вважає за доцільне розглядати їх спільно у межах одного судового рішення.

II. LOCUS STANDI ЗАЯВНИКА

79. Суд із самого початку зазначає, що заявник ініціював розгляд у Суді, подавши індивідуальну заяву відповідно до статті 34 Конвенції, у якій йдеться про таке:

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього

права».

80. Тому Суд вважає, що він повинен спочатку проаналізувати, чи має заявник статус юридичної особи у контексті зазначеного вище положення. У зв'язку з цим Суд повторно зазначає, що юридична особа може подати індивідуальну заяву до Суду за умови, що вона є «неурядовою організацією» за змістом статті 34 Конвенції (див., наприклад, «Словенія проти Хорватії» (Slovenia v. Croatia) (ухв.) [ВП], № 54155/16, п. 61, 18 листопада 2020 р.).

А. Письмові заяви сторін

1. Уряд

81. Уряд стверджував, що заявник не має достатньої інституційної та оперативної незалежності від держави, щоб вважатися неурядовою організацією у контексті статті 34 Конвенції та практики Суду. Тож у неї не було locus standi для подання індивідуальної заяви до Суду.

82. Щодо структури організації Уряд зазначив, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» є державною установою, єдиним засновником якої є держава, і що права засновників здійснюються Урядом Хорватії (див. пункт 45 вище). До того ж, її діяльність і нагляд за нею, а також її функціонування, фінансування і управління були викладені в спеціальному законодавстві — Законі про телерадіомовлення Хорватії (див. пункти 44–65 вище), який відрізняв її від інших комерційних телерадіокомпаній, що діють у Хорватії.

83. Лише один член Наглядової ради ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» та два члени Програмної ради були обрані журналістами та іншими працівниками, а чотирнадцять членів цих керівних органів були призначені та звільнені з посади хорватським парламентом, який також призначив та звільняв з посади генерального директора (див. пункти 55–56 і 5860 вище).

84. До того ж, діяльність ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» та її загальні правові акти

контролювалися Міністерством культури та засобів масової інформації і Радою з питань електронних ЗМІ (див. пункт 66 вище).

85. Щодо фінансування Уряд зазначив, що, хоча відповідне законодавство передбачає, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» фінансується за рахунок державних та комерційних доходів, понад 85 % її фінансових ресурсів за останні кілька років надходило з державних джерел (див. пункт 63 вище), а саме за рахунок обов'язкового ліцензійного збору (що було формою державної допомоги) та прямими асигнуваннями з державного бюджету.

86. Також, Закон про телерадіомовлення Хорватії передбачає кількість хвилин на годину, які виділяються на рекламні повідомлення (рекламні ролики) (див. пункт 65 вище). У такий спосіб, основним джерелом доходу заявника була не спонсорська реклама, а майже виключно державна допомога та асигнування з державного бюджету.

87. Це означало, що фінансова життєздатність ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» була гарантована незалежно від її успіху на ринку. Це поставило її в значно сприятливіше становище порівняно з іншими телерадіокомпаніями, які не користувалися таким самим привілеєм. Таким чином, хоча ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» не мала

монополії на ринку телерадіомовлення, не можна сказати, що вона на рівних конкурувала з іншими медіакомпаніями і телевізійними мережами Хорватії.

88. Уряд також стверджував, що заявник не лише структурно та фінансово залежав від держави, але й що це значною мірою стосується також його Програмної політики. Хоча відповідне законодавство передбачає, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» була незалежною у своїй діяльності (див. пункт 62 вище), її програмна політика строго визначена законом, і тому створення її програм істотно відрізняється від створення програм у приватних ЗМІ (див. пункти 48–51 вище).
89. Також, під час кризи в галузі охорони здоров'я, спричиненої пандемією COVID-19, коли держава перебувала в суворій ізоляції, ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» була обрана для здійснення деяких державних повноважень, а саме тих, що стосуються освіти дітей, через організацію програм дистанційного навчання для учнів початкової школи.
90. Тож Уряд дійшов висновку, що заявник не був достатньо структурно, фінансово або з точки зору програм, які він розробляв, відокремленим від держави, щоб вважатися неурядовою організацією у контексті статті 34 Конвенції. Тому він запропонував Суду визнати скаргу неприйнятною через відсутність *locus standi*.
91. Щодо аргументу заявника про те, що ці справи ніяк не відрізнялися від справ «Радіо Франції та інші проти Франції» (*Radio France and Others v. France*) (ухв.), № 53984/00, ЄСПЛ 2003Х (витяги); див. пункти 94 та 97 нижче), Уряд відповів, що у цій справі висновок Суду про те, що заявник є неурядовою організацією, ґрунтується на тому визначенні, що він не

2. Заявник

94. Заявник вважав дивним аргумент Уряду про те, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» не мало достатньої інституційної та оперативної незалежності від держави, навіть попри те, що сама держава-відповідач своїм законодавством гарантувала незалежність заявника (вони посилалися на статтю 1(3) і

має жодних повноважень, які виходили б за межі тих, що надаються звичайним правом, і що він підпадає під юрисдикцію звичайних, а не адміністративних судів. Проте цього не можна було сказати про заявника у справі, що розглядається.

92. У зв'язку з цим Уряд зазначив, що генеральний директор заявника мав повноваження приймати підзаконні нормативні акти (див. пункти 64 і 68 вище). Згідно з цими підзаконними нормативними актами, що більш докладно регулюють сплату обов'язкового ліцензійного збору, заявник користувався привілеєм мати своїх власних інспекторів, які мають право перевіряти, чи є приватні особи або компанії власниками радіо- або телевізійних установок, а отже, чи зобов'язані вони сплачувати ліцензійний збір. Це також давало право заявнику ініціювати справи про незначні правопорушення проти осіб, які приховали цю інформацію, та збирати персональні дані (такі як імена, адреси, особисті ідентифікаційні номери, реєстраційні номери транспортних засобів тощо) фізичних та юридичних осіб, які були зобов'язані сплачувати збір (див. пункт 69 вище).
93. Відповідність цих підзаконних нормативних актів основному законодавству повинна була перевірятися Вищим адміністративним судом (див. пункт 68 вище) так само, як і будь-яких інших підзаконних нормативних актів, прийнятих (іншими) державними органами, такими як державні або місцеві органи влади. Це означало, що щонайменше у частині деяких видів діяльності заявник мав повноваження, що виходять за межі тих, що надаються звичайним правом, і що у частині цих повноважень вона підпадала під юрисдикцію адміністративних, а не звичайних судів.

статтю 17 Закону про телерадіомовлення Хорватії, що згадується у пунктах 46 і 62 вище) – гарантія є важливою для здорової демократії.

95. Заявник стверджував, що його статус, аргументи, які він наводив, і правові межі, у яких він діяв, були майже ідентичні тим, які були

у заявника у справі «*Радіо Франції та інші ...*» (що згадується вище). Аналогічно, аргументи Уряду були майже ідентичні аргументам, які були висунуті французьким Урядом у цій справі, де Суд встановив, що заявник був неурядовою організацією і, отже, мала *locus standi* для подання індивідуальної заяви.

96 Спираючись на критерії Суду, розроблені у справах «*Радіо Франції та інші ...*» (що згадується вище), «*Радіо Австрії проти Австрії*» (№ 35841/02, 7 грудня 2006 р.) та «*Іслам Ріпаблік оф Іран Шіппінг Лайнз проти Туреччини*» (*Islamic Republic of Iran Shipping Lines v. Turkey*) (№ 40998/98, ЄСПЛ 2007V), заявник стверджував, що його слід розглядати як неурядову організацію, оскільки (а) йому була надана редакційна незалежність та інституційна автономія відповідними

підзаконними актами (див. пункт 62 вище); (b) він був створений не для виконання завдань державного управління; (c) він надавав державні послуги (див. пункт 48 вище), а не здійснював будь-які державні повноваження; (d) він діяв у секторі, відкритому для ринкової конкуренції, і не мав монополії на ринку радіомовлення; (e) він перебував під наглядом Ради з питань електронних ЗМІ, незалежного органу (див. пункт 66 вище); та (f) суди загальної юрисдикції мали юрисдикцію для прийняття рішень щодо її прав і обов'язків.

97. Тож заявник дійшов висновку, що між цими справами та справою «*Радіо Франції та інші ...*» не було істотних відмінностей, які могли б призвести до іншої оцінки прийнятності заяв.

В. Суду

98. Суд повторно стверджує, що, відповідно до статті 34 Конвенції, юридична особа, яка «Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї», може подати індивідуальну заяву до Суду за умови, що вона є «неурядовою організацією» за змістом цього положення (див., наприклад, справу «*Словенія проти Хорватії*» (*Slovenia v. Croatia*), що згадується вище, п. 61).

99. Термін «урядові організації», на відміну від терміну «неурядові організації» у контексті статті 34, охоплює юридичні особи, які беруть участь у здійсненні державних повноважень або керують державною службою під контролем уряду. Термін «урядові організації» застосовується не лише до центральних органів держави, а й до децентралізованих органів влади, які здійснюють «державні функції», незалежно від їхньої автономії щодо центральних органів; у схожий спосіб він застосовується до регіональних та місцевих органів влади, в тому числі до муніципалітетів (там само).

100. Інші суб'єкти публічного права можуть мати статус «неурядової організації», якщо вони не здійснюють «урядові повноваження», не створені «для цілей державного управління» і повністю незалежні від держави (див. справу «*Святі монастирі проти Греції*» (*The Holy Monasteries v. Greece*), 9 грудня 1994 р., п. 49, Серія А № 301-А; «*Радіо Франції та інші ...*», що згадується вище, п. 26; та «*Іслам Ріпаблік оф Іран Шіппінг Лайнз ...*», про якій йдеться вище, п. 80). Щоб визначити, є юридична особа «урядовою організацією» чи «неурядовою організацією», необхідно врахувати її правовий статус і, за потреби, права, які їй надає цей статус, характер її діяльності, контекст, у якому вона здійснюється, і ступінь її незалежності від політичної влади (див. «*Словенія проти Хорватії*» (*Slovenia v. Croatia*), пп. 61, 68 і 78; «*Радіо Франції та інші ...*», п. 26; і «*Радіо Австрії ...*», що згадується вище, пп. 48–54).

101. Так, термін «урядова організація» включає, зокрема, державні компанії, які не мають «достатньої інституційної та операційної незалежності від держави» (див., наприклад, справу «*Застава Іт Турс проти Сербії*» (*Zastava It Turs v. Serbia*) (ухв.), № 24922/12, пп. 19–23, 9 квітня 2013 р.). 3

- іншого боку, Суд визнавав компанію «неурядовою» у контексті статті 34, якщо вона регулювалася переважно законодавством про компанії, не користувалася жодними урядовими або іншими повноваженнями, крім тих, які надаються звичайним приватним правом при здійсненні діяльності, і підпадала під юрисдикції звичайних, а не адміністративних судів (див. справу «Словенія проти Хорватії» (Slovenia v. Croatia), що згадується вище, п. 62). Суд також взяв до уваги той факт, що заявник здійснював комерційну діяльність і не виконував жодної функції у галузі державної служби та не був монополістом у конкурентному секторі (там само). Але жоден із зазначених вище факторів сам по собі не може вважатися вирішальним; Суд завжди брав до уваги всі відповідні фактичні та юридичні обставини сукупно (там само, п. 63).
102. Застосовуючи ці критерії (див. пункти 100-101 вище) до організацій суспільного мовлення, Суд досі завжди вважав, що вони мали *locus standi* для подання індивідуальної скарги (див. «Радіо Франції та інші ...», що згадується вище, п. 26; «Радіо Австрії ...», що згадується вище, пп. 46–53; «Маккей та Бі-Бі-Сі Шотландія проти Сполученого Королівства» (MacKay and BBC Scotland v. the United Kingdom), № 10734/05, пп. 18–19, 7 грудня 2010 р.; «Швайцерайхіше Радіо- унд Фернґезельшафт Ес-Ер-Ге проти Швейцарії» (Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft SRG v. Switzerland), № 34124/06, 21 червня 2012 р.; та «Швайцерайхіше Радіо- унд Фернґезельшафт енд публісуіс СА проти Швейцарії» (Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft and publisuisse SA v. Switzerland), № 41723/14, пп. 46-48, 22 грудня 2020 р.). Для Суду було вирішальним те, чи розробив законодавчий орган базу, покликану гарантувати їхню редакційну незалежність та інституційну автономію (див. «Радіо Франції та інші ...», п. 26; «Радіо Австрії ...», п. 53; і «Швайцерайхіше Радіо- унд Фернґезельшафт енд публісуіс СА ...», п. 47, що згадуються вище — ці гарантії
- також підкреслюються у відповідних документах Ради Європи, про які йдеться у пунктах 74-75 вище).
- 103 Звертаючись до цих справ, Суд спершу зазначає, що заявник, безперечно, не здійснює державні повноваження (порівн. «Радіо Австрії ...», що згадується вище, п. 49), і що вона створювалася не «для цілей державного управління» (порівн. «Святі монастирі ...», що згадується вище, п. 49). Вона швидше надає державну послугу, яка полягає в управлінні певною кількістю національних теле- і радіоканалів (див. пункт 48 вище; порівн. «Радіо Австрії ...», що згадується вище, п. 49).
104. Уряд стверджував, що, на відміну від висновків суду у справі «Радіо Франції та інші ...» (що згадується вище, п. 26), заявник мав, зонайменше у частині деяких видів своєї діяльності, повноваження, що виходили за межі тих, які надаються звичайним правом (прийняття підзаконних нормативних актів і наявність власних інспекторів), і що за цими повноваженнями вона підпадала під юрисдикцію адміністративних, а не звичайних судів (див. пункти 91-93 вище).
105. У зв'язку з цим Суд хотів би насамперед підкреслити, що, як показують факти цих справ, заявник за всією своєю діяльністю (включно зі стягненням щомісячного ліцензійного збору) підпадав під юрисдикцію судів загальної юрисдикції, за винятком її повноважень приймати підзаконні нормативні акти, відповідність яких Конституції і законам переглядається адміністративними судами. Суд також посилається на свої висновки у справі «Святі монастирі ...», де він постановив, що монастирі-заявники були «неурядовими організаціями» у контексті статті 34 Конвенції, навіть попри те, що вони належали до Грецької Православної церкви, яка відігравала пряму й активну роль в державному управлінні і приймала обов'язкові для виконання адміністративні рішення, які переглядалися адміністративними судами, як і будь-яке інше рішення державних органів (там само, п. 48). Отже, той факт, що за деякими видами своєї діяльності заявник

може розглядатися як такий, що має певні повноваження, які виходять за межі тих, що надаються звичайним законодавством, не є вирішальним для його статусу «неурядової організації». Натомість, як зазначено вище (див. пункт 100), для того, щоб суб'єкти публічного права вважалися «неурядовими організаціями» важливо те, що вони не здійснюють «урядові повноваження», що вони створені не «для цілей державного управління», і що вони повністю незалежні від держави.

106. Тож залишається з'ясувати, чи надає заявник державну послугу під контролем уряду (див. «Радіо Австрії ...», що згадується вище, п. 49). Враховуючи, що заявник є організацією суспільного мовлення, це означає, що необхідно перевірити, чи має вона редакційну незалежність та інституційну автономію (див. пункт 102 вище).
107. На цьому етапі Суд зазначає, що ці справи відрізняються від попередніх справ, поданих організаціями суспільного мовлення (див. пункт 102 вище), тим, що при розгляді дуже схожого питання, а саме *locus standi* для подання конституційної скарги, Конституційний Суд Хорватії постановив, що заявник не мав права робити це, оскільки він був настільки тісно організаційно і функціонально пов'язаний з державою, що його не можна було розглядати як носія конституційних прав (див. пункти 19-20 вище).
108. У зв'язку з цим Суд спочатку повторно зазначив, що умови, які регулюють індивідуальні заяви відповідно до Конвенції, не обов'язково збігаються з національними критеріями, що стосуються *locus standi*. Норми національного законодавства у цій частині можуть служити цілям, відмінним від тих, що передбачені статтею 34, і хоча ці цілі іноді можуть бути схожими, вони не завжди повинні бути такими (див. «А.К. та Л. проти Хорватії» (A.K. and L. v. Croatia), № 37956/11, п. 46, 8 січня 2013 р., та «Норріс проти Ірландії» (Norris v. Ireland), 26 жовтня 1988 р., п. 31, Серія А № 142).
109. Дійсно, за конкретних обставин цих справ критерії визначення *locus standi* у Суді і в Конституційному Суді дуже схожі, оскільки обидва вони по суті передбачають розгляд питання про те, чи був заявник достатньо незалежною від держави. Ця схожість додатково підтверджується тим фактом, що Конституційний Суд, встановивши, що заявник не має права подавати конституційну скаргу, посилався на практику Суду і колишньої комісії з питань *locus standi* (див. пункти 19-20 вище).
110. Хоча за таких обставин можна стверджувати, що, зважаючи на принцип субсидіарності, Конституційний Суд мав більше можливостей для того, щоб встановити, чи був заявник достатньо незалежним від держави, слід зазначити, що Суд постановив, що правові концепції, про які йдеться у статті 34 Конвенції, повинні тлумачитися автономно та незалежно від відповідних внутрішньодержавних концепцій (див. «Словенія проти Хорватії» (Slovenia v. Croatia), що згадується вище, п. 63). Це так, тому що питання *locus standi* стосується юрисдикції Суду *ratione personae*, яке Суд, як і будь-яке інше питання своєї юрисдикції, зобов'язаний розглянути за власною ініціативою (див. «Блечич проти Хорватії» (Blečić v. Croatia) [ВП], № 59532/00, п. 67, ЄСПЛ 2006-III, і «Швайцерайхіше Радіо-унд Фернґезельшафт енд паблісісіс СА ...», що згадується вище, п. 43). Тому Суд має бути дуже обережним, перш ніж погоджуватися з висновками національних судів, які можуть мати наслідки для його власної юрисдикції.
111. Висновок Конституційного Суду про те, що заявник не мав права подавати конституційну скаргу, оскільки він не був достатньо незалежним від держави, ґрунтувався на прецедентній практиці Суду та колишньої комісії щодо *locus standi* загалом (див. пункти 19-20 вище). Але цей суд не посилався на більш конкретну прецедентну практику щодо *locus standi* організацій суспільного мовлення (див. справи, про які йдеться у пункті 102 вище).
112. До того ж, висновок Конституційного Суду не ґрунтувався на детальному

- аналізі законодавчої бази, який можна було б порівняти з аналізом, проведеним Судом щодо справи «Радіо Франції та інші ...» (див. вище, п. 26) і «Радіо Австрії ...» (див. вище, пп. 48–54).
113. З цих причин (див. пункти 110-112 вище) Суд не може погодитися з висновком Конституційного Суду про те, що заявник не був достатньо незалежним від держави. Він має провести власну перевірку того, чи розробив хорватський законодавчий орган межі, покликані забезпечити редакційну незалежність та інституційну автономію заявника (див. пункт 102 високий).
114. У зв'язку з цим Суд спочатку зазначає, що відповідно до Закону про телерадіомовлення Хорватії держава є засновницею заявника (див. пункт 45 вище), її статут має бути затверджений хорватським парламентом (див. пункт 41 вище), її ресурси значною мірою є державними (див. пункт 50 вище), вона надає мовні та інші послуги в інтересах суспільства (див. пункт 50 вище) і зобов'язана укласти угоду з Урядом Хорватії, що визначає її програмні зобов'язання та їх фінансування (див. пункт 54 вище і порівн. з «Радіо Франції та інші ...», що згадується вище, п. 26).
115. Дійсно також те, що генеральний директор ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» та переважна більшість членів її Наглядової ради та Програмної ради призначаються парламентом Хорватії (див. пункти 56, 58 та 60 і вище), і що всі члени Ради з питань електронних ЗМІ також призначаються парламентом (див. пункт 42 вище).
116. Але Суд також зазначає, що електронні засоби масової інформації в Хорватії, включно з ТРК «Радіо і телебачення Хорватії», регулюються Законом про засоби масової інформації та Законом про електронні засоби масової інформації, обидва з яких містять, серед іншого, положення, що забезпечують їх об'єктивність і незалежність (див. пункти 32, 36-38 і 52-53 вище). Далі Суд зазначає, що Конституція Хорватії та Закон про засоби масової інформації гарантують свободу засобів масової інформації (див. пункти 28 і 30-31 вище). Також Закон про електронні засоби масової інформації гарантує право на повну свободу програмування електронних засобів масової інформації (див. пункт 35 вище).
117. Це означає, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії», у межах, зокрема, вимог до державної служби, викладених у Законі про телерадіомовлення Хорватії (див. пункт 50 вище), не знаходиться під егідою держави, але користується свободою ЗМІ і є незалежною у своїй діяльності (див. пункт 62 вище). Вона діє під контролем Ради з питань електронних ЗМІ, незалежного регулюючого органу (див. пункти 41-42 вище), відповідального за моніторинг застосування Закону про електронні ЗМІ, включно з положеннями, спрямованими на забезпечення об'єктивності та незалежності електронних засобів масової інформації (див. попередній пункт і порівн. зі справою «Радіо Франції та інші ...», що згадується вище, п. 26).
118. До того ж, попри те, що держава є засновницею ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» (див. пункт 45 вище), заявник фінансує свою діяльність за рахунок щомісячної плати за ліцензію (користувача), яку він може встановити самостійно (див. пункт 63 вище і порівн. зі справою «Радіо Австрії ...», що згадується вище, п. 50). Слід також зазначити, що Суд розглядав телерадіокомпанії суспільного мовлення як неурядові організації, навіть коли вони мали меншу фінансову незалежність від держави, а саме, коли їхня діяльність фінансувалася за рахунок спеціального податку (див. «Радіо Франції та інші ...», що згадується вище, пп. 14 і 26).
119. ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» не має монополії на теле- або радіомовлення і працює в секторі, відкритому для конкуренції (див. «Радіо Австрії ...», п. 52, і «Радіо Франції та інші ...», п. 26, що згадуються вище). Хоча правда те, що заявник міг покладатися на метод фінансування, який не був у розпорядженні приватних телерадіокомпаній (див. пункт 63 вище), Суд повторює, що навіть

у випадках, коли суспільна телерадіокомпанія значною мірою залежить від державних ресурсів у фінансуванні своєї діяльності, це не вважається вирішальним критерієм. Натомість той факт, що суспільна телерадіокомпанія знаходиться в конкурентному середовищі, є важливим фактором (див. «Радіо Австрії ...», що згадується вище, п. 52).

120. Беручи до уваги викладені вище міркування, Суд доходить висновку, що, хоча ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» була доручена місія державної служби (див. пункт 48 вище) і її фінансування значною мірою залежить від держави (див.

пункт 63 вище), хорватський законодавчий орган розробив базу, спрямовану на забезпечення її редакційної незалежності та інституційної автономії (порівн. з «Радіо Франції та інші ...», п. 26, і «Радіо Австрії ...», п. 53, що згадуються вище). Тож не можна сказати, що заявник перебуває під «державним контролем» (див. пункт 106 вище і, з відповідними змінами, «Радіо Австрії ...», що згадується вище, п. 51).

121. Отже, ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» кваліфікується як «неурядова організація» у контексті статті 34 Конвенції, а отже, має право подати індивідуальну заяву до Суду.

III. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 І СТАТТІ 14 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З СУПЕРЕЧЛИВОЮ ПРАКТИКОЮ НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ

122. Заявник скаржився на розбіжності у практиці національних судів, оскільки в двадцяти цивільних провадженнях національні суди винесли рішення проти неї, а у низці інших справ, що стосувались того самого набору фактів, вони винесли рішення на її користь (див. пункти 9-13 вище). Вона також скаржилася на те, що замість уніфікації суперечливої практики судів нижчої інстанції Верховний суд сам став джерелом невизначеності, коли оголосив неприйнятними або відхилив екстраординарні скарги заявника з питань права у цих двадцяти цивільних провадженнях, і в той же час прийняв скарги у інших схожих справах (див. пункти 18 і 24 вище). Заявник послався на п. 1 статті 6 Конвенції, взятий окремо і в поєднанні зі статтею 14.

123. Суд, як головний у юридичній кваліфікації фактів справи, (див. «Гуерра та інші проти Італії» (Guerra and Others v. Italy), 19 лютого 1998 р., п. 44, Звіти про постанови та рішення 1998-I, і «Радомілія та інші проти Хорватії» (Radomilja and Others v. Croatia) [ВП], № 37685/10 і 22768/12, п. 124, 20 березня 2018 року), вважає, що ця скарга має розглядатися виключно відповідно до положень п. 1 статті 6 Конвенції. У відповідній частині цієї статті зазначено таке:

«Кожен має право на справедливий ... розгляд ... справи ... судом... який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру»

А. Прийнятність

124. Суд зазначає, що ця скарга не є ні явно необґрунтованою, ні непринятною з будь-яких інших підстав, перелічених у статті 35 Конвенції. Тому вона має бути оголошена прийнятною.

В. Суть справи

1. Письмові заяви сторін

(а) Заявник

125. Заявник стверджував, по-перше, що відповідно до статті 382(2) Закону про цивільне судочинство сторони мали право подати екстраординарну скаргу з питань права, якщо рішення у справі залежало від вирішення питання права, яке було важливим для забезпечення уніфікованого застосування закону (див. пункт 71 вище). Це положення також стосується деяких ситуацій, коли питання права вважається важливим, наприклад, у випадку наявності розбіжностей у практиці судів другої інстанції, а Верховний суд ще не виніс рішення з питання права, яке було предметом розбіжностей між ними (там само).
126. У цих справах, вочевидь, мав місце конфлікт практики судів другої інстанції (див. пункти 9–13 вище), який заявник підкреслював і наводив як приклади у кожній зі своїх екстраординарних скарг з питань права (див. пункт 15 вище). Тому заявник могла законно очікувати, що Верховний суд прийме її екстраординарні скарги та винесе рішення по суті кожної справи. Проте Верховний суд у дев'ятнадцяти з двадцяти справ постановив, що правовий аспект, ініційований заявником, не має значення для забезпечення уніфікованого застосування закону (див. пункт 18 вище). Як результат, Верховний суд у цих справах знехтував своєю конституційною роллю суду, відповідального за забезпечення єдності судової практики (він посилався на п. 1 статті 116 Конституції Хорватії, про яку йдеться у пункті 28 вище).
127. По-друге, заявник стверджував, що Верховний суд довільно задовольнив деякі екстраординарні скарги з питань права, які були подані відповідачами, хоча вони навіть не відповідали критеріям прийнятності для використання цього засобу юридичного захисту. Наприклад, у своїх рішеннях № Rev2800/15 від 3 листопада 2016 року та Rev-1892/14 від 6 грудня 2017 року (див. пункти 24 вище) Верховний суд за власною ініціативою торкнувся правового аспекту, яке він розглядав як важливе для уніфікованого застосування закону. Суд зробив це, попри те, що відповідачі не ставили жодних питань, а отже, не порушували у належний спосіб жодних питань правового характеру у своїх екстраординарних скаргах, що було формальною вимогою для визнання цього засобу юридичного захисту прийнятним. Верховний суд не застосовував цього підходу в жодній із справ, ініційованих заявником. Важко було зрозуміти, у чому полягає причина таких відмінностей у ставленні.
128. Аналогічно, у справі № Rev-650/14 (див. пункт 24 вище), Верховний суд постановив розглянути екстраординарну скаргу відповідача як звичайну скаргу з питань права, встановивши, що умови, викладені в підпункті 3 статті 382(1) Закону про цивільне судочинство, були дотримані, а саме тому, що суд другої інстанції суд оцінив докази та/або встановив факти інакше, ніж суд першої інстанції (див. пункт 71 вище). Проте в аналогічних випадках, коли суд другий інстанції оцінював докази та/або встановлював факти інакше, ніж суд першої інстанції, Верховний суд відмовлявся розглядати екстраординарну скаргу заявника як звичайну скаргу з питань права, наприклад, у рішенні № Rev-1283/2015-2 від 27 березня 2019 року (яке було предметом заяви № 1939/20, див. додаток).
129. По-третє, у відповідь на аргумент Уряду про те, що правове питання, ініційоване у екстраординарній скарзі з питань права, повинно було мати загальний характер (див. пункти 134 і 136 нижче), заявник стверджував, що в кожній зі своїх екстраординарних скарг вона формулювала питання права так, що прийнята правова точка зору може застосовуватися до всіх інших випадків безпідставного

збагачення, що впливають з поведінки А.К. (див. пункти 5 і 8 вище).

130. По-четверте, найбільш яскравим прикладом непослідовності практики Верховного суду є той факт, що в деяких випадках він розглядав порушені питання права як важливі для уніфікованого застосування закону (рішення № Rev-300/14 від 13 березня 2018 року та Rev2775/15 від 22 січня 2019 року), а в інших справах суд постановив, що ті самі правові положення не мають такого значення (наприклад, у рішенні № Rev1102/16 від 20 березня 2019 року, а також у рішенні № Rev1283/15 від 27 березня 2019 року, яке було предметом заяви № 1939/20 (див. додаток), а також у багатьох інших справах, які були предметами цих заяв). Верховний суд

(b) Уряд

133. Уряд стверджував, що ця скарга повинна розглядатися з урахуванням специфіки екстраординарних скарг з питань права — засобу юридичного захисту, спрямованого на гармонізацію судової практики у Хорватії.

134. Питання права, порушене в такій скарзі, має бути загальним, щоб правову позицію, прийняту Верховним судом, можна було застосувати у майбутніх справах (див. пункт 18 вище). Водночас це питання також мало стати вирішальним для справи, що розглядалася. У такий спосіб, питання права можна було порушити лише у зв'язку з причинами, що лежать в основі рішень судів нижчої інстанції.

135. Верховний суд не міг з власної ініціативи розглядати певне питання права; він діяв швидше винятково за ініціативою сторін і обмежувався тими питаннями, які порушили вони. До того ж, Верховний суд не міг ґрунтувати свою правову позицію щодо справи, яку він розглядав, на фактичних даних інших справ, навіть якщо всі вони були пов'язані з однією подією. Тож гармонізація судової практики через екстраординарну скаргу з питань права обмежувалася питаннями права, які були порушені сторонами, і висновками,

ніяк не пояснив ці розбіжності. Тому було важко визначити, чи свідомо він відступив від своїх попередніх рішень, і якщо так, то з яких причин.

131. Заявник стверджував, що невідповідності в практиці Верховного суду у цих справах були співставні з ситуацією у справі «Вусич ...», де Суд встановив порушення п. 1 статті 6 Конвенції (посилаючись на справу «Вусич проти Хорватії» (*Vusić v. Croatia*), № 48101/07, пп. 38-46, 1 липня 2010 року).

132. Через викладене вище Верховний суд сам став джерелом невизначеності, а отже, не зміг уніфікувати непослідовну практику судів другої інстанції.

що лежать в основі рішень судів нижчої інстанції. Ці висновки, своєю чергою, визначалися наведеними фактами і доказами, представленими сторонами в кожній справі.

136. Усі екстраординарні скарги з питань права, подані заявником у цих справах, за винятком однієї, були визнані неприйнятними, оскільки порушені правові питання не мали загального характеру, а натомість ґрунтувалися на фактах кожної окремої справи (див. пункт 18 вище).

137. Також Уряд стверджував, що всі рішення Верховного суду щодо цивільного розгляду безпідставного збагачення, ініційовані заявником через поведінку А.К., можна розділити на дві групи.

138. До першої групи увійшли рішення, в яких Верховний суд виніс рішення по суті екстраординарних скарг з питань права, поданих заявником та/або відповідачами, дійшовши висновку, що сторони виконали вимоги до прийнятності застосування цього засобу юридичного захисту (див. пункти 17 і 24–26 вище).

139. У цих справах Верховний суд скасував рішення судів нижчої інстанції, встановивши, що суди нижчої інстанції не змогли встановити всі ключові факти (див. пункти 24–26 вище), за винятком рішення

№ Rev-1660/132, де він підтримав рішення судів нижчої інстанції, постановивши, що відповідне матеріальне право, а саме стаття 1112 закону про зобов'язання (див. пункт 73 вище), було застосовано правильно (див. пункт 17 вище).

140. До другої групи увійшли постанови, у яких Верховний суд оголосив неприйнятними екстраординарні скарги з питань права, подані кожною стороною, дійшовши висновку, що сторони не виконали вимоги до прийнятності застосування цього засобу юридичного захисту (див. пункти 18 і 27 вище). У кожному з цих випадків Верховний суд наводив причини, через які вимоги до прийнятності не були виконані, і ці причини не свідчили про довільність.
141. Отже, не можна стверджувати, як це робив заявник (див. пункти 122 і 126-128 вище), що Верховний суд виніс суперечливі рішення за екстраординарними скаргами з питань права і у такий спосіб посприяв юридичній невизначеності.
142. Уряд також оскаржив конкретний аргумент заявника про те, що в справі № Rev-2800/15 (див. пункти 24 і 127 вище) Верховний суд сам сформулював питання, що стосуються питання права, яке він вважав важливим для уніфікованого застосування закону, хоча відповідач не піднімав це питання у формі запитання, як це вимагається практикою цього суду. Уряд стверджував, що, обґрунтовуючи своє рішення, Верховний суд зазначав, що відповідач «посилався

на кілька правових концепцій під час формулювання питання права». До того ж, попри те, що Верховний суд не мав права виходити за межі піднятих питань, він міг би звести їх до суті. У рішеннях №№ Rev-300/14, Rev-2775/15-2 і Rev-2877/14-2 (див. пункт 26 вище), Верховний суд звів питання, порушені у екстраординарних скаргах з питань права, поданих заявником, до їх суті, але сам не сформулював точку зору, відмінну від тих, які були порушені.

143. Зрештою, Уряд відхилив аналогічний аргумент заявника про те, що в справі № Rev-650/14 (див. пункт 24 вище), Верховний суд повинен був визнати непринятною екстраординарну скаргу з питань права, оскільки відповідач не порушив жодного питання права. У цій справі Верховний суд встановив, що суд другої інстанції виніс своє рішення відповідно до статті 373а Закону про цивільне судочинство, і в цій справі звичайна скарга з питань права була прийнятною (див. статтю 382(1)(3) цього Закону, що згадується у пункті 71 вище), і цей засіб юридичного захисту не потребував порушення сторонами питання права, яке було б важливим для уніфікованого застосування закону. Так само Верховний суд вчинив у рішенні № Rev-2309/15 (див. пункт 26 вище), де він розглянув екстраординарну скаргу з питань права, подану заявником, як звичайну скаргу щодо норм права.

2. Оцінка Суду

144. Відповідні принципи, що стосуються стверджуваних порушень п. 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з суперечливою практикою національних судів, стисло викладені у справах «Неждет Шагін та Періган Шагін проти Туреччини» (Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey) (ВП], № 13279/05, пп. 49-58, 20 жовтня 2011 р.) та «Греко-католицька парафія Лупені та інші проти Румунії» (Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania) (ВП], № 76943/11, п. 116, 29 листопада 2016 р. (витяги)).
145. Зокрема, розглядаючи твердження, що стосуються суперечливих рішень

національних судів, Суд повинен передусім визначити, чи стосувалися стверджувані суперечливі рішення ідентичних фактичних ситуацій (див. «Неждет Шагін та Періган Шагін ...», що згадується вище, п. 61). У випадках, коли факти ідентичні, але застосування закону національним судом або судами відрізняється, Суд повинен керуватися при розгляді питання такими критеріями: чи існують «глибокі і довготривалі розбіжності», чи передбачає національне законодавство механізм для подолання цих суперечностей, і чи був цей механізм застосований і, у відповідних випадках, з яким результатом (там само, п. 53).

146. Ці заяви стосуються двадцяти цивільних позовів про безпідставне збагачення, поданих заявником проти різних фізичних осіб, які прагнули отримати гонорари, сплачені співробітником його фінансового відділу А.К. від імені заявника за роботу, яку вони ніколи не виконували (див. пункти 5, 8 та 12 вище). У всіх справах у рішеннях, прийнятих у період з 15 січня 2013 року по 22 вересня 2015 року, окружний суд Загреба та окружний суд Пули, як апеляційні суди, винесли рішення проти заявника (див. пункт 13 вище).
147. Заявник ініціював загалом більше ста справ про безпідставне збагачення проти осіб, які отримали ці виплати. Він стверджував, що усі справи, які були розглянуті в апеляційному порядку окружним судом Загреба або окружним судом Пули, були вирішені на користь відповідачів, а у всіх інших справах, які вирішувалися іншими окружними судами, було винесено рішення на його користь (див. пункти 8–9 вище).
148. З цих справ випливає, що оскаржувана заявником різниця полягає не у фактичних ситуаціях, розглянутих різними національними судами, які насправді були ідентичні, оскільки всі вони стосувалися безпідставного збагачення як результат дій А.К., а у застосуванні матеріального права (див. пункти 10-11 вище). Уряд з цим не погодився.
149. Зважаючи на це, Суд дійшов висновку, що в практиці національних судів на той час, коли окружні суди у цих справах приймали свої рішення, а саме в період з 15 січня 2013 року по 22 вересня 2015 року, існували суперечності (звісно ж основані на територіальності) (див. пункти 13 і 147 вище). Тож залишається встановити, чи передбачає внутрішнє законодавство механізм усунення цих суперечностей, чи застосовувався цей механізм, і з яким результатом (див. пункт 145 вище).
150. У зв'язку з цим Суд зазначає, що у низці справ, починаючи з його рішення у справі № Rev-2800/15-5 від 3 листопада 2016 року, Верховний суд детально виклав відповідні правові питання, які повинні були розглядатися у справах про безпідставне збагачення як результат дій А. К. Оскільки суди нижчої інстанції не розглядали ці питання, а отже, не встановили всіх відповідних фактів, Верховний суд передав справи до судів першої інстанції, адже він не міг сам встановити ці факти (див. пункт 24 вище).
151. До того ж, у одній із розглянутих справ Верховний суд постановив, що всі відповідні факти були встановлені судами нижчих інстанцій, і постановив, що матеріальне право було застосовано правильно (див. пункти 16-17 вище).
152. Це означає, що внутрішнє законодавство передбачало механізм подолання зазначених вище суперечностей у практиці судів другої інстанції (див. пункти 146-149 вище), і що цей механізм був застосований.
153. Заявник не оскаржував, і немає підстав припускати, що зазначені вище рішення Верховного суду (див. пункти 24 і 150 вище) не забезпечили бажаного уніфікуючого ефекту для практики судів другої інстанції. Навпаки, інформація, яка є у розпорядженні суду, свідчить про зворотне (див. пункт 25 вище).
154. Зрештою, Суду відомо, що рішення судів другої інстанції у цих справах були винесені в період з 15 січня 2013 року по 22 вересня 2015 року (див. пункти 13 і 149 вище), тобто до того, як Верховний суд надав керівні принципи щодо того, як слід розглядати всі схожі справи про безпідставне збагачення (див. пункт 150 вище), і що тому вони не могли бути вирішені відповідно до цих принципів. Проте власне цей факт недостатній для висновку про порушення принципу юридичної визначеності (див., наприклад, справу «Албу та інші проти Румунії» (Albu and Others v. Romania), № 34796/09 та 63 інші, пп. 40–41, 10 травня 2012 р., і справу «Шварцкопф і Тауссік проти Чеської Республіки» (Schwarzkopf and Taussik v. the Czech Republic) (ухв.), № 42162/02, 2 грудня 2008 року).

155. Беручи до уваги зазначені вище міркування, Суд не надає особливого значення стверджуваним суперечностям практики самого Верховного суду, які наполегливо підкреслював заявник (див. пункти 127-128 і 130 вище), і які стосуються не застосування норм матеріального права про безпідставне збагачення, а критеріїв прийнятності екстраординарної скарги з питань права. Зокрема, ці стверджувані суперечності стосуються оцінки того, чи важливе певне питання права для уніфікованого застосування закону, тобто законодавчого критерію, пов'язаного з публічною роллю Верховного суду, під час застосування якого цей суд природно повинен мати широкі повноваження.

156. У будь-якому випадку, Суд вважає, що,

якщо Верховний суд надав відповідні керівні принципи щодо того, як слід розглядати певну групу схожих справ для досягнення уніфікованого застосування закону, він не зобов'язаний робити це в кожній подальшій схожій справі (див. позицію, викладену в пункті 77 вище, яка свідчить про те, що відповідальність верховних судів за забезпечення та підтримку уніфікованості судової практики не слід розуміти як обов'язок верховного суду втручатися якомога частіше, і що існування суперечливих рішень судів нижчих інстанцій неможливо усунути лише через необмежений доступ до верховного суду).

157. Відповідно, порушення п. 1 статті 6 Конвенції через розбіжності в судовій практиці не було.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ П. 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІДСУТНІСТЮ ДОСТУПУ ДО СУДУ

158. Заявник також подав скаргу за п. 1 статті 6 Конвенції щодо рішення Конституційного

Суду про визнання неприйнятними його конституційні скарги.

1. Позиції сторін

(a) Уряд

159. Уряд стверджував, що на початку 2019 року Конституційний Суд поширив свій новий, більш обмежувальний підхід щодо *locus standi* державних організацій у цьому суді на заявника (див. пункт 20 вище) і з тих пір послідовно його дотримувався. Подальше обмеження мало легітимну мету перешкодити різним державним структурам, тісно пов'язаним з державою, виступати

як заявники і носії конституційних прав, оскільки передбачається, що держава є гарантом прав людини, закріплених в Конституції, а отже, не може водночас бути і їх носієм. Таке обмеження було пропорційним цій меті, оскільки доступ до суду таких організацій, включно з заявником, був забезпечений щонайменше у судах загальної юрисдикції двох рівнів.

(b) Заявник

160. Заявник стверджував, що новий і обмежувальний підхід Конституційного Суду щодо *locus standi* державних утворень повністю позбавив її доступу до цього суду. Такий підхід базувався на судовій практиці, яку

Конституційний Суд неправильно зрозумів і витлумачив занадто широко, як це пояснював заявник у своїх заявах щодо її *locus standi* у Суді (див. пункти 9497 вище).

2. Оцінка Суду

161. Відповідні принципи, що впливають із практики Суду щодо права на доступ до суду та, зокрема, доступу до вищих судів, узагальнено викладені у справі «Зубач проти Хорватії» (*Zubac v. Croatia*) [ВП], № 40160/12, пп. 76-86, 5 квітня 2018 року.

Зокрема, право доступу до судів не є абсолютним, але може обмежуватися, що не має призводити до обмеження доступу, який надається окремій особі, так або тією мірою, щоб це порушувало власне саму суть права (там само, п. 78).

162. Суд зазначає, що статтю 72 Закону про Конституційний Суд останньому дається можливість оголошувати неприйнятними конституційні скарги, подані юридичними особами, які не можуть бути носіями конституційних прав (див. пункт 70 вище). На підставі цього положення Конституційний Суд визнав неприйнятними конституційні скарги заявника, оскільки вважав, що ТРК «Радіо і телебачення Хорватії» була настільки тісно організаційно та функціонально пов'язана з державою, що не могло розглядатися як носій прав, гарантованих Конституцією Хорватії, а отже, не мала права подавати конституційну скаргу (див. пункти 19-20 вище).
163. Хоча Суд встановив, що заявник є неурядовою організацією за змістом статті 34 Конвенції (див. пункти 98-121 вище), маючи у такий спосіб *locus standi* для подання заяви до Суду, це не означає, що Конституційний Суд повинен дотримуватися тих самих критеріїв під час надання або обмеження доступ до нього. Як уже зазначалося вище (див. пункт 108), умови, які регулюють окремі заяви відповідно до Конвенції, не обов'язково збігаються з національними критеріями, що стосуються *locus standi*. Норми національного законодавства у цій частині можуть служити цілям, відмінним від тих, що передбачені статтею 34, і хоча ці цілі іноді можуть бути схожими, вони не завжди повинні бути такими (див. «А.К. та Л. проти Хорватії» (*A.K. and L. v. Croatia*), що згадується вище, п. 46, і «Норріс ...», що цитується вище, п. 31).
164. До компетенції Суду не входить ставити під сумнів тлумачення Конституційним Судом критеріїв прийнятності для подання конституційних скарг, що є питанням виняткової компетенції цього суду (див., наприклад, справу «Янкович та інші проти Хорватії» (*Janković and Others v. Croatia*) (ухв.), № 23244/16 та 4 інші, 21 вересня 2021 р. та наведені у ній справи), а швидше з'ясувати, чи сумісні наслідки такого тлумачення з Конвенцією (див. справу «Зубач ...», що згадується вище, п. 81). Тут слід враховувати національне провадження загалом і роль, яку відіграє в ньому Конституційний Суд, а також розуміти, що умови прийнятності конституційних скарг можуть бути більш суворими, ніж для звичайних скарг (див., наприклад, справу «Аррозпіде Сарасола та інші проти Іспанії» (*Arrozpide Sarasola and Others v. Spain*), № 65101/16 та ще 2 інші, п. 99, 23 жовтня 2018 р.).
165. Беручи до уваги розгляд загалом, Суд зазначає, що справи заявника були розглянуті по суті у судах двох інстанцій, які мали повну юрисдикцію. Тож не можна стверджувати, що Конституційний Суд, який визнав її конституційні скарги неприйнятними, обмежив право заявника на доступ до суду так або настільки, що була порушена власне суть цього права.
166. Відповідно ця скарга є непринятною відповідно до положень п. 3(a) статті 35 Конвенції як очевидно необґрунтована і має бути відхилена відповідно до п. 4 статті 35 Конвенції.

З ЦИХ ПІДСТАВ СУД

1. *Вирішує*, одностайно, об'єднати заяви;
2. *Оголошує*, більшістю голосів, скаргу, що стосується суперечностей у практиці суду, прийнятною;
3. *Оголошує*, одностайно, інші заяви неприйнятними;
4. *Постановляє* одностайно, що порушення положень п. 1 статті 6 Конвенції не було.

Складено англійською мовою та повідомлено у письмовій формі 2 березня 2023 року відповідно до пп. 2, 3 правила 77 Регламенту Суду

Рената Деґенер
Секретар

Марко Бошняк
Головуючий суддя

Відповідно до п. 2 статті 45 Конвенції та п. 2 правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додаються такі окремі думки суддів Пачолай, Войтичек і Полячкової:

СПІЛЬНА ДУМКА СУДДІВ ПАЧОЛАЙ, ВОЙТИЧЕКА ТА ПОЛЯЧКОВОЇ, ЩО ЧАСТКОВО НЕ ЗБІГАЄТЬСЯ

1. З усією повагою, ми не погоджуємося з думкою про те, що скарга щодо суперечностей у практиці є прийнятною. На нашу думку, заявник не має *locus standi* у цій справі.
2. Відправною точкою є право держави визначити організацію свого апарату і різних державних служб. Держава може вільно створювати організації, що надають державні послуги, визначити їх статус, зокрема рівень їхньої автономії, обсяг формальних гарантій цієї автономії і обсяг їх функціонування на ринку. Держава може приймати рішення про створення організацій без будь-якої автономії, з широкою автономією або з обмеженою автономією. Вона може приймати рішення про те, що конкретна організація не користуватиметься жодними основоположними правами або широким спектром основоположних прав, або лише деякими конкретно переліченими основоположними правами, але не іншими правами. У цих справах відповідні державні утворення отримують свій статус на підставі рішення держави, а не з огляду на якісь характеристики, що передують рішення держави. Держава може приймати рішення про виведення організації за межі основоположних прав особи. Він може створювати і скасовувати державні утворення або змінювати їх статус. Зокрема, він може прийняти рішення про те, що деякі основоположні права, які були надані організації в минулому на власний розсуд, більше такою організацією не використовуватимуться.
3. Більшість покладається на наявну практику, що стосується державних теле-радіокомпаній («Радіо Франції та інші проти Франції» (Radio France and Others v. France) (ухв.), № 53984/00, ЄСПЛ 2003Х (витяги); «Радіо Австрії проти Австрії» (Österreichischer Rundfunk v. Austria), № 35841/02, 7 грудня 2006 року; «Маккей та Бі-Бі-Сі Шотландія проти Сполученого Королівства» (MacKay and BBC Scotland v. the United Kingdom), № 10734/05, 7 грудня 2010 року; «Швайцерайхіше Радіо- унд Фернґезельшафт Ес-Ер-Ге проти Швейцарії» (Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft SRG v. Switzerland), № 34124/06, 21 червня 2012 р.; та «Швайцерайхіше Радіо- унд Фернґезельшафт енд публісуйс СА проти Швейцарії» (Schweizerische Radio- und Fernsehgesellschaft and publisuisse SA v. Switzerland), № 41723/14, 22 грудня 2020 року). Якщо ми правильно розуміємо цей підхід, який був схвалений і розвинутий більшістю, Конвенція встановлює обмеження для державної влади при визначенні її власної структури. Держава може створювати організації, що перебувають під контролем уряду, які не є носіями конвенційних прав. Держава також може створювати організації з гарантіями автономії і функціонування на ринку. У цьому останньому випадку організація автоматично стає носієм конвенційних прав. Держава не уповноважена виводити такі організації зі сфери захисту Конвенції через створення організацій, які, якщо вони автономні і функціонують на ринку, не є носіями конвенційних прав. У такий спосіб, Конвенція певною мірою входить у сферу внутрішньої організації держави і регулює статус деяких державних утворень, незалежно від того, вирішила держава визнати їх носіями конвенційних прав чи ні.
4. На нашу думку, Конвенційна система ґрунтується, зокрема, на неявній різниці між інституційною автономією та конвенційними правами і свободами. Ці два поняття є взаємовиключними. Конвенційні права та свободи належать фізичним особам і їх групам, а інституційна автономія може надаватися державним органам чи іншим державним чи публічним правовим утворенням.

Статус носія прав за Конвенцією впливає з природи організації як групи фізичних осіб і, зрештою, впливає з людської природи і гідності. Держава має поважати статус носія права за Конвенцією, вона не може в ньому відмовити або його відкликати, а також до цього статусу не може застосовуватися будь-яка градація. Він включає в себе захист існування носія права. Поняття носіїв прав і основоположних свобод

людини означає відділення від держави.

Інституційна автономія впливає з рішення держави і може диференціюватися. Це питання вибору оптимальної державної організації з метою надання громадянам найкращих послуг. Автономія може надаватися державою, яка вільно визначає її обсяг і відповідні гарантії, на її власний розсуд. Вона надається не в інтересах організації, що надає послугу, а в інтересах осіб, яким організація надаватиме свої послуги, і ця автономія відіграє важливу роль у захисті цих інтересів. Власне поняття інституційної автономії свідчить про нерозривний зв'язок з державою.

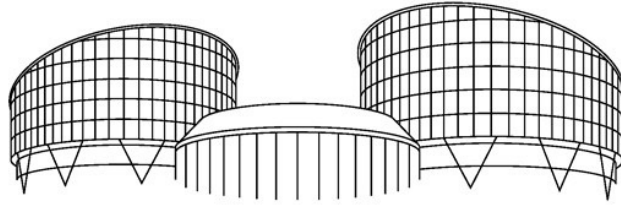
Носії конвенційних прав не потребують жодної інституційної автономії, оскільки такі права набагато сильніші, натомість суб'єкти з інституційною автономією не можуть мати конвенційних прав через наявний нерозривний зв'язок з державою.

5. Прийнятий більшістю підхід стирає відмінність між інституційною автономією і конвенційними правами і встановлює необхідний зв'язок між інституційною автономією, що надається організації, і статусом носія права за Конвенцією. За таким підходом інституційна автономія, що надається організаціям, що діють на ринку, не може бути відокремлена від статусу носія права за Конвенцією. Конвенція автоматично перетворює інституційну автономію на основоположне право людини, на яке можна посилалися перед державою. Тож Конвенція стає інструментом, який недиференційовано захищає принципово різні правові позиції: права і свободи, що ґрунтуються на людській гідності, принципах державної організації, повноваженнях, що надаються державним органам, відносинах між різними державними органами тощо. Як результат, основоположні права людини, що впливають з людської гідності, розбавляються правовим коктейлем, який неможливо перетравити.
6. У цьому випадку держава-відповідач вирішила створити громадську телерадіокомпанію з певною інституційною автономією та формальними гарантіями цієї автономії. Водночас відсутні будь-які чіткі свідчення

того, що держава вирішила визнати цю компанію носієм хоча б якихось конституційних прав або хоча б якихось конвенційних прав. Ми також відзначаємо, що приватні телерадіокомпанії користуються широкою свободою вираження думок і загалом можуть обирати і змінювати свої політичні уподобання і орієнтацію. Ця свобода вибору лежить в основі свободи самовираження. Компанія-заявник пов'язана докладними керівними принципами, що регулюють зміст трансляцій і у такий спосіб виключають таку свободу вибору і порушують власне суть свободи, передбаченої Конвенцією.

На наш погляд, немає достатніх підстав оскаржувати вибір, зроблений державою-відповідачем при такому регулюванні статусу компанії-заявника, і поширювати на неї сферу застосування Конвенції.

7. Зрештою: як можливо, що юридична особа, створена державою для обслуговування громадян через надання їм послуг, що належить державі, і чий правовий статус був визначений державою і може бути нею переглянутий, може мати права людини, що захищаються Конвенцією?



ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
ВЕЛИКА ПАЛАТА
СПРАВА «НЕЖДЕТ ШАХІН ТА ПЕРІХАН ШАХІН ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»
(NEJDET ŞAHİN AND PERİHAN ŞAHİN v. TURKEY)
(Заява № 13279/05)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ
20 жовтня 2011 року.

Рішення є остаточним, проте воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі Неждет Шахін та Періхан Шахін проти Туреччини,

Європейський суд з прав людини на засіданні Великої Палати у складі:

Ніколас Братца (Nicolas Bratza), голова

Хосе Касадеваль (Josep Casadevall),

Ніна Важич (Nina Vajić),

Дін Шпільман (Dean Spielmann),

Христос Розакіс (Christos Rozakis),

Корнеліу Бірсан (Corneliu Bîrsan),

Анатолій Ковлер (Anatoly Kovler),

Елізабет Фура (Elisabet Fura),

Ліляна Мійович (Ljiljana Mijović),

Егберт Мийер (Egbert Myjer),

Девід Тор Бьорґвінссон (David Thór Björgvinsson),

Георг Ніколау (George Nicolaou),

Луїс Лопес Герра (Luis López Guerra),

Нона Цоцорія (Nona Tsotsoria),

Енн Пауер-Форд (Ann Power-Forde),

Ішіль Каракаш (Işıl Karakaş),

Ґвідо Раймонді (Guido Raimondi), судді,

та Майкл О'Бойл (Michael O'Boyle), заступник секретаря,

після обговорення за зачиненими дверима 9 березня та 21 вересня 2011 року,

вносить таке рішення, ухвалене в останній із зазначених вище днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою № 13279/05 проти Республіки Туреччини, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) двома громадянами Туреччини паном Неждетом Шахіном та пані Періхан Шахін (Mr Nejdet Şahin and Mrs Perihan Şahin) (далі – заявники), 9 квітня 2005 року.
 2. Інтереси заявників, яким було надано правову допомогу, представляв пан К. Карабулут (K. Karabulut), адвокат, що практикує у м. Анкара. Турецький уряд (далі – Уряд) представляв пан М. Озмен (M. Özmen), його співуповноважена особа.
 3. Заявники стверджували, що провадження у національних судах були несправедливими через суперечливі рішення, ухвалені різними судами (пункт 1 статті 6 Конвенції).
 4. Заяву було передано на розгляд Другій секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). 27 травня 2010 року палата цієї секції оголосила відповідну заяву прийнятною, до складу цієї палати входили такі судді: Франсуаза Тулкенс (Françoise Tulkens), Іренеу Кабрал Баррето (Ireneu Cabral Barreto), Владими́ро Загребельски (Vladimiro Zagrebelsky), Дануте Йо́чієне (Danute Jočienė), Драголюб Поповіч (Dragoljub Popović), Андраш Шайо (András Sajó), Ішіль Каракаш (Işıl Karakaş), а також Саллі Долле (Sally Dollé), секретар секції, які шістьма голосами проти одного констатували відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.
 5. 25 серпня 2010 року заявники подали клопотання про передачу справи на розгляд Великої палати на підставі статті 43 Конвенції та правила 73 Регламенту суду. 4 жовтня 2010 року колегія суддів Великої палати прийняла це клопотання.
 6. Склад Великої палати було визначено відповідно до положень пунктів 4 та 5 статті 26 Конвенції та правила 24 Регламенту суду. Оскільки Жан-Поль Коста (Jean-Paul Costa) не зміг взяти участь у другому обговоренні, Ніколас Братца (Nicolas Bratza) замінив його на посаді Голови Великої палати, а Егберт Майєр (Egbert Myjer), перший підмінний суддя, став повноправним членом Великої палати (правило 11 Регламенту суду). Корнеліу Бірсан (Corneliu Bîrsan), другий підмінний суддя, замінив Крістину Пардалос (Kristina Pardalos), яка не змогла взяти участь.
 7. Заявники подали письмові зауваження по суті справи, а Уряд не подав.
 8. Слухання справи на відкритому засіданні проходило в Палаці прав людини в Страсбурзі 9 березня 2011 року (пункт 3 правила 59).
- На судовому розгляді були присутні:
- від Уряду
- пан М. Озмен (M. Özmen), співуповноважений,
пан К. Есенер (K. Esener),
пан О. Чідем (O. Çidem),
пан М. К. Ердем (M. K. Erdem),
пан Н. Ямалі (N. Yamali),
пан І. Ертюзюн (I. Ertüzün),
пані Ф. Созен (F. Sözen),
пані І. Кокаїджіт (İ. Kocayığıt),
пані А. Оздемір (A. Özdemir), радники.
- від заявників
- пан К. Карабулут (K. Karabulut), Адвокат,
пані М. Тунчел (M. Tuncel), помічниця.
- Суд заслухав звернення пана Карабулута (Karabulut) та пана Озмена (Özmen).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

9. Заявники народилися у 1949 та 1950 роках відповідно та проживають у м. Анкара.
10. Їхній син, армійський пілот, загинув 16 травня 2001 року, коли його літак розбився поблизу села Малатья (Акчадаг / Гюзюрду) під час перевезення військ з м. Діярбакиру до м. Анкари. У цій самій авіакатастрофі загинули ще тридцять три військовослужбовці, п'ятеро з яких також були членами екіпажу літака.
11. 10 травня 2002 року заявники звернулись через свого адвоката до Пенсійного фонду Туреччини з проханням призначити їм пенсію, що підлягає виплаті відповідно до статті 21 Закону № 3713, Закону про боротьбу з тероризмом (далі – Закон № 3713).
12. У листі від 23 травня 2002 р. Пенсійний фонд зазначив, що заявникам було призначено, серед іншого, щомісячну пенсію для військовослужбовців у зв'язку з втратою працездатності відповідно до статті 64 Закону № 5434, а також одноразову суму, що дорівнює тридцятикратному найвищому окладу державного службовця. Також було зазначено, що смерть їхнього сина не була спричинена терористичним актом у розумінні положень Закону № 3713, а тим, що його літак розбився з невідомої причини. Тому було неможливо збільшити їхню щомісячну пенсію у зв'язку з інвалідністю до рівня щомісячної зарплати, що виплачується військовослужбовцю відповідного рівня.
13. 15 липня 2002 року заявники через свого адвоката подали апеляцію на це рішення до адміністративного суду м. Анкари. Вони, зокрема, стверджували, що їхній син загинув під час перевезення військ, що беруть участь у боротьбі з тероризмом, з Північного Іраку, тому слід вважати, що його смерть сталася в контексті боротьби з тероризмом.
14. 1 квітня 2003 року 4-та палата адміністративного суду м. Анкари відхилила їхню

апеляцію як не підсудну цьому судові, вважаючи, що це скоріше питання Вищого військового адміністративного суду. Посилаючись на рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів від 14 травня 2001 року (Е.2000 / 77, К.2001 / 22), вона постановила:

«... щоб визначити, чи адміністративний акт «пов'язаний з військовою службою», та вирішити, який суд є юрисдикційним, слід розглянути об'єкт акту. Якщо діяння було здійснено відповідно до військових вимог, процедури та практики, воно повинно вважатися пов'язаним з військовою службою ... Незалежно від того, чи це був невійськовий орган в основі акту чи військовий, Верховний Військовий адміністративний суд – це суд, відповідальний за розгляд справи, [порушеної] військовослужбовцем збройних сил. У цій справі йдеться про заяву на щомісячну пенсію, подану заявниками відповідно до Закону № 3713 ... Щоб визначити, чи позов підпадає під дію цього Закону, слід враховувати ... мету військової служби та специфіку місць, де вона здійснюється, а також військову відповідність, щоб показати, що оскаржуване діяння було здійснено з дотриманням військових потреб, процедури та практики.

У всіх таких випадках ... Вищий військовий адміністративний суд повинен розглядати та вирішувати спір. Крім того, саме це було аргументацією рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів № Е: 2000/77, К: 2001/22, опублікованого в Офіційному віснику ... від 18.06.2001 р.

15. 3 червня 2003 року заявники передали свою справу до Вищого військового адміністративного суду. До своєї позовної заяви вони включили рішення, прийняте 10-ю палатою адміністративного суду м. Анкари від 22 січня 2003 року (Е.2002 / 1059, К.2003 / 27), і розглянули подібну справу (див. пункт 26 нижче).
16. 10 червня 2004 року Вищий військовий адміністративний суд відхилив їхній позов.

Перш за все, він зауважив, що заявникам було призначено щомісячну пенсію для військовослужбовців у зв'язку з втратою працездатності, а також, що одноразова сума, яка дорівнює тридцятикратному найвищому окладу державного службовця, обчисленому відповідно до додаткової статті 78 до Закону № 5434 та змінено відповідно до Закону № 4567. Потім він зазначив, що їхнє прохання про підвищення щомісячної пенсії до розміру виплати військовослужбовцю відповідного рівня було відхилено компетентними органами. Він зазначив, що таке право, відповідно до статті 21 Закону № 3713, обмежено випадками, коли представник держави був поранений, позбавлений працездатності або вбитий безпосередньо внаслідок терористичних актів. Також він висловив міркування, що самого лише факту працевлаштування жертви на роботі, пов'язаній із боротьбою з тероризмом, не достатньо. Оскільки особу, про яку йдеться, не було вбито під час терористичного акту, оскаржена відмова не була незаконною.

17. Один суддя висловив окрему думку, критикуючи таке обмежувальне тлумачення Закону № 3713. Вказуючи на відсутність заперечення того, що син заявників загинув в авіакатастрофі під час спільного пілотування літака, який перевозив війська, що поверталися з антитерористичної операції, він вважав, що суть справи в тому, чи підпадає ця смерть під сферу дії статті 21 Закону № 3713. На його думку,

враховуючи мету місії померлого, це положення, безумовно, було застосовним до обставин справи.

18. 6 липня 2004 року заявники подали апеляцію на відповідне рішення Вищого військового адміністративного суду. У своїх виступах їхній адвокат пояснив, що разом із своїм поданням від 10 червня 2004 року та під час слухання у Вищому військово-адміністративному суді того ж дня він також представив чотири рішення, прийняті загальними адміністративними судами, а саме 6-ою, 10-ою та 11-ою палатами адміністративного суду м. Анкари стосовно подібних заяв, поданих чотирма сім'ями військовослужбовців, які загинули в тій же аварії, що і їхній син, у цих чотирьох справах суди винесли рішення на користь заявників. Він скаржився на те, що Вищий військовий адміністративний суд не посилався на ці справи, та стверджував, що прийняте цим судом рішення суперечить конституційним принципам рівності перед законом і послідовності застосування права.

19. У рішенні від 30 вересня 2004 року Вищий військовий адміністративний суд відхилив апеляцію заявників як необґрунтовану та визнав оскаржуване рішення відповідним законодавству та належній процедурі. Це рішення було вручено адвокату заявників. Поштовий штампель на конверті датовано 11 жовтня 2004 року.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

A. Короткий огляд судової системи Туреччини

20. Судова система Туреччини ділиться на три категорії: загальні суди, до яких належать цивільні та кримінальні суди, адміністративні суди та військові суди. Ці категорії, своєю чергою, поділяються на підрозділи відповідно до предмету розгляду. Кожну з цих трьох категорій судів очолює власний Верховний суд: Касаційний суд для судів

загального права, Вищий адміністративний суд для адміністративних судів та Військовий касаційний суд і Вищий військовий адміністративний суд для питань військових справ.

21. Відповідно до положень статті 157 Конституції Туреччини, Вищий військовий

адміністративний суд є органом, який судовим шляхом розглядає спори першої та останньої інстанції, що виникають внаслідок адміністративних рішень та діянь, що стосуються або військовослужбовців або військової служби, навіть якщо вони походять від невійськових органів влади. Якщо спір стосується обов'язкової військової служби, зацікавлена сторона може

не бути учасником військових сил.

22. Спеціальний суд, який називається Судом з вирішення юрисдикційних конфліктів, має право вирішувати конфлікти, які можуть виникнути між загальними, адміністративними та військовими судами щодо їхньої юрисдикції та рішень (стаття 158 Конституції Туреччини).

V. Відповідне національне законодавство

23. У статті 21 Закону № 37131 від 12 квітня 1991 року (Закон про боротьбу з тероризмом) зазначено:

«Положення Закону № 2330 про грошову компенсацію та права на щомісячну пенсію застосовуються до працівників державної служби, які поранені чи втратили працездатність, помирають чи вбиті внаслідок терористичних актів під час виконання своїх обов'язків всередині та за межами країни або, якщо вони більше не перебувають на активній службі через їхні [колишні] обов'язки ...».

24. Відповідні положення Закону № 2247 від 12 червня 1979 року (який набрав чинності 22 червня 1979 року) про створення та функціонування Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів, викладені так:

Стаття 10

«Конфлікт з питань юрисдикції виникає, коли головний державний юрист просить Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів розглянути питання про юрисдикцію після відхилення заперечення про відсутність підсудності спору перед загальним, адміністративним або військовим судом ...»

Стаття 17

«Позитивний конфлікт юрисдикції наявний, якщо справи, в яких сторони, предмет та причина позову однакові, подають до двох різних типів судів, загального, адміністративного чи військового, і кожен з цих судів приймає рішення щодо підсудності відповідної справи».

Стаття 24

Суперечність судових рішень наявна тоді, коли дотримання права стає неможливим через розбіжність між остаточними рішеннями, прийнятими щонайменше двома із судів, зазначених у статті, за умови, що ці рішення стосуються одного предмета та однієї 1 тієї ж причини позову, але не питання юрисдикції, та що принаймні одна зі сторін [справи] однакова ...».

Стаття 28

«Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів повинен негайно повідомляти про всі висновки своїх рішень головному державному юристу, суду, який звернувся до нього з метою врегулювання конфлікту юрисдикції, суду чи судам, які очікують його рішення, а також особам чи органам, які просили врегулювати конфлікт». Відповідні суди, а також усі зацікавлені органи влади, установи та особи повинні виконувати рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів та застосовувати їх без зволікань».

Стаття 29

«Рішення підрозділів та складу суду є остаточними. Принципові рішення та рішення підрозділів, які Президент вважає доречними, публікують в Офіційному віснику».

Стаття 30

«Конфлікти між рішеннями секцій Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів вирішують принциповими рішеннями повноважного суду ...»

принципові рішення у справах юрисдикції є обов'язковими для Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів та всіх судових органів, принципові рішення щодо суті, винесені

у справах щодо суперечливих рішень, є обов'язковими лише для Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів».

С. Відповідна національна судова практика

1. Рішення загальних адміністративних судів та Вищого військового адміністративного суду

25. Окрім позову, поданого заявниками, відповідно до положень Закону № 3713 до національних адміністративних судів сім'ями жертв авіакатастрофи 16 травня 2001 року було подано сімнадцять позовів після відхилення їхніх заяв Пенсійним фондом Туреччини. Адміністративний суд м. Анкари розглянув апеляційні скарги та виніс рішення на користь сімей жертв за чотирнадцятьма справами, чотири з яких стосувались близьких родичів членів екіпажу літака. 19 липня 2002 року (рішення Е.2002/87, К.2002/870), 22 січня 2003 року (рішення Е.2002/1059, К.2003/27), 31 березня 2003 року (рішення Е.2003/148, К.2003/522), 26 липня 2003 року (рішення Е.2002/100, К.2003/1073 та Е.2002/101, К.2003/1053), 19 жовтня 2004 року (рішення Е.2004/3051, К.2004/1535 та Е.2004/3055, К.2004/1536), 6 та 14 жовтня 2005 року (рішення Е.2005/1973, К.2005/1424 та Е.2005/1743, К.2005/1011), 8 й 29 березня 2006 року (рішення Е.2006/653, К.2006/594 та Е.2006/678, К.2006/551), 27 вересня 2007 року (Е.2007/764, К.2007/1849), 29 й 30 січня 2008 року (Е.2008/82, К.2008/184 та Е.2007/1491, К.2008/135) різні палати адміністративного суду м. Анкари (1-ша, 2-га, 3-тя, 4-та, 5-та, 6-та, 8-ма, 10-та та 11-та палати) ухвалили рішення, у яких вони визнали, що обставини відповідної авіакатастрофи підпадають під сферу застосування Закону № 3713.

26. Зокрема, 22 січня 2003 року (рішення Е.2002/1059, К.2003/27) за результатами розгляду позову про скасування рішення Пенсійного фонду про відмову в прийнятті заяви, поданої батьками загиблого пілота, на отримання додаткової пенсії, передбаченої Законом № 3713, 10-та палата адміністративного суду м. Анкари винесла рішення, яке передбачало наступне:

«... Після вивчення справи [з'ясувалось], що ... син заявників був пілотом літака ... його роботою було перевезення спеціальних підрозділів військ на місію проти сепаратистської терористичної організації РКК («Робітничка партія Курдистану») разом з їхньою зброєю та спорядженням до зони операції, а також перевезення військ, які залишають зону їхньої місії, назад до своїх частин... Він помер 16 травня, коли його літак розбився під час виконання цієї місії. Після аварії заявникам було надано щомісячну пенсію для військовослужбовців у зв'язку з втратою працездатності відповідно до положень статті 64 Закону № 5434 ... Вважаючи, що смерть їхнього сина підпадає під сферу застосування Закону № 3713, вони подали заяву на призначення щомісячної пенсії відповідно до положень цього Закону ... Вони подали цей позов після відмови органів влади у задоволенні їх заяви ... Дослідження ... зазначених вище правових положень та матеріалів справи показує, що сина заявників було вбито 16 травня 2001 року, коли розбився літак, у якому він перевозив війська з антитерористичної місії. Місія, про яку йде мова, явно була частиною боротьби з тероризмом ... відповідно, оскаржуваний адміністративний акт повинен бути скасований ...».

27. Кожного разу, коли подавали апеляційні скарги на згадані вище рішення адміністративного суду м. Анкари, Вищий адміністративний суд підтримував рішення суду першої інстанції (рішення Е.2002/4268, К.2005/333; Е.2003/1775, К.2005/5476; Е.2003/3110, К.2006/843; Е.2003/3860, К.2004/4655; Е.2003/3856, К.2004/4656; Е.2005/2298, К.2007/8147; Е.2005/1399, К.2007/6047; Е.2006/1352, К.2009/7096; Е.2006/1802, К.2009/7096; Е.2007/2275, К.2009/8317; Е.2006/9775, К.2009/7138;

E.2008/715, K.2010/3868; E.2008/7839, K.2010/3870).

28. 28 березня 2003 року, посилаючись на рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів від 14 травня 2001 р. (E.2000/77, K.2001/22, див. пункт 31 нижче), 5-та палата адміністративного суду Анкари постановила, що вона не має юрисдикції розглянути позов, поданий сім'єю сержанта, який загинув в тій самій авіакатастрофі, про скасування рішення Пенсійного фонду про відхилення їхньої заяви про призначення щомісячної пенсії відповідно до Закону № 3713 (рішення E.2002/754, K.2003/346). Справа була передана до Вищого військового адміністративного суду, який у рішенні від 13 травня 2004 року відхилив позов, встановивши, що померлий не був жертвою тероризму (рішення E.2003/14,

K.2004/754). 30 вересня 2004 року цей суд відхилив подальшу скаргу на це рішення (рішення E.2004 / 1199, K.2004 / 1480).

29. 2 жовтня 2009 року вдова померлого подала до Пенсійного фонду чергову заяву про призначення щомісячної пенсії, передбаченої Законом № 3713, від свого імені та від імені сина. Заяву було відхилено, скаргу на відхилення вимог було подано до 5-ї палати адміністративного суду м. Анкари, яку цей суд відхилив 11 березня 2010 року, встановивши, що він не має відповідної юрисдикції (E.2009/1631, K.2001/343). У своїх обґрунтуваннях він посилався на рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів від 11 грудня 2006 року (E.2006/246, K.2006/236, див. пункт 32 нижче).

2. Рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів

30. 22 лютого 1999 року, реагуючи на прохання врегулювати колізію між рішеннями, прийнятими відповідно загальними адміністративними судами та Вищим військовим адміністративним судом, які дійшли різних висновків у питанні, що стосується подібних фактів та права, Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів ухвалив рішення (E.1998/75, K.1999/4), яке містило такі аргументи:

«Перший абзац статті 24 Закону № 2247 про створення та функціонування Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів, зі змінами, внесеними згідно з Законом № 2592, передбачає: «суперечність судових рішень наявна тоді, коли реалізація права стає неможливою через розбіжність між остаточними рішеннями, прийнятими щонайменше двома із судів, зазначених у статті 1, за умови, що ці рішення стосуються одного предмета та однієї й тієї ж причини позову, але не питання юрисдикції, та що принаймні одна зі сторін [справи] однакова. На підставі цього положення, для виникнення колізії судових рішень усі наступні умови повинні бути кумулятивними: а) рішення, що виникли відповідно до певного конфлікту, повинні бути прийняті принаймні двома [різними] судами з числа судів загального права, військових чи адміністративних судів, б) предмет, причина

позову та принаймні одна зі сторін повинні бути однаковими, с) два рішення мають бути остаточними; d) рішення повинні бути винесеними по суті справи та е) забезпечення реалізації права було унеможливлено через розбіжності між рішеннями. Розгляд рішень, які, як стверджувалось, суперечать одне одному, виявив, що це рішення, винесені загальними адміністративними судами та військовим адміністративним судом, в яких об'єктивно предмет та причина позову, хоча і базуються на різних суттєвих фактах, є однакові і принаймні одна зі сторін (адміністративний орган-відповідач) однакова, відповідні рішення стали остаточними після вичерпання апеляційного процесу і вони обидва ухвалені по суті. Враховуючи це, встановлено, що перші чотири умови, необхідні відповідно до положень статті 24 для того, щоб існувала колізія судових рішень, були дотримані. Питання щодо того, чи в результаті цієї справи реалізація права стала неможливою ..., у ситуаціях, коли особі неможливо забезпечити реалізацію права через суперечливі рішення, винесені двома різними судами, стаття 24 залишає за рішенням Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів ...

... рішення адміністративного суду про скасування попереднього рішення не впливає

на рішення Вищого військового адміністративного суду, яким відмовлено у задоволенні заяви, адміністративний орган-відповідач, який повинен був скасувати свій акт у контексті рішення адміністративного суду на користь Н. та F.G., не зобов'язаний виконувати це рішення стосовно N.T., яка не була стороною у цьому провадженні. Оскільки позов, поданий N.T., було відхилено, N.T. не може вважатись такою, що має право, визнане судовим рішенням.

... позивачка не може претендувати на право, визнане судовим рішенням, тому її заява повинна бути відхилена відповідно до статті 24 Закону № 2247, оскільки наявність умови про «неможливість виконати рішення», необхідна для визначення конфлікту судових рішень, не встановлена.

31. 14 травня 2001 року Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів ухвалив рішення (№ E.2000/77, K.2001/22), в якому вказувалось наступне:

«... Стислий виклад: питання звернення про скасування рішення Пенсійного фонду про відхилення заяви про призначення пенсії у зв'язку з втратою працездатності ... подана особою, визнаною за медичним висновком непридатною до військової служби, яка вважала, що проблеми зі здоров'ям були спричинені його військовою службою, вирішує Вищий військовий адміністративний суд.

Суть справи: ... Відповідно до статті 157 Конституції Туреччини, Вищий військовий адміністративний суд, хоча і заснований невійськовими органами влади, є судом першої та останньої юрисдикції для судового розгляду спорів, що виникають внаслідок адміністративних актів або дій, пов'язаних з військовою службою та які стосуються військовослужбовців. Однак було встановлено, що для спорів, що виникають внаслідок здійснення військових зобов'язань, не потрібно визначати, чи була зацікавлена особа військовослужбовцем збройних сил. ... Для того, щоб Вищий військовий адміністративний суд міг розглянути справу, оскаржуваний адміністративний акт повинен стосуватися «військовослужбовця збройних сил» і бути «пов'язаним із військовою службою ...» Щоб

визначити, чи адміністративний акт «пов'язаний з військовою службою», та вирішити, який суд є юрисдикційним, слід розглянути об'єкт відповідного акту. Якщо акт було прийнято відповідно до військових традицій, принципів та практики, його потрібно вважати пов'язаним із військовою службою ... А конкретніше, адміністративні акти, пов'язані з військовою службою, це ті, що пов'язані з можливостями ... військовослужбовців, їхнім ставленням та поведінкою, їхньою військовою кар'єрою, їхніми правами та обов'язками як військовослужбовців, метою військової служби та особливостями місць, де вони проходять службу. Незалежно від того, чи в основі акту був невійськовий орган чи військовий, Вищий військовий адміністративний суд – це суд, відповідальний за розгляд справи, [порушеної] військовослужбовцем збройних сил, який був позбавлений вигоди. ... Вищий військовий адміністративний суд повинен розглянути та врегулювати спір, якщо адміністративний акт стосується військовослужбовця та пов'язаний з військовою службою».

32. 11 грудня 2006 року Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів ухвалив рішення (E.2006/246, K.2006/236), у якому визначив, який суд має юрисдикцію розглядати спори, що стосуються грошової компенсації відповідно до Закону № 3713. Відповідні його частини передбачають наступне:

«Факти: син позивачів ... помер 16 травня 2001 року в авіакатастрофі в Малатії-Аккадаг-Гюзюрду, коли розбився військовий транспортний літак, що летів з Діярбакиру в Анкару після в місії в регіоні з надзвичайним станом ...[Хоча] заявники в ініційованому ними провадженні, після відмови Пенсійного фонду призначити пенсію, стверджували, що смерть сталася під час виконання обов'язків, які підпадають під сферу застосування Законів № 2330 та 3713, 3-тя палата адміністративного суду м. Анкари в рішенні від 27 червня 2002 року (E. 2001/1616, K. 2002/1095) відхилила їхню заяву, вважаючи, що те, що сталося, не було результатом терористичного акту. В апеляційному порядку 11-й відділ Вищого адміністративного суду в рішенні від 30 січня 2003 року (E: 2002/3971, K: 2003/495) скасував

рішення суду нижчої інстанції, вважаючи, що суд повинен був визнати право заявника на права, регульовані Законами № 2330 та 3713, оскільки смерть його сина була пов'язана з терористичними актами. Справу було передано до суду нижчої інстанції, який підтвердив своє попереднє рішення, після чого адміністративні відділи Вищого адміністративного суду, засідаючи в пленарному засіданні, підтримали попереднє рішення 11-го відділу Вищого адміністративного суду в рішенні від 01 квітня 2004 (Е: 2003/774, К: 2004/409) та знову скасували рішення суду нижчої інстанції... Хоча заявники звернулися до ... адміністративного органу-відповідача з питанням про грошову компенсацію після того, як Верховний адміністративний суд, засідаючи в пленарному засіданні, підтвердив, що смерть їхнього сина потрапляє під сферу застосування Законів № 2330 та № 3713, вони не отримали відповіді. ... 25 липня 2005 року зацікавлені сторони звернулись до загальних адміністративних судів з проханням скасувати таку неявну відмову адміністративного органу ... Адміністративний орган-відповідач подав заперечення про відсутність юрисдикції, стверджуючи, що юрисдикцію має Вищий військовий адміністративний суд ... У своєму рішенні від 2 березня 2006 року адміністративний суд м. Анкари відхилив це заперечення та заявив, що він дійсно має юрисдикцію. ... Адміністративний орган-відповідач

подав заяву про розв'язання питання про юрисдикцію ... Головний державний юрист у Вищому військово-адміністративному суді ... вважає, що спір ... підпадає під юрисдикцію Вищого військового адміністративного суду та що рішення 4-ї палати адміністративного суду м. Анкари щодо юрисдикції слід скасувати ... Головний державний юрист у Вищому адміністративному суді ... стверджує, що спір ... є предметом розгляду загальних адміністративних судів ... [оскільки], коли він розглядав питання про те, чи настала смерть сина заявників, військовослужбовця, внаслідок того, що він став жертвою терористичного акту, в розумінні положень Закону № 3713, або під час виконання обов'язків, передбачених Законом № 2330, або в результаті виконання таких обов'язків, або, як у цьому випадку ... при перегляді заходів [відмови] комісія з питань грошової компенсації враховувала військові здібності військовослужбовця ..., його поведінку ..., його військову кар'єру, його права та обов'язки як військовослужбовця, мету військової служби, особливості розташування військових місій, військові норми та традиції, і [оскільки] у цій справі виконується умова, що адміністративний акт повинен бути пов'язаний з військовою службою, Вищий військовий адміністративний суд має юрисдикцію у справі, яка в основі відповідного спору ...»

III. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВО

33. У деяких європейських країнах існує лише один Верховний суд. Цей підхід застосовують у країнах «загального права», таких як Кіпр, Ірландія та Сполучене Королівство, а також в Албанії, Азербайджані, Хорватії, Данії, Естонії, Грузії, Угорщині, Ісландії, Латвії, Молдові, Норвегії, Румунії, Сан-Марино, Сербії, Словаччині та Швейцарії. Інші країни, такі як Німеччина, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Фінляндія, Франція, Італія, Литва, Люксембург, «Колишня Югославська Республіка Македонія», Монако,

Нідерланди, Польща, Португалія, Чехія, Швеція та Україна, мають два чи більше верховних суди.

34. У багатьох із цих країн законодавство не передбачає жодних способів врегулювання можливих колізій судової практики між верховними судами, існують лише засоби вирішення можливих конфліктів юрисдикції. Органом, відповідальним за врегулювання таких конфліктів, може бути суд або підрозділ суду, спеціально наділений такими повноваженнями (Франція, Люксембург, Болгарія, Литва,

Чеська Республіка). В Італії закон надає такі повноваження Касаційному суду; в Австрії та Андоррі – Конституційному суду, а в Монако – Верховному суду. У Польщі немає визначеного судового органу, відповідального за вирішення юрисдикційних конфліктів. Лише в невеликій кількості

країн існують суди, яким доручено вирішувати конфлікти прецедентної практики між верховними судами (Німеччина, Україна та Греція). У Болгарії законодавство передбачає засновані на досвіді засоби врегулювання конфліктів.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

35. Заявники стверджували, що провадження у національних судах були несправедливими та що можливість того, що один факт може мати різні правові оцінки в різних судах, суперечить принципам рівності перед законом та послідовності його застосування. Вони стверджували, що сім'ї жертв, які загинули в тій самій авіакатастрофі, що і їхній син, подавали подібні позови та вигравали свої справи у загальних адміністративних судах.
36. Заявники посилалися на пункт 1 статті 6 Конвенції, відповідні частини якого

сформульовано так: «Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... (судом), ... який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...»

37. Суд зазначає, що у заяві, у формі допоміжного питання, заявники також скаржились на те, що влада Туреччини не вжила жодних заходів проти виробника літака, який розбився. Оскільки цю скаргу не було подано до Великої палати, вона схвалює загальний підхід, прийнятий Палатою (рішення Палати, п. 62), і вважає, що немає потреби розглядати цей пункт окремо.

A. Рішення палати

38. Палата вважає, що до її функцій не входить порівняння різних рішень національних судів, навіть якщо вони виносились в очевидно подібних провадженнях, вона повинна поважати незалежність цих судів. Беручи до уваги позицію Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів, який підтвердив юрисдикцію Вищого військового адміністративного суду, палата

також вирішила, що заявники не можуть стверджувати, що їм було відмовлено у правосудді на основі результату розгляду їхнього спору цим судом або висновку, до якого він дійшов. Тому палата встановила, що в межах обставин цієї справи не було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (рішення Палати, пункти 54-61).

B. Доводи сторін

1. Заявники

39. У заявників не було сумнівів, що адміністративний суд м. Анкари, Вищий адміністративний суд та Вищий військовий адміністративний суд розглядали передані їм подібні справи. Враховуючи це, рішення Вищого військового адміністративного суду не задовольнити їхній позов

відповідно до положень Закону № 3713 було суперечливим, оскільки воно не відповідало тлумаченню Адміністративного суду м. Анкари та Вищого адміністративного суду.

40. Крім того, заявники стверджували, що

Вищий військовий адміністративний суд проігнорував рішення, винесені загальними адміністративними судами у подібних справах, хоча його увага зверталась на ці рішення, та що це було порушенням принципу рівності, закріпленого в статті 10 Конституції Туреччини. Крім того, заявники стверджували, що відмінності в тлумаченнях між двома верховними судами в одній країні не повинна мати наслідком позбавлення певних громадян їхніх прав. У зв'язку з цим вони ще раз наголосили на своєму аргументі, що відмінності в тлумаченнях між загальними адміністративними судами та військовим адміністративним судом непоправно порушили принцип послідовності застосування права.

41. Вони також стверджували, що це

2. Уряд

43. Уряд стверджував, що з огляду на принцип незалежності судів, рішення одного суду не мали обов'язкової дії для інших судів, що належать до тієї самої чи іншої юрисдикції. Тільки рішення верховних судів були обов'язковими для судів нижчих інстанцій в межах ієрархічної системи тієї ж юрисдикції. Таким чином, різні рішення загальних адміністративних судів не мали обов'язкової сили ні для інших загальних адміністративних судів, ні, відповідно, для Вищого військового адміністративного суду.

44. Уряд також підтвердив, що рішення 4-ї Палати адміністративного суду м. Анкари про те, що вона не має юрисдикції розглядати справу заявників, не можна вважати необґрунтованим. Це рішення було прийнято відповідно до критеріїв, викладених у рішенні Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів від 14 травня 2001 року, на яке було зроблено посилання та у якому було враховано зв'язок з військовою службою для визначення юрисдикції Вищого військового адміністративного суду. Уряд також підтвердив, що рішення Вищого військового адміністративного суду також не можна вважати необґрунтованим, оскільки воно відповідає положенням статті 21 Закону № 3713: причиною авіакатастрофи не був теракт.

суперечливе тлумачення також підриває принцип юридичної визначеності, а також загальні принципи права. У зв'язку з цим заявники оскаржили висновки Палати, яка, хоча і вважала прикрим факт різного тлумачення одних й тих самих правових положень, вирішила, що одного лише цього факту недостатньо для констатації підриву принципу юридичної визначеності.

42. Далі заявники оскаржили рішення 4-ї Палати адміністративного суду м. Анкари про відсутність юрисдикції щодо їхньої справи, враховуючи, що інші палати цього суду вважали, що вони справді мають відповідну юрисдикцію. У зв'язку з цим вони скаржились на те, що Палата не зробила жодного висновку з цього факту відповідно до положень статті 6 Конвенції.

45. Уряд стверджував, що у контексті правових положень, пов'язаних з Законом про Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів, факти цієї справи не стосуються конфлікту юрисдикції або суперечливих рішень. Уряд стверджував, що не було жодної двозначності чи невизначеності щодо того, який суд був компетентним розглядати справу заявників і що національне законодавство є цілком чітким щодо цього питання. У статті 157 Конституції Туреччини (див. пункт 21 вище) визначено, що Вищий військовий адміністративний суд є органом, який розглядає судові спори щодо військовослужбовців або військової служби та що відповідні положення Конституції Туреччини відтворено в статті 20 Закону про Вищий військовий адміністративний суд. Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів також підтвердив цей підхід у своїх рішеннях від 14 травня 2001 року та 11 грудня 2006 року (див. пункти 31 та 32 вище). Отже, право заявників на суд не було обмежено в результаті двозначності чи невизначеності.

46. Уряд також стверджував, що в цій справі не було жодного суперечливого тлумачення закону. Посилаючись на статтю 24 Закону про Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів (див. пункт 24 вище) та рішення Суду з вирішення юрисдикційних

конфліктів від 22 лютого 1999 року (див. пункт 30 вище), вони стверджували, що врегулювання суперечливих рішень судів у різних юрисдикціях відбувається лише у виняткових ситуаціях, коли реалізація права, встановленого рішенням суду, стає неможливою. Вихід за межі цієї виняткової обставини означав би незаконне втручання у незалежність судів різних юрисдикцій, кожен з яких має свій механізм перегляду для врегулювання суперечливих судових рішень. У зв'язку з цим Уряд посилався на справу «Каракая проти Туреччини» (*Karakaya v. Turkey*)(рішення), № 30100/06, від 25 січня 2011 р.).

47. Уряд визнав, що між судами різних юрисдикцій існували різні тлумачення, але стверджував, що це був належний суд, який виніс рішення проти заявників.

Структура турецьких судів у рамках різних юрисдикцій залежить від організації судової системи. Спосіб організації судових систем та питання юрисдикції судів належить до поля свободи розсуду Високих Договірних Сторін. Уряд стверджував, що якби один суд, який мав юрисдикцію у справі, прийняв рішення, відмінне від рішення суду, який не мав юрисдикції, було б несправедливим стверджувати, що останнє рішення має перевагу.

48. Наостанок, Уряд вважав, що ця справа є унікальною і відрізняється від інших справ, що стосуються суперечливої практики, яку Суд мав розглядати в минулому, і що тому не було відповідного прецеденту. Уряд додав, що несприятливе рішення суду не означає відсутності юридичної визначеності у застосуванні закону.

С. Оцінка Суду

1. Загальні принципи

49. Суд від самого початку повторює, що його завданням не є підміна національних судів. Насамперед національні органи влади, зокрема суди, повинні розв'язувати проблеми тлумачення національного законодавства (див. рішення у справах «Бруалла Гомес де ла Торре проти Іспанії» (*Brualla Gómez de la Torre v. Spain*), від 19 грудня 1997 року, п. 31, Звіти про судові рішення та ухвали 1997-VIII, «Уейт і Кеннеді проти Німеччини» (*Waite and Kennedy v. Germany*) [ВП], № 26083/94, п. 54, ЄСПЛ 1999-I; та «Саез Месо проти Іспанії», (*Saez Maeso v. Spain*) № 77837/01, п. 22, від 9 листопада 2004 р.). Його роль полягає в тому, щоб перевірити, чи наслідки такого тлумачення сумісні з положеннями Конвенції (див. «Кучоглу проти Болгарії» (*Kuchoglu v. Bulgaria*), № 48191/99, п. 50, від 10 травня 2007 р. та «Ішяр проти Болгарії» (*Işyar v. Bulgaria*), № 391/03, п. 48, від 20 листопада 2008 р.).

50. Враховуючи це, за винятком випадків очевидного свавілля, ставити під сумнів тлумачення національного законодавства національними судами не є роллю суду (див., наприклад, рішення у справі «Адамсон

проти Латвії» (*Ādamsons v. Latvia*), № 3669/03, п. 118, від 24 червня 2008 р.). Так само щодо цього питання, порівнювати різні рішення національних судів зовсім не є функцією Суду, навіть якщо вони винесені в очевидно подібних провадженнях, він повинен поважати незалежність цих судів (див. рішення у справах «Енгель та інші проти Нідерландів» (*Engel and Others v. the Netherlands*), від 8 червня 1976 р., п. 103, Серія А № 22; «Грегоріо де Андраде проти Португалії» (*Gregório de Andrade v. Portugal*), № 41537/02, п. 36, від 14 листопада 2006 р. й «Адамсон» (*Ādamsons*), згадане вище, п. 118).

51. Суд вже визнав, що можливість появи суперечливих судових рішень є невіддільною рисою будь-якої судової системи, яка базується на мережі судів першої інстанції та апеляційних судів, що мають повноваження на території їхньої територіальної юрисдикції. Такі розбіжності можуть також виникати в межах одного й того ж суду. Це саме собою не можна вважати таким, що суперечить Конвенції (див. рішення у справі «Сантос Пінто проти Португалії» (*Santos Pinto v. Portugal*), № 39005/04, п. 41,

- від 20 травня 2008 р.).
52. Суду неодноразово доводилось розглядати справи, що стосуються суперечливих судових рішень (див., серед інших документів, рішення у справах «Зелінські, Прадал і Гонсалес та інші проти Франції» (Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France) [ВП], № 24846/94 та 34165/96 до 34173/96, ЄСПЛ 1999-VII, «Падурару проти Румунії» (Paduraru v. Romania), № 63252/00, ЄСПЛ 2005-XII (витяги), «Беян проти Румунії (№ 1)» (Beian v. Romania (no. 1)), № 30658/05, ЄСПЛ 2007-XIII (витяги) та «Йордан Йорданов та інші проти Болгарії» (Iordan Iordanov and Others v. Bulgaria), № 23530/02, від 2 липня 2009 р.) і, таким чином, він мав можливість виносити рішення про умови, за яких суперечливі рішення національних верховних судів порушували вимогу справедливого судового розгляду, передбачену пунктом 1 статті 6 Конвенції (див. рішення у справах «Перез Аріас проти Іспанії» (Perez Arias v. Spain) 32978/03, п. 25, від 28 липня 2007 р., «Беян (№ 1)» (Beian (no. 1)), згадане вище, пункти 34-40, «Штефан і Штеф проти Румунії» (Ştefan and Ştef v. Romania), № 24428/03 та 26977/03, пункти 33-36, від 27 січня 2009 р., «Йордан Йорданов та інші» (Iordan Iordanov and Others), згадане вище, пункти 48-49, і «Шварцкопф і Тауссік проти Чеської Республіки» (Schwarzkopf and Taussik v. the Czech Republic) (рішення), № 42162/02, від 2 грудня 2008 р.).
53. При прийнятті відповідних рішень, Суд пояснював критерії, якими він керувався при здійсненні оцінювання та які полягають у визначенні того, чи існують «глибинні та довготривалі розбіжності» у практиці верховного суду, чи національне законодавство передбачає механізм подолання цієї непослідовності, чи застосовують цей механізм, і, якщо це доречно, які результати його застосування (див. рішення у справі «Йордан Йорданов та інші» (Iordan Iordanov and Others), згадане вище, пункти 49-50).
54. Суд також повинен був ухвалювати рішення щодо суперечливих рішень, які могли бути винесені в межах одного апеляційного суду (див. рішення у справі «Тудор Тудор проти Румунії» (Tudor Tudor v. Romania), № 21911/03, від 24 березня 2009 р.) або різних районних судів, що діють як остання інстанція (див. рішення у справі «Штефаніка та інші проти Румунії» (Ştefănică and Others v. Romania), № 38155/02, 2 листопада 2010 р.). Окрім «глибинного та довготривалого» характеру розбіжностей, юридичноневизначеність, яка виникає внаслідок непослідовної практики відповідних судів та відсутності механізмів розв'язання питання суперечливих рішень, також визнавались порушення права на справедливий суд (див. рішення у справі «Тудор Тудор» (Tudor Tudor), згадане вище, пункти 30-32 та «Штефаніка та інші» (Ştefănică and Others), згадане вище, пункти 37-38).
55. У зв'язку з цим Суд неодноразово повторював про важливість встановлення відповідних механізмів для забезпечення послідовності та єдності судової практики (див. рішення у справі «Шварцкопф і Тауссік» (Schwarzkopf and Taussik), згадане вище). Він також вказував, що організація своїх правових системи таким чином, щоб уникнути ухвалення суперечливих судових рішень є обов'язком держав (див. рішення у справах «Вріоні та інші проти Албанії» (Vrioni and Others v. Albania), № 2141/03, п. 58, 24 березня 2009 р., «Муллай та інші проти Албанії» (Mullai and Others v. Albania), № 9074/07, п. 86, 23 березня 2010 р. і «Брезовець проти Хорватії» (Brezovec v. Croatia), п. 13488/07, п. 66, 29 березня 2011 р.).
56. Оцінка обставин, які подано для розгляду перед Судом, також завжди базувалася на принципі юридичної визначеності, який імпліцитно передбачається у всіх статтях Конвенції та становить один із фундаментальних аспектів верховенства права (див., серед інших документів, рішення у справах «Беян» (№ 1) (Beian (no. 1)), згадане вище, п. 39, «Йордан Йорданов та інші» (Iordan Iordanov and Others), згадане вище, п. 47, та «Штефаніка та інші» (Ştefănică and Others), згадане вище, п. 31). Дійсно, невизначеність, чи юридична, чи адміністративна чи така, яка впливає із практики, що застосовується владою, є фактором, який необхідно враховувати

при розгляді поведінки держави (див. рішення у справах «Падурару» (Păduraru), згадане вище, п. 92, «Беян» (№ 1) (Beian (no. 1)), згадане вище, п. 33 та «Штефаніка та інші» (Ștefănică and Others), згадане вище, п. 32).

57. Щодо цього питання, Суд також ще раз наголошує, що право на справедливий судовий розгляд слід тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав. Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності (див. рішення у справі «Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania) [ВП], № 28342/95, п. 61, ЄСПЛ 1999-VII), який, серед іншого, гарантує певну стабільність у правових ситуаціях та сприяє довірі громадськості до судів (див. рішення у справі, з відповідними змінами, «Штефаніка та інші» (Ștefănică and Others), згадане вище, п. 38). Постійна наявність суперечливих судових рішень, з іншого боку, може створити стан юридичної невизначеності, яка, скоріш за все зменшить довіру

громадськості до судової системи, тоді як така довіра є однозначно однією з основних складових держави, заснованої на верховенстві права (див. рішення у справі «Падурару» (Paduraru), згадане вище, п. 98, «Вінчич та інші проти Сербії» (Vinčić and Others v. Serbia), п. 44698/06 та інші, п. 56, від 1 грудня 2009 р. і «Штефаніка та інші» (Ștefănică and Others), згадане вище, п. 38).

58. Однак Суд зазначає, що вимоги юридичної визначеності та захисту легітимної довіри громадськості не створюють права на єдність судової практики (див. рішення у справі «Унедік проти Франції» (Unédic v. France), № 20153/04, п. 74, від 18 грудня 2008 р.). Розвиток судової практики сам собою не суперечить належному здійсненню правосуддя, оскільки відсутність динамічного та еволюційного підходу могла б заважати проведенню реформи або вдосконаленню (див. рішення у справі «Атанасовські проти Колишньої Югославської Республіки Македонія» (Atanasovski v. «the Former Yugoslav Republic of Macedonia»), № 36815/03, п. 38, 14 січня 2010 р.).

2. Застосування відповідних принципів до цієї справи

а) Попередні зауваження

59. Суд одразу зазначає, що ця справа відрізняється від тих, які він мав можливість розглядати раніше, тим, що тут йдеться не про суперечливі остаточні судові рішення в межах однієї системи судової юрисдикції, а скоріше про стверджену невідповідність рішень двох ієрархічно не пов'язаних, різних та незалежних типів судів.

60. Враховуючи це, Суд вважає, що, сформульовані в суттєво відмінному від цього випадку контексті, критерії та принципи, розроблені у зазначеній вище

прецедентній практиці, не можуть бути перенесені як такі в цю справу, яка, хоча і стосується типу скарг, щодо якого Суд вже мав можливість ухвалити рішення, все ж таки порушує нове правове питання. Однак ці критерії та принципи можуть скеровувати Суд в оцінці обставин цієї справи. Отже, Суд спочатку має розглянути питання про наявність суперечливих судових рішень у цій справі, якщо вони є, то Суд потім розгляне, враховуючи конкретні обставини даної справи, чи ці суперечливі рішення порушили пункт 1 статті 6 Конвенції.

б) Чи були суперечливі судові рішення

61. Суд ще раз наголошує, що різне вирішення двох спорів не може розглядатись як суперечлива практика, коли це виправдано відмінністю фактичних ситуацій, що розглядаються (див. ухвалу у справі «Ерол

Укар проти Туреччини» (Erol Uçar v. Turkey), № 12960/05, від 29 вересня 2009 р.). У цій справі з наявних у Суді доказів випливає, що відмінності, на які скаржились заявники, не пов'язані з розглянутими різними

національними судами фактичними ситуаціями, які були ідентичними, а полягали в застосуванні норм матеріального права та ухваленні щодо них остаточних судових рішень (*res judicata*).

62. У зв'язку з цим Суд зазначає, що сторони подали кілька рішень національних судів щодо сімей військовослужбовців, які загинули в тій самій авіакатастрофі, що й син заявників. Читаючи ці рішення, Суд насамперед зазначає, що військовослужбовці, про яких йдеться, поділяються на дві категорії: ті, чиєю місією була боротьба з тероризмом, та екіпаж літака (див. пункти 17 та 25-26 вище).
63. Суд також зазначає, що різні справи, передані до загальних адміністративних судів, на які посилаються заявники у своїх твердженнях, стосуються апеляцій сімей жертв нещасного випадку на рішення Пенсійного фонду Туреччини, яким, серед іншого, відхилено їхні заяви про призначення пенсії відповідно до Закону № 3713.
64. Нарешті, Суд із матеріалів справи зауважує, що чотирнадцять справ, порушених сім'ями жертв, було розглянуто по суті загальними адміністративними судами, які встановили причинний зв'язок між авіакатастрофою та боротьбою з тероризмом, обов'язковою умовою для отримання прав, передбачених статтею 21 Закону № 3713, без врахування відмінностей щодо виду обов'язків, які виконували померлі військовослужбовці (див. пункти 25-26 вище).
65. Таким чином, загальні адміністративні суди ухвалили рішення на користь позивачів,

с) Чи призвели суперечливі судові рішення до порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

68. Перш за все, Суд зазначає, що питання суперечливих рішень за обставин даної справи безпосередньо пов'язане з організаційною структурою судової системи Туреччини, де загальні адміністративні суди із загальною юрисдикцією співіснують поряд із військовим адміністративним судом, який має спеціальну юрисдикцію (див. пункти 20-21 та 45 вище). Однак це лише один із прикладів різноманіття правових систем, що існують у Європі, і Суд

їх тлумачення умов застосування Закону № 3713 відрізнялося від рішення Вищого військового адміністративного суду, який у справі заявників не знайшов такого причинного зв'язку та відхилив їхню заяву про скасування рішення Пенсійного фонду (див. пункт 16 вище).

66. Ці відмінності в тлумаченні призвели до різної правової оцінки судів двох типів щодо справді подібних справ. Таким чином, загальні адміністративні суди (адміністративний суд м. Анкари та Вищий адміністративний суд) і Вищий військовий адміністративний суд дійшли до діаметрально протилежних висновків. Крім того, Уряд погодився з наявністю цих різних тлумачень (див. пункт 47 вище). Тут варто зазначити, що у рішенні, винесеному Вищим військовим адміністративним судом у справі заявників, не було згадано жодних відмінностей, здатних відрізнити їхню справу від тих, які було розглянуто загальними адміністративними судами (див. пункт 16 вище).
67. У такому разі очевидно, що Суд стикається з дуже рідкісною справою, коли обставини та наслідки тієї самої події, авіакатастрофи, національні суди тлумачили по-різному. При цьому необхідно пам'ятати, що сам лише висновок про суперечність судової практики не є достатнім для визнання порушення статті 6 Конвенції. Суд повинен оцінити вплив суперечливої судової практики з точки зору принципу справедливого судового розгляду та, зокрема, з урахуванням принципу юридичної визначеності.

не має завдання стандартизувати їх (див., з відповідними змінами, рішення у справі «Такске проти Бельгії» (*Taxquet v. Belgium*) [ВП], № 926/05, п. 83, від 16 листопада 2010 р.).

69. Крім того, у справах, що впливають з окремих клопотань, завданням Суду не є перегляд відповідного законодавства або оскаржуваної практики абстрактно. Натомість Суд повинен обмежитися, наскільки це можливо, не випускаючи

з уваги загального контексту, вивченням питань, порушених у справі, яку він розглядає (див., серед інших документів, рішення у справі «N.C. проти Італії» (N.C. v. Italy) [ВП], № 24952/94, п. 56, ЄСПЛ 2002 – X, та *Tahquet*, згадане вище, п. 83).

70. Отже, тут завдання Суду полягає не в тому, щоб абстрактно розглянути сумісність судової системи Туреччини, з її двома різними типами адміністративних судів, із Конвенцією, а в тому, щоб конкретно визначити наслідки суперечливої судової практики щодо права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у пункті 1 статті 6 Конвенції (див., наприклад, та з відповідними змінами, «*Падовані проти Італії*» (*Padovani v. Italy*), 26 лютого 1993 р., п. 24, Серія А, № 257-В).
71. Суд насамперед зазначає, що оскаржувані суперечливі судові рішення щодо тлумачення статті 21 Закону № 3713 були результатом одночасного залучення загальних адміністративних судів та Вищого військового адміністративного суду у справі, які порушують фактично одне і те ж питання (див. пункти 62-66 вище). Це виявляє конфлікт юрисдикції між цими двома типами судів, які паралельно були покликані ухвалювати рішення з одного і того ж правового питання. Отже, Суд погоджується з висновком палати про те, що першопричиною суперечливих судових рішень, на які скаржились заявники, було те, що ці різні суди не дотримались меж своєї юрисдикції (див. рішення палати, п. 57).
73. Далі, зважаючи на аргументи Уряду про те, що не існує жодних сумнівів у тому, що Вищий військовий адміністративний суд мав юрисдикцію у справі, про яку йдеться тут (див. пункт 45 вище), Суд зазначає, що Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів, створений, серед іншого, для врегулювання конфліктів юрисдикції між загальними, адміністративними та військовими судами (див. пункти 22 і 24 вище), мав можливість прийняти рішення щодо питання про юрисдикцію загальних адміністративних судів та Вищого військового адміністративного суду.
74. Щодо цього, він постановив, що Вищий військовий адміністративний суд має юрисдикцію у справах, що стосуються військових пенсій або надбавок (див. пункти 31-32 вище). Дійсно, коли 4-та палата адміністративного суду м. Анкари заявила, що позов, поданий заявниками, знаходиться поза юрисдикцією цього суду і, скоріше, є справою, підсудною Вищому військовому адміністративному суду (див. пункт 14 вище), вона посилалася на рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів від 14 травня 2001 р. (див. пункт 31 вище).
75. У цьому зв'язку палата встановила, що втручання Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів допомогло врегулювати розбіжності між позиціями загальних адміністративних судів та військового адміністративного суду щодо їхніх відповідних сфер компетенції, в принципі поклавши край втручанням загальних адміністративних судів у сферу, яка підпадає під юрисдикцію військового адміністративного суду (див. рішення палати, п. 57-58).
76. Однак Велика палата не поділяє цих висновків. Беручи до уваги представлені сторонами докази, вона зазначає, що, незважаючи на втручання Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів та його рішення про те, що Вищий військовий адміністративний суд має юрисдикцію у справі, що розглядається, загальні адміністративні суди продовжували приймати справи, аналогічні до поданих заявниками, та ухвалювати рішення по суті (див. пункти 25-27 вище).
77. Згідно з поясненнями Уряду на слуханні у Великій палаті, хоча «принципові рішення» Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів щодо юрисдикції є обов'язковими, інші його рішення мають лише значення та авторитет прецедентів, якими повинні керуватися національні суди при вирішенні справ. Рішення є «принциповим», коли про це у ньому зазначається.
78. У цій справі Суд зазначає, що рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів, на які посилався Уряд (див. пункти 44-45 вище), про підтримку юрисдикції Вищого військового адміністративного

- суду не були принциповими рішеннями, і що вони не змогли силою свого авторитету нав'язати свою позицію всім загальним адміністративним судам, які продовжували розглядати та вирішувати позови, подібні до поданих заявниками (див. пункти 25-27 вище).
79. З врахуванням сказаного вище і незалежно від того, якої ваги надають обрані загальні адміністративні суди рішенням відповідного Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів, Суд наголошує, що в будь-якому випадку роль Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів не полягає у вирішенні питань суперечливої практики. Хоча він і має повноваження врегулювати конфлікти між різними судами, він може це робити лише у винятковій ситуації, коли рішення є настільки суперечливими, що їх виконання призведе до відмови у справедливості для відповідної сторони (див. пункти 24 і 30 вище), а така ситуація у цій справі не виникає. Таким чином, його втручання не пов'язане зі скаргою, яку заявники подали до Суду.
80. Суд зазначає, що він уже раніше вказував, що виявлені суперечності судової практики, в принципі, слід вирішувати шляхом встановлення тлумачення, якого потрібно дотримуватися, та гармонізації судової практики за допомогою наділених відповідними повноваженнями механізмів (див. серед багатьох інших документів, рішення у справі «Беян» (№ 1) (Beian (no. 1)), згадане вище, пункти 37 та 39). Разом з тим варто зазначити, що ці принципи було викладено у справах, де різні тлумачення, які Суд повинен був дослідити, виникли в межах однієї юрисдикції судової системи стосовно правових положень, щодо яких Верховний суд може здійснювати свої повноваження з уніфікації (див. пункт 59 вище, див. також, серед інших документів, рішення у справах «Беян» (№ 1) (Beian (no. 1)), згадане вище, п. 37 та «Шварцкопф і Тауссік» (Schwarzkopf and Taussik), згадане вище).
81. Хоча такі міркування виникають там, де суперечливі рішення виникають в ієрархічній судовій структурі, їх не може бути перенесено у цю справу. Суд вважає, що у національному правовому контексті, що характеризується, як і в цій справі, наявністю кількох Верховних судів, які не підпадають під дію жодної загальної ієрархії судових органів, він не може вимагати запровадження механізму вертикального перегляду того підходу, який ті суди обрали для вирішення відповідних справ. Висунення такої вимоги виходило б за межі вимог справедливого судового розгляду, передбаченого пунктом 1 статті 6 Конвенції.
82. Ба більше, Суд зазначає, що відсутність спільного регуляторного органу, повноваження якого поширюється на Верховні суди, у цій справі Вищий адміністративний суд та Вищий військовий адміністративний суд, здатного встановити такі тлумачення, яких повинні дотримуватися ці суди, не є специфікою судової системи Туреччини. У багатьох європейських державах, в судових системах яких функціонують два або більше верховних суди, також немає таких органів (див. пункт 34 вище). Однак це саме собою не можна вважати порушенням Конвенції.
83. Суд також вважає, що в такій судовій системі, як у Туреччині, з декількома різними юрисдикціями судів і де кілька Верховних судів існують поруч і повинні одночасно та паралельно давати тлумачення закону, досягнення узгодженості закону може зайняти час і, отже, можуть допускатися періоди наявності суперечливої судової практики без підриву для юридичної визначеності.
84. Оскільки прецедентна практика не є незмінною, а навпаки, еволюційною за своєю суттю, Суд вважає, що принцип належного здійснення правосуддя не може застосовуватися для встановлення суворих вимог щодо єдності судової практики (див. рішення у справі «Унедік» (Unédic), згадане вище, п. 73, та «Атанасовські» (Atanasovski), згадане вище, п. 38). Однак обов'язком Суду є забезпечити дотримання цього принципу через втручання, у разі необхідності, задля справедливості провадження або верховенства права, щоб зупинити невизначеність, породжену суперечливими рішеннями, ухваленими різними судами

щодо одного і того ж питання. Необхідно дотримуватись юридичної визначеності, якої Суд прагне досягти, поважаючи автономію та незалежність ухвалення рішень національними судами, при дотриманні принципу субсидіарності, що лежить в основі правової системи Конвенції.

85. У зв'язку з цим Суд ще раз наголошує, що тлумачення є невіддільною частиною роботи органів судової влади. Як би чітко не було розроблено правове положення, існує неминучий елемент судового тлумачення (див., серед інших документів, рішення у справі «Башкая та Окчуоглу проти Туреччини» (*Vaşkaya and Okçuoğlu v. Turkey*) [ВП], № 23536/94 та 24408/94, п. 39, ЄСПЛ 1999-IV). Визначення, який закон та при яких умовах застосувати є частиною цього індивідуалізованого підходу до закону.
86. Це означає, що два суди, кожен із яких має свою юрисдикцію, розглядаючи різні справи, цілком можуть дійти до різних, але все ж таки раціональних та обґрунтованих висновків щодо одного і того ж правового питання, порушеного за аналогічними фактичними обставинами. Потрібно визнати, що розбіжності в підходах, які можуть виникнути між судами, є лише неминучим результатом процесу тлумачення правових положень та адаптації їх до фактичних ситуацій, які вони повинні охоплювати.
87. Такі розбіжності можна допускати, якщо національна правова система спроможна їх враховувати. Суд вважає, що у цій справі верховні суди, про які йде мова, Вищий адміністративний суд та Вищий військовий адміністративний суд, мають можливість врегулювати розбіжності самі, вирішивши застосувати однаковий підхід чи дотримуючись меж відповідних сфер їхньої юрисдикції та утримуючись від втручання в одну і ту ж сферу права.
88. Подібно до того, як Суд не може діяти як суд третьої чи четвертої інстанції та переглядати вибір національних судів щодо тлумачення правових положень та суперечностей, які можуть виникати, він хотів би наголосити, що втручання лише через наявність суперечливих судових рішень також не є його завданням.
89. Для Суду, якщо немає доказів свавільності, розгляд наявності та наслідків таких суперечливих рішень не означає вивчення розумності підходу, який обрали національні суди (див. рішення у справах «Вінчіч та інші» (*Vinčić and Others*) згадане вище, п. 56, «Ішик проти Туреччини» (*Işık v. Turkey*) (рішення), № 35224/05, від 16 червня 2009 р. та «Іванов та Дімітров проти «Колишньої Югославської Республіки Македонія» (*Ivanov and Dimitrov v. «the Former Yugoslav Republic of Macedonia»*), № 46881/06, п. 32, від 21 жовтня 2010 р.). Як зазначено вище (див. пункт 50), його роль стосовно пункту 1 статті 6 Конвенції обмежена справами, де оскаржуване рішення є явно свавільним.
90. Отже, навіть незважаючи на те, що тлумачення Вищого військового адміністративного суду статті 21 Закону № 3713 було несприятливим для заявників, таке тлумачення, яким би несправедливим воно їм не здавалося у порівнянні з прийнятим загальними адміністративними судами рішенням, саме собою не є порушенням статті 6 Конвенції.
91. З огляду на висновок Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів (див. пункти 31-32 вище), варто також зазначити, що Вищий військовий адміністративний суд був органом, юрисдикцією якого є розгляд того виду спору, про який тут йдеться, що за обставин цієї справи рішення 4-ї палати Адміністративного суду м. Анкари про відсутність юрисдикції у справі заявників, зовсім не було свавільним.
92. Також заявники не можуть стверджувати, що їм було відмовлено у правосудді в результаті розгляду їхнього спору Вищим військовим адміністративним судом або висновку, до якого він дійшов. Прийняте Вищим військовим адміністративним судом рішення у справі заявників, належало до його юрисдикції та в ньому немає нічого, що саме собою могло б вимагати втручання Суду.
93. Необхідно зазначити, що рішення щодо заявників були належним чином обґрунтовані з точки зору фактів та закону (див. пункти 16 та 19 вище) і що тлумачення

Вищим військовим адміністративним судом фактів, поданих йому для дослідження, не можна назвати свавільним, необґрунтованим чи здатним вплинути на справедливість провадження, це був просто випадок застосування національного законодавства.

94. З огляду на зазначене вище Суд ще раз наголошує, що він повинен уникати будь-якого невинного втручання у здійснення державами своїх судових функцій або в організацію їхніх судових систем. Відповідальність за узгодженість їхніх рішень лежить головним чином на національних судах і будь-яке втручання Суду повинно бути винятковим.

95. У цій справі Суд вважає, що обставини не вимагають ніякого втручання та що пошук рішень для оскаржуваної суперечності судової практики щодо пункту 1 статті 6 Конвенції не належить до завдань Суду. У будь-якому випадку, індивідуальне звернення до Суду не може бути використано як засіб вирішення або усунення суперечностей судової практики, які можуть виникнути у національному законодавстві, або як механізм перегляду для виправлення невідповідностей рішень різних національних судів.

96. Відповідно, Суд вважає, що не було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

Постановляє, десятьма голосами проти семи, що не було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.
Учинено англійською та французькою мовами й проголошено публічно в Палаці прав людини в Страсбурзі 20 жовтня 2011 року.

Майкл О'Бойл (Michael O'Boyle)
Заступник секретаря

Ніколас Братца (Nicolas Bratza)
' Голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додається окрема думка суддів Братца (Bratza), Касадеваля (Casadevall), Важич (Vajić), Шпільмана (Spielmann), Розакіса (Rozakis), Ковлера (Kovler) та Мійович (Mijović).

Н.Б.
М.О.Б.

ОКРЕМА ДУМКА СПІЛЬНА ОКРЕМА ДУМКА СУДДІВ БРАТЦА, КАСАДЕВАЛЯ, ВАЖИЧ, ШПІЛЬМАНА, РОЗАКІСА, КОВЛЕРА ТА МІЙОВІЧ

(Переклад)

1. На відміну від більшості, ми вважаємо, що у цій справі було наявне порушення статті 6 Конвенції.
2. Щоб розглянути ситуацію в перспективі, ми з самого початку хотіли б чітко пояснити, що в основі цієї справи лежить не той факт, що тлумачення Вищим військовим адміністративним судом статті 21 Закону № 3713 було несприятливим для заявників. Справа також не стосується того, чи було рішення 4-ї палати адміністративного суду м. Анкари про те, що вона не мала юрисдикції у справі заявників, свавільним, чи рішення, що стосуються заявників, були належним чином обґрунтовані з точки зору фактів та закону (пункти 90-93 рішення). Також, всупереч припущенню у рішенні, справа не стосується просто «здійснення державами своїх судових функцій або ... організації їхніх судових систем» (пункт 94), на наш погляд, це швидше стосується «очевидної дисфункції» турецької судової системи, що призвело до порушення статті 6 Конвенції.
3. Насправді відсутність ефективного механізму гармонізації судової практики не лише спричинила, але, що ще гірше, продовжила колізію прецедентного права між загальними та військовим адміністративними судами, що в цій справі призвело до результатів, які дали враження «свавільності». На додаток до цього, в системі адміністративного суду продовжує існувати суперечлива практика.
4. Ми наголошуємо, що, як це зазначено у пункті 57 цього рішення, право на справедливий судовий розгляд слід тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав. Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності (див. рішення у справі «Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania) [ВП], № 28342/95, п. 61, ЄСПЛ 1999 VII), який, серед іншого, гарантує певну стабільність у правових ситуаціях та сприяє довірі громадськості до судів (див. рішення у справі, з відповідними змінами, «Штефаніка та інші» (Ștefănică and Others), № 38155/02, п. 38, від 2 листопада 2010 р.). Постійна наявність суперечливих судових рішень, з іншого боку, може створити стан юридичної невизначеності, яка, скоріш за все зменшить довіру громадськості до судової системи, а така довіра є однозначно однією з основних складових держави, заснованої на принципі верховенства права (див. рішення у справі «Падурару проти Румунії» (Paduraru v. Romania), № 63252/00, п. 98, ECHR 2005-XII (витяги), «Вінчич та інші проти Сербії» (Vinčić and Others v. Serbia), п. 44698/06 та інші, п. 56, від 1 грудня 2009 р. і «Штефаніка та інші» (Ștefănică and Others), згадане вище, п. 38).
5. Це правда, що принцип незалежності судів, на який покладається Уряд (пункт 43 рішення), та автономність, якою користуються суди при прийнятті рішень, можуть пояснити причини виникнення різних тлумачень одного і того ж тексту на різних рівнях судової системи. Однак, на наш погляд, такі тлумачення не повинні ставити громадськість у ситуацію юридичної невизначеності, коли результат справи залежить від механізму, не здатного гарантувати узгодженість судових рішень. Спроможність національної правової системи підтримувати стабільність правових ситуацій та узгодженість судових рішень є визначальною для збереження довіри громадськості до здійснення правосуддя.
6. У цій справі заявники вперше зіткнулися з явною неузгодженістю в тій

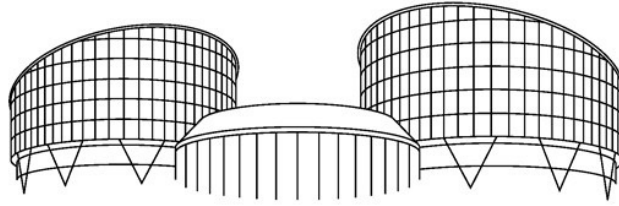
самій юрисдикції судової системи. У зв'язку з цим ми зазначаємо, що заявники оскаржили рішення 4-ї палати Адміністративного суду м. Анкари про те, що він не мав юрисдикції для розгляду їхньої справи, в той час, як інші палати цього суду вважали, що вони мають юрисдикцію для розгляду подібних справ (пункт 42 рішення). В межах однієї адміністративної судової структури автономія численних судових структур та розподіл справ між різними структурами призвели до появи суперечливої практики у формі двох суперечливих тлумачень щодо юрисдикції цього суду.

7. Насправді тричі, один раз із яких стосувався справи заявника, 4- та та 5-та палати Адміністративного суду м. Анкари встановили, що вони не мають юрисдикції розглядати справи, що стосуються прав, які регулює стаття 21 Закону № 3713 (пункти 14, 28 та 29 рішення), вважаючи такі справи предметом розгляду Вищого військового адміністративного суду. Це був підхід, відмінний від застосованого іншими палатами того ж суду, які у чотирнадцяти справах, порівнянних із тими, що їх подали заявники, прийняли до розгляду заяви, подані сім'ями інших військово-службовців, які загинули в тій самій аварії 16 травня 2001 року, та ухвалили рішення на їх користь (пункти 25-27 рішення). Це фундаментальний аспект справи. Немає сумнівів, що контекст судової практики, в якому було розглянуто апеляцію заявників, був позначений різним підходом різних палат Адміністративного суду м. Анкари до питання про юрисдикцію у справах, що стосуються прав на військову пенсію.
8. На нашу думку, ця невідповідність підходу щодо юрисдикції судів для розгляду по суті однакових правових питань, які виникають внаслідок ідентичної події (в цій справі авіакатастрофи, в якій загинула певна кількість людей), є принципово проблематичною у контексті положень статті 6 Конвенції.
9. Важливо нагадати, що питання юрисдикції було вирішальним для розгляду справи: більшість рішень загальних адміністративних судів визнавали причинно-наслідковий зв'язок між авіакатастрофою та боротьбою з тероризмом, тому дуже ймовірно, що якби результат їхніх дій не був перенаправлений до Вищого військового адміністративного суду, вимоги заявників, як і сімей деяких інших пасажирів літака, були б задоволені. Спосіб тлумачення Вищим військовим адміністративним судом обставин авіакатастрофи 16 травня 2001 р. призвів до різного поведження із заявниками у порівнянні з іншими людьми, які подали подібні скарги. Хоча заявники повідомили військовий суд про позицію, прийняту загальними адміністративними судами у подібних справах (пункти 15 та 18 рішення), військовий суд повністю проігнорував цю позицію, не вказавши причин та не врахувавши ризик виникнення розбіжності, навіть синхронної. Він також не пояснив, які фактичні розбіжності відрізняють розглянуту справу від тих, на які заявники посилаються на підтримку своєї вимоги (пункти 16 та 66). Внаслідок цього, одна і та ж фактична ситуація та ті самі правові положення по-різному тлумачились судами двох типів.
10. Це правда, що Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів, створений, серед іншого, для врегулювання конфліктів юрисдикції між загальними, адміністративним та військовим судами (пункти 22 і 24 рішення), мав нагоду прийняти рішення щодо питання сфер юрисдикції загальних адміністративних судів та Вищого військового адміністративного суду та встановити критерії визначення юрисдикції останнього суду (пункти 31-32). Щодо цього, Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів постановив, що Вищий військовий адміністративний суд має юрисдикцію у справах, які стосуються військових пенсій або надбавок (пункти 31-32). Дійсно, коли 4-та палата адміністративного суду м. Анкари заявила, що позов, поданий заявниками, знаходиться поза юрисдикцією цього суду і, скоріше, є справою, підсудною Вищому військовому адміністративному суду (пункт 14

- рішення), вона посилалася на рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів від 14 травня 2001 р. (пункт 31).
11. Однак розв'язання цієї суперечності між двома судами Судом з вирішення юрисдикційних конфліктів було теоретичним та ілюзорним.
 12. Незважаючи на втручання Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів та його рішення про те, що Вищий військовий адміністративний суд має юрисдикцію у справі, що розглядається, загальні адміністративні суди продовжували приймати справи, аналогічні до поданих заявниками, та ухвалювати рішення по суті (пункти 25-27). У цьому контексті пояснення Уряду під час слухань у Великій палаті були особливо показовими щодо неефективності процесу врегулювання конфлікту, вони базувались на тонкому розмежуванні «принципових» рішень та інших рішень. «Принципові» рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів щодо юрисдикції є, очевидно, обов'язковими, тоді як інші його рішення мають лише значення та авторитет прецедентів, призначених бути керівними вказівками для національних судів під час обговорення ними справ. Нам також повідомили, що рішення є «принциповим» рішенням, коли воно фактично встановлює певний принцип і що рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів, які покладають відповідну юрисдикцію на Вищий військовий адміністративний суд (пункти 44-45 рішення), не належать до цієї престижної категорії.
 13. Таким чином, як механізм врегулювання конфліктів, Суд з вирішення юрисдикційних конфліктів виявив свою неспроможність для запобігання або остаточного врегулювання юридичної невизначеності, яка виникає внаслідок різного тлумачення загальними адміністративними судами питання власної юрисдикції у справах, що стосуються прав на пенсію, передбачених Законом № 3713 (пункти 28- 29 та 76-77). Рішення Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів, на які посилався Уряд, явно не спромоглися нав'язати себе всім загальним адміністративним судам лише завдяки своєму авторитету (пункти 25-27). Це означає, що, незважаючи на втручання Суду з вирішення юрисдикційних конфліктів, зберігається невизначеність щодо розподілу юрисдикції між загальними адміністративними судами та військовим адміністративним судом. Відсутність обов'язкового для всіх відповідних судів рішення про юрисдикцію може лише сприяти подовженню наявності колізії в прецедентному праві та відповідної невизначеності.
 14. Щодо конкретного питання непослідовності щодо суті справи, суперечливі судові рішення стосовно тлумачення статті 21 Закону № 3713 були результатом одночасного втручання загальних адміністративних судів та Вищого військового адміністративного суду у фактично аналогічні справи (пункти 62-66). Конфлікт юрисдикції між цими двома типами судів, які паралельно були покликані ухвалювати рішення щодо одного і того ж правового питання, спричинив, таким чином, появу юридичної невизначеності, яку судова система Туреччини не змогла усунути.
 15. Отже, ми вважаємо, що порушення права на справедливий судовий розгляд було спричинене дисфункцією механізму, встановленого для врегулювання конфліктів юрисдикції, у поєднанні з суперечливістю судових рішень щодо справ, в основі яких є одна і та ж фактична ситуація. Суперечності між різними палатами Адміністративного суду м. Анкари щодо того, чи мають вони юрисдикцію у цій справі були ускладнені різними аргументами, прийнятими Вищим військовим адміністративним судом у порівнянні зі загальними адміністративними судами, щодо умов застосування положень статті 21 Закону № 3713.
 16. Хоча національні правові системи можуть включати різноманітні судові структури, ці структури не повинні викликати в очах громадськості уявлення про свавільність, у процесі здійснення судових позовів учасники судових процесів повинні мати

можливість приймати рішення з достатнім ступенем передбачуваності та на основі чітких, загальних і стабільних критеріїв.

17. Якщо правосуддя не перетворюється в лотерею, обсяг прав учасників судового процесу не повинен залежати лише від того, який саме суд розглядає їхню справу. Той факт, що учасники судових процесів можуть отримати діаметрально протилежні відповіді на одне й те саме правове питання, залежно від того, який тип суду розглядає їхню справу, може лише підірвати довіру до судів та послабити довіру громадськості до судової системи.
18. Через усі ці причини ми вважаємо, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.



ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
ТРЕТЯ СЕКЦІЯ

СПРАВА «ПЕНГЕЗОВ ПРОТИ БОЛГАРІЇ»

(Заява № 66292/14)

РІШЕННЯ

Пункт 1 статті 6 (цивільна частина) • Справедливий суд • Зупинення повноважень судді в зв'язку з кримінальним провадженням, відкритим проти нього за фактом порушень під час виконання посадових обов'язків за попереднім місцем роботи, з метою підтримання авторитету суду • Стаття 6 застосовна • Дискреційне рішення Вищої ради магістратури (ВРМ) без достатніх процесуальних гарантій та без дійсних підстав щодо необхідності такого заходу • Вищий адміністративний суд формально розглянув умови законності рішення ВРМ, контроль був обмежений, без автономного аналізу фактів та з відмовою перевірити обґрунтованість ініціювання розслідування та висунення звинувачень • Ініціювання прокуратурою слідства проти судді без незалежного судового контролю • Накопичувальний проблематичний ефект • Недостатній обсяг контролю, здійсненого вищим судовим органом

Стаття 8 • Стаття 8 застосовна • Оскаржуваний захід мав серйозний вплив на приватне та професійне життя заявника • Позбавлення заробітної плати та неможливість вести іншу професійну діяльність • Заявник залишився в умовах невизначеності щодо тривалості зупинення повноважень, зважаючи на тривалість кримінального провадження та на відсутність засобів юридичного захисту для скасування заходу • Ризик для незалежності відповідного судді • Відсутність адекватних гарантій проти зловживань • Відсутність відповідних та достатніх аргументів • Попри дискреційні повноваження, захід є непропорційним

Пункт 1 статті 6 (цивільна частина) • Незалежність та безсторонність Вищого адміністративного суду, який переглядав дисциплінарне рішення ВРМ • Об'єктивно необґрунтовані побоювання

СТРАСБУРГ

10 жовтня 2023 року

Це рішення стане остаточним на умовах, визначених п. 1 статті 44 Конвенції. Його текст може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Пенгезов проти Болгарії»,

Європейський суд з прав людини (третя секція), засідаючи комітетом, до складу якого увійшли:

Пер Пастор Віланова (Pere Pastor Vilanova), *Голова*,
Йонко Грозев (Yonko Grozev),
Георгіос А. Сергідіс (Georgios A. Serghides),
Даріан Павлі (Darian Pavli),
Пеетер Роосма (Peeter Roosma),
Іоанніс Ктісакіс (Ioannis Ktistakis),
Оддні Мйолл Арнадоттір (Oddný Mjöll Arnardóttir), *судді*,
та Мілан Блашко (Milan Blaško), секретар секції,

На підставі заяви (№ 66292/14), яку подав проти Республіки Болгарії громадянин цієї держави пан Веселін Славов Пенгезов (Veselin Slavov Pengezov) (далі - заявник), який звернувся до Суду 15 вересня 2014 року на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

З врахуванням рішення про повідомлення Уряду Болгарії (далі — Уряд), скарг щодо незалежності та безсторонності Вищого адміністративного суду, обсягу здійсненого ним контролю та справедливості провадження, втручання вправо на повагу до приватного життя та право на мирне володіння майном заявника, а також щодо відсутності ефективних засобів юридичного захисту, та оголошення про неприйнятність заяви в частині інших вимог,

на підставі зауважень сторін,

після обговорення за закритими дверима 13 червня та 5 вересня 2023 року,

виносить це рішення, що було прийняте в останню із зазначених дат:

ВСТУП

1. Предметом заяви є тимчасове зупинення повноважень заявника, який був суддею та головою апеляційного суду, на підставі розслідування проти нього у зв'язку із стверджуваними порушеннями у межах виконання ним попередніх службових обов'язків. Головним чином у заяві йдеться про сумісність такого зупинення повноважень з правом заявника на повагу

до його приватного життя, а також про дотримання принципів справедливого судового розгляду, щодо зокрема вимоги про незалежність та безсторонність та обсяг контролю з боку Вищого адміністративного суду в провадженні з оскарження відповідного рішення.

СУТЬ СПРАВИ

2. Заявник народився у 1959 році та мешкає у місті Софія. Його представляють пан М. Екімджієв, пані К. Бончева та С. Стефанова, адвокати міста Пловдив.

3. Уряд представляє уповноважена ним особа – пані І. Недялкова, посадова особа Міністерства юстиції.

4. Заявник є суддею апеляційного суду міста Софія. У період з 2009 по 2014 роки він обіймав посаду голови (адміністративного керівника) цього суду. У період з 2004 по 2009 роки заявник був головою військового апеляційного суду міста Софія.

I. СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЗАЯВНИКА

5. У 2011 році Агентство державних фінансових перевірок наклало на заявника адміністративний штраф у сумі 5 000 болгарських левів, тобто приблизно 2 500 євро, за порушення вимог законодавства щодо державних закупівель. Він був звинувачений в позаконкурсному підписанні договорів для укладання угоди з закупівлі системи програмного забезпечення для військового апеляційного суду в ситуації, яка вимагала застосування процедури тендеру. Відповідна угода фінансувалася Європейським Союзом у межах операційної програми «Адміністративна спроможність». Військовий апеляційний суд як юридична особа також мав заплатити адміністративний штраф на суму 15 000 болгарських левів (приблизно 7 500 євро). Оскарження, подані на ці рішення, призвели в результаті до їх скасування у 2012 році в зв'язку із спливом строку давності.

6. Оскільки строк повноважень заявника як голови апеляційного суду міста Софії закінчувався, ця посада була оголошена вакантною 18 квітня 2014 року. Заявник знов подав свою кандидатуру на цю посаду.

7. Рішенням від 22 квітня 2014 року, повідомленим заявнику 28 квітня 2014 року, обласна військова прокуратура розпочала розслідування щодо заявника за обвинуваченнями, пов'язаними з процедурою державної закупівлі: ігнорування професійних обов'язків, пов'язаних із укладенням договорів з державних закупівель із завданням шкоди; співучасть у розкраданні коштів; співучасть у наданні неправдивої інформації з метою отримання коштів від ЄС; та співучасть у наданні неправдивої інформації у межах перевірки адміністрації. Згідно з обвинувальним актом ці порушення були скоєні у період з 2008 по 2009 рік, коли заявник обіймав

посаду голови військового апеляційного суду, потім як співучасник з новим головою цього суду — паном П. П. Розслідування кримінальної справи за

цими фактами велося з 2010 року. Згодом в якості обвинувачених до кримінального провадження були залучені інші особи.

II. ЗУПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ЗАЯВНИКА ТА ПРОЦЕДУРА СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЦЬОГО РІШЕННЯ

8. 28 квітня 2014 року Генеральний прокурор звернувся до Вищої ради магістратури (далі – ВРМ) із вимогою зупинити повноваження заявника та судді П. П. в зв'язку з кримінальним провадженням. У зв'язку з цим він надав докладну доповідь про факти, інкриміновані заявнику, та акти виконаних слідчих дій. Згідно з відомостями, наданими Генеральним прокурором, кримінальне провадження проти Х було відкрито 21 травня 2010 року прокуратурою міста Софія у зв'язку з встановленими фактами. Слідство встановило, що два договори про надання системи програмного забезпечення військовому апеляційному суду на суму відповідно 182 560 та 220 000 болгарських левів (еквівалентно приблизно 93 000 та 112 000 євро) були укладені без дотримання процедури тендеру із постачальниками, які були залучені до розробки проєкту. Після з'ясування, що це суперечить законодавству, документи були датовані заднім числом, щоб розділити договори на лоти до 50 000 болгарських левів, тобто до граничного значення, перевищення якого потребувало проведення процедури тендеру, потім були підписані нові договори з тими самими постачальниками на декілька поставок на суму до 50 000 болгарських левів. 2 квітня 2014 року, коли слідство виявило, що порушення були вчинені особами, чії дії охоплюються компетенцією органів військової кримінальної юстиції, прокуратура міста Софія передала справу військовій прокуратурі. Розслідування військової прокуратури призвело до залучення як підозрюваних декількох осіб, в тому числі заявника, який як голова військового апеляційного суду відповідав за процедуру укладання договорів державних закупівель та, на думку прокуратури, сприяв скоєнню
- порушень його наступником на цій посаді — суддею П. П.
9. ВРМ розглянуло подання прокуратури та постановила рішення від 15 травня 2014 року. З протоколу цього засідання вбачається, що дебати значною мірою стосувалися питання, чи слід застосовувати першу частину статті 230 Закону про судову владу, за якою повноваження судді, стосовно якого ведеться слідство у зв'язку з порушенням, скоєним під час виконання ним його посадових обов'язків судді, мають бути автоматично зупинені, або другу частину цього положення, яка передбачає, що ВРМ може зупинити повноваження судді у випадку слідства, не пов'язаного з його посадовими обов'язками. Член ВРМ виступив проти зупинення повноважень заявника, вважаючи, що це не є необхідним ані для потреб кримінального провадження, ані для підтримання авторитету суду. Генеральний прокурор та два інші члени ради заявили, що зупинення повноважень є обов'язковим, зважаючи на серйозність звинувачень проти заявника. Голосуванням шляхом піднімання рук ВРМ вирішила, що слід застосувати другу частину статті 230 Закону про судову владу. Після другого таємного голосування (бюлетенями) шістнадцятьма голосами проти одного, з трьома голосами, що утрималися, ВРМ постановила тимчасово зупинити повноважень заявника. Про зупинення повноважень судді П. П. було проголосовано під час того самого засідання.
10. Заявник подав позов про скасування цього рішення, посилаючись на те, що рішення ВРМ було прийняте з ігноруванням процесуальних правил, з порушенням матеріального права та мети цього права. Зокрема, він зазначив, що не було

- дотримано його право на захист, а також, що винесене рішення було недостатньо обґрунтоване. Посилаючись на загальний принцип достовірності адміністративного провадження, він стверджував, що ВРМ мала перевірити обґрунтованість кримінальних звинувачень, висунутих проти нього, та наявність ризику для належного проведення кримінального провадження у випадку збереження ним його повноважень. З цього приводу він зазначив, що кримінальне розслідування згідно зі вказаними фактами, розпочато декількома роками раніше та обставини свідчать, що слідство відносно нього має на меті завадити поданню його кандидатури на новий термін повноважень голови апеляційного суду. Посилаючись на загальний принцип пропорційності, він зазначив, що зупинення його повноважень не було обумовлене потребами кримінального розслідування, тоді як накладало на нього значні обмеження, позбавляючи його роботи на невизначений строк. Крім того, він вважав, що таке зупинення його повноважень порушувало презумпцію невинуватості та принцип незалежності суддів, гарантовані Конституцією Болгарії та міжнародними угодами.
11. Заявник також просив Вищий адміністративний суд зупинити негайне виконання рішення про зупинення повноважень, зазначивши, що виконання цього заходу може завдати його здоров'ю, репутації та здатності працювати та отримувати дохід шкоди, яку важко відшкодувати.
 12. Рішенням від 24 червня 2014 року Вищий адміністративний суд відхилив клопотання заявника про зупинення виконання заходу, застосованого ВРМ. Він вирішив, що зупинення повноважень заявника та наслідки такого заходу для його життя були обґрунтовані нагальною необхідністю зберегти довіру суспільства до судової системи, шляхом усунення від посади суддів, щодо яких ведеться слідство. Він також вирішив, що зупинення повноважень було тим більше необхідним, зважаючи на те, що суддя під слідством, яким був заявник, обіймає високу посаду. Він зазначив, що якщо провадження закінчиться рішенням про невинуватість або провадження буде закрито за відсутністю доказів, звинувачуваного буде поновлено на посаді та він отримає повну суму неотриманої заробітної плати.
 13. 1 серпня 2014 року за скаргою заявника це рішення було залишено без змін комітетом з п'яти суддів Вищого адміністративного суду. Вказані судді вирішили, що шкода, про яку стверджує заявник, не була «такою, яку важко відшкодувати», оскільки її можна було компенсувати, у випадку скасування рішення ВРМ, наданням відшкодування шкоди відповідно до Закону про відповідальність держави та органів місцевого самоврядування за завдану шкоду (далі - Закон про відповідальність держави).
 14. 26 червня 2014 року ВРМ розглянула кандидатуру заявника, який був єдиним кандидатом на пост голови апеляційного суду міста Софія, та вирішила дванадцятьма голосами проти чотирьох, з п'ятьма голосами, що утрималися, відхилити її.
 15. 16 січня 2015 року Вищий адміністративний суд, засідаючи комітетом з трьох суддів, постановив рішення в провадженні заявника щодо оскарження зупинення його повноважень як судді. Щодо стверджуваного недостатнього обґрунтування рішення ВРМ, суд постановив, що це рішення було достатньо обґрунтованим аргументами, викладеними у доповіді Генерального прокурора та у звітах, складених членами ВРМ в ході дебатів, як передбачає стаття 34 Закону про судову владу (п. 30 нижче). У рішенні ВРМ з цього приводу йшлося про те, що Генеральний прокурор вказав, що зупинення повноважень було необхідне для належного здійснення кримінального провадження, що три члени ВРМ заявили про несумісність звинувачення зі збереженням повноважень заявника, інші члени, які висловили свою думку щодо застосування першої або другої частини статті 230, не висунули заперечень проти зупинення повноважень. Щодо дотримання процедури, Вищий

адміністративний суд зауважив, що можливість постати перед ВРМ та представити свої аргументи за законом не є обов'язковою, оскільки вказане провадження не має дисциплінарного характеру. Він констатував, що умов наявності кримінального провадження проти заявника дотримано, інкриміновані йому факти докладно описані у доповіді Генерального прокурора, таким чином, що ВРМ встановила необхідні обставини, перед тим як прийняти рішення. Він також додав, що ані ВРМ, ані Вищий адміністративний суд, у межах контролю дотримання законності, не мусли перевіряти, чи розслідування було безпідставним, чи ні, – обґрунтованість звинувачень, висунутих проти заявника, встановлюється органами кримінальної юстиції. Крім того, комітет з трьох суддів вирішив, що ВРМ правильно застосувала другу частину статті 230 Закону про судову владу, яка стосується переслідування за порушення, не пов'язані з виконанням службових обов'язків суддів. Нарешті, вона вирішила, що ВРМ не виходила за

межі своїх дискреційних повноважень, вважаючи, що захід про зупинення повноважень був необхідним з точки зору характеру порушень, інкримінованих заявнику.

16. Заявник подав касаційну скаргу. Зокрема, він зазначав, що відмовивши розглянути обґрунтованість висунутих проти нього звинувачень та відхиливши його вимоги про надання тому доказів, комітет з трьох суддів неправомірно обмежив обсяг судового контролю та не відповів на його аргументи.
17. Постановою від 25 лютого 2016 року комітет з п'яти суддів Вищого адміністративного суду відхилив касаційну скаргу заявника та залишив в силі перше рішення, в основному погодившись з його аргументами. В окремій думці, доданій до цього рішення, один з суддів комітету висловив позицію про те, що рішення ВРМ мало б бути скасоване, оскільки було недостатньо обґрунтованим в питанні необхідності та пропорційності заходу із зупинення повноважень.

III. ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ПОДІЙ

18. Після внесення змін до Закону про судову владу в серпні 2016 року, що передбачали скасування передбаченої статтею 230 можливості зупинити повноваження судді за порушення, не пов'язані з його службовими обов'язками судді (п. 25 нижче), заявник подав клопотання про поновлення його повноважень. ВРМ задовольнив це клопотання в листопаді 2016 року на підставі того, що зупинення повноважень більше не має законних підстав, зважаючи на зміну законодавства. Заявник був поновлений на посаді судді 29 листопада 2016 року. Після цього прокуратура подала клопотання про зупинення повноважень заявника на підставі положень Кримінально-процесуального кодексу через те, що заявник може вплинути на свідка. 22 грудня 2016 року суд, компетентний розглядати цю кримінальну справу, відхилив це клопотання через те, що

зупинення повноважень заявника не було обґрунтоване потребами кримінального провадження та прокуратура мала можливість допитати відповідного свідка раніше.

19. Рішенням від 21 червня 2019 року суд міста Софія визнав заявника винним у невиконанні його службових обов'язків, що завдало шкоди. Суть полягала в тому, що він не провів процедуру державної закупівлі, завдавши шкоди військовому апеляційному суду, який не отримав фінансування, передбачене операційною програмою «Адміністративна спроможність», та у наданні неправдивої інформації з метою отримання коштів ЄС. Суд засудив заявника до одного року позбавлення волі умовно. З заявника було знято звинувачення у розкраданні коштів.
20. Рішенням від 4 грудня 2020 року апеляційний суд міста Софії скасував

рішення суду першої інстанції та постановив про невинуватість заявника, а також інших звинувачуваних, по всіх пунктах обвинувачення. Зокрема, апеляційний суд зауважив, що факт правопорушення у формі ігнорування нормативних положень про проведення державних закупівель не встановлений за відсутності шкоди для військового апеляційного суду, а також що факт наміру надати неправдиву інформацію не встановлений. За відсутності оскарження, рішення набуло законної сили 22 грудня 2020 року.

21. На підставі цього рішення заявник подав заяву до ВРМ щодо поновлення його повноважень ретроспективно в період з 2014 по 2016 рік. Його заяву було відхилено 30 березня 2021 року. Рішення ВРМ було залишене в силі Вищим адміністративним судом 30 червня 2021 року.
22. Крім того, заявник просив про виплату неотриманої заробітної плати за період тимчасового зупинення повноважень відповідно до частини першої статті 231 Закону про судову владу. 21 травня 2021 року голова апеляційного суду

прийняла рішення про виплату 120 305 болгарських левів (приблизно 60 000 євро) як заборгованості із заробітної плати за період зупинення повноважень заявника та звернулась до ВРМ з заявою про відповідне збільшення бюджету апеляційного суду. 10 червня 2021 року ВРМ задовольнила це прохання. Ця сума була сплачена заявнику 25 червня 2021 року.

23. 17 березня 2022 року заявник звернувся до суду міста Софія з позовом на підставі п. 3 частини першої статті 2 Закону про відповідальність держави про відшкодування шкоди, завданої помилково порушенням проти нього кримінальним провадженням. Він просив відшкодування моральної шкоди внаслідок цього провадження, зокрема завданої зупинення його повноважень, а також відшкодування матеріальної шкоди у вигляді неотриманих премій, на які він мав право, але не отримав, оскільки проти нього велося тривале кримінальне розслідування. Розслідування у справі заявника за останніми даними, наданими сторонами, досі триває.

ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

А. Закон про судову владу

1. Тимчасове зупинення повноважень судді

24. Згідно з положеннями статті 230 Закону про судову владу, у його редакції, застосовній на момент подій цієї справи у 2014 році, повноваження судді, прокурору або слідчого, щодо якого відкрито розслідування за правопорушення, пов'язане з його судовими професійними обов'язками, мають бути зупинені ВРМ до завершення кримінального провадження без можливості отримання його посадового окладу. Якщо розслідування ведеться по правопорушеннях, не пов'язаних з судовими професійними обов'язками, ВРМ може зупинити повноваження судді за вимогою однієї п'ятої частини її членів або Генерального прокурора. В період

вказаних подій ця компетенція належала пленуму ВРМ. Після реформи складу цього органу, проведеної у квітні 2016 року, зупинення повноважень судді віднині в компетенції колегії членів ВРМ.

25. Можливість зупинити повноваження судді в зв'язку з розслідуванням порушень, не пов'язаних з його службовими обов'язками судді, була скасована внаслідок змін, внесених до Закону про судову владу, які набрали чинності 9 серпня 2016 року. У серпні 2017 року така можливість була заново передбачена Законом. Зупинення повноважень стало автоматичним у всіх випадках, коли стосовно судді

триває розслідування за навмисне правопорушення. Стаття 230 була знову змінена у листопаді 2017 року для розрізнення двох випадків — зупинення повноважень було обов'язковим у випадку розслідування порушення, скоєного при виконанні службових обов'язків судді, та не обов'язковим у всіх інших випадках. Закон про внесення змін, прийнятий у серпні 2016 року, крім того, передбачав максимальний строк будь-якого зупинення повноважень, який відтепер не міг перевищувати вісімнадцять місяців, якщо справу відповідного судді протягом цього строку не було передано на розгляд суду, а також винагороду в розмірі мінімальної заробітної плати протягом строку призупинення повноважень.

26. Рішенням від 21 лютого 2019 року Конституційний Суд визнав таким, що суперечить Конституції, та скасував з моменту набрання рішенням чинності, положення частини першої статті 230 Закону про судову владу, яке передбачало автоматичне зупинення повноважень

2. Судовий контроль рішень ВРМ

28. Навіть за відсутності прямого законодавчого положення, відповідно до усталеної судової практики рішення, яким ВРМ зупиняє повноваження судді відповідно до статті 230 Закону про судову владу, становить втручання у права відповідного судді та може бути оскаржене до Вищого адміністративного суду з вимогою про скасування такого рішення відповідно до Закону про судову владу (стаття 36) та Адміністративного процесуального кодексу (стаття 145) (ріш. № 5681 від 23.04.2013 р. по адм. с. № 315/2013, ВАС, VI від.). На підставі статті 146 Адміністративного процесуального кодексу правовими підставами скасування адміністративних актів є відсутність повноважень суб'єкта, який прийняв акт, дефект форми, істотне порушення процесуальних правил, порушення матеріального права та недотримання цілі закону. В контексті статті 169 цього кодексу, для актів, прийнятих адміністративним органом у межах виконання своїх дискреційних

суддів, стосовно яких здійснюється розслідування по фактах порушень, пов'язаних з їх службовими обов'язками. Суд мотивував своє рішення тим, що автоматичний характер зупинення повноважень, без можливості для ВРМ оцінити ступінь його необхідності, порушує принцип незалежності судової влади. Конституційний суд зауважив з цього приводу, що метою статті 230 є не гарантія належного здійснення кримінального провадження, а підтримання авторитету суду. Відтепер ВРМ слід розглядати в кожному випадку, чи зупинення повноважень судді, стосовно якого здійснюється кримінальне розслідування, є необхідним для досягнення такої мети.

27. Стаття 231 Закону про судову владу до того ж передбачає, що у випадках, коли відкрите кримінальне провадження закінчується за відсутності доказів або рішенням про невинуватість, суддя, повноваження якого зупинено, поновлюється на посаді та має право на виплату всієї суми неотриманої заробітної плати.

повноважень, судовий контроль — це перевірка того, чи адміністративний орган дійсно має дискреційні повноваження та чи дотримано умови законності акту. У випадку встановлення незаконності такого акту, Вищий адміністративний суд скасовує його та повертає справу адміністративному органу для винесення нового рішення згідно з його директивами про застосування та інтерпретацію закону (стаття 172 цього кодексу).

29. Згідно з практикою Вищого адміністративного суду, у межах контролю законності адміністративний суд має зокрема перевірити дотримання загальних принципів адміністративного провадження, вказаних у статтях 4–14 кодексу, які регулюють порядок виконання адміністративним органом наданих йому дискреційних повноважень (ріш. № 4128 від 29.03.2010 р. по адм. с. № 1255/2010, ВАС, 5-чл. с-в; ріш. № 4149 від 26.03.2013 р. по адм. с. № 8105/2012 р., ВАС, III від.). Один з цих принципів, принцип пропорційності,

вказаний у статті 6 кодексу, передбачає, що адміністративний орган здійснює свої повноваження розумним чином, добросовісно та справедливо; його дії не мають порушувати права та законні інтереси об'єктів адміністративного провадження і виходити за межі необхідного для досягнення мети, встановленої законом.

30. Щодо судового контролю рішень, прийнятих відповідно до частини другої статті 230 Закону про судову владу, Вищий адміністративний суд залишає ВРМ широкі дискреційні повноваження для рішення про необхідність зупинення повноважень судді, стосовно якого ведеться слідство, і не контролює доцільність такого рішення. Однак перевіряється факт, чи стосовно відповідного судді дійсно ведеться слідство за фактом правопорушення у межах кримінального провадження (таким чином було скасовано рішення про зупинення повноважень, коли виявилось, що проти відповідного судді формально слідство не було відкрито — ріш. № 3528 від 13.03.2014 р. по адм. с. № 502/2014, ВАС, 5-чл. с-в). Крім того, перевіряється,

чи необхідність зупинення повноважень була предметом дебатів у ВРМ, та чи пропозиція Генерального прокурора зупинити повноваження відповідного судді та/або заяви членів в ході дебатів, які, як вважається, містять підстави для рішення за статтею 34 Закону про судову владу, наводять, хоча б і у стислому вигляді, причини, які стали підставами для відповідного зупинення повноважень (ріш. № 9895 від 28.09.2015 р. по адм. с. № 6590/2015, ВАС, VI від. ; ріш. № 749 від 25.01.2016 р. по адм. с. № 11716/2015, ВАС, 5чл. с-в; таким чином було скасовано рішення, без дебатів, прийняте ВРМ про необхідність зупинити повноваження судді — ріш. № 3528 від 13.03.2014 р. по адм. с. № 502/2014, ВАС, 5-чл. с-в). Однак ВРМ та сам Вищий адміністративний суд у межах контролю законності мають поважати незалежність прокуратури та органів кримінальної юстиції та не мають контролювати відповідність та обґрунтованість відкриття слідства (ріш. № 5681 від 23.04.2013 р. по адм. с. № 315/2013, ВАС, VI від.).

3. Статус суддів та статус ВРМ

31. Норми відповідного національного законодавства, що регламентує статус суддів, а також склад та повноваження ВРМ, викладене у рішенні Донеv проти Болгарії (Donev c. Bulgarie) № 72437/11, п. 30–37, 26 жовтня 2021 року). Крім того, згідно з п. 3 частини третьої статті 129 Конституції та п. 3 частини першої статті 165 Закону про судову владу особа, засуджена

до позбавлення волі за навмисне правопорушення, не може виконувати обов'язки судді, прокурора або слідчого, будь-який суддя, засуджений до такого покарання, має бути звільнений з посади. Правопорушення, на підставі яких було відкрито слідство стосовно заявника у цій справі (п. 7 вище), передбачали покарання до десяти років позбавлення волі.

В. Закон про відповідальність держави та органів місцевого самоврядування за завдану шкоду

32. Згідно з положеннями статті 1 цього Закону, держава та органи місцевого самоврядування відповідають за матеріальну і моральну шкоду, завдану незаконними актами, діями або бездіяльністю їх органів або посадових осіб в ході виконання ними службових обов'язків у адміністративному провадженні.

33. Стаття 2 Закону передбачає:

« 1) Держава відповідає за шкоду, завдану особам, органами кримінального слідства, прокуратури та судами внаслідок:

(...)

3. звинувачення по кримінальній справі, коли відповідна особа визнається невинуватою або провадження закривається на підставі того, що він не є особою, що скоїла ці діяння, або що в діяннях немає складу злочину (...) »

34. Відповідно до статті 4 Закону держава несе відповідальність навіть за відсутності помилки, а надана компенсація може покривати весь комплекс матеріальної та моральної шкоди, завданої кримінальним провадженням. З існуючої судової практики із застосування таких нормативних положень слідує, що національні суди беруть до уваги різні види шкоди, такі як

психічні страждання, шкода репутації, неотримана заробітна плата і т. і. Зокрема було застосоване положення п. 3 частини першої статті 2 Закону для надання відшкодування шкоди внаслідок зупинення повноважень, зумовленого відкриттям кримінального провадження на підставі статті 230 Закону про судову владу.

II. ЗАСТОСОВНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

35. У своєму висновку № 855/2016 про судову владу (CDLAD(2017)018), затвердженому на 112-му пленарному засіданні (6–7 жовтня 2017 року), Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) зробила наступні зауваження з приводу зупинення повноважень судді, проти якого здійснюється розслідування, в тій формі, як воно передбачене статтею 230 Закону про судову владу у її редакції, застосовній на час відповідних подій (п. 25 вище):

« 44. Як підсумок, Венеціанська комісія особливо занепокоєна змінами, внесеними до Закону про судову владу в липні 2017 року, які опосередковано надають прокуратурі значну владу над суддями. (...)

45. (...) На підставі статті 230 колегія суддів ВРМ зобов'язана зупинити повноваження судді, проти якого прокурором ініційовано розслідування («має зупинити

повноваження»). Таким чином, прокурори непрямим чином мають повноваження ініціювати зупинення повноважень судді на відносно тривалий період на підставі (відносно) малої кількості доказів. Така ситуація може нести загрозу незалежності суддів. (...)

46. Венеціанська комісія погоджується, що суддя, проти якого висунуті важкі звинувачення, може бути відсторонений від виконання посадових обов'язків. Однак колегія членів [ВРМ] має бути спроможна перевірити серйозність та обґрунтованість таких звинувачень. На підставі актуальної редакції статті 230 колегія членів ВРМ очевидно має тільки формальну роль прийняти рішення про зупинення повноважень, якщо прокуратура застосувала правовий механізм, передбачений у статті 230. (...)».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

36. Заявник скаржиться на несправедливий характер провадження щодо зупинення його повноважень. Він стверджує, що ВРМ та Вищий адміністративний суд не дотрималися вимог незалежності та безсторонності, передбачені п. 1 статті 6 Конвенції, та недостатньо обґрунтували свої рішення. Крім того, він вважає, що Вищий адміністративний суд не здійснив

в достатньому обсязі судовий контроль в контексті рішення ВРМ про зупинення його повноважень. У відповідній частині п. 1 статті 6 передбачає наступне:

«Кожен має право на справедливий розгляд його справи, (...) незалежним і безстороннім судом, (...) який вирішить (...) спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру (...)»

А. Прийнятність

1. Застосовність статті 6 Конвенції

37. Сторони погоджуються, що стаття 6 Конвенції застосовна в її цивільному аспекті. Суд спирається на загальні принципи практики стосовно застосовності статті 6 до професійних спорів державних службовців та суддів, зокрема, як узагальнено в рішенні Гженда проти Польщі (*Grzęda c. Pologne*) ([ВП], № 43572/18, пп. 257–264, 15 березня 2022 року). Суд нагадав, що вже давав свою оцінку застосовності цього положення в його цивільному аспекті до проваджень, пов'язаних з зупиненням повноважень суддів у межах незавершених дисциплінарних проваджень (*Camelia Bogdan c. Roumanie*), № 36889/18, п. 70, 20 жовтня 2020 року, та Юцишин проти Польщі (*Juszczyszyn c. Pologne*), №35599/20, п. 137, 22 жовтня 2022 року). Він не бачить жодної підстави вирішувати інакше у цій справі, в якій рішення про тимчасове зупинення повноважень заявника було прийнято в зв'язку з триваючим проти нього кримінальним провадженням.

38. У цій справі Суд встановив, що ВРМ ухвалила рішення про тимчасове зупинення повноважень заявника без можливості для нього постати перед цим органом або надати аргументи на свій захист, обставини, які можуть поставити під сумнів відповідність процедури вимогам статті 6

1. Заперечення, подані Урядом

39. У своїх додаткових зауваженнях Уряд вказав, що заявник представив у своїх зауваженнях про прийнятність та суть заяви від 13 червня 2022 року нові скарги та аргументи щодо відсутності незалежності ВРМ відносно різних інших органів, зважаючи на його склад. На думку Уряду, такі скарги не були викладені ані в початковій заяві до Суду, ані у межах національних проваджень, отже є неприйнятними на підставі недотримання шестимісячного строку або,

Конвенції, припускаючи, що це положення є застосовним на цій стадії. Однак Суд не вважає необхідним надалі розглядати питання, чи стаття 6 була застосовна на стадії прийняття рішення ВРМ або чи процедура цього органу відповідає цьому положенню. Він нагадує, що коли орган, уповноважений розглядати спори, що стосуються «прав та обов'язків цивільного характеру» не виконує всі вимоги п. 1 статті 6, це не становитиме порушення Конвенції, якщо процедура в цьому органі може бути об'єктом подальшого контролю судового органу з повною юрисдикцією, що надає гарантії цієї статті, іншими словами, якщо виявлені у процедурі структурні недоліки або недоліки процесуального характеру виправляються у межах подальшого контролю судовим органом з повною юрисдикцією (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá c. Portugal*), № 55391/13, 57728/13, та № 74041/13, п. 132, 6 листопада 2018 року, та справи, які процитовані в ньому, та *Donev c. Bulgarie*), №72437/11, п. 86, 26 жовтня 2021 року). У цій справі Суд розглядатиме аргументи заявника тією мірою, в якій вони стосуються судового контролю Вищого адміністративного суду над рішенням ВРМ.

як альтернатива, на підставі невичерпання національних засобів юридичного захисту. Суд встановив, що ці заперечення стосуються процедури ВРМ та, з причин, викладених у попередньому пункті, також не вважає за необхідне їх розглядати. Однак такий висновок не заважатиме взяти до уваги відповідну інформацію щодо ВРМ для розгляду інших скарг заявника (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá c. Portugal*), вказане вище, пп.106–107).

2. Висновок про прийнятність

40. Крім того, оскільки Суд встановив, що ця скарга не є ані явно необґрунтованою, ані неприйнятною з будь-яких інших підстав,

передбачених у статті 35 Конвенції, вона має бути визнана прийнятною.

В. Щодо суті

41. Суд послідовно розгляне два аспекти скарги заявника стосовно, по-перше, обсягу судового контролю, здійснюваного Вищим адміністративним судом в

контексті перегляду рішення ВРМ, та, по-друге, дотримання вимог незалежності та безсторонності в провадженні Вищого адміністративного суду.

1. Стосовно обсягу судового контролю, здійснюваного Вищим адміністративним судом в контексті перегляду рішення ВРМ

а) Позиції сторін

42. Посилаючись на критерії, викладені в практиці Суду щодо обсягу судового контролю, як вимагає стаття 6 Конвенції (Рамос Нуньес де Карвальо е Са проти Португалії, вказане вище, п. 179), заявник стверджує, що обмежений судовий контроль у цьому випадку вважати достатнім немає жодної підстави. Він підкреслює, що предмет справи не стосувався ані специфічної сфери, яка потребувала спеціалізованих знань, ані сфери, в якій ВРМ могла мати велику свободу розсуду, як от призначення або підвищення суддів. Стосовно гарантій в процесі прийняття рішення ВРМ, він стверджує, що таких гарантій не існувало, оскільки він не був поінформований про таке провадження і не міг ані постати перед ВРМ, ані надати свої аргументи. Крім того, він нагадує, що Закон прямо не передбачає право оскарження рішення ВРМ про зупинення повноважень судді. До того ж заявник скаржитися на відмову Вищого адміністративного суду розглянути обґрунтованість кримінальних звинувачень, на підставі яких були зупинені його повноваження, а також на недостатню обґрунтованість рішень вищого судового органу.

43. Уряд зауважує, що Вищий адміністративний суд мав повну юрисдикцію для здійснення контрольної функції будь-якого питання справи, як питання права, на якому ґрунтувалось рішення ВРМ, так й питання факту, за необхідності він мав повноваження скасувати рішення ВРМ. Він зазначає, що навіть якщо вищий судовий орган не здійснив повною мірою контроль над рішенням, прийнятим ВРМ, він тим не менш перевіряв, чи не перевищила вона свої дискреційні повноваження. Крім того, він зауважує, що ВРМ та Вищий адміністративний суд мали достатній обсяг інформації щодо звинувачень, висунутих проти заявника, та мали можливість перевірити, чи не були вони свавільними або повністю безпідставними, навіть якщо не було можливості перевірити обґрунтованість з огляду на необхідність захистити інституційну незалежність прокуратури та органів кримінальної юстиції, які мають виключну юрисдикцію приймати рішення про кримінальну відповідальність заявника.

б) Оцінка Суду

44. Суд спирається на загальні принципи своєї практики стосовно обсягу судового контролю та обґрунтованості судових рішень, які узагальнені у рішенні Рамос Нуньес де Карвальо е Са проти Португалії,

(вказане вище, п. 176–185). Зокрема, Суд нагадує, що для оцінки того, чи у конкретному випадку національні органи здійснили судовий контроль повною мірою, слід взяти до уваги повноваження,

- надані відповідному судовому органу, і наступні елементи: а) предмет оскаржуваного рішення, зокрема питання, чи він стосується спеціалізованого питання, що потребує професійних знань або досвіду, або чи передбачає він, та в якій мірі, здійснення дискреційних повноважень адміністративного органу; б) метод, застосований для прийняття такого рішення, та, зокрема, процесуальні гарантії провадження адміністративного органу; та с) зміст спору, в тому числі засоби юридичного захисту, як наявні, так і фактично застосовані (там же, п. 179). Отже, питання, чи судовий контроль достатнього обсягу був дійсно виконаний, залежить від обставин кожної окремої справи: відповідно Суд має обмежитися наскільки це можливо розглядом питання, порушеного у скарзі, з якою заявник звернувся до Суду, та визначити, чи за обставин цього конкретного випадку, здійснений контроль був достатнім (там же, п. 181).
45. Стосовно обсягу контролю, здійсненого Вищим адміністративним судом Болгарії стосовно рішень ВРМ, Суд нагадує, що вже розглядав це питання в рішеннях Донева (Donev) (вказане вище) та Мірослава Тодорова проти Болгарії (Miroslava Todorova c. Bulgarie) (№ 40072/13, 19 жовтня 2021 року), де мова йшла про дисциплінарні санкції, а також у рішенні Цанова-Гечева проти Болгарії (Tsanova-Gecheva c. Bulgarie) (№ 43800/12, 15 вересня 2015 року), де мова йшла про рішення з кар'єрного зростання суддів. У цих справах Суд розглянув повноваження, які мав Вищий адміністративний суд, та обсяг контролю, здійсненого ним, та зробив висновок, беручи до уваги зокрема об'єкт відповідних проваджень та підстави, викладені у відповідь на аргументи, висунуті відповідними заявниками, що контроль, здійснений вищим судовим органом відповідав вимогам статті 6 (Донев, пп. 87–90, Мірослава Тодорова, пп. 110–112, та Цанова-Гечева, пп. 90–105, всі вказані вище).
46. У цьому випадку, як і у вказаних вище рішеннях, Суд підтверджує, що Вищий адміністративний суд є компетентним розглядати питання правомірності рішення про зупинення повноважень заявника, як щодо питання права, так й щодо питання факту, та що він розглянув основні аргументи захисту, висунуті заявником з цього приводу (п. 15 вище). Якби він вирішив, на підставі аргументів захисту, висунутих заявником, або у межах повноважень *ex officio*, що це рішення незаконне за національним правом, цей судовий орган мав повноваження скасувати рішення ВРМ та повернути рішення до того самого органу для перегляду (п. 28 вище та Цанова-Гечева, вказане вище, п. 54).
47. Щодо предмету оскаржуваного рішення, Суд відмічає, що воно стосувалося необхідності зупинити повноваження заявника як судді та голови суду в зв'язку з відкриттям проти нього розслідування, щоб підтримати авторитет судової влади. Безперечно, що це питання передбачає застосування дискреційних повноважень ВРМ, органу, спеціально уповноваженого Конституцією Болгарії здійснювати автономне управління судовими установами, з більш загальною метою гарантувати належну роботу та незалежність суду. Суд вже визнав значний обсяг відповідальності, довіреної Конституцією ВРМ у важливій сфері з точки зору верховенства права та розділу повноважень, та повагу до її рішень (див. з необхідними змінами, Цанова-Гечева, вказане вище, п. 100, та Рамос Нуньєс де Карвальо е Са проти Португалії, вказане вище, п. 195). Однак Суд зауважує, що у цьому випадку, предмет справи не стосувався призначення або підвищення судді, сфери, в якій дуже широкі дискреційні повноваження мають бути очевидно залишені за органом, що забезпечує управління органами юстиції (Цанова-Гечева, вказане вище, п. 100), а стосувався тимчасового зупинення повноважень судді, рішення, яке потенційно може мати серйозні наслідки для його життя та кар'єри.
48. З цього приводу Суд неодноразово підкреслював особливу роль судової влади у суспільстві: як гарант правосуддя, основоположної цінності в правовій державі, вона мусить мати довіру

громадян, щоб судді могли належним чином виконувати свою місію (Гженда, вказане вище, п. 302, та процитована там практика). Таке міркування, викладене зокрема у справах щодо права суддів на свободу вираження поглядів (див., наприклад, Гуз проти Польщі (Guz c. Pologne), № 965/12, п. 86, 15 жовтня 2020 року), Суд вважає цілком застосовним до застосування заходів, що обмежують право на свободу представників судової системи (Алпарслан Алтан проти Туреччини (Alparslan Altan c. Turquie), № 12778/17, п. 102, 16 квітня 2019 року, та Баш проти Туреччини (Baş c. Turquie), № 66448/17, п. 144, 3 березня 2020 року) або до права суддів на звернення до суду з питань щодо їх статусу або кар'єри (Гуменюк та інші (Gumenyuk et autres), № 11423/19, п. 52, 22 липня 2021 року, та Білген проти Туреччини (Bilgen c. Turquie), №1571/07, п. 58, 9 березня 2021 року). Зважаючи на визначальне місце судових органів серед державних органів демократичного суспільства та важливе значення розділу повноважень та необхідності зберегти незалежність правосуддя, Суд має бути особливо уважним до захисту представників судової системи від заходів, що впливають на їх статус або кар'єру і можуть загрожувати їх незалежності та автономії (Гуменюк та інші, п. 52, та Білген, п. 58, обидва вказані вище).

49. Щодо методу прийняття оскаржуваного рішення, Суд відмічає, що національне право не передбачає, ані щоб відповідний суддя був поінформований про клопотання Генерального прокурора, ані щоб йому була надана можливість постати перед або надати свої аргументи ВРМ. До того ж, зважаючи на порядок прийняття рішення ВРМ, шляхом таємного голосування (бюлетенями), мотивація такого рішення чітко не вказується, але має впливати з пропозиції прокурора зупинити повноваження відповідного судді з проведенням дебатів у ВРМ (п. 30 вище). У даному конкретному випадку вбачається, що дебати головним чином стосувалися питання, чи рішення про зупинення повноважень має бути застосовано автоматично відповідно до частини першої

статті 230 Закону про судову владу, чи ВРМ має свободу розсуду з цього питання, якщо у цьому випадку реальні підстави, що обґрунтовують зупинення повноважень заявника, не були представлені (п. 9 вище). Таким чином, заявнику не було надано жодних процесуальних гарантій в момент прийняття оскаржуваного рішення, тому тим важливіше, щоб суд розглянув всі питання факту і права спору, поданого на їх розгляд, щоб здійснити ефективний судовий контроль спірного рішення для заявника (див. з необхідними змінами, Пішкін проти Туреччини (Pişkin c. Turquie), № 33399/18, п. 139, 15 грудня 2020 року).

50. Стосовно змісту спору та засобів юридичного захисту, Суд зазначає, що в цілому, коли він здійснює контроль щодо адміністративного рішення, прийнятого адміністративним органом при виконанні своїх дискреційних повноважень, Вищий адміністративний суд зобов'язаний не тільки перевірити формальну відповідність рішення, але також перевірити, чи адміністративний орган не перевищив власні дискреційні повноваження. Щодо цього, вищий судовий орган має розглянути питання дотримання спеціальних вимог, передбачених законом або нормативними актами, якщо такі вимоги є, а також дотримання загальних принципів адміністративного провадження (пп. 28–29 вище). Щодо рішень ВРМ, прийнятих відповідно до частини другої статті 230 Закону про судову владу, Суд зауважує, що ні закон, ні внутрішні акти ВРМ не передбачали спеціальних критеріїв необхідності зупиняти повноваження судді, щодо дій якого здійснюється розслідування. Крім того, Вищий адміністративний суд очевидно залишив дуже широкі дискреційні повноваження ВРМ в цьому аспекті та обмежився перевіркою, чи відповідний суддя дійсно є учасником розслідування, та чи ВРМ, хоча б коротко, виклала підстави, свого рішення (пп. 15 та 30 вище).

51. У цьому випадку, навіть якщо в своєму рішенні Вищий адміністративний суд дійшов висновку про те, що ВРМ не перевищила свої дискреційні повноваження, такий висновок здається ґрунтується виключно на характері звинувачень, висунутих проти

заявника — вищий орган суду очевидно не здійснив свій власний аналіз відповідних фактів або справжній контроль щодо необхідності та пропорційності заходу із зупинення повноважень, а обмежився посиланням на рішення ВРМ (п. 15 вище). Однак заявник навів у своїй скарзі аргументи про те, що зупинення його повноважень не було необхідне ані для підтримання авторитету суду або безсторонності суду, ані щоб гарантувати належне здійснення кримінального провадження, що застосований засіб був непропорційним з точки зору наслідків для його приватного життя та потенційної тривалості кримінального провадження, а також, що можна було обмежитись зупиненням його повноважень тільки як голови суду (п. 10 вище). Вищий адміністративний суд чітко не відповів на ці аргументи.

52. Вищий судовий орган, крім того, відмовився здійснити контроль щодо обґрунтованості звинувачень, висунутих проти заявника. З цього приводу, Суд бере до уваги аргументи, надані Урядом та самим Вищим адміністративним судом, в обґрунтування такого підходу, а саме про повагу до незалежності та виключну компетенцію органів кримінальної юстиції щодо прийняття рішень про кримінальну відповідальність у цьому випадку. Однак він зауважує, що у болгарському праві рішення прокуратури про початок розслідування стосовно судді не підлягають незалежному судовому контролю. З огляду на особливу роль суддів у захисті верховенства права (див. п. 48 вище та вказані в ньому посилання на юридичні джерела), а також справді серйозні наслідки, які зупинення повноважень внаслідок початку розслідування проти судді може мати для його кар'єри та приватного життя, Суд вважає, що відсутність будь-якого контролю з боку Вищого адміністративного суду, який не має повноважень перевіряти, як мінімум, що провадження, внаслідок якого зупинено повноваження, не є свавільним, неправомірним або чи має воно будь-які фактичні підстави, несе ризик того, що судді будуть віддані на поталу неправомірних розслідувань з боку

прокуратури. Така ситуація несе загрозу незалежності суддів (див. п. 48 вище та вказані в ньому посилання на юридичні джерела). Необхідність усунути такий ризик за допомогою судового контролю над рішенням про зупинення повноважень судді була підкреслена Венеціанською комісією у її висновку щодо статті 230 Закону про судову владу (п. 35 вище). У цьому сенсі заявник надав відповідний аргумент, зокрема що розслідування по відповідних фактах велося багато років, порушення провадження проти нього пізніше, коли мало відбутися призначення голови апеляційного суду, було неправомірним та насправді переслідувало ціль завадити йому повторно обійняти цю посаду (п. 10 вище). Слід констатувати, що Вищий адміністративний суд не звернув уваги на ці аргументи.

53. З попередніх зауважень слідує, що повноваження заявника як судді були зупинені на підставі відкритого проти нього кримінального провадження на невизначений строк і без збереження заробітної плати, рішенням ВРМ без надання достатніх процесуальних гарантій, яке містило тільки короткий виклад підстав необхідності цього заходу, при цьому ініціювання розслідування проти судді не підлягало незалежному судовому контролю. Вищий адміністративний суд, у межах оскарження заходу із зупинення повноважень, здійснив обмежений контроль рішення ВРМ, не провів автономний аналіз фактів та відмовився перевірити обґрунтованість відкриття слідства проти судді. На думку Суду, якщо жоден з цих елементів — відсутність процесуальних гарантій та реальні підстави рішення ВРМ, обмежений контроль з боку Вищого адміністративного суду та відсутність судового контролю щодо ініціювання розслідування прокуратурою — сам по собі не дозволяє зробити висновок про порушення статті 6 Конвенції, вони всі в сукупності створюють проблемний накопичувальний ефект в обставинах даного конкретного випадку, з точки зору оскаржуваного заходу із зупинення повноважень заявника як судді.

54. Як висновок, Суд вважає, що хоча Вищий адміністративний суд формально розглянув умови законності рішення ВРМ, він не здійснив у цьому випадку контроль достатнього обсягу з точки зору

предмета спірного рішення та аргументів, представлених заявником. Отже, мало місце порушення п. 1 статті 6 Конвенції щодо цього аспекту.

2. Про дотримання гарантій незалежності та безсторонності Вищого адміністративного суду

а) Позиції сторін

55. Заявник стверджує, що незалежність та безсторонність Вищого адміністративного суду є сумнівними у цьому випадку, оскільки інша сторона процесу — ВРМ — має повноваження щодо дисциплінарної відповідальності суддів, зокрема суддів вищого судового органу, організації та бюджету всіх судових органів. З точки зору структурних дефектів, що були у ВРМ у відповідний період часу, він стверджує, що судді Вищого адміністративного суду не могли безсторонньо приймати рішення щодо рішень ВРМ.

56. Посилаючись на рішення, постановлене Судом у справі Донеv, (вказане вище), Уряд

стверджує, що Вищий адміністративний суд був достатньо незалежний та безсторонній, та що ні повноваження, надані ВРМ стосовно суддів, ні стверджені дефекти у складі цього органу не дають підстав для іншого висновку.

57. З огляду на те, що скарги, представлені заявником, та зауваження, надані Урядом у відповідь, є практично ідентичними представленим у вищевказаному рішенні по справі Донеv, Суд посилається на докладний опис зауважень сторін, вказаний у цьому рішенні (вказане вище, пп. 57–58, 63 та 71–78).

б) Оцінка Суду

58. Суд посилається на загальні принципи практики щодо гарантій незалежності та безсторонності, які узагальнені у рішенні по справі Рамос Нуньєс де Карвальо е Са (вказане вище, пп. 144–150). Щодо незалежності та безсторонності Вищого адміністративного суду, він розглянув у рішенні по справі Донеv (вказане вище), скаргу, аналогічну висунутій заявником у цьому випадку. В цьому рішенні Суд розглянув гарантії, передбачені національним законом для забезпечення незалежності та безсторонності суддів, стверджені заявником структурні недоліки складу ВРМ та повноваження цього органу або певних його членів стосовно суддів Вищого адміністративного суду та вирішив, у світлі принципів, встановлених в рішеннях Рамос Нуньєс де Карвальо е Са (вказане вище) та Денісов проти України ([GC], № 76639/11, п. 60–80, 25 вересня 2018 року), що побоювання заявника з цього приводу не могли вважатися об'єктивно виправданими. Щодо цієї скарги Суд робить висновок про відсутність порушення статті 6 Конвенції (Донеv, вказане вище, пп.

91–99).

59. З огляду на подібність скарги, поданої заявником у цій справі, Суд не бачить підстав зробити інший висновок. Як і у рішенні по справі Донеv, Суд не вважає, що повноваження ВРМ з дисциплінарних, бюджетних та адміністративних питань дозволяють зробити висновок про недостатній рівень незалежності та безсторонності суддів Вищого адміністративного суду, з огляду на інституційні гарантії, передбачені національним правом та за відсутності критичних структурних недоліків складу ВРМ і конкретних елементів, що доводять недостатній рівень безсторонності суддів, які прийняли рішення у цій справі. Оскільки заявник не поставив під сумнів суб'єктивний аспект безсторонності суддів, які винесли рішення по його справі, Суд вважає, що його побоювання щодо незалежності та безсторонності Вищого адміністративного суду не можуть вважатися об'єктивно обґрунтованими.

60. Отже, порушення п. 1 статті 6 Конвенції в цьому аспекті не було.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

61. Посилаючись на статті 8 та 13 Конвенції, заявник стверджує, що зупинення його повноважень становило втручання в його право на повагу до приватного життя та, що він не мав ефективних засобів юридичного захисту щодо цього. Суд вважає, що слід розглянути цю скаргу виключно в контексті статті 8 Конвенції (Донев, вказане вище, п. 107), яка передбачає наступне:

« 1. Кожен має право на повагу до свого приватного життя (...)

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

А. Прийнятність

1. Заперечення, заявлені Урядом

а) Позичії сторін

62. Уряд заперечує застосовність статті 8 Конвенції у цій справі, зважаючи на критерії, визначені Судом у постанові по справі Денісов (вказане вище). В першу чергу він стверджує, що зупинення повноважень заявника не було обґрунтоване міркуваннями, пов'язаними з його приватним життям. Щодо наслідків цього заходу, Уряд нагадує, що згідно з практикою Суду, такий захід не тягне за собою автоматичну застосовність статті 8, та що заявник має надати докази, що вплив на його приватне життя та репутацію досягли певного порогу серйозності. Отже, на думку Уряду, заявник у своїй заяві представив тільки необґрунтовані твердження загального характеру, і не викладав аргументів у межах національних проваджень. Зокрема, заявник не надав докладних відомостей, що доводять, що зупинення його повноважень поставило його у складне фінансове становище, яке погіршило його професійні та соціальні стосунки, або значним чином зашкодило його репутації. Уряд зауважив, що на відміну від звільнення з посади, зупинення повноважень мало тимчасовий характер, і заявник був поновлений на своїй посаді. Відповідно, він вважає, що скарга є неприйнятною на підставі несумісності *ratione materiae* або, як альтернатива, в зв'язку із невичерпанням національних

засобів юридичного захисту, або як явно необґрунтована.

63. Крім того, Уряд стверджує, що після рішення про його невинуватість у відкритому проти нього кримінальному провадженні, заявник міг на підставі пункту 3 частини першої статті 2 Закону про відповідальність держави, вимагати компенсацію шкоди, завданої внаслідок кримінального провадження проти нього. Відповідно, він не вичерпав засоби юридичного захисту, які мав у своєму розпорядженні. Уряд уточнює, що як вбачається з існуючої судової практики із застосування цих положень законодавства, національні суди беруть до уваги шкоду, завдану зупиненням повноважень особи, проти якої здійснювалось розслідування, або оприлюдненням справи у пресі.

64. У відповідь, заявник стверджує, що стаття 8 застосовна з точки зору критеріїв, визначених у рішенні в справі Денісов (вказане вище). Згідно з підходом, заснованим в контексті наслідків оскаржуваного заходу, він стверджує, що відкрите проти нього кримінальне провадження та його результат — зупинення його повноважень, мали публічний характер та широко обговорювалися у ЗМІ, що мало великий вплив на його самооцінку, репутацію та

стосунки, як особисті, так і професійні. Він зазначив, що протягом періоду зупинення його повноважень, тобто протягом приблизно двох з половиною років, він не отримував жодної заробітної плати, не міг вести іншу професійну юридичну діяльність та непокоївся, що не зможе забезпечити потреби своєї родини. На підтвердження своїх тверджень він надав свідчення трьох своїх колег суддів, за якими кримінальне провадження та зупинення повноважень спричинили значний стрес для самого заявника та його родичів. Щодо обґрунтованості заходу, заявник зауважив, що генеральний прокурор вимагав зупинення його повноважень, а ВРМ прийняла відповідне рішення саме в момент, коли мало відбутися призначення на посаду

б) Оцінка Суду

Застосовність статті 8 Конвенції

66. Суд нагадує, що критерії, які слід взяти до уваги для визначення того, чи стаття 8 Конвенції застосовна до трудового спору, встановлені у рішенні по справі Денісов (вказане вище, пп. 92–117), на яке він посилається. Принципи, які регулюють застосовність статті 8 узагальнені наступним чином:

«115. З наведеної практики Суд доходить висновку, що трудові спори per se не виключаються зі сфери «приватного життя» у розумінні статті 8 Конвенції. Існують певні типові аспекти приватного життя, на які такі спори можуть вплинути внаслідок звільнення, пониження, відмови у доступі до професії або інших подібних несприятливих заходів. До цих аспектів входить (i) «внутрішнє коло» заявника, (ii) можливість заявника встановлювати та розвивати відносини з іншими людьми та (iii) соціальна і професійна репутація заявника. У таких спорах існують два напрямки, за якими, як правило, виникають питання, пов'язані з приватним життям: або через підстави вжиття оскаржуваного заходу (у такому випадку Суд застосовує підхід, заснований на підставах), або, у деяких справах, через наслідки для приватного життя (у такому випадку Суд застосовує підхід, заснований на наслідках).

голови апеляційного суду, що, на його думку, доводить, що воно переслідувало ціль завадити йому знов обійняти цю посаду.

65. Щодо можливості вимагати компенсацію відповідно до пункту 3 частини першої статті 2 Закону про відповідальність держави після ухвалення рішення про його невинуватість, повністю погоджуючись з ефективністю такого засобу юридичного захисту, заявник стверджує, що його застосування не може бути аргументом для розгляду відповідності зупинення його повноважень статті 8 Конвенції, тому не може призвести до визнання порушення, про яке він стверджує Суду.

116. При застосуванні підходу, заснованого на наслідках, рівень суворості з огляду на всі наведені аспекти набуває вирішального значення. Саме заявник має переконливо продемонструвати, що цей рівень був досягнутий у його справі. Заявник має надати докази, які підтверджуватимуть наслідки оскаржуваного заходу. Суд визнає, що стаття 8 Конвенції є застосовною лише за умови, що ці наслідки є дуже серйозними та значною мірою впливають на його приватне життя.

117. Суд встановив критерії для оцінки суворості або серйозності стверджуваних порушень у різних нормативно-правових контекстах. Страждання заявника мають оцінюватись шляхом порівняння його життя до та після вжиття відповідного заходу. Суд також вважає, що при визначенні серйозності наслідків у справах, пов'язаних з трудовими відносинами, доцільно оцінити суб'єктивне сприйняття заявника на фоні об'єктивних обставин конкретної справи. Цей аналіз повинен охоплювати як матеріальний, так і нематеріальний вплив стверджуваного заходу. Тим не менш, заявник має визначити та обґрунтувати характер та ступінь його страждань, які повинні мати причинно-наслідковий зв'язок з оскаржуваним заходом. З огляду на правило вичерпання національних заходів юридичного захисту основні

елементи таких тверджень мають бути належним чином доведені до відома національних органів влади, до компетенції яких відноситься вирішення такого питання.»

67. Щодо цієї справи, Суд нагадує, що заявник опинився в ситуації, коли його повноваження судді були зупинені на строк приблизно дваз половиною роки на підставі відкритого проти нього кримінального провадження. Він зауважує, що такий захід був обґрунтований не міркуваннями, що мають відношення до приватного життя заявника, а фактом, що на думку компетентних національних органів, продовження виконання ним повноважень на тлі відкритого проти нього слідства може компрометувати авторитет суду. Згідно з вказаною вище практикою Суду, він має встановити, чи такий захід мав серйозні наслідки на складові елементи приватного життя заявника, таким чином, щоб дати підстави для застосування статті 8 Конвенції.
68. Перш за все, що стосується наслідків зупинення повноважень для «внутрішнього кола» заявника, Суд зауважує, що наслідком його було позбавлення заявника заробітної плати протягом строку зупинення його повноважень, тобто протягом приблизно двох з половиною років. Навіть якщо фінансовий компонент спору не дає підстав для автоматичного застосування статті 8 Конвенції (Денісов, вказане вище, п. 122, та Камелія Богдан, вказане вище, п. 86), Суд вважає, що зважаючи на тривалість у часі, позбавлення заявника заробітної плати обов'язково мало вплив на його приватне життя. Крім того, поки тривало зупинення його повноважень, заявник зберігав свій статус судді та не міг вести практично жодну оплачувану діяльність у державному або приватному секторі, зважаючи на несумісність посад, пов'язану з його статусом (для порівняння Сідабрас і Дзяутас проти Литви (Sidabras et Džiautas c. Lituanie), № 55480/00, 59330/00, п. 47, CEDH 2004VIII, Д.М.Т та Д.К.І проти Болгарії (D.M.T. et D.K.I. c. Bulgarie), № 29476/06, п. 103, 24 липня 2012 року, Платіні проти Швейцарії (Platini c. Suisse) (ухв.), № 526/18, § 57, 11 лютого 2020 року, та Мірослава Тодорова, вказане вище, п. 140).
69. Звичайно, національний закон передбачав, що у випадку рішення про невинуватість суддю, повноваження якого було зупинено, може отримати виплату всієї суми заробітної плати, не отриманої протягом зупинення повноважень, та заявник дійсно отримав всю суму заборгованості по заробітній платі у 2021 році (пп. 20–22 та 27 вище). Однак Суд зауважує, що ця можливість залежала від результату та тривалості кримінального провадження. У цьому випадку, з точки зору тривалості кримінального провадження, така можливість з'явилася тільки приблизно через сім років після зупинення повноважень заявника (пп. 20–22 вище; для порівняння із Камелія Богдан, вказане вище, п. 87, та Мірослава Тодорова, вказане вище, п. 139, які стосувалися про коротші терміни, та з Д.М.Т. та Д.К.І проти Болгарії, вказане вище, п. 103).
70. Щодо можливості налагоджувати та підтримувати відносини з іншими особами, Суд встановив, що зупинення повноважень заявника завадило йому протягом досить тривалого періоду виконувати свої службові обов'язки судді, розвиватися у професійному середовищі та реалізовувати власні амбіції з професійного та персонального розвитку (див. Юцишин, вказане вище, п. 235, та, з необхідними змінами, Гуменюк та інші, вказане вище, п. 88). Зокрема, зважаючи на збіг у часі зупинення повноважень із закінченням строку його повноважень голови апеляційного суду міста Софія, він не зміг повторно балотуватися на цю посаду (пп. 6 та 14 вище).
71. Щодо професійної репутації заявника, Суд зауважує, що публічність, на яку він скаржить, стосується головним чином кримінальних звинувачень проти нього, а не заходу із зупинення повноважень, яке розглядається в межах його скарги. Однак рішення ВРМ зупинити його повноваження, зважаючи на висунуті проти нього звинувачення, з аргументом про те, що збереження його повноважень

може негативно вплинути на авторитет суду, дає підстави вважати, що такий захід також міг завдати шкоди його професійній репутації (для порівняння Олександр Волков проти України, № 21722/11, п. 166 *in fine*, CEDH 2013, та Денісов, вказане вище, пп. 125–126).

72. У підсумку, зважаючи на характер та тривалість заходу із зупинення повноважень,

Вичерпання національних засобів юридичного захисту

73. Суд посилається на принципи, викладені у рішенні по справі Вучкович та інші проти Сербії (*Vučković et autres c. Serbie*) (попередні заперечення) [ВП], № 17153/11 та 29 інші, пп. 69–77, 25 березня 2014 року) щодо правила вичерпання національних засобів юридичного захисту.

74. У цій справі, Уряд заявляє про відхилення скарги на підставі невичерпання національних засобів юридичного захисту в двох аспектах. По-перше, оскільки Уряд стверджує про те, що заявник не наводив в національному провадженні свої аргументи про завдання шкоди приватному життю, Суд зауважує, що заявник зазначав у своїй заяві про скасування рішення ВРМ та у заяві про зупинення виконання такого рішення, численні елементи, які входять до поняття приватного життя в значенні його практики (пп. 10 та 11 вище). Суд вважає, що за таких обставин, заявник навів свої аргументи про порушення статті 8 Конвенції в документах, поданих до національних органів достатнім чином (Денісов, вказане вище, п. 117). Відповідно, Суд відхиляє перший аспект заперечення, наведеного Урядом.

75. Щодо можливості заявника отримати компенсацію на підставі п. 3 частини першої статті 2 Закону про відповідальність держави, Суд зазначає, що після ухвалення рішення про невинуватість у кримінальній справі у грудні 2020 року, заявник мав можливість вимагати компенсацію шкоди, завданої внаслідок відкритого проти нього кримінального провадження, та що він дійсно подав такий позов у 2022 році, який досі розглядається національними судами (п. 23 вище).

76. Заявник не заперечує доступний характер

застосованого до заявника, та на негативні наслідки на різні аспекти його приватного життя, вказані вище, Суд вважає, що поріг серйозності, необхідний для застосування статті 8 Конвенції, досягнуто. З цього слідує, що стаття 8 може бути застосована у цьому випадку, а зауваження, наведене Урядом з цього приводу, має бути відхилене.

та принципову ефективність такого засобу юридичного захисту. Щодо питання, чи такий засіб був адекватний у цьому випадку, тобто спроможний надати відповідну компенсацію в контексті скарги заявника за статтею 8 Конвенції, Суд нагадує, що якщо стверджуване порушення Конвенції припинилось, така компенсація в принципі свідчить про визнання стверджуваного порушення та забезпечення відновлення (див., з необхідними змінами, Колев проти Болгарії (*Kolev c. Bulgarie*) (ухв.), № 69591/14, п. 35, 30 травня 2017 року). З дослідженого Судом національного законодавства слідує, що в контексті позову на підставі пункту 3 частини першої статті 2 Закону про відповідальність держави, вона несе відповідальність навіть за відсутності помилки, а надана компенсація може покривати весь комплекс матеріальної та моральної шкоди, завданої кримінальним провадженням, зокрема моральні страждання у зв'язку з відкритим провадженням або шкодою репутації (п. 34 вище).

77. Однак Суд зазначає, що такий спосіб юридичного захисту має на меті надання компенсації особі, яка після ініційованого проти неї розслідування була виправдана судом або кримінальне провадження було закрито, тоді як у цьому випадку скарга заявника на підставі статті 8 Конвенції стосується шкоди його приватному життю внаслідок заходу із зупинення його повноважень, ухваленого ВРМ, а також відсутності достатніх процесуальних гарантій за законом. Таким чином, навіть якщо не виключено, що застосування такого засобу юридичного захисту може призвести до компенсації в контексті зупинення повноважень заявника, слід

констатувати, що такий спосіб юридичного захисту не був застосований з такою метою, а також, що судові органи не були зобов'язані розглядати та виносити рішення з питання поваги прав, які захищає стаття 8 Конвенції (див., з необхідними змінами, Ніколова і Вандова проти Болгарії (Nikolova et Vandova c. Bulgarie), № 20688/04, п. 57, 17 грудня 2013 року, Колев, вказане вище, п., 46–47, та С.З. проти Болгарії (S.Z. c. Bulgarie), № 29263/12, п. 34, 3 березня 2015 року).

Висновок про прийнятність

79. Оскільки Суд встановив, що ця скарга за статтею 8, не є ані явно необґрунтованою, ані непринятною з будь-яких інших

78. На підставі викладених вище міркувань, Суд не переконаний, що за обставин даної справи, позов про компенсацію, на якому наголошує Уряд, виглядає як ефективний засіб юридичного захисту, спроможний надати відповідну компенсацію щодо скарги заявника за статтею 8 Конвенції, вичерпання якого необхідне за пунктом 1 статті 35 Конвенції. Таким чином, другий аспект заперечення Уряду також відхиляється.

підстав, перелічених у статті 35 Конвенції, вона має бути визнана прийнятною.

В. Щодо суті

1. Доводи сторін

80. Заявник стверджує, що зупинення його повноважень завдало серйозної шкоди його приватному життю, репутації та професійній кар'єрі. Він вважає, що національне законодавство не відповідало вимозі якості закону в тому, що воно не містило достатніх гарантій проти свавілля, зважаючи, зокрема на відсутність часового обмеження таких заходів та недостатній обсяг здійсненого судового контролю. Крім того, на думку заявника, захід із зупинення повноважень не переслідував чітку легітимну мету та за будь-яких обставин був непропорційним.

81. Уряд стверджує, що це зупинення повноважень мало законодавчі підстави, достатньо чіткі та передбачувані, що воно мало легітимну мету забезпечити чесність правосуддя та підтримати довіру суспільства до суду. Він вважає, що з цією метою необхідно тимчасово усунути від посади суддів, яких підозрюють у вчиненні правопорушень, та що застосування цього заходу у цьому випадку супроводжувалося процесуальними гарантіями та підлягало судовому контролю. З цього він робить висновок, що зупинення повноважень заявника було пропорційне переслідуваній меті.

2. Оцінка Суду

82. Зважаючи на вказані вище зауваження щодо наслідків заходу із зупинення повноважень заявника для його приватного життя (пп. 68–72 вище), Суд вважає, що такий захід був втручанням в право заявника на повагу до його приватного життя. Таке втручання може бути виправдане з точки зору п. 2 статті 8 Конвенції, тільки якщо воно здійснюється згідно із законом, переслідує одну або декілька легітимних цілей, перелічених у цьому параграфі, та є необхідним у демократичному суспільстві для

досягнення цієї або цих цілей.

83. Суд нагадує, що вираз «згідно із законом» в контексті п. 2 статті 8 Конвенції вимагає не тільки певної підстави у національному законодавстві для оскаржуваного заходу, а й вказує на якість цього законодавства: він вимагає доступності для відповідної особи, якій до того ж має бути надана можливість передбачити його наслідки для себе, та його сумісності з принципом верховенства права (див., окрім іншого, Пішкін, вказане вище, п. 206). У цьому випадку, зупинення повноважень заявника

мало підставу у законодавстві, а саме статтю 230 Закону про судову владу. Заявник мав доступ до засобів юридичного захисту для оскарження законності заходу, а національні судові органи вирішили, що це зупинення повноважень відповідає умовам, передбаченим у національному законодавстві. Отже, Суд погоджується, що це втручання може вважатися як таке, що здійснено «згідно із законом» в контексті п. 2 статті 8 Конвенції. Оскільки в цьому питанні заявник скаржить на те, що захід із зупинення повноважень не мав жодного часового обмеження, а також що обсяг судового контролю був недостатнім, ці питання можуть бути розглянуті у межах пропорційності втручання.

84. Крім того, Суд погоджується, що захід із зупинення повноважень мав на меті, як стверджує Уряд, гарантувати чесність правосуддя та підтримання авторитету до суду. Суд погоджується, що якщо мова йде про важливу легітимну ціль, вона може бути вагомим аргументом для виправдання зупинення повноважень судді. Отже, оскаржуваний захід може вважатися як такий, що переслідував легітимні цілі, передбачені у п. 2 статті 8, а саме запобігання правопорушенням чи злочинам та захист прав і свобод інших осіб.
85. Щоб визначити, чи оскаржуваний захід був «необхідним у демократичному суспільстві», слід розглядати справу в цілому та встановити, чи наведені аргументи для його виправдання є відповідними та достатніми, а також чи вказаний захід був пропорційним переслідуванню легітимним цілям. З цього приводу, Суд нагадує, що національним органам слід першими винести рішення про необхідність втручання, та що держави-учасники зберігають у межах цієї оцінки дискреційні повноваження, реалізація яких залежить від характеру відповідної діяльності та цілі, яку переслідують обмеження. Однак Суду належить перевірити, чи їх рішення узгоджуються з положеннями Конвенції (Озпинар проти Туреччини (*Özpinar v. Turquie*), № 20999/04, п. 68, 19 жовтня 2010 року, Пішкін, вказане вище, п. 215, та Джоджай проти Албанії (*Xhoxhaj v. Albanie*), № 15227/19, п. 402, 9 лютого 2021 року). Процесуальні гарантії, надані особі, є особливо важливими для визначення, чи держава-відповідач залишилася в межах своїх дискреційних повноважень. Зокрема, Суд має встановити, чи процес прийняття рішень, який призвів до втручання, був справедливим та поважав інтереси, гарантовані особі статтею 8, та чи заявнику був наданий адекватний судовий контроль (Пішкін, вказане вище, пп. 214 та 216). Він має виконати власну оцінку, не оминаючи увагою повноваження заявника (Донев, вказане вище, п. 119) та необхідність захистити представників судової системи від заходів, які можуть загрожувати їх незалежності та автономії (п. 48 вище та викладені в ньому посилання на юридичні джерела).
86. Щодо якості процесу прийняття рішень у цій справі, Суд вже констатував в контексті статті 6 Конвенції, що заявник не мав процесуальних гарантій на стадії прийняття рішення ВРМ, оскільки він не мав можливості постати перед цим органом або надати йому свою позицію, та що винесене рішення бракувало аргументів (п. 49 вище). Звісно, заявник мав можливість оскаржити законність цього рішення у Вищому адміністративному суді, який розглянув висунуті ним скарги щодо дотримання процесуальних і матеріальних норм національного права. Суд з усім тим вважає, що судовий контроль з боку Вищого адміністративного суду був проведений не в повному обсязі, зважаючи на предмет оскаржуваного рішення та на аргументи, висунуті заявником — вищий судовий орган фактично відмовив у оцінці звинувачень проти заявника, а до того ж не провів справжній контроль необхідності та пропорційності заходу із зупинення повноважень (пп. 50–54 вище).
87. Крім того, Суд вважає, що оскаржуваний захід мав серйозний вплив на приватне та професійне життя заявника (пп. 68–72 вище). Він зокрема зауважує, що зупинення повноважень тривало два з половиною роки, протягом яких заявник був позбавлений заробітної плати та не міг,

зважаючи на несумісність посад у зв'язку з його статусом судді, вести іншу професійну діяльність. До того ж в момент коли ВРМ винесла рішення про зупинення його повноважень у травні 2014 року, національне право не містило жодного обмеження такого заходу у часі, ні жодної можливості оскаржити його тривалість та підстави у незалежному органі (пп. 24 та 25 вище). Продовження кримінального провадження було достатньою умовою для залишення в силі зупинення повноважень відповідного судді. Немає сумнівів, що кримінальне провадження може продовжуватись протягом дуже довгого періоду, як це і відбулося у цьому випадку, коли заявник був виправданий через приблизно сім років після відкриття провадження, в такому випадку, негативні наслідки на приватне життя судді, повноваження якого зупинено, є значними та можуть тільки погіршуватися з плином часу. У цьому випадку,

зважаючи на тривалість кримінального провадження та відсутність засобів юридичного захисту для зняття судового заходу із зупинення повноважень, заявник залишився у невизначеному стані щодо тривалості такого зупинення повноважень. Така ситуація містить також ризик для незалежності відповідного судді, на який Суд також має зважати (п. 85 вище).

88. З огляду на все викладене вище, Суд вважає, що захід із зупинення повноважень заявника не супроводжувався адекватними гарантіями проти зловживань та не був виправданий відповідними та достатніми підставами. За таких обставин та попри дискреційні повноваження, надані національним органам у подібній сфері, Суд вважає, що захід, накладений на заявника, не був пропорційний переслідуваній легітимній цілі, а отже мало місце порушення статті 8 Конвенції.

III. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

89. У контексті статті 1 Першого протоколу, як окремо, так і в поєднанні зі статтею 13 Конвенції, заявник скаржиться на те, що він був позбавлений своєї заробітної плати протягом періоду зупинення повноважень. Посилаючись на аргументи, подані ним у контексті статей 6 та 8 Конвенції, він вважає, що такий захід не був реалізований «згідно із законом», а також, що він не мав можливості застосувати ефективний засіб юридичного захисту щодо цієї скарги скарзі.

90. Уряд стверджує, що у цій справі не було позбавлення майна, а також, що заявник отримав виплату несплаченої заробітної плати після рішення про невинуватість в його кримінальній справі. Він додає, що в контексті цієї скарги заявник також міг вимагати компенсації будь-якої матеріальної шкоди, завданої кримінальним провадженням на підставі Закону про відповідальність держави (п. 63 вище).

91. Суд нагадує, що стаття 1 Першого протоколу застосовується тільки до існуючого майна

та не створює жодного права на його набуття (Штуммер проти Австрії (Stummer c. Autriche) [ВП], № 37452/02, п. 82, CEDH 2011). Таким чином, майбутній дохід може бути кваліфікований як «майно», тільки якщо він уже набутий або є предметом певного боргового зобов'язання (Еркан проти Туреччини (Erkan c. Turquie) (ухв.), № 29840/03, 24 березня 2005 року, та Анхойзер-Буш проти Португалії (Anheuser-Busch Inc. c. Portugal) [ВП], № 73049/01, п. 64, CEDH 2007I).

92. У цьому випадку, під час зупинення своїх повноважень заявник не мав права на посадовий оклад судді (п. 24 вище). Отже, не можна стверджувати, що майно, про яке він заявляє, було «набуто» або було предметом певного боргового зобов'язання. За таких умов, заявник не може бути володільцем «майна» в контексті статті 1 Першого протоколу і його скарга несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції та протоколів до неї (див., з необхідними змінами, Денісов, вказане вище, п. 137, та Юцишин, вказане вище, п.

344). Відповідно, ця скарга має бути також відхилена відповідно до пунктів 3 (а) та 4 статті 35 Конвенції.

93. За відсутності аргументованої скарги у контексті статті 1 Першого протоколу,

скарга за статтею 13 Конвенції у поєднанні із вказаною скаргою, є явно необґрунтованою і має бути також відхилена відповідно до пунктів 3 (а) та 4 статті 35 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

94. Згідно з положеннями статті 41 Конвенції,

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони

передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

A. Шкода

95. Заявник вимагає 20 000 євро (EUR) як відшкодування завданої йому моральної шкоди.

96. Уряд вважає ці вимоги надмірними.

97. Керуючись принципом справедливості, Суд постановляє виплатити заявнику 4 500 євро як відшкодування моральної шкоди плюс будь-яку суму податку, яку може бути стягнуто.

B. Судові витрати

98. Заявник вимагає компенсації гонорарів, які він сплатив своїм адвокатам в провадженні Суду, яка становить 2 400 болгарських левів, з ПДВ (1 226,62 євро), а також 399,57 євро за витрати на поштові відправлення та переклад адвокатського бюро «Екімджієв та компанія». Він просить, щоб сума судових витрат була сплачена безпосередньо адвокатському бюро.

99. Уряд не заперечує заявлені суми.

100. Відповідно до практики Суду заявник може отримати компенсацію судових

витрат, тільки за умови, якщо вони були фактично понесеними, необхідні та обґрунтовані щодо розміру. У цьому випадку, зважаючи на наявні документи та вказані вище критерії, Суд вважає за належне присудити заявнику всю суму, яка вимагається, а саме 1 626,19 євро, з яких 1 226,62 євро підлягають виплаті заявнику та 399,57 євро - безпосередньо його адвокатам.

РОЗГЛЯНУВШИ СПРАВУ, СУД ОДНОГОЛОСНО

1. Оголошує скарги за п. 1 статті 6 та статтею 8 Конвенції прийнятними, та інші скарги заяви неприйнятними;
2. Постановляє, що у цій справі відбулося порушення п. 1 статті 6 Конвенції щодо недостатнього обсягу судового контролю з боку Вищого адміністративного суду;
3. Постановляє, що у цій справі не відбулося порушення п. 1 статті 6 Конвенції щодо незалежності та безсторонності Вищого адміністративного суду;
4. Постановляє, що у цій справі відбулося порушення статті 8 Конвенції;
5. Постановляє, що
 - упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявнику наступні суми, які мають бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу:
 - 4 500 євро (чотири тисячі п'ятсот євро), плюс будь-яку суму, яку може бути стягнуто в якості податку, як відшкодування моральної шкоди;
 - 1 626,19 євро (одна тисяча шістсот двадцять шість євро та дев'ятнадцять євроцентів) як компенсацію судових витрат, з яких 399,57 євро (триста дев'яносто дев'ять євро та п'ятдесят сім євроцентів), плюс будь-яка сума нарахованих податків, має бути сплачена на рахунок, зазначений адвокатським бюро «Екімджієв та компанія»;
 - із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на зазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти;

Відхиляє решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено французькою мовою та повідомлено письмово 10 жовтня 2023 року відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту суду.

Мілан Блашко
(Milan Blaško)
Секретар

Пер Пастор Віланова
(Pere Pastor Vilanova)
Голова

Відповідно до п. 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 Правила 74 Регламенту суду до цієї постанови додається, окрема думка судді Арнадоттір, до якої приєднується суддя Павлі.

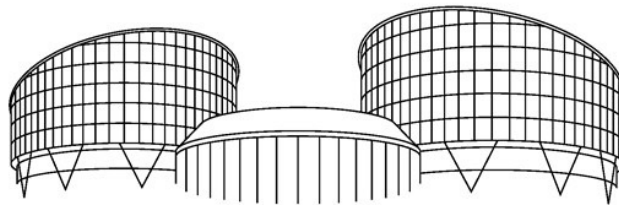
П.П.В.
М.Б.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ АРНАДОТТІР, ДО ЯКОЇ ПРИЄДНУЄТЬСЯ СУДДЯ ПАВЛІ

(Переклад)

1. У цій справі йдеться про зупинення повноважень судді заявника, на вимогу Генерального прокурора Болгарії, на підставі відкриття проти нього кримінального провадження. Якби заявника було визнано винним, він відповідно до закону втратив би право виконувати повноваження судді. У цьому випадку мова йде про нове питання, яке ще не розглядалося в практиці Суду, про процесуальні гарантії в цивільних справах щодо статусу або кар'єри суддів.
2. Я проголосувала разом із більшістю за визнання порушення п. 1 статті 6 Конвенції щодо недостатнього обсягу судового контролю з боку Вищого адміністративного суду в справі заявника. Однак я не можу погодитися з усіма аргументами, якими більшість обґрунтовує свої висновки. В цій окремій думці я викладу аргументи, на яких заснована моя позиція, зокрема щодо визнання порушення статті 8 Конвенції.
3. Я дійсно погоджуюся з думкою більшості, що критерії, викладені у рішенні по справі Рамос Нуньєс (Ramos Nunes), які дозволяють оцінити, чи судовий контроль був достатнім, застосовні у цьому випадку. Щоб оцінити, чи був проведений судовий контроль достатнього обсягу, Суд має взяти до уваги повноваження, надані відповідному суду, предмет оскаржуваного рішення, метод, застосований для прийняття такого рішення, та зміст спору, в тому числі засоби юридичного захисту, як наявні, так і фактично застосовані (Рамос Нуньєс де Карвальо е Са проти Португалії (Ramos Nunes de Carvalho e Sá c. Portugal) [ВП], № 55391/13 та 2 інші, п. 179, 6 листопада 2018 року). Однак я вважаю, що більшість обмежилася у своєму аналізі, заснованому на п. 1 статті 6 Конвенції, застосуванням до випадку заявника вказаних вище критеріїв, не приділивши достатньої уваги тому, що коли Суд встановлює, чи відповідна законодавча норма в цілому передбачає достатній контроль, він також має зважати на характер відповідної норми. Оцінка Суду, відповідно, може залежати не тільки від вказаних вище елементів, в тому числі особливих аспектів, які заявник подає як головні для нього, а й також, загалом, від характеру відповідних цивільних прав та зобов'язань та від характеру цілей, переслідуваних основним законодавством (Рамос Нуньєс, вказане вище, п. 180).
4. Суд неодноразово підкреслив особливу роль судової влади у суспільстві: як гарант правосуддя, основоположної цінності в правовій державі, вона мусить мати довіру громадян, щоб судді могли належним чином виконувати свою місію (див., наприклад Гженда проти Польщі [ВП], № 43572/18, п. 302, 15 березня 2022 року). Отже, про що йде мова у справі заявника, не просто про незалежність судової влади, як відмітила більшість, але також про авторитет судової влади, дві головні умови, без яких неможливе саме існування правової держави. Відповідно, на мою думку, висновок більшості щодо п. 1 статті 6 Конвенції недостатньо бере до уваги ані факт, що слідство проти заявника було відкрито на підставі правопорушень, які, якщо факт їх скоєння було б доведено, позбавили б його права виконувати обов'язки судді, ані важливу ціль політики, яку переслідувала відповідна норма національного законодавства, а саме підтримання довіри громадян до судової влади.
5. У світлі вказаних вище міркувань, я вважаю, що з точки зору п. 1 статті 6 Конвенції, держави-учасники мають в принципі бути вільні встановлювати законодавство про зупинення повноважень суддів, які знаходяться в ситуації, як у заявника, в очікуванні результату кримінальних проваджень, відкритих проти них. З цього

- приводу, також зазначу, що з точки зору статті 6 Конвенції, держави-учасники в принципі вільні визначати межі компетенцій між різними типами судових органів (Неждет Шахін та Періхан Шахін проти Туреччини (*Nejdet Şahin et Perihan Şahin c. Turquie*) [ВП], № 13279/05, п. 68, 20 жовтня 2011 року). До того ж цивільне провадження з метою зупинення повноважень судді не може, виходячи за встановлені таким чином межі, порушувати право на презумпцію невинуватості, в контексті п. 2 статті 6 у паралельному кримінальному провадженні (для порівняння *Erkol c. Turquie*), № 50172/06, п. 41, 19 квітня 2011 року). У той самий час, важливо, щоб відповідна законодавча норма надавала достатні гарантії для захисту судової системи від заходів, що можуть загрожувати її незалежності та автономії.
6. Зважаючи на викладене вище, я погоджуюся з думкою більшості, за якою Вищий адміністративний суд мав, з точки зору п. 1 статті 6 Конвенції, перевірити обґрунтованість звинувачень, висунутих проти заявника. Однак хочу уточнити, що на мою думку, таке зобов'язання не потребувало чогось більшого, ніж перевірка, чи рішення прокуратури розпочати розслідування проти заявника не є свавільним, неправомірним або фактично необґрунтованим. У цьому випадку, відмічу, що Вищий адміністративний суд жодним чином не розглянув питання, чи були обґрунтовані підозрювати, що заявник скоїв відповідні правопорушення, та що він також жодним чином не відповів на аргумент заявника на свій захист, за яким, відкрите проти нього розслідування переслідувало ціль завадити йому переобратися на посаду голови апеляційного суду, отже, було неправомірним. Зважаючи на такі міркування, а також на вказану більшістю відсутність процесуальних гарантій в провадженні Вищої ради магістратури (ВРМ), я поділяю думку, що відбулося порушення п. 1 статті 6 Конвенції щодо недостатнього обсягу судового контролю з боку Вищого адміністративного суду.
7. Щодо іншої частини контролю з боку Вищого адміністративного суду в справі заявника, зауважу, що ВРМ взяла до уваги серйозність правопорушень, в яких підозрювався заявник, а також, що Вищий адміністративний суд вирішив, що цей орган не вийшов за межі своїх дискреційних повноважень, вважаючи, що зупинення повноважень необхідне з точки зору тяжкості інкримінованих правопорушень (п. 15 рішення). Зважаючи на важливу ціль, якою є підтримання авторитету судової системи, я вважаю, що застосування ВРМ своїх дискреційних повноважень у межах відповідної законодавчої норми пройшло достатній судовий контроль з боку Вищого адміністративного суду. З цієї причини я не погоджуюся з частиною аргументів, за якими більшість стверджує, що п. 1 статті 6 Конвенції вимагав від Вищого адміністративного суду, коли повноваження заявника як судді були зупинені, провести ще глибший контроль необхідності та пропорційності оскаржуваного заходу із зупинення повноважень (див. зокрема п. 51 рішення).
8. З точки зору статті 8 Конвенції, вказана вище відсутність процесуальних гарантій має бути взята до уваги для оцінки виконання дискреційних повноважень. Прямим наслідком національного законодавства, застосованого у той час, стало те, що повноваження заявника були зупинені і він був позбавлений заробітної плати протягом двох з половиною років, період, протягом якого він залишався у невизначеному стані щодо тривалості такого заходу. Зважаючи на все викладене вище, я також погоджуюся з висновком більшості, за яким накладений на заявника захід був непропорційним переслідуваній легітимній цілі, відповідно, має місце порушення статті 8 Конвенції.



ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «САФОНОВ ТА САФОНОВА ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF SAFONOV AND SAFONOVA v. UKRAINE)**

(Заява № 24391/10)

РІШЕННЯ

П. 1 ст. 6 (цивільний аспект) • Невиконання остаточних рішень щодо прав власності на квартиру • Виконання рішення немайнового характеру може вимагати більше часу, ніж виплата грошової винагороди • Невиправдане невиконання рішень упродовж чотирьох років • Ст. 13 (+ п. 1 ст. 6) • Відсутність ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку зі скаргою на невиконання рішень

СТРАСБУРГ

18 червня 2020 року

**ОСТАТОЧНЕ
18.09.2020**

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Його текст може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Сафонов та Сафонова проти України»,

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Сіофра О'Лірі (Síofra O'Leary), Голова,
Габріеле Куцско-Штадльмайер (Gabriele Kucsko-Stadlmayer),
Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska),
Андре Потоцький (André Potocki),
Лятіф Гусейнов (Lətif Hüseynov),
Ладо Чантурія (Lado Chanturia),
Аня Сайбер-Фор (Anja Seibert-Fohr), судді,
та Віктор Соловейчик (Victor Soloveytschik), заступник Секретаря секції,

З огляду на:

заяву, яку 19 квітня 2010 року подали до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) двоє громадян України, пан Едуард Юрійович Сафонов і пані Наталія Олегівна Сафонова (далі – заявники);

рішення від 08 жовтня 2018 року повідомити Уряд України (далі – Уряд) про скарги заявників на невиконання остаточних рішень, ухвалених на їхню користь, тривалість провадження та відсутність ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з цим, і на порушення їхніх прав власності на квартиру та будівлю, а також визнати неприйнятними решту скаргу у заяві;

зауваження сторін;

після обговорення за зачиненими дверима 26 травня 2020 року постановляє таке рішення, що було ухвалено у той день:

ВСТУП

Ця справа стосується майнового спору між заявниками та органами місцевого самоврядування і приватними компаніями щодо квартири та будівлі, а також невиконання остаточних рішень суду, ухвалених на користь заявників. Заявники посилаються на пункт 1 статті 6 та статтю 13 Конвенції, а також статтю 1 Першого протоколу до Конвенції.

1. ФАКТИ

1. Заявники народились у 1973 та 1976 роках відповідно. Наразі вони проживають у м. Москва.
2. Уряд представляв його Уповноважений, пан І. Ліщина з Міністерства юстиції.
3. Факти справи, надані сторонами, можуть бути узагальнені таким чином.

I. ПЕРШЕ ПРОВАДЖЕННЯ

4. У червні 2001 року заявники подали до Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим позов проти Ялтинської міської ради (далі – рада), вимагаючи визнати «придатною для постійного проживання» будівлю (колишнього гуртожитку) за адресою: вулиця Кірова, буд. 39 «г», у м. Ялта (далі – будівля), в якій вони мешкали з 1982 року і яка згідно з їхніми твердженнями нікому не належала. Вони також просили суд зобов'язати раду передати будівлю у комунальну власність і видати документ, яким їм надавався дозвіл проживати у ній (ордер на квартиру).
5. 19 вересня 2001 року суд задовольнив цей позов. 18 лютого 2002 року Апеляційний суд Автономної Республіки Крим (далі – Апеляційний суд АР Крим) залишав це рішення без змін.
6. 24 січня 2003 року виконавчий комітет Ялтинської міської ради (далі – комітет) ухвалив рішення про надання заявникам ордеру на квартиру № 2 (далі – квартира) у зазначеній будівлі.
7. 05 жовтня 2004 року відповідно до рішення того самого комітету заявники та їхній син стали власниками квартири, та їм було видано відповідне свідоцтво про право власності.
8. 06 жовтня 2004 року Ялтинське бюро технічної інвентаризації (далі – бюро інвентаризації) зареєструвало право власності заявників на квартиру.
9. 07 вересня 2005 року рада виключила будівлю з об'єктів комунальної власності, оскільки квартири були приватизовані їхніми мешканцями. Вона також передала будівлю у спільну приватну власність заявників і власників інших квартир у будівлі.
10. У незазначену дату компанія «ЗАТ «Санаторій ім. С.М. Кірова» (далі – компанія 1) звернулася до Ялтинського міського суду із заявою про відновлення провадження у справі та перегляд рішення від 19 вересня 2001 року у зв'язку з нововиявленими обставинами. Вона стверджувала, що була власником будівлі.
11. 18 листопада 2005 року суд задовольнив цю заяву, скасував рішення від 19 вересня

- 2001 року та відновив провадження у справі. У ході провадження компанія 1 подала зустрічну позовну заяву, вимагаючи скасувати рішення від 24 січня 2003 року та 07 вересня 2005 року, визнати недійсним свідоцтво про право власності заявників на квартиру та виселити їх.
12. 15 травня 2007 року суд залишив без задоволення вимоги заявників і компанії 1. Він встановив, що заявники мали дійсне право власності на квартиру, і тому їхній позов від червня 2001 року проти ради був безпідставним. Крім того, суд не виявив жодних доказів для висновку про належність будівлі компанії 1.
 13. 15 жовтня 2007 року Апеляційний суд АР Крим скасував зазначене рішення, залишив без задоволення скаргу заявників і частково задовольнив позов компанії 1. Він скасував рішення від 24 січня 2003 року та 07 вересня 2005 року, визнав недійсним свідоцтво заявників про право власності на квартиру та зобов'язав бюро інвентаризації зареєструвати компанію 1 як власника будівлі. У задоволенні позовної вимоги компанії 1 щодо виселення заявників було відмовлено.
 14. Заявники подали касаційну скаргу. Тим часом компанія 1 зареєструвала право власності на будівлю, а 17 січня 2008 року продала її компанії «ТОВ «Тораз-К» (далі – компанія 2), але не посвідчила договір купівлі-продажу у нотаріуса.
 15. 09 квітня 2008 року Верховний Суд України скасував рішення від 15 жовтня 2007 року та направив справу на новий розгляд до Апеляційного суду АР Крим, який 10 листопада 2008 року залишив без змін рішення від 15 травня 2007 року.
 16. 29 січня 2009 року заявники звернулись до Ялтинського міського суду з позовом про поворот виконання рішення від 15 жовтня 2007 року.
 17. 17 червня 2009 року Верховний Суд України залишив без змін рішення від 15 травня 2007 року та 10 листопада 2008 року. Невдовзі після цього, 16 вересня 2009 року, компанія 2 продала будівлю компанії «ТОВ «Сельбілляр» (далі – компанія 3).
 18. 04 листопада 2009 року Ялтинський міський суд задовольнив заяву про поворот виконання рішення від 15 жовтня 2007 року та зобов'язав бюро інвентаризації зареєструвати право власності заявників на квартиру. Ця ухвала набрала законної сили 12 листопада 2009 року, але залишилася невиконаною.
 19. 20 січня 2010 року бюро інвентаризації повідомило заявників про неможливість виконання зазначеної ухвали та реєстрації їхніх прав власності на квартиру, оскільки ця квартира, як і будівля, вже були зареєстровані як власність компанії 3 на підставі договору купівлі-продажу від 16 вересня 2009 року.

II. ДРУГЕ ПРОВАДЖЕННЯ

20. У незазначену дату заявники ініціювали адміністративне провадження в Ялтинському міському суді, оскаржуючи відмову бюро інвентаризації поновити реєстрацію їхнього право власності на квартиру.
21. 16 лютого 2010 року суд ухвалив рішення на користь заявників і зобов'язав бюро інвентаризації поновити реєстрацію їхнього права власності на квартиру.
- Крім того, суд зазначив, що компанія 3 була зареєстрована як власник будівлі, але не квартири, яка була окремим об'єктом нерухомого майна, що належав заявникам.
22. 22 листопада 2010 року Севастопольський апеляційний адміністративний суд залишив цю постанову без змін, і, таким чином, вона набрала законної сили, але залишилася невиконаною.

III. ТРЕТЄ ПРОВАДЖЕННЯ

23. У незазначену дату компанія 2 звернулася до суду із позовом проти компанії 1, вимагаючи визнати дійсним договір купівлі-продажу від 17 січня 2008 року (див. пункт 14) та визнати його права власності на будівлю.
24. 21 травня 2009 року Господарський суд АР Крим задовольнив позов компанії 2 та визнав компанію 2 власником будівлі.
25. 11 вересня 2009 року бюро інвентаризації зареєструвало компанію 2 як власника будівлі.
26. 22 лютого 2010 року Вищий господарський

суд України скасував рішення від 21 травня 2009 року та направив справу на новий розгляд.

27. 03 березня 2010 року компанія 3, яка 16 вересня 2009 року придбала будівлю у компанії 2, продала її компанії «Хай Тек Груп Лтд» (далі – компанія 4). 02 квітня 2010 року компанія 4 зареєструвала своє право власності на будівлю у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.
28. 07 червня 2010 року Господарський суд АР Крим припинив провадження, оскільки компанії 1 і 2 були ліквідовані.

IV. ЧЕТВЕРТЕ ПРОВАДЖЕННЯ

29. У березні 2010 року заявники звернулися до Ялтинського міського суду з позовом проти компаній 2 – 4 та бюро інвентаризації, вимагаючи визнати недійсними договори купівлі-продажу від 16 вересня 2009 року та 03 березня 2010 року (див. пункти 17 і 27), підтвердити їхнє право власності на квартиру, витребувати будинок від компанії 4 та виплатити відшкодування моральної шкоди. Вони стверджували, що згідно з чинним рішенням від 07 вересня 2005 року (див. пункт 9) вони були власниками будівлі спільно з іншими власниками квартир у ній. Крім того, вони стверджували, що будівлю було продано разом з квартирами в ній, у тому числі їхньою власною (див. пункт 27).
30. 14 квітня 2011 року суд частково задовольнив позов, визнав недійсними спірні договори купівлі-продажу та зобов'язав відповідачів виплатити заявникам відшкодування моральної шкоди. Він встановив, що квартира була незаконно включена до цих договорів. Також зазначивши, що право власності заявників на квартиру та будівлю було засвідчене відповідними дійсними свідоцтвами, виданими радою, а будівля досі «знаходилася у користуванні» заявників, суд встановив, що не було необхідності підтверджувати їхнє

право власності та відхилив решту їхніх вимог.

31. 04 липня 2011 року Апеляційний суд АР Крим скасував це рішення. Він постановив, що оскільки не було доказів порушення прав власності заявників на квартиру і вони продовжували жити в ній, їхній позов про захист права, яке не було порушено, не міг бути задоволений. Зокрема, він посилався на постанову від 16 лютого 2010 року (див. пункт 21), якою було встановлено, що компанія 3 зареєструвала право власності на будівлю, а не на квартиру.
32. 25 жовтня 2011 року Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) залишив без змін рішення від 04 липня 2011 року.
33. 25 квітня 2012 року Верховний Суд України скасував ухвалу від 25 жовтня 2011 року та повернув справу на новий розгляд до ВССУ. Він залишив без змін висновки судів нижчих інстанцій, що заявники були власниками своєї квартири, проживали в ній, і тому не могло вимагатися повернення квартири компанією 4. Однак позов заявників також стосувався їхніх прав власності на будівлю, яка перебувала в їхній спільній власності на підставі

рішення від 07 вересня 2005 року, але суди нижчих інстанцій не врахували цей аспект позовних вимог.

34. 14 листопада 2012 року ВССУ скасував рішення від 04 липня 2011 року та направив справу до Апеляційного суду АР Крим на новий розгляд.
35. 06 лютого 2013 року на вимогу компанії 4 останній суд зупинив провадження до ухвалення остаточного рішення у п'ятому провадженні (див. пункти 38 – 41).
36. Заявники звернулися з касаційною скаргою на ухвалу від 06 лютого 2013 року до ВССУ, який 01 березня 2013 року відкрив касаційне провадження. Заявники не поінформували Суд про результати четвертого провадження.

37. Посилаючись на Закон України від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон України 2014 року), Уряд зазначив, що Київський апеляційний суд мав визначити суд, який розглядатиме справи, які зазвичай розглядали суди, розташовані на тимчасово окупованих територіях. Однак заявники не зверталися до цього суду щодо поновлення провадження у справі після винесення остаточного рішення у п'ятому провадженні (див. пункт 41). Уряд надав згаданий лист суду, в якому було зазначено, що той не розглядав питання про визначення суду для розгляду справи заявників.

V. П'ЯТЕ ПРОВАДЖЕННЯ

38. У незазначену дату компанія 4 звернулася з позовом проти ради та бюро інвентаризації, вимагаючи визнати протиправним і нечинним рішення ради від 16 січня 2004 року, згідно з яким майно санаторію ім. С.М. Кірова, якому нібито належала будівля, було передано до комунальної власності м. Ялта. Він також вимагав, щоб бюро інвентаризації утрималося від оформлення правової реєстрації на будівлю. Заявники були залучені до провадження як треті сторони.
39. 26 березня 2013 року Окружний адміністративний суд АР Крим частково задовольнив позов компанії 4 та скасував рішення від 16 січня 2004 року як протиправне. У цій же постанові він також встановив,

що питання права власності на будівлю не було предметом розгляду у цій справі, і тому він не мав давати жодної правової оцінки щодо цього питання.

40. 30 травня 2013 року за апеляційними скаргами ради та іншої третьої сторони Севастопольський апеляційний адміністративний суд скасував постанову від 26 березня 2013 року та залишив без задоволення вимоги компанії 4.
41. Згідно з твердженнями Уряду (жодної копії відповідного рішення надано не було) 02 квітня 2014 року Вищий адміністративний суд України скасував постанову від 30 травня 2013 року та залишив без змін постанову від 26 березня 2013 року.

2. ВІДПОВІДНА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

42. Стаття 331 Цивільного кодексу України (2004 року) передбачає, що права власності на нерухоме майно виникають з моменту їх державної реєстрації. Крім того, розділ 3 та прикінцеві положення Закону України «Про державну реєстрацію

речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (2004 року) передбачали, що державна реєстрація прав власності на нерухоме майно здійснювалася бюро технічної інвентаризації.

3. ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ТА СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ І СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ у зв'язку з невиконанням рішень від 04 листопада 2009 року та 16 лютого 2010 року, а також відсутністю ефективних засобів юридичного захисту

43. Заявники скаржилися за пунктом 1 статті 6 Конвенції та статтею 13 Конвенції і за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на невиконання судових рішень від 04 листопада 2009 року та 16 лютого 2010 року щодо реєстрації їхніх прав власності на квартиру, а також стверджували відсутність ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з цим.

44. Суд вважає, що ці скарги мають розглядатися за пунктом 1 статті 6 Конвенції та статтею 13 Конвенції, відповідні частини яких передбачають:

Пункт 1 статті 6

«Кожен має право на ... розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом, ... який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.»

Стаття 13

«Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.»

A. Доводи сторін

45. Заявники зазначили, що підтримали свою заяву.

46. Уряд стверджував, що на момент подій компанія 1 законно отримала своє право власності на будівлю та законно продала її компанії 2, яка згодом законно продала її компанії 3. Тому коли зазначені рішення набрали законної сили, бюро

інвентаризації не змогло їх виконати. Залежно від часу ухвалення рішень їхнє виконання могло призвести до порушення майнових прав компаній 3 або 4. Отже, на думку Уряду, не було порушено статтю 6 Конвенції, а скарга за статтею 13 Конвенції була несумісною за критерієм *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

B. Оцінка Суду

1. Прийнятність

47. Насамперед Суд зауважує, що основні факти, подані сторонами, стосуються періоду 2001 – 2013 років, а також зазначає, що заявники не повідомили жодних фактів і не подали конкретних скарг у зв'язку з подальшими подіями. За цих обставин Суд вважає, що скарги

заявників обмежуються цим періодом, і не вбачає за необхідне розглядати питання чи продовжує поширюватися юрисдикція України у розумінні статті 1 Конвенції на вирішення оскаржуваних питань внаслідок подій в Криму у 2014 році.

48. Суд також зазначає, що вказані скарги є ані явно необґрунтованими, ані неприйнятними з будь-яких інших підстав,

2. Суть

(а) Пункт 1 статті 6 Конвенції

49. Суд зауважує, що відповідно до українського законодавства, застосовного на момент подій, складовим елементом виникнення права власності на нерухоме майнобулоздійсненнядержавноїреєстрації таких прав власності бюро інвентаризації (див. пункт 42). Отже, провадження, за результатами яких було ухвалено остаточні рішення, що підлягали виконанню, від 04 листопада 2009 року та 16 лютого 2010 року, якими бюро інвентаризації зобов'язали зареєструвати право власності заявників на квартиру, стосувалися цивільних прав заявників. Тому була застосованою стаття 6 Конвенції.

50. Суд повторює, що згідно з його численною практикою виконання ухваленого судом рішення має розглядатися як складова частина «судового розгляду» для цілей статті 6 Конвенції (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Горнсбі проти Греції» (*Hornsby v. Greece*), від 19 березня 1997 року, пункт 40, Збірник рішень Європейського суду з прав людини 1997-II), а необґрунтовано тривала затримка у виконанні національними органами влади рішення, ухваленого не на їхню користь, є, як правило, порушенням цього положення (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (*Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*), заява № 40450/04, пункти 53 і 54, від 15 жовтня 2009 року).

51. Суд також зазначає, що у справі «Бурмич та інші проти України» [ВП] (вилучення з реєстру) (*Burmich and Others v. Ukraine*) [GC], заява № 46852/13 та інші, пункт 215, від 12 жовтня 2017 року (витяги), він вилучив зі свого реєстру категорію справ проти України щодо невиконання рішень і передав їх для вирішення Комітету міністрів Ради Європи. Ці справи стосувалися грошової заборгованості, яка залишилася невиплаченою через

перелічених у статті 35 Конвенції. Отже, вони мають бути визнані прийнятними.

низку факторів, що вказувало на існування структурних проблем в Україні (див. згадане рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (*Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*), пункт 84). Проте, на відміну від цих справ, вказана справа стосується невиконання державним органом влади рішень, якими його зобов'язали здійснити адміністративну реєстрацію, і не пов'язана із зазначеними системними проблемами, а тому необхідно продовжити розгляд. Суд пам'ятає, що виконання рішень, які включають зобов'язання нематеріального характеру, може іноді вимагати більше часу, ніж у випадку виплати грошей, присуджених за рішенням суду (див., наприклад, рішення у справі «Тонюк проти України» (*Топуик v. Ukraine*), заява № 6948/07, пункти 38 та 40, від 01 червня 2017 року та вказані у ньому посилання). Проте у цій справі Суд не вбачає жодного факту чи аргументу, який би виправдав невиконання остаточних рішень від 04 листопада 2009 року та 16 лютого 2010 року протягом періоду у більш ніж чотири роки (на момент останніх відповідних подій, про які сторони повідомили Суд).

52. Щодо аргументів Уряду про те, що виконання рішень від 04 листопада 2009 року та 16 лютого 2010 року призвело б до порушення майнових прав компаній 3 або 4, Суд відхиляє їх з таких підстав. Він зазначає, що 20 січня 2010 року (див. пункт 19) бюро інвентаризації повідомило заявників про неможливість виконання рішення від 04 листопада 2009 року та реєстрації їхнього права власності на квартиру, оскільки вона вже була зареєстрована як власність компанії 3. Проте, в подальшому остаточному рішенні від 16 лютого 2010 року Ялтинський міський суд повторно зобов'язав бюро інвентаризації зареєструвати право

власності заявників на квартиру. Він зазначив, що компанія 3 була зареєстрована як власник будівлі, а не квартири, яка була окремим об'єктом нерухомого майна та належала заявникам (див. пункт 21). Насамкінець, у матеріалах справи відсутній будь-який документ від бюро інвентаризації, яким він поінформував заявників про неможливість виконувати рішення у зв'язку зі стверджуваним порушенням прав компанії 4. У матеріалах також відсутні судові рішення, які набрали законної сили та підтверджували право власності компанії 4 на квартиру. Навпаки,

(b) Стаття 13 Конвенції

54. Насамперед Суд зазначає, що встановив порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з невиконанням рішень від 04 листопада 2009 року та 16 лютого 2010 року (див. пункти 49 – 53). Отже, скарга заявників за статтею 13 Конвенції вису- нута у зв'язку з цим є «небезпідставною» для цілей Конвенції, і тому також повинна бути визнана прийнятною.
55. Суд також зазначає, що ані його уста- лена практика (див., серед багатьох джерел, рішення у справах «Войтенко проти України» (Voytenko v. Ukraine), заява № 18966/02, пункт 48, від 29 червня 2004 року; «Силенок і «Техносервіс-Плюс»

25 квітня 2012 року Верховний Суд України підтвердив висновки судів нижчих інстан- цій, що заявники, а не компанія 4, володіли квартирою (див. пункт 33). Таким чином, Суд не розуміє, як виконання рішень від 04 листопада 2009 року та 16 лютого 2010 року порушило б права компанії 4.

53. З огляду на наведені міркування та його практику з цього питання (див. пункт 50) Суд доходить висновку, що було порушено пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з неви- конанням відповідних рішень.

проти України» (Sylenok and Tekhnoservis- Plyus v. Ukraine), заява № 20988/02, пункт 89, від 09 грудня 2010 року та «Міхно проти України» (Mikhno v. Ukraine), заява № 32514/12, від 01 вересня 2016 року), ані будь-який факт чи аргумент не свідчать, що заявники мали у своєму розпорядженні які-небудь ефективні засоби юридичного захисту щодо своїх скарг на невиконання рішень. Отже, Суд доходить висновку, що у заявників не було таких засобів юридич- ного захисту і це становить порушення статті 13 Конвенції у поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції.

II. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

56. Заявники також скаржилися на порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 13 Конвенції, а також статті 1 Першого прото- колу до Конвенції на тривалість четвертого провадження, стверджуваним відсутність ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з цим і стверджуване загальне порушення їхніх майнових прав.
57. Суд вважає, що розглянув основне юри- дичне питання скарги заявників, зокрема щодо невиконання рішень від 04 листопада 2009 року і 16 лютого 2010 року та від- сутності ефективних засобів юридичного

захисту у зв'язку з цим (див. пункти 49 – 55), і немає потреби у винесенні окре- мого рішення стосовно прийнятності та суті інших тверджень, зазначених у попе- редньому пункті (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Центр юридичних ресур- сів в інтересах Валентина Кимпеану проти Румунії» [ВП] (Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania) [GC], заява № 47848/08, пункт 156, ЄСПЛ 201 з подальшими посиланнями).

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

58. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони

передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію.»

A. Шкода

59. Заявники вимагали 46 426 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

60. Уряд заперечив проти цієї вимоги.

61. Суд вважає обґрунтованим та справедливим присудити заявникам спільно 2 000

євро в якості відшкодування моральної шкоди, завданої невиконанням остаточних рішень, ухвалених на їхню користь, а також відсутністю ефективних національних засобів юридичного захисту у зв'язку з цим.

B. Судові та інші витрати

62. Заявники не подали жодних вимог за цим пунктом.

63. Отже, у зв'язку з цим немає підстав щось присуджувати.

C. Пеня

64. Суд вважає за належне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки

Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

4. ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. Оголошує прийнятими скарги за пунктом 1 статті 6 Конвенції на невиконання рішень від 04 листопада 2009 року та 16 лютого 2010 року і за статтею 13 Конвенції на відсутність ефективних національних засобів юридичного захисту у зв'язку з цим;
2. Постановляє, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з невиконанням зазначених рішень;
3. Постановляє, що було порушено статтю 13 Конвенції у зв'язку зі згаданою скаргою за пунктом 1 статті 6 Конвенції;
4. Постановляє, що немає необхідності розглядати питання прийнятності та суті решти скарг заявників;
5. Постановляє, що:
 - (а) упродовж трьох місяців з дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити заявникам 2 000 (дві тисячі) євро та додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватися, в якості відшкодування моральної шкоди; ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;
 - (б) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на зазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти;
6. Відхиляє решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 18 червня 2020 року відповідно до пунктів 2 і 3 Правил 77 Регламенту Суду.

Віктор Соловейчик
(*Victor Soloveytchik*)
Заступник Секретаря

Сіофра О'Лірі
(*Síofra O'Leary*)
Голова

IV. ПОСІБНИК

із застосування Європейської
конвенції з прав людини під
час надзвичайної ситуації
(КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО)



«Час між минулим і майбутнім»

**ПОСІБНИК
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ
(КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО)**

Автори:

Сергій Заєць – адвокат, національний експерт Ради Європи
Дар'я Свиридова – партнер АО AZONES, експерт Коаліції «Україна. П'ята ранку»

Цей посібник розроблено національними експертами Ради Європи Сергієм Зайцем та Дар'єю Свиридовою на запит Відділу програм співробітництва Ради Європи в рамках Проекту «Забезпечення ефективної реалізації права на справедливий суд (ст. 6 ЄСПЛ) в Україні», який фінансується Трестовим фондом «Права людини».

Київ, 2023

СКОРОЧЕННЯ І АБРЕВІАТУРИ

РЕЗЮМЕ

EXECUTIVE SUMMARY

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВІДСТУП ВІД НИХ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

- 1.1. Pacta sunt servanda. Умови і обмеження дерогації
- 1.2. "Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації"
- 1.3. "Виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища"
- 1.4. "За умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом»
- 1.5. Положення, щодо яких відступ заборонений
- 1.6. Інформування про дерогацію
- 1.7. Особливий випадок: права людини і міжнародне гуманітарне право
- 1.8. Законність

РОЗДІЛ 2. ДОТРИМАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА СТАТТЕЮ 3 ЄКПЛ ЩОДО ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ

Абсолютний характер зобов'язань за статтею 3 ЄКПЛ

РОЗДІЛ 3. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА СТАТТЕЮ 5 ЄКПЛ ЩОДО ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ

- 3.1. Загальні умови відступу від зобов'язань за статтею 5 ЄКПЛ
- 3.2. «Відповідно до процедури, встановленої законом»
- 3.3. Судовий контроль за позбавленням свободи (пункти 3 та 4 статті 5 ЄКПЛ)
- 3.4. Стаття 5 ЄКПЛ і міжнародне гуманітарне право

РОЗДІЛ 4. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА СТАТТЕЮ 6 ЄКПЛ ЩОДО ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

- 4.1. Загальні умови відступу від зобов'язань за ст. 6 ЄКПЛ
- 4.2. Незалежність судочинства. Інституційні гарантії
- 4.3. Практика ЄСПЛ щодо статті 6 ЄКПЛ
- 4.4. Національне законодавство
- 4.5. Ніякого покарання без закону
- 4.6. Non bis in idem

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

СКОРОЧЕННЯ І АБРЕВІАТУРИ

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року	ДП I
Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року	ДП II
Європейський суд з прав людини	Суд, ЄСПЛ, Європейський суд
Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949)	ЖК (IV), Четверта Женевська конвенція
Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (1949)	ЖК (III), Третя Женевської конвенції
Європейська комісія з прав людини	Комісія
Конвенція про захист прав і основоположних свобод	Конвенція, Європейська конвенція з прав людини, ЄКПЛ, Європейська конвенція
Комітет ООН з прав людини	Комітет, КПЛ
Міжнародне гуманітарне право	МГП
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права	Пакт, МПГПП
Римський статут Міжнародного кримінального суду	РС, Римський статут
Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод	Протокол № 7

РЕЗЮМЕ

Цей посібник стосується загальних принципів відступу держави від зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини, а також проблем дотримання прав людини в кримінальному судочинстві в контексті статей 3, 5, 6 та 7 Конвенції, а також статті 4 Протоколу № 7 (заборона жорстокого поводження, право на свободу та особисту недоторканність і право на справедливий судовий розгляд, разом із заборонаю ретроспективного застосування кримінального закону і повторного притягнення до кримінальної відповідальності).

Дерогація відрізняється від звичайних обмежень прав людини, передбачених текстами відповідних статей Конвенції. Обмеження прав людини в контексті приватного життя, недоторканності житла і кореспонденції, які можливі в кримінальному судочинстві, автори розглядають як такі, що не вимагають дерогації і можуть бути обґрунтовані щодо їх пропорційності з огляду на мету втручання. З цих причин ці питання не включені до посібника.

Посібник також не охоплює питання відступу в умовах збройного конфлікту від зобов'язань за статтею 2 Конвенції (право на життя). Це питання переважно матеріальне, аніж належить до процедурного аспекту кримінального судочинства (за винятком обов'язку з ефективного розслідування), і вимагає широкого залучення положень міжнародного гуманітарного права. За межами предмету цього посібника перебувають також питання юрисдикції держави під час збройного конфлікту. Брак юрисдикції виключає необхідність дерогації, тоді як відступ від зобов'язань за Конвенцією потребує, щоб відповідні зобов'язання були чинні.

Європейський суд з прав людини приблизно в 50 справах предметно розглянув питання відступу від зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини. 2/3 цих справ стосуються права на свободу й особисту недоторканність (стаття 5 ЄКПЛ). Десь половина – це справи проти Туреччини, решта зачіпає дуже обмежену кількість країн, таких як Греція, Сполучене Королівство, Росія, Вірменія та ін. Зіткнувшись з російською агресією, що триває від 2014 року, починаючи з окупації Кримського півострова, Україна також увійшла до цього переліку.

Відповідно до ст. 15 Конвенції дерогація допускається лише за умови одночасного існування трьох елементів:

- під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації;
- виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища;
- за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом.

Важливу роль також відіграє заява про відступ від зобов'язань (дерогацію): за наявності необхідних підстав уряд має запровадити надзвичайний стан, визначити, які саме громадянські та політичні права будуть обмежені, й повідомити про це Генерального секретаря Ради Європи та Генерального секретаря ООН. Така заява має бути зроблена протягом розумного строку після виникнення підстав для дерогації.

Приклади ситуацій, у контексті яких Суд розглядав питання про дерогацію: боротьба за визначення міжнародного статусу Кіпру; контртерористичні заходи в Північній Ірландії; протести проти встановлення диктатури чорних полковників у Греції в 1967 році; окупація Туреччиною Північного Кіпру; проблеми тероризму на південному сході Туреччини у зв'язку з діяльністю Робітничої партії Курдистану в цьому регіоні; масові протести у зв'язку з президентськими

виборами 2008 року у Вірменії; спроби державного перевороту 2016 року в Туреччині; окупація території Іраку збройними силами міжнародної коаліції тощо. В останні роки до наведеного переліку ситуацій додалися проблеми, пов'язані з пандемією ковіду-19. Не в усіх випадках Суд визнав наявність об'єктивних підстав для дерогації.

Урядові держави, якої стосується ситуація, належить свобода розсуду щодо визначення того, чи існує криза або надзвичайна ситуація, яка загрожує життю нації, однак таке рішення не остаточне і підлягає контролю з боку ЄСПЛ.

Заява уряду про дерогацію необхідна, але недостатня умова для того, щоб відступ від зобов'язань за Конвенцією був визнаний обґрунтованим. Принципово важливий є зв'язок між конкретними заходами щодо відступу від зобов'язань і надзвичайною ситуацією. На національному рівні кожна ситуація має оцінюватися індивідуально, щоб забезпечити контроль за тим, чи дійсно забезпечено дотримання критерію суворої необхідності.

Існує певний перелік зобов'язань, щодо яких дерогація не допускається (див. статтю 15 ЄКПЛ та статтю 4 МПГПП). Цей перелік дещо відмінний в різних договорах про права людини. Окрім положень, прямо зазначених у договорах як таких, щодо яких дерогація не допускається, існують також інші гарантії, від яких відступ не дозволений. До таких належать стандарти, що визначені імперативними нормами міжнародного права. Наприклад, це стосується ключових аспектів статті 5 Конвенції, що гарантує право на особисту свободу, статті 6 Конвенції, яка гарантує право на справедливий суд, тощо.

Не допускають дерогації зобов'язання за статтею 3 Конвенції. Це стосується не лише заборони тортур, але й інших форм жорстокості, таких як нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження або покарання. Заборона дерогації також поширюється і на позитивні зобов'язання держави, зокрема, щодо проведення ефективного розслідування інформації про жорстоке поводження. Обов'язок ефективного розслідування – це обов'язок засобів, а не результату, і тому не гарантує ухвалення обвинувального вироку. В умовах надзвичайної ситуації можуть існувати істотні перешкоди в досягненні найкращого результату, однак стаття 3 ЄКПЛ вимагає насамперед старанності в проведенні розслідування.

Хоча стаття 5 Конвенції і не є такою, відступ від якої заборонений, не можуть бути виправданими незареєстровані затримання, ситуації, коли не ведеться судовий контроль за первинним затриманням, позбавлення затриманих осіб зв'язку із зовнішнім світом (утримання *incommunicado*), неможливість оскарження тримання під вартою тощо. На національному рівні процесуальні гарантії щодо права на свободу визначені статтею 615 КПК України.

Стаття 6 Конвенції також не така, що не допускає дерогації. Проте право на справедливий судовий розгляд, гарантоване статтею 6 Конвенції, одночасно належить до імперативних норм міжнародного права, забезпечує процесуальний аспект права, відступ від яких не допускається, а також це один із засобів правового захисту на національному рівні. Право на справедливий судовий розгляд – запобіжник проти свавілля. Через це відступ від основних гарантій цього права також не допускається. Йдеться про такі аспекти, як незалежність суду, право знати про характер і підстави висунутого проти особи обвинувачення, право на юридичну допомогу, достатній час для підготовки захисту, право на допит свідків тощо. Хоча практика ЄСПЛ щодо застосування статті 6 Конвенції в умовах надзвичайного стану численною, вона визначає головні рамки прийнятної поведінки держав.

У контексті кримінального судочинства також не допускають відступу стандарти, які забороняють ретроспективне застосування закону і повторне притягнення до кримінальної

відповідальності. З урахуванням збройного конфлікту, який триває в Україні з 2014 року, важливо пам'ятати, що заборона ретроспективного застосування закону не перешкода для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями. Так само необхідно наголосити, що заборона повторного притягнення до кримінальної відповідальності стосується лише випадків, коли це відбувається під юрисдикцією однієї держави.

Надзвичайне становище і особливо ситуація збройного конфлікту через об'єктивні причини не можуть не впливати на реалізацію основоположних стандартів прав людини, але певні перешкоди для виконання урядами своїх зобов'язань не мають підривати основоположні гарантії відповідних прав.

Наприклад, положення статті 615 КПК України, які визначають особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, не мають імперативного характеру і не виключають дотримання звичайної процедури кримінального судочинства під час воєнного стану. Отже, відповідальність за обрання певної спрощеної процедури покладається на дізнавача, слідчого, прокурора або суддю, які ухвалюють рішення про застосування особливої процедури.

Заява про відступ від зобов'язань за Конвенцією, зроблена урядом країни на підставі ст. 15 ЄКПЛ, – важливий елемент державної реакції на екзистенційні загрози. Але така заява не може сприйматися як індульгенція на ігнорування приписів Конвенції в тих аспектах, які зазначені в заяві. Урядова заява про дерогацію може бути лише орієнтиром для ухвалення рішень щодо конкретних ситуацій. Безпосередню відповідальність за певне рішення нести будуть ті особи, які його ухвалюватимуть. Якщо рішення у конкретній справі стане предметом оцінки з боку ЄСПЛ, значення, насамперед, матиме певний контекст. Хоча констатація загрози життю нації – прерогатива уряду, оцінення гостроти становища, розв'язання питання про те, чи дійсно відступ від зобов'язань за Конвенцією необхідний, і визначення допустимих меж відступу належить до повноважень особи, яка ухвалює індивідуальне рішення.

Це означає, наприклад, що судові рішення, зміст яких так чи інакше суперечить Конвенції, мають бути обґрунтовані таким способом, щоб спростувати презумпцію необхідності дотримання зобов'язань за ЄКПЛ і навести переконливі аргументи, які б свідчили про неможливість дотримання зобов'язань за Конвенцією або демонстрували б, що подолання загрози життю нації не можливе без конкретних відступів від Конвенції в конкретних умовах.

Цей посібник розроблено національними експертами Ради Європи Сергієм Зайцем та Дар'єю Свиридовою на запит Відділу програм співробітництва Ради Європи в рамках Проекту «Забезпечення ефективної реалізації права на справедливий суд (ст. 6 ЄСПЛ) в Україні», який фінансується Трастовим фондом «Права людини».

ВСТУП

Розроблення цього посібника викликане наслідками збройного конфлікту, який триває в Україні з 2014 року, ескалацією російської агресії проти України в 2022 році та новими викликами, пов'язаними з відновленням контролю над звільненими територіями. З огляду на окупацію Кримського півострова і частини територій Донецької та Луганської областей в 2014 році, Україна заявила, що не несе відповідальності за обмеження прав людини на окремих територіях, непідконтрольних урядові, і покладає таку відповідальність на РФ, а з 24 лютого 2022 року фактично на всій території України введено воєнний стан і обмежено низку прав і свобод.

Пошукова система HUDOC¹⁰ на запит стосовно рішень ЄСПЛ з приводу застосування статті 15 Конвенції (щодо відступу від зобов'язань) видає близько 80 різних судових рішень. Частина цих рішень потрапляє до результатів пошуку через безпідставне посилання на статті 15 заявниками, тому лише близько 50 справ¹¹ мають значення для аналізу. До цієї кількості, крім індивідуальних скарг, також входить принаймні 6 міждержавних скарг, у яких розглядалося питання відступу від зобов'язань за Конвенцією. До переліку мають бути додані кілька справ, які безпосередньо не стосуються статті 15, але дотичні до проблематики цього посібника. Такі, наприклад, справи «Цезар проти України» (*Tsezar and others v. Ukraine*¹², nos. 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 та 7289/15, від 13 лютого 2018) та «Кононов проти Латвії» (*Kononov v. Latvia* [GC], no. 36376/04, від 17 травня 2010), та ін.

У значній більшості справ (близько 30) йшлося про право на особисту свободу (стаття 5 Конвенції). Хоча в окремих справах і здійснювалися питання щодо порушення статей 6, 10, 11 Конвенції, не можна вважати, що на підставі цих рішень сформувалася чітка практика щодо дерогації.

Десять половина всіх справ стосується Туреччини. Серед решти країн можна згадати Сполучене Королівство, Ірландію, Грецію, Вірменію, Росію та ін¹³. Практика Суду останні роки формується вже й щодо України (наприклад, такі справи як вищезгадана «Цезар та інші проти України» або «Хлібик проти України» (*Khlebiak v. Ukraine*, no. 2945/16, від 25 липня 2017) та й очевидно надалі буде лише розвиватися.

Наведений огляд дає змогу оцінити контекст, у якому опинилася Україна через збройну агресію з боку Російської Федерації. Агресія розпочалася у 2014 році з окупації Кримського півострова і вторгнення та подальшої окупації частини Донецької і Луганської областей. 24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабну війну проти України, через що виклики у сфері прав людини лише зросли.

10. Відкрита інформаційно-пошукова база даних, створена для пошуку рішень Європейського суду з прав людини та іншої інформації: <https://hudoc.echr.coe.int/>.

11. Наведені показники приблизні; вони приблизні не лише й не стільки тому, що кількість відповідних справ поступово зростає, а й через те, що в деяких справах рішення проприйнятність ухвалювалися окремо від рішень по суті. Окрім того, в деяких справах було складно визначити їх релевантність через побіжність посилання на статтю 15 Конвенції в текстах. Отже, точний підрахунок залежить від вибраної методики: чи йдеться про окремі судові акти, чи про унікальні справи загалом, а також критерії оцінювання релевантності рішень. Проте визначення точних статистичних даних не належить до завдань цього дослідження, а наведених показників достатньо для розуміння загальних тенденцій і ситуації, в якій опинилася Україна.

12. Тут і далі за текстом посібника відповідні гіперпосилання ведуть до оригіналу тексту рішення Суду в інформаційно-пошуковій базі даних HUDOC англійською або французькою мовами.

13. До цього переліку в контексті пандемії ковіду-19 додалися також Швейцарія та Румунія. Однак перелік країн залишається обмеженим.

Цей посібник присвячений проблемам дотримання прав людини в умовах збройного конфлікту в кримінальному судочинстві України, які входять до кола найактуальніших питань на час його підготування. У посібнику розглянуті як загальні принципи, що стосуються забезпечення прав людини в умовах надзвичайного становища, так і конкретні питання щодо захисту від жорстокого поводження (стаття 3 Конвенції), забезпечення права на свободу і особисту недоторканність (стаття 5 Конвенції) і права на справедливе судочинство (статті 6 та 7 Конвенції, а також стаття 4 Протоколу № 7). Питання, що стосується захисту права на життя в умовах збройного конфлікту (стаття 2 Конвенції), потребує особливої уваги і вимагає окремого ґрунтовного дослідження. Це питання не належить повною мірою до сфери кримінального судочинства і тому не охоплене цим посібником. Також тут не розглянуто питання, пов'язані з втручанням в особисте життя, недоторканність житла і кореспонденції. Хоча під час воєнного стану ці права можуть зазнавати і фактично зазнають значніших обмежень, аніж за звичайних умов, на переконання авторів, це не вимагає дерогації, а втручання може бути обґрунтоване за допомогою звичайного так званого триступеневого тесту. Так само в посібнику не розглянуто питання, які безпосередньо не належать до кримінального судочинства. Наприклад, за межами цього дослідження залишилися такі права, як свобода пересування, свобода вираження поглядів, право власності тощо.

Проблеми дерогації в умовах збройного конфлікту значною мірою дотичні до питань юрисдикції держави за статтею 1 Конвенції. Хоча висновок про наявність чи брак юрисдикції може безпосередньо впливати на відповідальність держави, саме це питання вимагає окремого ґрунтовного дослідження. Напевно, поняття юрисдикції і дерогації можна розглядати як протилежні: дерогація стосується дій держави в тих питаннях, де держава має юрисдикцію і, відповідно, зобов'язана дотримуватися прав людини, але через загрозу життю нації змушена відступити від зобов'язань; те, що нема юрисдикції, означає також те, що нема будь-яких зобов'язань¹⁴.

Автори переконані, що відступ від зобов'язань у галузі прав людини може бути виправданий лише у виняткових ситуаціях, коли дотримання стандартів захисту прав людини об'єктивно неможливе. Будь-яка заява про відступ від таких зобов'язань, зроблена урядом країни на підставі статті 15 ЄКПЛ, хоча й важливий елемент державної реакції на ті чи інші загрози, проте її не можна сприймати як абсолютний дозвіл на ігнорування приписів Конвенції. Принципи відступу від зобов'язань з прав людини, які відображені в посібнику, мають бути зважені в кожній індивідуальній ситуації.

Матеріали посібника будуть корисні для суддів, прокурорів, адвокатів, українських парламентарів та урядовців, а також представників експертної спільноти, які працюють з питаннями дотримання Україною своїх зобов'язань з прав людини в умовах надзвичайних ситуацій.

14. Це впливає зі змісту статті 1 Конвенції: держави гарантують права і свободи, визначені Конвенцією, лише тим, хто перебуває під їхньою юрисдикцією. Питання щодо дерогації і юрисдикції було предметом детального аналізу в рішенні ЄСПЛ у справі «Грузія проти Росії (II)» (*Georgia v. Russia (II)*) [GC], no. 38263/08 від 21 січня 2021).

РОЗДІЛ 1. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВІДСТУП ВІД НИХ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ¹⁵

Конституція України

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного становища можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Європейська конвенція з прав людини

Стаття 15. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.
2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.
3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи-причини їхвжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

Протокол No 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1984)

Стаття 4. Право не бути притягненим до суду або покараним двічі (...)

3. Жодні відступи від положень цієї статті на підставі статті 15 Конвенції не допускаються.

15. На національному рівні розрізняються поняття “надзвичайний стан” і “воєнний стан”. На рівні міжнародних договорів ідеться про “надзвичайну ситуацію” або “надзвичайне становище” (time of [public] emergency). Хоча англійською мовою принаймні в ЄКПЛ і МПГПП використані тотожні терміни, їх переклад українською відрізняється. По тексту цього посібника терміни “надзвичайна ситуація” або “надзвичайне становище” використовується для позначення родового поняття щодо двох зазначених вище національних видових понять, а термін “воєнний стан” (як різновид надзвичайної ситуації або надзвичайного становища) вживається, лише коли необхідно конкретизувати зміст у контексті національного права.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права Стаття 4.

1. Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.
2. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від статей 6, 7, 8 (пункти 1 і 2), 11, 15, 16 і 18.
3. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Має бутитакж зроблене повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ.

1.1. *Pacta sunt servanda*. Умови і обмеження дерогації

Відповідно до статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів кожен чинний договір обов'язковий для його учасників і повинен добросовісно виконуватися (*pacta sunt servanda*). Це правило поширюється також на договори про права людини і, зокрема, на зобов'язання Держав за Європейською конвенцією.

Стаття 57 Віденської конвенції допускає зупинення дії договору щодо якогось окремого учасника відповідно до положень цього договору (дерогацію). Зокрема, щодо Європейської конвенції така можливість передбачена статтею 15 цієї Конвенції.

Отже, за певних умов держави користуються певною дискрецією щодо того, чи зобов'язані вони дотримуватися своїх зобов'язань за міжнародними договорами. Це також справедливо і щодо договорів з прав людини. У цій сфері держави користуються певною свободою розсуду: вони самостійно визначають обставини, що перешкоджають дотриманню зобов'язань за договором, та перелік зобов'язань, яких держава не буде дотримуватися.

Однак дискреція Договірних Сторін щододерогації стосовнодоговорівз правлюдини не необмежена. Положення, що допускають певні відступи від зобов'язань з прав людини в умовах надзвичайного становища, слід тлумачити обмежувально: відступ від зобов'язань – обмежена прерогатива для адекватного реагування на загрозу життю нації; держава, яка відступає, несе тягар обґрунтування своїх дій відповідно до закону; добросовісне оголошення надзвичайного становища дозволяє відступати від конкретних зобов'язань, але не дає права на загальний відхід від міжнародних зобов'язань¹⁶.

Пунктом 3 Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи no.1659 (2009) від 27 квітня 2009 року “Захист прав людини в надзвичайних ситуаціях”¹⁷ наголошено, що право відступу від зобов'язань з прав людини належить використовувати з особливою обережністю і лише як крайній засіб; оголошення надзвичайного становища не повинно ставати приводом для неправомірного обмеження здійснення основоположних прав людини.

Дерогація за Європейською конвенцією підлягає європейському контролю. Остаточне

16. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the ICCPR' (1985) 7 HRQ 1, hereafter 'Siracusa Principles, п.п. 63, 64, 66 <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>

17. <https://pace.coe.int/en/files/17726>.

оцінення того, чи не вийшли сторони за дозволені межі (межі крайньої необхідності, обумовленої кризою), належить до компетенції Європейського суду з прав людини. Ведучи нагляд, Суд має оцінити значущість таких факторів, як природа прав, яких стосується дерогація, та обставин, що привели до відступу від зобов'язань, а також тривалість існування загрози (див. рішення у справах «Aksoy v. Turkey», no. 21987/93, § 68, від 18 грудня 1996, та «Brannigan and McBride v. the United Kingdom», no. 14553/89; 14554/89, § 43, §§ 49–50, від 25 травня 1993).

У так званій Грецькій справі уряди країн-заявників зазначили, що стаття 15 Конвенції не може розглядатися як така, що дозволяє відступ від усіх базових прав людини (Government of Denmark v. the Government of Greece; Government of Norway v. the Government of Greece; Government of Sweden v. the Government of Greece; Government of the Netherlands v. the Government of Greece 3321/67 3322/67 3323/67 3344/67 Decision Commission (Plenary), від 24 січня 1968)¹⁸.

Відступ від зобов'язань за міжнародними договорами про права людини, відповідно до статті 15 Конвенції, допускається лише:

- під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації;
- виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища;
- за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Якщо перші дві умови стосуються головно фактичних обставин, останнє положення розширює коло меж, дотримання яких має братися до уваги. Детальніше до цих аспектів ми звернемося в подальшому, а наразі необхідно наголосити, що будь-які обмежувальні принципи, що стосуються дерогації за іншими міжнародними договорами, автоматично застосовуються і щодо дерогації за Конвенцією. Тому в оціненні обґрунтованості дерогації мають значення Коментарі загального характеру КПЛ ООН № 29¹⁹, Сиракузькі принципи щодо положень про обмеження та відступ від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права²⁰, Паризькі мінімальні стандарти норм з прав людини в ситуації небезпеки²¹ тощо. Хоча ці документи за задумом їхніх розробників не мали б стосуватися Європейської конвенції про захист прав людини, на практиці вони також формують корпус універсальних правил щодо дерогації.

В Сиракузьких принципах наголошено, що відступ від зобов'язань допускається лише в разі крайньої необхідності і він не може бути виправданим (не необхідний), якщо для подолання загрози життю нації буде достатньо звичайних заходів втручання, дозволених положеннями Пакту²². Верховенство права має превалювати, а на державу, яка відступає від своїх зобов'язань, покладається тягар доведення обґрунтованості рішення про дерогацію. Проголошення надзвичайного становища, зроблене добросовісно, дозволяє відступ від окремих зобов'язань за Пактом, але не дає права на загальний відступ від усіх міжнародних зобов'язань тощо²³.

18. Див. також вкладку “related” за цим посиланням, щоб побачити інші частини рішення.

19. General Comment No. 29: Article 4: Derogations during a State of Emergency* Adopted at the Seventy-second Session of the Human Rights Committee, on 31 August 2001 CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, General Comment No.29. (General Comments)

20. UN Commission on Human Rights, The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights, 28 September 1984, E/CN.4/1985/4, available at: <https://www.refworld.org/docid/4672bc122.html>

21. Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency (International Law Association, 1984)

22. Зокрема, про такі випадки йдеться в розділі 5 цього посібника. Поки що для розуміння зазначимо, що в разі втручання в права, гарантовані статтею 8 Конвенції щодо захисту приватності, житла і кореспонденції, достатнім може виявитися обґрунтування втручання за допомогою так званого триступеневого тесту, коли вагоміша мета втручання може збільшити свободу розсуду держави і змістити баланс проти ситуації «мирних часів».

23. Siracusa Principles, *ibid.*, п.п. 53, 63, 64, 66

1.2. «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації»

Стаття 15 Конвенції обумовлює дерогацію певними підставами. До таких підстав належить «війна²⁴ або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації».

У справі «Lawless v. Ireland» (но. 3), но. 332/57, від 1 липня 1961, колишня Комісія зазначила, що вислів, вжитий у статті 15 ЄКПЛ, стосується виняткової кризової або надзвичайної ситуації, які впливають на все населення і становлять загрозу для організованого життя спільноти, яка утворює державу.

У так званій Грецькій справі (Governments of Denmark, Norway, Sweden, and the Netherlands v. the Government of Greece, nos. 3321/67, 3322/67, 3323/67, 3324/67, § 153, від 24 січня 1968) Суд зазначив, що ситуація:

- має бути реальною або невідвратною;
- її вплив має зачіпати всю націю;
- продовження організованого життя нації має бути під загрозою;
- криза або надзвичайна ситуація мають бути винятковими, такими, що звичайні заходи або обмеження, які допускаються Конвенцією для підтримки громадської безпеки, здоров'я і порядку, стають явно недостатніми.

У пункті 39 Сиракузьких принципів²⁵ доповнено, що загроза може стосуватися фізичної цілісності популяції, політичної незалежності або територіальної цілісності держави або базового функціонування інституцій, необхідних для забезпечення основних прав людини.

Уряди держави, якої стосується ситуація, належить свобода розсуду щодо визначення того, чи існує криза або надзвичайна ситуація, яка загрожує життю нації (Грецька справа, §154).

Щодо ситуацій, у зв'язку з якими Суд уже надавав оцінку проблемі відступу від зобов'язань на підставі статті 15 Конвенції, то це²⁶:

- боротьба щодо визначення територіального статусу Кіпру (Greece v. the United Kingdom, no. 176/56, від 26 вересня 1958)²⁷;
- контртерористичні заходи в Північній Ірландії (Brannigan and McBride v. the United Kingdom, nos. 14553/89; 14554/89, від 25 травня 1993);
- протести проти встановлення диктатури чорних полковників у Греції в 1967 році (Governments of Denmark, Norway, Sweden, and the Netherlands v. the Government of Greece, nos. 3321/67, 3322/67, 3323/67, 3324/67)²⁸;
- окупація Туреччиною Північного Кіпру (Cyprus v. Turkey, no. 8007/77, від 10 липня 1978);
- проблеми тероризму на південному сході Туреччини у зв'язку з діяльністю Робітничої партії Курдистану (РПК) в цьому регіоні (Aksoy v. Turkey, no. 21987/93, від 18 грудня 1996);

24. У подальшому, після набрання чинності Конвенцією, склалася тенденція до уникнення вжитку терміна «війна» для таких випадків. Наприклад, у статті 4 Пакту для позначення такої ситуації використано вислів «надзвичайне становище в державі, коли життя нації перебуває під загрозою». Наразі замість терміна «війна» прийнято вживати нейтральніший «збройний конфлікт». Однак цей термін продовжує застосовуватися в Конвенції

25. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the ICCPR' (1985) 7 HRQ 1, hereafter 'Siracusa Principles, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>

26. Далі в дужках для прикладу наведені окремі показові справи.

27. Див. також вкладку "related" за цим посиланням, щоб побачити інші частини.

28. Див. також вкладку "related" за цим посиланням, щоб побачити інші частини.

- масові протести у зв'язку з президентськими виборами 19 лютого 2008 року у Вірменії (Dareskizb Ltd v. Armenia, no. 61737/08, від 21 вересня 2021);
- спроби державного перевороту 15 липня 2016 року в Туреччині (Mehmet Hasan Altan v. Turkey, no. 13237/17, від 20 березня 2018);
- окупація Іраку збройними силами міжнародної коаліції (Hassan v. the United Kingdom [GC], no. 29750/09, від 16 вересня 2014), тощо.

В останні роки до наведеного переліку ситуацій додалися проблеми, пов'язані з пандемією ковіду. Питання відступу від зобов'язань за Європейською конвенцією можуть стосуватися ширшого кола ситуацій, які в статті 15 означені як інша суспільна небезпека, що загрожує життю нації. Можна припустити, що відступ від зобов'язань може бути викликаний серйозними загрозами техногенного або довкільного характеру, але поки що такі проблеми не виникали. Завдання відновлення контролю над звільненими територіями можуть бути прогнозованими викликами, з якими стикається і ще зіткнеться Уряд України.

Але, як ми вже зазначали, свобода розсуду не безмежна і підлягає контролеві з боку Суду. Наприклад, відповідно до Сиракузьких принципів²⁹, внутрішні конфлікти і нестабільність, а також економічні негаразди самі по собі не можуть бути виправданням дерогації (п.п. 40, 41).

У випадку, що стосується встановлення диктатури чорних полковників у Греції в 1967 році, колишня Комісія не визнала, що існували достатні підстави для відступу від зобов'язань за Конвенцією. Одразу після Другої світової війни в Греції протягом 4 років відбувалася громадянська війна, по завершенні якої був тривалий період політичної нестабільності через запеклу боротьбу між лівими і правими силами. Нарешті, коли була встановлена диктатура, відбулися масові протести, а подекуди – зіткнення озброєних протестувальників з поліціантами. Попри це, Комісія, зокрема, зазначила, що ситуація не відрізнялася від політичних протестів, звичайних для більшості європейських країн (ішлося про вуличні протести та страйки), застосування зброї з боку протестувальників мало епізодичний характер і не виглядало організованим, новому урядові вдавалося утримувати контроль над ситуацією і не було ознак підготування до організованого повалення уряду з боку опозиції. За таких умов Комісія відхилила посилання уряду на наявність підстав для дерогації і дійшла висновку про наявність низки порушень Конвенції³⁰.

Так само у справі «Dareskizb Ltd v. Armenia», no. 61737/08, від 21 вересня 2021, Суд також дійшов висновків, що не було підстав для дерогації. У цій справі йшлося про протести, які розгорілися у Вірменії 20 лютого 2008 року відразу після проголошення результатів президентських виборів. Через протести новообраний президент проголосив надзвичайний стан строком на 20 днів у столиці Вірменії – місті Єревані. Зокрема, запровадили цензуру та заборону на публікацію іншої інформації, аніж та, що надходила від уряду. Заявником у зазначеній справі була газета, якій представники вірменської державної влади перешкодили опублікувати черговий випуск новин. На виправдання своїх дій уряд Вірменії послався на власну заяву про відступ від зобов'язань за Конвенцією. Розглядаючи справу, Суд насамперед проаналізував заяву про дерогацію на відповідність до вимог статті 15 Конвенції і визнав, що така заява містила всі необхідні елементи, щоб вважати її такою, що відповідає приписам зазначеної статті. Однак Суд не обмежився цим і також звернув увагу на загальний контекст, у якому відбувалися події. Суд зазначив, що, хоча протести супроводжувалися актами насильства, які вчиняли дрібні групи в різних місцях міста, не вбачається, що такі акти насильства були скоординовані. Натомість масовий протест

29. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the ICCPR' (1985) 7 HRQ 1, hereafter 'Siracusa Principles, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>.

30. Дивись справу «Governments of Denmark, Norway, Sweden, and the Netherlands v. the Government of Greece», nos. 3321/67, 3322/67, 3323/67, 3324/67

опозиції на головній площі міста мав мирний характер, а уряд не спромігся надати докази, які б спростовували мирний характер зібрання, організованого опозиційними силами. За таких обставин Суд дійшов висновку, що характер протестів хоча й створював надзвичайно напружену ситуацію, не був таким, що загрожував життю нації.

1.3. «Лише в тих межах, яких вимагає гострота становища»

Хоча загальне означення ситуації як такої, що загрожує життю нації, покладається на уряд, таке рішення уряду – лише орієнтир для правозастосування в конкретних справах. Саме по собі оцінення урядом ситуації як такої, що загрожує життю нації, не знімає відповідальності за дотримання прав людини в конкретних ситуаціях з національних судів та інших органів.

Зокрема, пунктом 52 Сиракузьких принципів передбачено, що компетентні національні органи влади мають індивідуально оцінити необхідність будь-якого заходу з дерогації, вжитого або запропонованого до застосування у зв'язку з надзвичайною загрозою, а особи, які стверджують, що заходи з відступом від зобов'язань щодо дотримання прав людини застосовані до них безпідставно, мають бути забезпечені ефективним засобом правового захисту.

Європейський суд насамперед буде перевіряти обґрунтованість заяви уряду про дерогацію. Відсутність або необґрунтованість такої заяви вже саме по собі може привести до висновку про порушення Конвенції. Однак, навіть якщо ЄСПЛ і погодиться з урядом у цьому аспекті, остаточне рішення за певною скаргою залежатиме не від загальної декларації уряду, а від рішення національних органів у конкретній ситуації. Зокрема, суди та інші органи, причетні до кримінального судочинства, зобов'язані перевірити, чи дійсно відступ від зобов'язань за Конвенцією обумовлений «гостротою становища». Йдеться про дійсну необхідність відступу від стандартів прав людини та про пропорційність заходів до гостроти ситуації в конкретний момент і за конкретних обставин.

Гострота становища може обумовлюватися часовими рамками, просторовими межами, матеріальним змістом відповідних стандартів прав людини, інституційною спроможністю влади тощо.

Наведене можна пояснити на прикладі повномасштабного вторгнення Росії до України 24 лютого 2022 року. На самому початку вторгнення, коли розвиток подій було складно навіть спрогнозувати, загроза була дуже гостра і майже однакова на всій території України. Зокрема, про це свідчить та обставина, що в перші місяці після ескалації російської агресії уряди сусідніх країн навіть відкрили кордони для практично безперешкодного потоку українських біженців. У подальшому, коли Збройним силам вдалося відкинути ворога від Києва і почала окреслюватися певна лінія фронту, в певних регіонах ситуація стабілізувалася. Відтак, заходи, несумісні з зобов'язаннями України за ЄКПЛ, які могли бути виправдані в Києві в березні 2022 року, вже в червні того ж року очевидно втрачають ознаки «гострої необхідності» в столиці й області (зазначений проміжок, два місяці, обраний умовно, протягом цього періоду кожна ситуація вимагала індивідуального оцінення). Однак у регіонах, наближених до лінії фронту, та/або які в певний період перебували або перебувають під постійними обстрілами (наприклад, Харків, Запоріжжя, Миколаїв, Херсон та ін.), відступ від зобов'язань за Конвенцією може бути об'єктивно обумовлений. У міру віддалення від лінії фронту, наприклад у західних і південно-західних областях України, де загроза в цей же період була або є значно менш виражена, такі самі заходи вже навряд чи можуть бути виправдані після того, як ситуація набула характеру контрольованої.

Відступ від зобов'язань за Конвенцією може бути обумовлений об'єктивною інституційною неспроможністю забезпечити дотримання окремих прав людини в конкретній місцевості (наприклад, забезпечити невідкладний судовий контроль за позбавленням волі), характером

загрози (наприклад, безперервність обстрілів протягом певного періоду може так само позбавляти можливості негайно доставити затриману особу до суду), тощо. Наведене свідчить також, що об'єктивні зміни ситуації можуть впливати на рішення про відступ від конвенційних гарантій в той чи інший бік: рішення, яке було ухвалене одного разу в конкретній справі, не може визначати стандартні підходи для всіх ситуацій або навіть для аналогічних ситуацій на всі часи. Індивідуальні особливості певної справи можуть свідчити на користь або проти застосування раніше обраного підходу. Обставини, які беруться до уваги при відступі від певного стандарту з прав людини, мають бути обґрунтовані в тексті відповідного рішення.

Важливий також зв'язок між конкретними заходами щодо відступу від зобов'язань і надзвичайною ситуацією. Наприклад, у справі «Vedat Şorli v. Türkiye», no. 42048/19, від 19 жовтня 2021 Суд приділив увагу зв'язку між обставинами, яких стосувалася скарга, і надзвичайним становищем, запровадженим у державі. 15 липня 2016 року в Туреччині відбувся військовий заколот з метою державного перевороту. На цій підставі уряд Туреччини зробив заяву про відступ від зобов'язань на підставі статті 15 Конвенції. В кінці 2016 року влада виявила, що заявник опублікував на своїй сторінці в соціальній мережі «Фейсбук» два повідомлення, які були кваліфіковані як образа президента Туреччини (перше – в жовтні 2014, друге – в березні 2016 року). Заявника притягнули до кримінальної відповідальності за образу голови держави. Хоча уряд Туреччини під час розгляду справи посилався на свою заяву про дерогацію, Суд не виявив ніякого зв'язку між надзвичайною ситуацією і кримінальним переслідуванням заявника і відхилив це посилання уряду.

Як уже зазначено, відступ від зобов'язань за Конвенцією може стосуватися не лише випадків війни або тероризму, але й інших ситуацій, які можуть загрожувати життю нації. Проте не кожна ситуація заворушень або катастрофи є такою. Держави, які мають намір скористатися правом на відступ від Пакту в разі стихійного лиха, масової демонстрації з проявами насильства або великої техногенної катастрофи, повинні бути спроможними обґрунтувати не лише те, що така ситуація становить загрозу життю нації, але й те, що всі інші заходи, які відступають від Пакту, строгонеобхідні зв'язку з гостротою ситуації³¹. Іншими словами, хоча такі ситуації й не унеможливають дерогації, вони становлять менш очевидні загрози життю нації і тому вимоги “гострої необхідності” мають бути продемонстровані з більшою строгістю. Наприклад, у Грецькій справі, хоча й відзначено ситуацію тривалої політичної нестабільності та гострого протистояння різних політичних сил, Суд не погодився з тим, що дійсно існувала загроза життю нації, а характер протестів відрізнявся від тих, які відбувалися в інших країнах Європи (для порівняння: у випадку загрози тероризму в Туреччині або Північній Ірландії, загрози військового заколоту в Туреччині Суд погодився з заявами урядів про дерогацію).

Надалі у відповідному розділі будуть наведені приклади з практики Суду щодо відступу від зобов'язань за ст. 5 Конвенції, коли загальний контекст загрози давав змогу виправдати дерогацію, навіть коли не було заяви про дерогацію. Натомість, у випадку з пандемією ковіду, попри всю серйозність цієї загрози³², Суд не визнав обґрунтованим обмеження свободи мирних зібрань у справі *Communauté Genevoise D'action Syndicale (Cgas) C. Suisse*, no. 21881/20, від 15 березня 2022.

Хоча навести вичерпний перелік прикладів неможливо, деякі орієнтири будуть розглянуті в подальших розділах посібника.

31. Коментар загального характеру Комітету ООН з прав людини № 29 “Надзвичайні ситуації”, п. 3, 5

32. Скаргу подано до Суду 26 травня 2020 року, на початку пандемії, коли серйозність загрози була надвисока, поширення вірусу супроводжувалося повідомленнями про велику кількість смертей і не було вакцин або будь-якого розуміння способів подолання ризику. За цих умов обмеження соціальних контактів виглядало як цілком виправданий захід протидії поширенню пандемії.

1.4. «За умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом»

Конвенція не існує у вакуумі або відірвано від інших положень міжнародного права. Тому відступ від зобов'язань за ЄКПЛ можливий лише тією мірою, якою це не буде суперечити іншим міжнародним зобов'язанням держави.

Неприпустимість відступу від зобов'язань за Конвенцією, якщо це суперечить іншим міжнародним зобов'язанням, – не є рисою, притаманною виключно Європейській конвенції. Аналогічна норма передбачена також статтями 4 та 5 Пакту.

Хоча наведене застереження сформульоване таким способом, що вимагає врахування будь-яких інших зобов'язань за міжнародним правом, на практиці йдеться все ж переважно про інші зобов'язання з прав людини та відповідні положення міжнародного гуманітарного права (останні інколи називають договорами про права людини під час збройних конфліктів). Проте навіть у такому прочитанні це стосується доволі широкого переліку міжнародних договорів.

Окрім Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, це можуть бути Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінню чи покаранню, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція ООН про права дитини, Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни тощо. Наведений перелік не вичерпний і дає змогу лише приблизно показати, про які «інші зобов'язання» може йтися. Формування вичерпного переліку не завдання цього посібника, бо це вимагало б повної ревізії міжнародних зобов'язань України, конкретні міжнародні договори, які мають значення, обумовлюються специфікою тієї чи іншої ситуації. Як уже зазначено, це можуть бути також і договори, що не стосуються прав людини безпосередньо.

Серед інших стандартів, які мають бути враховані, можна згадати права, гарантовані низкою договорів Міжнародної організації праці (див. п. 68 Сиракузьких принципів³³).

Таке різнобарвне коло інколи може створювати неочікувані візерунки. Наприклад, ЄКПЛ не забороняє відступ від зобов'язань за статтею 9 Конвенції (свобода думки, совісті та релігії). Натомість Міжнародний пакт про громадянські і політичні права забороняє відступ від зобов'язань за статтею 18 Пакту, аналог статті 9 Конвенції, та загалом містить ширший перелік стандартів, щодо яких заборонена дерогація. Також виникає питання про можливість відступу від зобов'язань щодо розслідування випадків жорстокого поведіння за статтею 3 Конвенції. Ці та інші аналогічні питання розглянуто далі.

У своїх Коментарях загального характеру № 29 КПЛ ООН зазначив, що Держави ні за яких умов не можуть порушувати приписи МГП або імперативні норми міжнародного права, які забороняють захоплення заручників, колективні покарання, свавільне позбавлення свободи або відступ від фундаментальних принципів справедливого судочинства, разом із презумпцією невинуватості, а також під приводом відступу від зобов'язань щодо прав людини допускається вчинення дій, які становлять міжнародні злочини згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду (п. 11, 12).

33. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the ICCPR' (1985) 7 HRQ 1, hereafter 'Siracusa Principles', <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>.

1.5. Положення, щодо яких відступ заборонений

Стаття 15 Конвенції містить доволі лаконічний перелік зобов'язань, відступ від яких не допускається: це стаття 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, статті 3 (заборона катувань), 4 (пункт 1 – заборона рабства) і 7 (ніякого покарання без закону). Додатково відступ заборонено щодо скасування смертної кари (Протокол № 6), заборони повторного притягнення до суду або покарання (стаття 4 Протоколу № 7).

Раніше вже зазначено, що відступ від зобов'язань за Конвенцією не допускається, якщо це суперечить іншим міжнародним зобов'язанням держави. За цією логікою, не допускається відступ від зобов'язань, якщо така заборона міститься в інших договорах. Зокрема, Пакт не містить застереження, яке б допускало заподіяння смерті навіть внаслідок правомірних воєнних дій, атакож, як уже зазначено, забороняє відступ у сфері свободи думки, совісті та релігії.

Окремий корпус норм, який необхідно враховувати, – положення міжнародного гуманітарного права. МГП встановлює певні мінімальні стандарти прав людини в умовах збройного конфлікту. У своїх Коментарях загального характеру № 29 КПЛ ООН зазначив, що, хоча певні елементи правана справедливий суд ввій формі гарантовані міжнародним гуманітарним правом на період збройного конфлікту, Комітет не бачить підстав для дерогації під час надзвичайних ситуацій іншого характеру (п. 16). Немає перешкод для застосування тотожного підходу в інших надзвичайних ситуаціях і щодо інших стандартів. Оскільки збройний конфлікт може досягати такого рівня, що становить найвищу загрозу для життя нації у порівнянні з іншими загрозами, відступ від гарантій, аналогічних тим, що надані МГП, в ситуаціях, не пов'язаних зі збройним конфліктом, напевно чи може відповідати принципу гострої необхідності.

Особливо треба зауважити, що не допускає відступу право на ефективний засіб правового захисту (стаття 13 Конвенції та стаття 2 Пакту). Як уже зазначено, пунктом 52 Сиракузьких принципів передбачено, що ефективний засіб правового захисту має бути забезпечений навіть у разі, якщо йдеться про права, щодо яких була застосована дерогація: особа, чиї права зазнали втручання з цих підстав, має право оспорити обґрунтованість втручання. Це, зокрема, стосується зобов'язання провести розслідування випадків заподіяння смерті, недобровільних зникнень, повідомлень про тортури або інші форми жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання (див. п. 59 Сиракузьких принципів).

Хоча відступ від права на особисту свободу і права на справедливий суд не заборонено, ці права, з огляду на їх комплексний характер, містять певне ядро, яке забезпечує повагу до людської гідності. Відступ від цих базових принципів не допускається з огляду на те, що відмова від таких стандартів не може відповідати вимозі строгої необхідності. Детальніше на цьому аспекті ми зупинимося в дальших розділах.

1.6. Інформування про дерогацію

Стаття 15 Конвенції, так само як і стаття 4 Пакту, вимагає від держав офіційного повідомлення про відступ від зобов'язань за цим договором.

Необхідна передумова для відступу від зобов'язань за Конвенцією і подання відповідного повідомлення на ім'я генерального секретаря Ради Європи – оголошення урядом надзвичайного становища на національному рівні у відповідності до національного законодавства. Термін «надзвичайне становище» (або «надзвичайна ситуація») в цьому випадку стосується широкого кола випадків і, зокрема, включає також і воєнний стан.

Стаття 15 Конвенції не вимагає подання такої заяви наперед, та й найчастіше це неможливо. Досить, щоб така заява була подана протягом розумного строку після того, як виникли

надзвичайні обставини. У Грецькій справі Комісія дійшла висновку, що подання відповідної декларації протягом 12 днів після запровадження надзвичайного становища відповідає вимогам розумного строку³⁴.

За винятком випадку, про який ідеться далі (затримання у під час збройного конфлікту), повідомлення про дерогацію – обов'язкова передумова для того, щоб відступ від зобов'язань міг вважатися виправданим.

Зокрема, статтю 27 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»³⁵, статтю 24 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»³⁶ передбачено обов'язок уряду проінформувати Генерального секретаря ООН та іноземні держави про відступ від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права³⁷. Доволі дивно, що ці закони не передбачають необхідність інформування Генерального секретаря Ради Європи відповідно до статті 15 Конвенції.

Першою справою, у якій Суд розглянув питання відступу від зобов'язань за Конвенцією на підставі її статті 15, була вже згадана справа «Lawless v. Ireland» (no. 3) від 1 липня 1961. Йшлося про затримання заявника на підставі спеціального закону, спрямованого на припинення діяльності Ірландської республіканської армії (далі – ІРА). Заявникові не висунули ніякого обвинувачення, натомість ішлося лише про його ймовірну причетність до ІРА.

У цій справі Суд, проаналізувавши скаргу заявника на незаконне затримання, визнав, що затримання дійсно не відповідало умовам статті 5 Конвенції, однак через належно зроблену заяву про дерогацію дії уряду Ірландії не були такими, що порушили зобов'язання за Конвенцією. У цій справі Суд проаналізував заяву, зроблену урядом, на предмет відповідності до вимог статті 15 Конвенції й дійшов задовільного висновку. Ця справа виглядає так, що саме належним чином зроблена заява Уряду про відступ від зобов'язань на основі статті 15 Конвенції, була підставою, через яку Суд не знайшов порушення Конвенції.

Натомість у справі «Communauté Genevoise D'action Syndicale (CGAS) v. Suisse», no. 21881/20, від 15 березня 2022, Суд зазначив, що глобальна загроза для охорони здоров'я, викликана пандемією ковіду, дала змогу урядам вживати певних заходів для дерогації. Оскільки в цій справі уряд Швейцарії такої заяви не зробив, то він має дотримуватися зобов'язань за Конвенцією повним обсягом. З цих підстав Суд визнав, що уряд Швейцарії порушив зобов'язання за статтю 11 Конвенції, запровадивши заборону на проведення публічних демонстрацій.

Повідомлення про дерогацію визначає як власне стандарти (статті Конвенції), щодо яких застосовується відступ, так і може стосуватися території, на яку поширюються відповідні заходи.

Відповідно до Паризьких мінімальних стандартів щодо норм із прав людини у разі надзвичайної ситуації³⁸ надзвичайне становищем може бути оголошено на всій території країни або на частині її території. Це не перешкоджає тому, щоб у подальшому територія, на якій діє надзвичайний становище, була розширена або скорочена.

У справі «Barseghyan v. Armenia», no. 17804/09, від 21 вересня 2021, Суд розглянув ситуацію, коли уряд Вірменії у зв'язку з масовими протестами після виборів президента країни запровадив

34. Дивись справу «Governments of Denmark, Norway, Sweden, and the Netherlands v. the Government of Greece», nos. 3321/67, 3322/67, 3323/67, 3324/67, §§ 79–80

35. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

36. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

37. Див. текст законів за посиланнями: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

38. Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency (International Law Association, 1984)

надзвичайне становище в столиці – Єревані. Уряд посилався на цю заяву, обґрунтовуючи обмеження прав людини, які були також застосовані в іншому великому місті країни – Гюмрі. Оскільки місто Гюмрі знаходилося за межами території, на якій було запроваджено надзвичайне становище, Суд відхилив посилання уряду на цю обставину як на підставу для відступу від зобов'язань.

Проте, як уже зазначено вище, сам факт повідомлення про дерогацію не безумовна гарантія правомірності відступу від зобов'язань за Конвенцією. Таке повідомлення – предмет контролю з боку Суду й у разі, якщо воно зроблене безпідставно, Суд може не взяти його до уваги.

Іншими словами, повідомлення Генерального секретаря Ради Європи про дерогацію – необхідна, але не достатня умова для обґрунтування відступу від Конвенції перед Європейським судом. Однак така заява має ретроспективну силу, якщо вона подана протягом розумного строку після запровадження заходів, спрямованих на відступ від зобов'язань за Конвенцією.

У зв'язку з окупацією Кримського півострова і частини Донецької та Луганської областей Російською Федерацією Уряд України 10 червня 2015 року зробив заяву про відступ від зобов'язань за ЄКПЛ³⁹. Дeroгація стосувалася окремих територій, які були окуповані й перебували поза ефективним контролем. Ця заява кілька разів доповнювалася, а в грудні 2019 року навіть була частково відкликана.

23 лютого 2022 року в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгнення збройних сил Російської Федерації (зокрема й відкрите введення військ Росії на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей) фактично на всій території підконтрольній Урядові, запроваджено надзвичайний стан⁴⁰. У зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії в Україну 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 запроваджено воєнний стан⁴¹, обмежено низку конституційних прав людини.

2 березня 2022 року Уряд України повідомив генерального секретаря Ради Європи про відступ від зобов'язань за Конвенцією⁴².

Аналогічні заяви зроблено й щодо зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права⁴³. Зміни та доповнення цих заяв стосовно Пакту і Конвенції відбувалися синхронно.

За підрахунком Л. Апостола, за період з 2014 по листопад 2022 року Уряд України подав понад 20 заяв про дерогацію за Конвенцією⁴⁴. Ці заяви можуть бути використані як орієнтир щодо характеру й обсягу дерогації, застосованої Україною в контексті російської агресії, що триває з 2014 року.

У контексті кримінального судочинства дерогація стосується головно особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану, запровадженого відповідно до ст. 615 КПК України, а також слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням в особисте життя, недоторканність житла і кореспонденції.

39. <https://rm.coe.int/09000016804896cf>.

40. Указ Президента України № 63/2022 від 23 лютого 2022 року: <https://www.president.gov.ua/documents/632022-41393>

41. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

42. <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>

43. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2015/CN.416.2015-Eng.pdf> та <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.64.2022-Eng.pdf>

44. Перелік таких заяв та їх аналіз на предмет відповідності до вимог статті 15 Конвенції можна знайти в дослідженні «Legal analysis of the derogation made by Ukraine under Article 15 of the European Convention of Human Rights and Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights by Lilian Apostol» (November 2022), <https://rm.coe.int/legal-analysis-of-the-derogation-made-by-ukraine-under-article-15-of-t/1680aa8e2c>.

На переконання авторів цього матеріалу, зазначені заяви про дерогацію матимуть обмежений ефект з огляду на обставини, викладені в цьому посібнику.

1.7. Особливий випадок: права людини і міжнародне гуманітарне право

Про міжнародне гуманітарне право вже згадано як про таке, що може обмежувати відступ від зобов'язань за ЄКПЛ. Проте може бути і навспак: колізія договорів з прав людини і міжнародного гуманітарного права може приводити до відступу від стандартів прав людини.

Як уже згадано вище, про МГП інколи говорять як про права людини під час збройного конфлікту. Це може бути справедливо принаймні щодо двох Женевських конвенцій: про поводження з військовополоненими [ЖК (III)] та про захист цивільного населення під час війни [ЖК(IV)]. Дійсно, якщо поглянути на тексти цих конвенцій, можна побачити багато норм МГП, які стосуються тих самих стандартів, що й базові договори про права людини. Інколи їхні норми збігаються майже дослівно, але нерідко вони помітно відрізняються. В останньому випадку виникає колізія, через яку на практиці стає можливим виправдання відступу від зобов'язань за договорами з прав людини.

Існує три теорії щодо співвідношення МГП і прав людини: конкурентна, комплементарна та інтеграційна. Конкурентна теорія стверджує, що в певній ситуації може застосовуватися лише одна з двох галузей: або МГП, або права людини. Комплементарна теорія наполягає на тому, що обидві галузі доповнюють одна одну та взаємодіють. Наприклад, у процесі тлумачення стандартів прав людини можуть братися до уваги норми МГП. Прибічники інтеграційної теорії дотримуються думки, що фактично царини МГП і прав людини насправді одна галузь і що їх норми узгоджуються між собою. З'ясування проблеми співвідношення МГП і прав людини не предмет цього посібника. Відповідні теорії згадані тут з тією метою, щоб показати, що в разі колізії МГП зі стандартами ЄКПЛ може виникати особливий випадок відступу від зобов'язань.

У справі «Hassan v. the United Kingdom [GC]», no. 29750/09, від 16 вересня 2014 Велика палата ЄСПЛ застосувала комплементарну теорію. Зокрема, Суд зазначив, що статті 2 та 5 Конвенції мають тлумачитися, скільки це можливо, у світлі загальних принципів міжнародного гуманітарного права, яке відіграє незамінну й універсально прийняту роль у подоланні жорстокості та негуманності під час збройних конфліктів (§ 102). При цьому з посиланням на міжнародне звичаєве право Суд дійшов висновку, що в разі міжнародного збройного конфлікту немає потреби повідомляти про дерогацію для відступу від зобов'язань за статтею 5 Конвенції, якщо йдеться про випадки затримання осіб, які передбачені ЖК (III) або ЖК (IV).

Варто пам'ятати, що МГП захищає мешканців окупованих територій, військовополонених та інших осіб, які пов'язані з іншою (протилежною) стороною збройного конфлікту. У строгому сенсі вони не визначають межі допустимої поведінки держави щодо власного населення, до власних військовослужбовців та в межах суверенної території. Проте можна припустити, що положення МГП – орієнтир для визначення мінімального рівня універсальних гарантій, щодо яких відступ не допускається. Положення МГП, по суті, визначають ті випадки, коли відступ від зобов'язань з прав людини ні за яких умов не може бути виправданий крайньою необхідністю. Оскільки в умовах збройного конфлікту по відношенню до нелояльного населення окупованої території та військовослужбовців збройних сил ворога встановлені певні гарантії, відступ від яких не допускається, то тим більше такий відступ не може бути виправданий щодо власного населення.

1.8. Законність

Хоча вимога законності в разі дерогації не міститься безпосередньо в тексті статті 15 Конвенції (або в статті 4 Пакту, відповідно), сам по собі відступ від зобов'язань не може створювати ситуації сваволі.

Закон – той каркас, що забезпечує функціонування суспільства навіть у разі надзвичайного становища.

У Сиракузьких принципах наголошено, що відступ від прав, визнаних міжнародним правом, з метою реагування на загрозу життю нації не робиться в правовому вакуумі. Він робиться на підставі закону і, як такий, підпорядковується певним правовим принципам загального характеру; у разі надзвичайного стану принцип верховенства права має дотримуватися; (п.п. 61, 64). Процедури, передбачені національним законодавством для оголошення надзвичайного стану, повинні бути прописані заздалегідь до виникнення надзвичайної ситуації (п. 43).

Певні умови, що стосуються надзвичайного стану в сенсі статті 15 Конвенції, передбачені Конституцією України. Ці процедури деталізовані зокрема, Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» і Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Відповідно до ст. 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Зокрема, йдеться про заборону дискримінації, заборону жорстокого поводження, гарантії права на свободу і особисту недоторканність, право на судовий захист, заборону ретроспективного застосування законів, презумпцію невинуватості, право не свідчити проти себе, тощо (наведений перелік не вичерпний).

Стаття 157 Конституції передбачає, що Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану. Це – важливий запобіжник проти зловживання надзвичайним або воєнним станом задля згортання гарантій прав людини. У зв'язу з повномасштабним вторгненням Російської Федерації до України 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 в Україні введено воєнний стан. У той же день цей Указ затвердила Верховна Рада України. Воєнний стан запроваджено на 30 діб і в подальшому строк дії воєнного стану неодноразово продовжувався.

Пунктом 3 зазначеного Указу передбачено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсягом, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та вжиття заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Зокрема, йдеться про можливість обмеження права на недоторканність приватного життя, житла, кореспонденції, свободи пересування вільного вибору місця проживання, свободи вираження поглядів, свободи мирних зібрань, права власності, права на освіту тощо.

На цих підставах надалі були внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про попереднє ув'язнення» тощо.

РОЗДІЛ 2. ДОТРИМАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА СТАТТЕЮ 3 ЄКПЛ ЩОДО ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ⁴⁵

Європейська конвенція з прав людини Стаття 3. Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права Стаття 2.

(...)

3. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується: а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту; с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Стаття 7.

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам.

Стаття 10.

1. Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі.

2. а) Обвинувачені у випадках, коли немає виняткових обставин, поміщаються окремо від засуджених, і їм надається окремий режим, що відповідає їх статусу незасуджених осіб. б) обвинувачені неповнолітні відокремлюються від повнолітніх і в найкоротший строк доставляються до суду для винесення рішення.

3. Пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, істотною метою якого є їх виправлення і соціальне перевиховання. Неповнолітні правопорушники відокремлюються від повнолітніх, і їм надається режим, що відповідає їх віку і правовому статусу.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання

Стаття 1.

1. Для цілей цієї Конвенції термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі

45. Завдання цього посібника не висвітлення відповідних стандартів прав людини. Автори виходять з того, що читачі знайомі з Європейською конвенцією та релевантною практикою ЄСПЛ. Однак тут і в подальшому будуть наведені посилання на тематичні огляди, що підготував Суд. Посилання надаються на тексти оглядів, що викладені англійською мовою, як найактуальнішу версію.

Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights. Prohibition of torture. Доступно за посиланням: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_3_ENG.pdf.

навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

2. Ця стаття не завдає шкоди будь-якому міжнародному договору чи будь-якому національному законодавству, в яких є або можуть бути положення про більш широке застосування.

Стаття 3.

1. Жодна держава-сторона не повинна висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там може загрозувати застосування катувань.

2. Для визначення наявності таких підстав компетентні власті беруть до уваги всі обставини, що стосуються справи, включаючи, у відповідних випадках, існування в даній державі постійної практики brutальних і масових порушень прав людини.

Стаття 4.

1. Кожна держава-сторона забезпечує розглядання всіх актів катування згідно з її кримінальним законодавством як злочини. Те саме стосується спроби піддати катуванням та тих дій будь-якої особи, що являють собою співучасть у катуванні.

2. Кожна держава-сторона встановлює відповідні покарання за такі злочини з урахуванням їх тяжкого характеру.

Стаття 11.

Кожна держава-сторона розглядає правила, інструкції, методи і практику щодо допиту, а також умови утримання під вартою й поведження з людьми, які піддані будь-якій формі арешту, затримання чи ув'язнення на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, з тим, щоб не допускати жодних випадків катувань.

Стаття 12.

Кожна держава-сторона забезпечує проведення швидкого й неупередженого розслідування її компетентними органами, коли є достатні підстави вважати, що катування було застосоване на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією.

Стаття 13.

Кожна держава-сторона забезпечує будь-якій особі, яка стверджує, що їй було завдано катувань на території, що перебуває під юрисдикцією цієї держави, право на подання скарги компетентним властям цієї держави та на швидкий неупереджений розгляд такої скарги. Вживаються заходи для забезпечення захисту позивача і свідків від будь-яких форм поганого поведження чи залякування у зв'язку із скаргою чи будь-якими свідченнями.

Стаття 16.

Кожна держава-сторона зобов'язується запобігати на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поведження й покарання, що не підпадають під визначення катування, викладеного у статті 1, коли такі акти здійснюються державними чи посадовими особами або іншими особами, що

виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди. Зокрема, зобов'язання, що містяться в статтях 10, 11, 12 та 13, застосовуються із заміною посилань на катування посиланнями на інші форми жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження й покарання.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими Стаття 17.

(...)

Будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав.

Стаття 87.

Будь-які колективні покарання за індивідуальні діяння, тілесні покарання, тримання в приміщеннях без денного світла та взагалі будь-які види тортур або прояви жорстокості заборонено.

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни [ЖК (IV)] Стаття 32.

Високі Договірні Сторони спеціально дають згоду на те, що їм забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й набудь-яке інше бруталне поводження з боку як цивільних, так і військових властей.

Абсолютний характер зобов'язань за статтею 3 ЄКПЛ

Європейський суд неодноразово зазначав, що стаття 3 Конвенції втілює одну з найфундаментальніших цінностей демократичного суспільства. Навіть у найскладніших обставинах, таких як протидія організованому тероризмові та боротьба зі злочинністю, Конвенція абсолютно, без будь-яких винятків забороняє негуманне або таке, що принижує людську гідність, поводження або покарання. На відміну від більшості інших гарантій за Конвенцією і Протоколами до неї, стаття 3 ЄКПЛ не містить винятків і не допускає відступу на підставі статті 15 навіть у разі надзвичайних ситуацій, які загрожують життю нації (*Ireland v. the United Kingdom*, no. 5310/71, § 163, від 18 січня 1978; *Soering v. the United Kingdom*, no. 14038/88, § 88, від 7 липня 1989; *Chahal v. the United Kingdom [GC]*, § 79, від 15 листопада 1996).

Ситуація збройного конфлікту створює надзвичайний стрес для людей, життя яких опинилося під загрозою, і це підвищує загальний рівень жорстокості. Прагнення до перемоги і необхідність захисту своєї держави можуть спонукати людей до жорстокого поводження з ворогами або навіть до застосування тортур задля отримання важливої інформації чи просто помсти. Попри це, ані катування, ані просто жорстоке поводження не можуть бути виправдані ні за яких умов і ніякою метою.

Відповідно до статті 3, спільної для всіх Женевських конвенцій, заборонено насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури. Тортури або нелюдське поводження, зокрема біологічні експерименти, умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження або шкоди здоров'ю

віднесено до серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, за вчинення таких дій Римським статутом передбачена міжнародна кримінальна відповідальність.

Стаття 3 ЄКПЛ містить кілька взаємопов'язаних зобов'язань. Йдеться як про негативні зобов'язання (не катувати, не піддавати нелюдському або такому, що принижує гідність, покаранню або поведженню), так і про позитивні: захистити від катувань шляхом запровадження відповідного законодавства і практики, а також провести ефективне розслідування відомих фактів катування. Заборона відступу поширюється на всі ці категорії зобов'язань.

Стаття 3 Конвенції ООН проти катувань означає «катування» як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

Відповідно до статті 16 Конвенції ООН проти катувань кожна держава-сторона також зобов'язується запобігати будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поведження й покарання, що не підпадають під означення катування, викладеного в статті 1, коли такі акти чинять державні чи посадові особи або інші особи, що виступають як офіційні, чи з їхнього підбурювання, чи з їхнього відома, чи з їхньої мовчазної згоди.

Хоча в надзвичайно короткому тексті статті 3 Конвенції не міститься означення катувань, положення Конвенції ООН проти катувань загалом суголосна зі статтею 3 ЄКПЛ. Конвенція ООН проти катувань не містить положень, що допускали б відступ від зобов'язань. Отже, дерогація не допускається ані щодо власне катувань, ані щодо інших, м'якіших форм жорстокості, таких як нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження або покарання. Пункт 58 Сиракузьких принципів⁴⁶ доповнює цей перелік такими формами жорстокості, як медичні або наукові експерименти, що проводяться без вільної згоди. Хоча це застереження виглядає як таке, що пов'язане з жахіттями Другої світової війни, і не видається достатньо актуальним у сучасному українському контексті, дійсність свідчить, що, на жаль, не вся наука була засвоєна.

Через те що заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання абсолютна, незалежно від поведінки жертви, характер правопорушення, яке нібито вчинив заявник, не має значення для цілей статті 3. Згідно з усталеною практикою Суду, жорстоке поведження має досягти мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію статті 3. Оцінка цього мінімального рівня жорстокості відносна; вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поведження, його фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках - стать, вік та стан здоров'я жертви. Для того щоб покарання або пов'язане з ним поведження було «нелюдським» або «таким, що принижує гідність», страждання або приниження, пов'язані з ним, повинні в будь-якому разі виходити за межі неминучого елемента страждання або приниження, пов'язаного з цією формою законного поведження або покарання. Заходи, що позбавляють особу свободи, часто можуть мати такий елемент. Однак держава повинна забезпечити, щоб особа утримувалася в умовах, сумісних з повагою до її

46. *Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the ICCPR* (1985) 7 HRQ 1, hereafter 'Siracusa Principles', <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>

людської гідності, щоб спосіб і метод виконання заходу не завдавали їй страждань або труднощів, інтенсивність яких перевищує неминучий рівень страждань, притаманний ув'язненню, і щоб, з огляду на практичні вимоги ув'язнення, її здоров'я і добробут були належним чином забезпечені, зокрема, шляхом надання їй необхідної медичної допомоги. Суд підкреслює, що стосовно особи, яка перебуває під контролем влади, будь-яке застосування фізичної сили, що не було строго необхідним внаслідок її власної поведінки, принижує людську гідність і загалом порушує право, викладене в статті 3 Конвенції (Case of Protopapa v. Turkey, no. 16084/90, §§ 39-43, від 24 лютого 2009 та інші рішення за посиланнями в тексті цього рішення).

Обов'язок щодо ефективного розслідування повідомлень про жорстоке поводження не міститься в тексті статті 3 Конвенції і сформульований Судом. Тож може виникнути питання про те, якою мірою заборона дерогації стосується саме процесуального обов'язку з розслідування. Це питання актуальне, бо, наприклад, стаття 7 Пакту, яка стосується заборони тортур, не містить обов'язку з проведення ефективного розслідування. Натомість такий обов'язок виводиться зі статті 2 Пакту, що гарантує ефективний засіб правового захисту. Стаття 2 Пакту не належить до переліку тих стандартів, відступ від яких заборонений згідно з положеннями статті 4 МПГПП. Тобто це питання може потребувати додаткової аргументації.

Відповідно до статті 1 Конвенції, держави-учасниці ЄКПЛ зобов'язалися гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені цією Конвенцією і Протоколами до неї. Стаття 3 Конвенції, прочитана у взаємозв'язку зі статтею 1 Конвенції, покладає на Державу обов'язок провести ефективне офіційне розслідування обґрунтованих повідомлень про жорстоке поводження (Assenov and Others v. Bulgaria, no. 90/1997/874/1086, § 102, від 28 жовтня 1998; El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia [GC], no. 39630/09, § 182, від 13 грудня 2012). Суд зазначив, що інакше загальна заборона тортур, попри її фундаментальну важливість, буде неефективна, якщо не буде забезпечена механізмами розслідування і в певних випадках може створити для агентів держави відчуття безкарності (Labita v. Italy [GC], no. 26772/95, § 131, від 6 квітня 2000).

У своїх Коментарях загального характеру № 29 «Надзвичайне становище (Стаття 4)» КПЛ ООН зазначив, що параграф 3 статті 2 Пакту вимагає від Держав забезпечити засіб захисту проти будь-якого положення Пакту. Хоча відступ від цього зобов'язання і не такий, що прямо заборонений, сама по собі вимога забезпечити ефективний засіб правового захисту притаманна Пактові загалом. Хоча в умовах надзвичайного становища Держави й можуть змінювати судові процедури і інші засоби захисту, вони все одно не звільняються від обов'язку надати засіб, який був би ефективним (п. 14).

Обов'язок з проведення ефективного розслідування передбачений статтями 12 та 13 Конвенції ООН проти тортур. Нагадаємо, що ця Конвенція не передбачає можливості відступу від зобов'язань і, отже, обов'язок з проведення ефективного розслідування інформації про жорстоке поводження чинний також і під час надзвичайного становища.

Отже, ні за яких умов не допускається дерогація за статтею 3 Конвенції ні в якому із зазначених аспектів: ані щодо окремих форм жорстокого поводження, ані щодо позитивних зобов'язань (зокрема, щодо ефективного розслідування).

Однак необхідно пам'ятати, що обов'язок з проведення ефективного розслідування – гарантія засобу, а не результату (X and Others v. Bulgaria [GC], no. 22457/16, §186, від 2 лютого 2021). Хоча санкції внаслідок судового розгляду один з елементів ефективного захисту, не існує абсолютної і безумовної вимоги, щоб усі висунуті обвинувачення завершувалися засудженням (Sabalić v. Croatia, no. 50231/13, §97, від 14 січня 2021). Очевидно, що за певних обставин, таких як збройний конфлікт, встановлення і доведення всіх обставин жорстокого поводження може бути

неможливим. У такому разі значення матиме наполегливість і добросовісність агентів держави, які забезпечують розслідування. Щоб обов'язок з ефективного розслідування міг вважатися таким, що виконаний державою, він має бути таким, щоб ні в якому разі не створювати відчуття безкарності дій, вчинених в умовах надзвичайного становища. Зокрема, неприпустимим було б передчасне закриття розслідування, втрата можливості з фіксації слідів та інших доказів, повільне реагування тощо.

З іншого боку, неприпустиме використання в кримінальному провадженні доказів, отриманих за допомогою тортур. Хоча цей аспект належить здебільшого до питання про справедливість судочинства, сама по собі можливість використання таких доказів може заохочувати застосування тортур і, отже, порушувати позитивні зобов'язання за статтею 3 Конвенції.

РОЗДІЛ 3. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА СТАТТЕЮ 5 ЄКПЛ ЩОДО ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ⁴⁷

Конституція України

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочиніві чи його препинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Європейська конвенція з прав людини

Стаття 5. Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- a) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
- e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
- f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

47. Див. Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights Right to liberty and security. Доступно за посиланням: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_ENG.pdf.

Див. Також Застосування статті 5Європейськоїконвенціїзправ людини підчас війни:Інформаційнадовідка, яку розробила експертно-консультативна група Ради Європи за підтримки Офісу Генерального прокурора. Підготував пан Джеремі Макбрайд; з коментарями пані Нони Цоцорії. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/-5-upd/1680a8eb68>.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати передсуддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права Стаття 9.

1. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом.

2. Кожному заарештованому повідомляються при арешті причини його арешту і в терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення.

3. Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення можеставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

4. Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи у суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими Стаття 103.

Судові розслідування стосовно військовополоненого проводять настільки швидко, наскільки це дозволяють обставини, й так, щоб судовий процес відбувся якомога скоріше. Військовополоненого, який очікує суду, не тримають під вартою, якщо такий самий захід не застосували б до особи зі складу збройних сил держави, що тримає в полоні, якби вона обвинувачувалася в подібному порушенні, або якщо це є необхідним в інтересах національної безпеки. За жодних обставин тримання під арештом не перевищує тримісячного строку. Будь-який період перебування військовополоненого під вартою в очікуванні суду віднімають від загального строку покарання, призначеного військовополоненому, та беруть до уваги під час винесення вироку.

3.1. Загальні умови відступу від зобов'язань за статтею 5 ЄКПЛ

На самому початку ми зазначили, що стосовно права на свободу Європейський суд сформував найширший блок практики щодо дерогації. Загалом питання про порушення права на свободу піднімалося в понад 60 % справ, розглянутих Судом у контексті дерогації.

З одного боку, це свідчить про найбільшу вразливість цього права, а з іншого демонструє «популярну» практику реагування влади на надзвичайні ситуації.

Стаття 5 Конвенції (так само як і стаття 9 Пакту) не є такою, відступ від якої заборонений. Через це постає питання про межі відступу та інші умови, дотримання яких має бути забезпечене під час дерогації.

Окрім того, що затримання або арешт втручаються в одну з основоположних свобод самі по собі, вони також небезпечні, бо створюють передумови для інших, ще серйозніших порушень, таких, наприклад, як катування або насильницькі зникнення.

З цих причин, хоча формально дерогація за статтею 5 Конвенції можлива, в контексті права на свободу і особисту недоторканність існує ряд запобіжників, відступ від яких не допускається.

Фундаментальними засадами, відступ від яких не допускається, Сиракузькі принципи декларують щонайменше такі (п. 70)⁴⁸:

- a) факти будь-якого арешту або тримання в місцях несвободи мають бути зареєстровані (якщо можливо, то централізовано) і відповідна інформація має бути доступна для громадськості без зволікань;
- b) ніхто не може бути позбавлений свободи на невизначений термін, незалежно від того, чи очікує він судового розгляду, чи затриманий без пред'явлення обвинувачень;
- c) ніхто не може утримуватись в ізоляції без комунікації з сім'єю, друзями або адвокатом довше ніж кілька діб;
- d) якщо особи затримані без пред'явлення обвинувачення, потреба в їхньому подальшому триманні під вартою має бути предметом періодичного контролю з боку незалежного суду.

На думку Комітету ООН з прав людини також існують положення, дерогація щодо яких не допускається попри те, що вони безпосередньо не зазначені у відповідному застереженні (в цьому разі йдеться про ст. 4 МПГПП). Комітет не навів виключного переліку таких положень, залишивши його принципово відкритим, але як приклад зазначив, що заборона щодо захоплення заручників, викрадення і незареєстрованих затримань не може допускати відступу (Коментарі загального характеру № 29, п. 13(b)).

ЄСПЛ у своїй практиці прямо чи опосередковано підтвердив ці положення та сформулював певні умови, які мають бути дотримані, щоб позбавлення свободи в умовах надзвичайної ситуації могло вважатися таким, що не порушує Конвенції (див. далі).

Найпрогресивніші принципи сформульовані в Паризьких мінімальних стандартах прав людини в надзвичайних ситуаціях⁴⁹. Попри те, що Паризькі мінімальні стандарти належать до так званого м'якого права, їхнє значення можна підкреслити тим, що КПЛ ООН у своїх Коментарях загального характеру № 29 прямо послався на них як на такі, що держави мають брати до уваги серед напрацювань угалузі міжнародного права (див. посилання до п. 10 Коментарів).

48. *Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the ICCPR* (1985) 7 HRQ 1, hereafter 'Siracusa Principles', <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>

49. *Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency* (International Law Association, 1984), <https://www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/ParisMinimumStandards.pdf>.

Зокрема, Паризькі мінімальні стандарти передбачають необхідність дотримання таких принципів щодо права на особисту свободу:

«1. Ніхто не може бути позбавлений права на свободу та особисту недоторканність інакше як на таких підставах і в порядку, що встановлені законом.

2. Будь-який закон, що передбачає превентивне або адміністративне затримання, повинен забезпечувати такі мінімальні права затриманого:

(a) Право бути поінформованим протягом семи днів про підстави його затримання; при цьому затриманого не обов'язково повідомляти про такі факти на підтримку підстав, які, на думку органу, що проводить затримання, завдають шкоди суспільним інтересам, без шкоди для повноважень органу, що розглядає справу, на свій розсуд розглядати такі факти в закритому засіданні, якщо він вважає це за необхідне в інтересах правосуддя.

(b) Право спілкуватися з адвокатом на власний вибір і консультуватися з ним у будь-який час після затримання.

(c) Право на розгляд його справи протягом 30 днів із моменту затримання судовим або квазісудовим органом, утвореним відповідно до процедур, покликаних зробити такі гарантії ефективними.

(d) Жодну особу не можна тримати під вартою довше ніж 30 днів, якщо тільки орган, що розглядає справу, до закінчення цього строку не повідомить про наявність, на його думку, достатніх підстав для такого тримання під вартою.

(e) Навіть якщо орган, що розглядає справу, повідомляє, що, на його думку, є достатні підстави для тримання особи під вартою, таке тримання під вартою не може продовжуватися довше ніж один рік. Якщо, однак, обставини, що склалися на той момент, вимагають затримання, орган, що затримує особу, може, за дотримання тих самих умов і гарантій, ухвалити постанову про подальше затримання такої особи.

(f) Членам сім'ї затриманої особи дозволяються регулярні побачення.

(g) Із затриманою особою поводяться гуманно і з повагою до гідності, притаманної людській особі, і в будь-якому разі таке поводження, з урахуванням вимог безпеки, не повинно бути менш сприятливим, ніж поводження із засудженими ув'язненими.

(h) Імена затриманих із зазначенням дати їхнього затримання публікуються в офіційному бюлетені; імена звільнених осіб повинні публікуватися аналогічним чином із зазначенням дати їхнього звільнення.

3. У кожному разі тримання під вартою без судового розгляду в умовах надзвичайного стану затриманий повинен мати доступ до засобу захисту хабеас корпус (або ампаро), принаймні з обмеженою метою забезпечення наглядової юрисдикції компетентного суду в п'яти аспектах:

(a) для визначення того, чи відповідає відповідний закон про превентивне або адміністративне затримання відповідним конституційним вимогам;

(b) чи відповідає порядок затримання законіві про превентивне або адміністративне затримання;

(c) чи затриманий та особа, щодо якої була ухвалена постанова про затримання, і чи не була ця постанова ухвалена недобросовісно або такою, що порушує природну справедливість;

(d) за забезпечення гуманного та поважного поводження з кожною затриманою особою, зокрема, шляхом її медичного огляду та інспектування в'язниці або місця тримання під вартою; та

(е) за забезпечення того, щоб мінімальні права затриманої особи, згадані в попередніх пунктах, були належним чином реалізовані органом, що тримає під вартою». Усі ці принципи мають братися до уваги, коли йдеться про відступ від зобов'язань за ст. 5 Конвенції.

3.2. «Відповідно до процедури, встановленої законом»

Насамперед ЄСПЛ вважає неприпустимим свавільне затримання, тобто таке, яке не засноване на законі. Ця вимога в контексті статті 5 Конвенції означає відповідність як до матеріальних, так і процесуальних вимог законодавства, а також відповідність до цілей, передбачених статтею 5 Конвенції (Case of Medvedev and Others v. France [GC], no. 3394/03, § 79, від 29 березня 2010).

У контексті дерогації Суд не наполягає, щоб держави строго дотримувалися всіх аспектів статті 5 Конвенції, однак у разі відступу від зобов'язань за Конвенцією на підставі статті 15 вимагає, щоб навіть відмінні від конвенційних правил процедури або підстави позбавлення свободи були визначені законом.

Наприклад, у справі «Atilla Taş C. Turquie», no. 72/17, від 19 січня 2021 Суд розглянув таку ситуацію. Через спробу військового заколоту, яка відбулася 2016 року, уряд Туреччини запровадив надзвичайне становище і у відповідності до вимог ст. 15 Конвенції повідомив Раду Європи про відступ від зобов'язань, зокрема, за ст. 5 ЄКПЛ. Уряд ухвалив низку декретів-законів, якими наклав значні обмеження на процесуальні гарантії, що надаються національним законодавством особам, які перебувають під вартою в поліції або під час досудового ув'язнення. Проте положення КПК, що як підставу для позбавлення свободи передбачає наявність фактичних даних, що свідчать про обґрунтовану підозру в скоєнні злочину, змінені не були і діяли в тій самій редакції, як і до запровадження надзвичайного становища. Через те, що заявника позбавили свободи на підставі відповідних статей КПК, але без фактичних даних, які б демонстрували обґрунтованість підозри, Суд визнав порушення статті 5 в цій справі.

У справі «Case of Alparslan Altan v. Turkey» no. 12778/17, від 16 квітня 2019, йшлося про затримання судді Конституційного суду Туреччини з тих самих підстав – через підозру щодо його участі в заколоті. Узв'язку з надзвичайним становищем Рада міністрів Туреччини видала 37 декретів, які істотно обмежували гарантії, передбачені національним законодавством щодо будь-кого, хто перебуває під вартою в поліції або в місцях попереднього ув'язнення (наприклад, продовження строку тримання під вартою в поліції, обмеження доступу до матеріалів справи та розгляду заперечень проти постанов про затримання). Однак зміни не зачепили гарантій, які були надані суддям Конституційного суду з огляду на їхній статус. Зокрема, затримання суддів Конституційного суду було можливе в разі, якщо сам Конституційний суд ухвалить рішення про зняття імунітету. Оскільки під час затримання заявника не було дотримано гарантій, пов'язаних з його статусом, таке затримання не було здійснено у відповідності до процедури, встановленої законом.

З початку повномасштабного вторгнення РФ до України 24 лютого 2022 року до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про попереднє ув'язнення» та до інших нормативних актів були внесені зміни і доповнення, спрямовані на подолання викликів, з якими держава зіткнулася внаслідок російської агресії. До одного лише КПК зміни і доповнення вносилися понад 20 разів. Автори не зможуть прокоментувати кожну таку зміну, бо це не завдання цього посібника. Через те що така кількість змін свідчить про пошук якихось сталих рішень і навряд чи можна вважати, що цей пошук завершився, посилання на певні норми варто розглядати швидше як приклади певної практики, ніж як аналіз законодавства. Інакше існував би ризик того, що цей посібник швидко втратив би актуальність через подальше вдосконалення законодавства.

Після повномасштабного вторгнення РФ до України 24 лютого 2022 року в новій редакції була викладена стаття 615 КПК, яка, серед іншого, передбачає особливий режим застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. У подальшому зміни до цієї статті вносилися неодноразово⁵⁰.

Як уже зазначено, стаття 64 Конституції України не допускає відступ від зобов'язань за статтею 29 Конституції. Стаття 29 передбачає, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом; обґрунтованість затримання, обумовленого нагальною причиною, має бути перевірена судом протягом сімдесяти двох годин; затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою; кожний затриманий має право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання (наведено скорочений переказ, див. повний текст статті 29 Конституції вище).

На раніших етапах стаття 615 КПК передбачала можливість застосування і продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою прокурором, що очевидно суперечило Конституції. Наразі відповідні положення зі ст. 615 КПК вилучені, внаслідок чого усунені очевидні суперечності між КПК та Конституцією щодо процедури затримання або арешту. Отже, затримання осіб у зв'язку з метою, обумовленою веденням кримінального провадження, може відбуватися з дотриманням звичайних гарантій, передбачених КПК: складанням протоколу про затримання, роз'ясненням причин і підстав затримання тощо. Водночас відступ від процедури, передбаченої національним законом може виявитися несумісним з положеннями статті 5 ЄКПЛ.

Наведене стосується «ординарних» затримань під час воєнного стану, тобто таких, що відбуваються поза контекстом безпосередніх бойових дій. У разі, коли йдеться про спеціальний контекст, підхід може дещо відрізнятися.

3.3. Судовий контроль за позбавленням свободи (пункти 3 та 4 статті 5 ЄКПЛ)

Важлива гарантія проти свавільного позбавлення свободи і пов'язаних з цим можливих зловживань з боку влади – судовий контроль за затриманням.

Пункт 3 статті 5 Конвенції за своєю структурою стосується двох окремих аспектів: раннього етапу після арешту, коли особа потрапляє під владу органів влади, і періоду до можливого судового розгляду в кримінальному суді, протягом якого підозрюваний може бути затриманий або звільнений під гарантії явки або без будь-яких умов. Ці два етапи надають різні права і самі по собі не пов'язані між собою ані логічно, ані в часі (Case of McKay v. the United Kingdom (GC), no. 543/03, §31, від 03 жовтня 2006).

У справі «Brogan and Others v. the United Kingdom», nos. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85, від 29 листопада 1988 року Суд зазначив, що легітимної мети захисту суспільства від тероризму самої по собі недостатньо для того, щоб виправдати відступ від зобов'язань за п. 3 статті 5 Конвенції.

Пункт 3 статті 5 ЄКПЛ вимагає, щоб особа постала перед судом негайно. Не можна однак не зазначити, що надзвичайне становище може створювати певні перешкоди для виконання цієї вимоги. Наприклад, у справі «Brannigan and McBride v. the United Kingdom», nos. 14553/89; 14554/89, від 26 травня 1993 року, ЄСПЛ визнав прийнятною затримку із забезпеченням судового контролю за затриманням тривалістю понад 6,5 дня. Але у справі «Aksoy v. Turkey», no. 21987/93, 18 грудня

50. Тут і далі аналізується зміст статті 615 КПК України в редакції на момент підготування цього посібника

1996 року затримка тривалістю 14 днів визнана невинуватою. Положення статті 5 Конвенції не містять посилання на конкретні строки, а використовує натомість термін «негайно», через що оцінення дотримання цієї вимоги ведеться з урахуванням фактичних обставин справи.

Необхідно, однак, зазначити, що наведені приклади мають швидше ілюстративний характер і навряд чи можуть бути релевантними в українському контексті. Як уже зазначено, стаття 29 Конституції, відступ від якої не допускається, містить достатньо чітко визначення строку, в межах якого має бути забезпечений судовий контроль – 72 години. Цей строк відповідає поточному змістові статті 615 КПК України.

Інакше виглядає ситуація з продовженням строків тримання під вартою. Як уже зазначено, головна мета статті 5 ЄКПЛ – захист від свавілля з боку влади у зв'язку з позбавленням свободи.

Хоча, як уже зазначено, статтею 615 КПК передбачено, що на стадії застосування запобіжного заходу має бути забезпечений судовий контроль за законністю затримання, однак спосіб врегулювання питань щодо подальшого продовження тримання під вартою викликає певні сумніви. Наприклад, частинами 2 та 3 статті 615 КПК передбачено, що строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою <...> може продовжити до одного місяця керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування. Про рішення, ухвалені прокурором у випадках та порядку, передбачених цією статтею, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше ніж 10 днів від дня повідомлення.

Під час консультацій за участю суддів, адвокатів і прокурорів, проведених під час підготування цього посібника, учасники цих консультацій посилалися на приклади зловживання повноваженнями з боку прокурора під час продовження строку тримання під вартою.

Враховуючи, що прокурор представляє сторону обвинувачення, розв'язання питання про продовження дії запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою саме за рішенням сторони обвинувачення створює загрозу свавілля і зловживання цією можливістю задля тиску на обвинуваченого. Впадає в очі неадекватність підходів, коли на ранніх етапах розв'язання питання про тримання під вартою передбачено строгу необхідність судового контролю, тоді як в подальшому позбавлення свободи може тривати за рішенням прокурора.

У справі «Assenov and Others v. Bulgaria», no. 24760/94, від 28 жовтня 1998, Суд зазначив, що наявність обґрунтованої підозри, що заарештована особа скоїла правопорушення, – умова *sine qua non* для обґрунтованості подальшого тримання під вартою, але через певний час цього вже не досить: необхідно встановити, чи існують інші підстави, які виправдовують подальше позбавлення свободи. Якщо такі підстави «відповідні» й «достатні», предметом перевірки з боку Суду стає те, чи проявили компетентні національні органи «особливу старанність» у провадженні.

Надзвичайні обставини можуть в певний час призводити до того, що судовий контроль за продовженням строку тримання особи під вартою в певний період може ставати неможливим. Однак формулювання, наведені в законі, не пов'язують рішення прокурора з будь-якими умовами. Фактично законодавством створені умови для тривалого свавільного тримання під вартою особи, щодо якої лише на самому початку було ухвалене судове рішення.

Водночас навряд чи існують тверді підстави для висновку, що в разі дерогації такий спосіб продовження строку тримання під вартою очевидно неприпустимий. Остаточний висновок буде

залежати від контексту тієї чи іншої справи. Вочевидь, розв'язання питання про продовження тримання під вартою таким способом може бути виправданішим у регіонах, наближених до лінії бойового зіткнення і мати значно менше шансів на виправдання в регіонах, віддалених від лінії фронту. Так само значення матиме кількість продовжень строку тримання під вартою прокурором, винятковість таких рішень чи їх масовість або системність тощо. Всі ці обставини можуть бути підставою для визначення таких рішень як свавільних або обґрунтованих.

Інформування про такі рішення вищого прокурора і особливо суду може бути одним із запобіжників проти зловживань, хоча законом не передбачено будь-якої форми обов'язкової реакції суду на надходження такої інформації. Застосування в цьому разі положень статті 206 КПК видається проблематичним, хоч і не може бути виключене зовсім.

Додаткові запобіжники, які можуть виправдати таке рішення, передбачені частиною 5 статті 29 Конституції України, яка гарантує кожному затриманому право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Згідно зі ст. 64 Конституції України це право не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану. Ці положення відповідають приписам пункту 4 статті 5 Конвенції, яка передбачає право затриманої особи на оскарження тримання під вартою. На відміну від положень пункту 3 статті 5, яка накладає певні обов'язки на представників держави, пункт 4 цієї статті надає заявникові право ініціювати провадження з метою перевірки обґрунтованості тримання під вартою. Пункт 3 статті 5 ЄКПЛ стосується лише позбавлення свободи на підставі пункту 5.1.с Конвенції, пункт 4 статті 5 застосовується у будь-якому випадку позбавлення свободи з будь-яких підстав. Можна висловити припущення, що в контексті збройного конфлікту він може бути застосований, наприклад, до військовополонених або інтернованих осіб.

Наведені положення можна розглядати також у контексті права на ефективний захист. Як уже зазначено, відступ від зобов'язань щодо забезпечення ефективного засобу правового захисту, розглядає як неприпустимий Комітет ООН з прав людини.

Відповідно до ч. 4 статті 615 КПК, скарги на будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, визначених цією статтею, можуть бути подані до суду. Їх розгляд здійснює слідчий суддя того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя - найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством.

Ще один важливий запобіжник, забезпечення якого може збалансувати ситуацію, – доступ затриманої особи до адвоката. Натомість утримання *incommunicado* може свідчити про очевидну свавільність таких рішень.

Отже, відступ від зобов'язань за статтею 5 Конвенції може бути обмеженим як з огляду на інші міжнародні зобов'язання, так і на положення національного права. Остаточне оцінення обґрунтованості відступу від приписів статті 5 ЄКПЛ залежатиме від контексту певної справи і наявності запобіжників проти свавілля.

3.4. Стаття 5 ЄКПЛ і міжнародне гуманітарне право

Серед інших зобов'язань, що варто відзначити в контексті статті 5 ЄКПЛ, є не лише власне Женевські конвенції, а також два додаткові Протоколи до них:

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року⁵¹,

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року⁵².

Зазначені протоколи були ратифіковані відповідними законами України і зобов'язують Уряд України дотримуватися певних стандартів у контексті збройного конфлікту.

Раніше ми вже наводили обґрунтування того, що положення МГП становлять мінімальні стандарти, відступ від яких не допускається. Зокрема, стаття 75 Протоколу I гарантує право будь-якої особи, що піддається арештові, затриманню або інтернуванню за дії, пов'язані зі збройним конфліктом, бути негайно проінформованою зрозумілою їй мовою про причини вжиття таких заходів, за винятком випадків арешту або затримання за кримінальні правопорушення. Такі особи повинні бути звільнені в найкоротший строк і в будь-якому разі, як тільки обставини, що виправдовують арешт, затримання чи інтернування, стали недійсними.

Окремий випадок, щодо застосування статті 5 ЄКПЛ у контексті збройного конфлікту і міжнародного гуманітарного права, розглянув Європейський суд у справі «Hassan v. the United Kingdom (GC)», no. 29750/09, від 16 вересня 2014.

Йдеться про вторгнення коаліції збройних сил США, Сполученого Королівства, Австралії, Данії і Польщі до Іраку 20 березня 2003 року. Станом на 9 квітня 2003 року війська об'єднаної коаліції увійшли до Багдаду (столиці Іраку). До 1 травня 2003 року військові операції були переважно завершені.

23 квітня 2003 року військовослужбовці збройних сил Сполученого Королівства затримали Тарека Хассана. Відповідно до фактів, як їх встановив Суд, Тарек Хассан знайшли британські військові озброєним на даху будинку свого брата, де знайшли також іншу зброю та документи, що мають цінність для військової розвідки. Суд дійшов висновку, що за цих обставин органи влади Сполученого Королівства мали підстави вважати, що він може бути або особою, яка може бути затримана як військовополонений, або чие інтернування було необхідне з імперативних міркувань безпеки, і тому обидва ці моменти – законна підстава для захоплення та тримання під вартою (див. статті 4А і 21 Третьої Женевської конвенції та статті 42 і 78 Четвертої Женевської конвенції). Майже відразу після прибуття до табору «Букка» Тарек Хассан пройшов перевірку у формі двох бесід з офіцерами військової розвідки Сполучених Штатів і Великої Британії, після якої його звільнили, бо встановили, що він цивільна особа, яка не становить загрози для безпеки. Суд також встановив, що докази вказують на те, що незабаром після цього його фізично звільнили з табору (п. 109).

Специфіка справи полягає насамперед у тому, що уряд Сполученого Королівства не робив заяви про відступ від зобов'язань. Суд дійшов висновку, що, через те, що ішлося про проведення військової операції за межами юрисдикції уряду Сполученого Королівства, то така заява не була необхідною. Цей висновок підтверджено посиланням на інші аналогічні випадки, коли держави так само не робили заяв про дерогацію, зокрема і за МПГПП.

51. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

52. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

На цих підставах Суд дійшов висновку, що захоплення і тримання під вартою Тарека Хассана відповідало повноваженням, наданим Сполученому Королівству відповідно до Третьої та Четвертої Женевських конвенцій, і не було свавільним. Ба більше, у світлі його дозволу на звільнення та фізичного звільнення через кілька днів після прибуття до табору, Суду немає необхідності розглядати питання про те, чи був процес перевірки достатньою гарантією захисту від свавільного тримання під вартою.

Хоча специфіка цієї справи й визначається проведенням військової операції за межами суверенної території держави і це відрізняє зазначену справу від подій агресії РФ на території України, застосований підхід свідчить, що в контексті збройного конфлікту повноваження держави і мінімальні гарантії права на свободу визначаються нормами МГП.

РОЗДІЛ 4. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА СТАТТЕЮ 6 ЄКПЛ ЩОДО ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Європейська конвенція з прав людини Стаття 6. Право на справедливий суд

1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

a) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

b) мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту;

c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

e) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Стаття 7. Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Стаття 2. Право на оскарження в кримінальних справах

1. Кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом.

2. Із цього права можуть робитися винятки для незначних правопорушень, як це передбачено законом, або в разі коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдального вироку.

Стаття 4. Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.

2. Положення попереднього пункту не перешкоджають повторному розгляду справи згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

3. Жодні відступи від положень цієї статті на підставі статті 15 Конвенції не допускаються.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права Стаття 14.

1. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або - в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, - при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

2. Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом.

3. Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

a) бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення;

b) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником;

c) бути судженим без невинуватої затримки;

d) бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;

e) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;

f) користуватися безоплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використуваної в суді, або не говорить цією мовою;

g) не бути поневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним.

4. Щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню.

5. Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно з законом. 6. Коли будь-яку особу остаточним рішенням було засуджено за кримінальний злочин і коли винесений їй вирок був потім скасований або їй було даровано помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, котра зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію згідно з законом, коли не буде доведено, що зазначена невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини.

7. Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни.

Стаття 15.

1. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упушення, що, згідно з діючим на момент його вчинення внутрідержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином. Так само не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця.

2. Ніщо в цій статті не перешкоджає відданню під суд і покаранню будь-якої особи за будь-яке діяння чи упушення, що на момент вчинення були кримінальним злочином згідно з загальними принципами права, визнаними міжнародним товариством.

4.1. Загальні умови відступу від зобов'язань за ст. 6 ЄКПЛ

Стаття 6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд, не згадується в тексті статті 15 Конвенції серед тих, відступ від зобов'язань за якими не допускається. Аналогічно розробники Міжнародного пакту про громадянські і політичні права оминули статтю 14 МПГПП в тексті статті 4 Пакту серед тих, відступ від яких не допускається.

Попри це, Комітет ООН з прав людини в пункті 11 своїх Коментарів загального характеру № 29 зазначив, що держави-учасниці за жодних обставин не можуть посилатися на статтю 4 Пакту для виправдання дій, що порушують гуманітарне право або імперативні норми міжнародного права, таких як, наприклад, відступ від основоположних принципів справедливого судового розгляду, зокрема презумпції невинуватості.

Комітет також зазначив, що захист прав, які в пункті 2 статті 4 прямо визнані такими, що не допускають відступів, має забезпечуватися процесуальними гарантіями, зокрема, часто судовими. Положення Пакту, що стосуються процесуальних гарантій, ніколи не можуть бути предметом заходів, які б оминали захист прав, що не допускають відступів. Стаття 4 не може застосовуватися так, щоб це призводило до відступу від прав, що не допускають відступів (п. 15). Комітет вважає, що принципи законності та верховенства права вимагають, щоб під час надзвичайного стану були дотримані основні вимоги справедливого судового розгляду (п. 16).

Пункт 3 статті 2 Пакту вимагає від держави-учасниці Пакту забезпечити засоби правового захисту в разі будь-якого порушення положень Пакту. Це положення не згадується в переліку положень, відступ від яких не допускається, у пункті 2 статті 4, але це договірне зобов'язання, притаманне Пактові загалом. Навіть якщо держава-учасниця під час надзвичайногостану і тією мірою, якою такі заходи строговимагаються гостротою ситуації, може вносити корективи в практичне функціонування своїх процедур, що регулюють судові або інші засоби правового захисту, вона повинна дотримуватися основоположного зобов'язання, передбаченого пунктом 3 статті 2 Пакту, забезпечувати ефективний засіб правового захисту (п. 11).

Отже, Комітет наголосив на тому, що право на справедливий судовий розгляд одночасно належить до імперативних норм міжнародного права, забезпечує процесуальний аспект права, відступ від яких не допускається, і це один із засобів правового захисту на національному рівні.

У Коментарях загального характеру № 29 КПЛ прямо посилаються на Сиракузькі принципи і Паризькі мінімальні стандарти як на положення щодо прав людини, на які держави мають орієнтуватися під час надзвичайних ситуацій (див. Примітку до п. 10). Зокрема, у п. 70 Сиракузьких принципів зазначено, що, хоча право на справедливий і публічний розгляд кримінального обвинувачення можуть підлягати законним обмеженням, якщо цього суворо вимагає гострота надзвичайної ситуації, відмова в певних правах, основоположних для людської гідності, ніколи не може бути строго необхідною в будь-якій імовірній надзвичайній ситуації, а повага до них має важливе значення для забезпечення реалізації прав, відступ від яких не допускається, та надання ефективних засобів правового захисту проти їх порушення. Серед таких у контексті права на справедливий судовий розгляд відзначається право особи, обвинуваченої в скоєнні правопорушення, на:

- справедливий судовий розгляд компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону;
- презумпцію невинуватості;
- право бути повідомленою про обвинувачення негайно, детально і мовою, яку вона розуміє;
- право на достатній час і можливість для підготовки захисту, включаючи право на конфіденційне спілкування зі своїм адвокатом;
- право на адвоката на власний вибір, на безоплатну правову допомогу, якщо вона не має коштів для її оплати, та бути поінформованою про це право;
- право бути присутньою на судовому засіданні;
- право не бути примушеною свідчити проти себе або робити визнання; • право на допит свідків захисту;
- право на публічний судовий розгляд, за винятком випадків, коли суд вирішить інакше з міркувань безпеки, за умови забезпечення гарантій для запобігання зловживанням;
- право на апеляцію до суду вищої інстанції;
- ніхто не може бути повторно судимий або покараний за правопорушення, за яке його вже засудили або виправдали.

Паризькі мінімальні стандарти (стаття 7) доповнюють зазначений перелік правом на ведення судового процесу зрозумілою для обвинуваченого мовою і правом на перехресний допит усіх свідків, які з'являються в суді, або на перевірку вірогідності свідчень тих осіб, які не були присутні або не з'явилися на судовому засіданні.

Відповідно до статті 84 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (ЖК (III)) заходних обставин військовополоненого не може судити будь-який суд, який не надає необхідних загально визнаних гарантій незалежності й безсторонності й, зокрема, судова процедура якого не забезпечує підсудному прав та засобів захисту, передбачених у статті 105 цієї Конвенції. Правилам судочинства присвячена Глава III ЖК (III). Відповідно до ЖК (III):

- військовополонений має право мати захист кваліфікованого адвоката або радника на власний вибір (ст. 105), жодного військовополоненого не можна визнати винним, якщо йому не була надана можливість захищатися в суді та допомога кваліфікованого захисника чи консультанта (ст. 99);
- викликати до суду свідків, та, якщо він вважає це необхідним, користуватися послугами компетентного перекладача (ст. 105);
- за певний, достатньо тривалий час до початку слухання справи, обвинувачений військовополонений одержує мовою, яку він розуміє, подробиці обвинувачення, а також ті документи, які зазвичай доводять до відома обвинуваченого згідно із законами, чинними в збройних силах держави, що тримає в полоні; таку саму інформацію за тих самих обставин передають адвокату, який веде захист від імені військовополоненого (ст. 105); військовополоненому має бути наданий детальний виклад обвинувачення чи обвинувачень, висунутих військовополоненому, із зазначенням застосованих юридичних положень закону (ст. 104);
- якщо до початку судового слухання не подано доказів, що військовополонений та відповідний представник військовополонених одержали зазначене вище повідомлення принаймні за три тижні до початку судового слухання, то судові слухання не може бути проведено й повинно бути відкладене (ст. 104); адвокат, який веде захист від імені військовополоненого, має у своєму розпорядженні принаймні два тижні до початку слухання справи, а також необхідні можливості для підготування захисту обвинуваченого (ст. 105);
- адвокат може, зокрема, вільно відвідувати обвинуваченого та розмовляти з ним без свідків. Він може також розмовляти з усіма свідками захисту, зокрема з військовополоненими (ст. 105);
- кожний військовополонений так само, як і особи зі складу збройних сил держави, що тримає в полоні, має право подавати апеляційну чи касаційну скаргу на будь-який винесений йому вирок або прохати перегляду справи (ст. 106).

Подібні положення передбачені Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) щодо цивільного населення. Зокрема, нею передбачено, що:

- компетентні судові органи окупаційної держави не мають права виносити будь-якого вироку без розгляду справи відповідно до встановленого процесуального порядку (ст. 71);
- осіб, проти яких висунуто обвинувачення з боку окупаційної держави, слід негайно повідомити про це в письмовій формі, зрозумілою для них мовою з викладом усіх подробиць обвинувачення, яке проти них висувається та притягнути їх до судової відповідальності в найкоротший строк (ст. 71);
- обвинувачені мають право надати докази, необхідні для їхнього захисту, зокрема викликати до суду свідків (ст. 72);
- обвинувачені повинні мати право на допомогу кваліфікованого правозахисника на власний вибір, який повинен мати змогу вільно відвідувати обвинуваченого та повинен бути забезпечений усіма необхідними засобами для підготування захисту; якщо обвинувачений не обирає захисника сам, то держава-покровителька може йому його надати (ст. 72);

- обвинуваченому повинні бути надані послуги перекладача як під час попереднього розслідування, так і під час слухання справи в суді, за винятком випадків, коли обвинувачений добровільно відмовляється від таких послуг (ст. 72);
- засуджений має право на подання апеляції в порядку, визначеному законодавством, згідно з яким діє суд. Він повинен бути цілком поінформований про своє право на подання апеляції або оскарження, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом (ст. 73).

Наведене свідчить, що як для військовополонених, так і для цивільного населення передбачені подібні гарантії щодо справедливого судового розгляду. Положення Женевських конвенцій були розвинуті й доповнені Додатковими протоколами. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року стосується жертв збройних конфліктів, які не мають характеру міжнародних.

Відповідно до ДП I передбачено, що особі, визнаній винною в скоєнні кримінального правопорушення, пов'язаного зі збройним конфліктом, не може бути винесений жоден вирок, і вона не може бути піддана жодному покаранню, крім як за постановою неупередженого й відповідним чином створеного суду, що додержує загальновизнаних принципів звичайного судочинства (стаття 75).

Процедура судового розгляду має передбачати таке:

- обвинувачений має бути без затримки проінформований про деталі правопорушення, що ставиться йому за вину, й надані звинуваченому до і під час суду всі необхідні права та засоби захисту;
- кожний, кому пред'являється звинувачення в правопорушенні, вважається невинним доти, доки його вина не буде доведена за законом;
- кожний, кому пред'являється звинувачення в правопорушенні, має право на судовий розгляд за його присутності;
- жодна особа не може бути примушена до подання свідчень проти самої себе або визнання себе винною;
- кожний, кому пред'являється звинувачення в правопорушенні, має право допитувати свідків, які свідчать проти нього, або вимагати, щоб свідки були допитані, а також право на виклик і допит свідків на його користь на тих самих умовах, що й для свідків, які дають свідчення проти нього;
- жодна особа не може переслідуватися або каратися тією ж стороною за правопорушення, за яке згідно з тим самим законом і судовою процедурою даній особі раніше було винесено вирок, що виправдовує чи засуджує її;
- кожний переслідуваний у судовому порядку за правопорушення має право на те, щоб вирок суду був оголошений публічно;
- при винесенні вироку засудженому має бути повідомлено про його право на оскарження в судовому чи іншому порядку, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

ДП II містить аналогічні гарантії, крім права на допит свідків, а також доповнює судочинство важливою заборонаю засудження за правопорушення, крім як на підставі особистої кримінальної відповідальності.

Відповідно до статті 130 ЖК (III) і статті 147 ЖК (IV), позбавлення права на справедливий суд – серйозне порушення Конвенції.

Порушення права на справедливий суд становить війсьний злочин відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Зокрема, склад воєнного злочину утворюють:

у разі міжнародного збройного конфлікту – умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд (стаття 8 (2) (a) (vi) PC);

у разі неміжнародного збройного конфлікту – винесення вироків і їх виконання без попереднього рішення, ухваленого створеним у встановленому порядку судом, який забезпечує дотримання всіх судових гарантій, загально визнаних обов'язковими (8 (2) (c) (iv)).

Наведене свідчить про універсалізацію гарантій справедливого судочинства: подібні гарантії застосовуються як до військовополонених, так і до цивільного населення, яке мешкає на окупованих територіях, до учасників міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів. Ці положення відтворюють майже всі гарантії статті 6 Конвенції, що робить можливості відступу від неї дуже обмеженими.

4.2. Незалежність судочинства. Інституційні гарантії

Важливий елемент справедливого судочинства – інституційна незалежність органів, які здійснюють судочинство. Це продиктовано насамперед вимогами щодо незалежності суду, який розглядає справу (п. 1 статті 6 ЄКПЛ).

Насамперед, відповідно до ст. 125 Конституції України, створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Пункт 3.с Паризьких мінімальних стандартів вимагає, щоб гарантії незалежності судової влади та адвокатури в умовах надзвичайного стану залишалися непорушними. Зокрема, використання надзвичайних повноважень для звільнення суддів, зміни структури судової гілки влади або іншого обмеження незалежності судової влади мають бути заборонені конституцією.

Так само міжнародне гуманітарне право надає великого значення вимогам щодо незалежності суду. Стаття 54 ЖК IV забороняє окупаційній державі змінювати статус посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті.

Статтею 64 ЖК IV передбачено, що, з огляду на необхідність забезпечення ефективного судочинства, суди окупованої території продовжуватимуть виконувати свої функції стосовно розгляду правопорушень, визначених цим законодавством.

Хоча Європейському судові не доводилося розглядати питання, пов'язані з незалежністю Суду в контексті надзвичайного стану, можна припустити, що вимоги в цьому аспекті можуть бути доволі високими. Важливість підтримання діяльності судової системи, захисту суду від зовнішніх загроз продемонстровано в рішенні «Brannigan and McBride v. the United Kingdom», nos. 14553/89; 14554/89, §§ 49–50, § 43, § 54, §§ 55–60, у якому Суд визнав, що в контексті терористичної загрози в Північній Ірландії, де судова система була маленька і вразлива до

терористичних атак, впевненість громадськості в незалежності судочинства мала велике значення. Через це рішення уряду із захисту суду від терористичних загроз виправдовували відсутність судового контролю.

4.3. Практика ЄСПЛ щодо статті 6 ЄКПЛ

Практика ЄСПЛ містить обмежену кількість справ, у яких розглянуто питання відступу від зобов'язань за ст. 6 Конвенції і, зокрема, в кримінальному аспекті. Проте навіть та невелика кількість справ, що розглянув ЄСПЛ, дає змогу зрозуміти підходи Суду.

Надзвичайне становище і особливо ситуація збройного конфлікту через об'єктивні причини не можуть не впливати на реалізацію права на справедливий суд. Можуть виникати перешкоди для здійснення окремих аспектів цього права, що, однак, не має підривати основоположних гарантій.

Насамперед значення має існування можливості судового захисту і контролю як такого. У деяких справах Суд визнав, що держави можуть стикатися з труднощами щодо належного функціонування судової системи у зв'язку з воєнними діями на певних територіях. Однак уряди мають вжити певних заходів для розв'язання проблеми і, зокрема, передбачити можливість подання позовів до судів, розташованих в інших регіонах країни (див. справи «Khamidov v. Russia», no. 72118/01, §156, від 15 листопада 2007; «Tsezar and Others v. Ukraine», nos. 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 та 7289/15, §52, від 13 лютого 2018). Виходячи з цих підстав, ЄСПЛ визнав порушення п. 1 статті 6 Конвенції у справі «Хамідов проти РФ», де уряд держави-відповідача не вжив заходів для забезпечення права на судовий захист для мешканців Чечні і не знайшов такого порушення у справі «Цезар та інші проти України», де відповідними законами була змінена територіальна підсудність позовів мешканців окупованих територій.

У справі «Dareskizb Ltd v. Armenia», no. 61737/08, від 21 вересня 2021 Суд розглянув питання про доступ до суду в цивільному аспекті в контексті надзвичайної ситуації і дійшов висновку, що позбавлення заявника можливості подати позов про оскарження самого рішення про запровадження надзвичайного становища порушує основоположні гарантії статті 6 Конвенції.

У справі «Pişkin v. Turkey», no. 33399/18 від 15 грудня 2020 року Суд розглянув питання про дотримання стандартів справедливого судочинства в цивільному аспекті в умовах надзвичайної ситуації. У липні 2016 року в Туреччині відбулася невдала спроба військового заколоту. Через це в країні запровадили режим надзвичайного стану і ухвалили низку екстраординарних декретів. Уряд також подав заяву про відступ від зобов'язань за статтею 6 ЄКПЛ на підставі статті 15 Конвенції. Зокрема, було передбачене звільнення з органів державної влади осіб, які брали участь у заколоті. На цих підставах заявника звільнили з посади співробітника одного з державних агентств. Він звернувся до національних судів з позовом про скасування рішення про його звільнення, але суди відхилили його позов.

ЄСПЛ погодився з тим, що уряд Туреччини мав підстави для дерогації, а також що рішення про звільнення осіб, причетних до заколоту, з органів, які виконували владні повноваження, було виправданним заходом *in abstracto* (§§ 125, 152). Попри це, Суд наголосив, що навіть в умовах надзвичайного стану має переважати основоположний принцип верховенства права. Брак судового контролю за рішеннями уряду (зокрема, через вилучення з юрисдикції судів цілого ряду цивільних позовів або надання імунітету від цивільної відповідальності великим групам або категоріям осіб) створювало б загрозу свавілля. Через це Суд дійшов висновку, що недотримання вимог справедливого судового розгляду не може бути виправдане дерогацією (§ 153).

Гарантії статті 6 Конвенції в аспекті цивільного судочинства значно слабші за ті, які мають бути забезпечені в межах кримінального судочинства, відповідно, ці принципи підлягають застосуванню й щодо кримінального судочинства.

У справі «Khlebiuk v. Ukraine», no. 2945/16, від 25 липня 2017 Суд розглянув ситуацію, пов'язану з забезпеченням права на справедливий судовий розгляд у контексті збройного конфлікту. Заявника засудив Алчевський районний суд 30 квітня 2013 року. Заявник оскаржив зазначений вирок в апеляційному порядку. Через окупацію Російською Федерацією частини Луганської області і самогоміста Луганська, у якому був розташований апеляційний суд, апеляційну скаргу заявника не розглянули, а матеріали справи втрачено. Сам же заявник опинився на території, підконтрольній Урядові України. Заявник утримувався під вартою з 2010 року і був звільнений з-під варти у 2016 році через фактичне відбуття призначеного покарання, дарма що апеляційний розгляд його справи не був завершений. Заявник скаржився на порушення Урядом України позитивних зобов'язань із завершення судового розгляду протягом розумного строку (п. 1 статті 6 ЄКПЛ) та права на оскарження судових рішень у кримінальних справах (стаття 2 Протокол № 7 до Конвенції).

Суд дійшов висновку, що не було потреби окремо розглядати скаргу за статтею 2 Протоколу № 7, бо вона стосується тих самих обставин і проблем. Суд також не знайшов порушення статті 6 Конвенції, бо перешкоди для завершення судового розгляду виникли поза волею Уряду України, держава зробила все від неї залежне, але з об'єктивних причин не змогла відновити втрачені матеріали кримінального провадження, без яких завершення судових процедур було неможливе.

У цій справі Європейський суд зазначив, що право на доступ до суду [на національному рівні] не абсолютне і може підлягати обмеженням; ці обмеження продиктовані самим характером права, бо доступ до суду потребує відповідного унормування з боку держави, вони можуть змінюватися залежно від часу та місця, відповідно до потреб і наявних ресурсів спільноти і окремих осіб (§ 69).

Цікаво, що ЄСПЛ дійшов висновку, що не було порушень Конвенції, хоч Уряд України не посилався на відступ від зобов'язань на підставі ст. 15 Конвенції.

Наведені рішення свідчать, що в разі незабезпечення гарантій щодо справедливого судового розгляду значення матиме насамперед контекст, у якому виникає питання. При цьому саме право на справедливий судовий розгляд – гарантія від свавілля, тому органи влади зобов'язані продемонструвати належну старанність задля забезпечення справедливого судового процесу в кримінальному судочинстві.

4.4. Національне законодавство

Статтю 615 КПК України запроваджено особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Зокрема, пунктом 5 частини першої статті 615 КПК передбачено, що у разі коли у строки, визначені КПК відсутня об'єктивна можливість виконання таких процесуальних дій, як розгляд клопотань під час досудового розслідування, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, оскарження дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження, оскарження недотримання розумних строків, проголошення судового рішення, апеляційне або касаційне оскарження – такі процесуальні дії мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану.

Частина 4 статті 615 КПК визначає гарантії оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності прокурора, слідчого. Ці положення, зокрема, передбачають, що в разі, якщо суд, у межах територіальної юрисдикції якого ведеться досудове розслідування, з об'єктивних причин не може здійснювати правосуддя, скарга може бути подана до іншого суду, територіально найближчого до нього.

Частиною 7 статті 625 КПК продовжено строк вручення повідомлення про підозру. Частиною 11 статті 615 КПК передбачено особливий порядок використання наданих свідчень. Зокрема, передбачено, що такі свідчення можуть бути використані як докази в суді лише в разі, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Що стосується показань підозрюваного, то вони можуть бути використані як докази в суді, лише якщо в такому допиті брав участь захисник, а хід і результати його проведення фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Обов'язок із забезпечення участі захисника в проведенні окремої процесуальної дії покладено на дізнавача, слідчого, прокурора, а також передбачена можливість використання технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для дистанційної участі захисника.

Так само передбачено, що після складання та підписання повного тексту вироку суд має право обмежитися проголошенням його резолютивної частини з обов'язковим врученням учасникам судового провадження повного тексту вироку в день його проголошення (ч. 16 статті 615 КПК).

КПК також передбачає запобіжники проти втрати матеріалів кримінального судочинства. Зокрема, частиною 14 статті 615 КПК передбачено обов'язкове зберігання копій матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких ведеться в умовах воєнного стану, в електронній формі (в дізнавача, слідчого чи прокурора), а статтею 615-1 КПК визначено процедуру відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану. Ці положення виглядають як доречна реакція Уряду на проблему, зазначену в рішенні «Khlebiak v. Ukraine», no. 2945/16.

Усі ці процесуальні рішення спрямовані на адміністрування судочинства в умовах надзвичайної ситуації. І хоча без широкого оцінення практики застосування цих положень складно оцінити їх практичний вплив, на перший погляд, усі ці рішення виглядають виправданими з боку гарантій справедливого судочинства в умовах надзвичайної ситуації. У будь-якому разі, вони не становлять проблеми, якщо застосовуються не автоматично і зумовлені об'єктивними причинами (гостротою становища).

Необхідно наголосити, що зазначені норми переважно не мають імперативного характеру і не виключають дотримання звичайної процедури кримінального судочинства під час воєнного стану. Отже, відповідальність за обрання певної спрощеної процедури покладається на дізнавача, слідчого, прокурора або суддю, які ухвалюють рішення про застосування особливої процедури. При цьому продовжує діяти критерій гостроти становища і об'єктивної необхідності спрощення процедури.

Увагу треба приділити процедурі допиту свідків і використання показань у судовому засіданні. Використання показань, отриманих без участі сторони захисту або якщо така участь була обмежена (наприклад, в умовах дистанційного проведення таких заходів), порушує питання про дотримання гарантій на перехресний допит свідків обвинувачення, відповідно до п. 3 статті 6 Конвенції. Хоча використання таких показань не виключене, важливо, щоб були забезпечені запобіжники проти можливих зловживань. Такі показання не можуть бути єдиним або головним доказом, покладеним в основу вироку, і мають бути підтверджені сукупністю інших зібраних матеріалів.

4.5. Ніякого покарання без закону

Стаття 7 ЄКПЛ забороняє ретроспективне застосування кримінального закону. Статтю 15 Конвенції передбачено, що дерогація щодо зобов'язань за статтю 7 не допускається.

У справі «*Isaksson and Others v. Sweden (dec.)*», no. 29688/09, 29766/09, 38097/09, від 8 березня 2016 Суд зауважив, що положення статті 7 Конвенції мають застосовуватися таким способом, щоб виключити свавільне обвинувачення, засудження і покарання. Тільки закон може визначати злочинність і караність діяння. Не допускається кваліфікація як злочинних дій, що раніше не визнавалися злочинами на підставі тих самих норм⁵³. Так само не допускається розширене тлумачення кримінального закону на шкоду обвинуваченому, наприклад, за аналогією. Кримінальний закон має бути доступним і зрозумілим. На підставі тексту закону (у разі потреби – з урахуванням судової практики і за допомогою фахівців у галузі права) особа має розуміти, які дії або бездіяльність кримінально карані і яке покарання може її очікувати (§§ 45–48).

Положення статті 7 Конвенції відповідають змістові статті 15 Пакту.

Аналогічні положення знайшли відображення в Міжнародному гуманітарному праві.

Відповідно достатей 64, 65, 67ЖК IV передбачено, що кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дію його скасовує або призупиняє окупаційна держава, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або перешкоджає виконанню цієї Конвенції. Окупаційна держава, однак, може поширювати на населення окупованої території дію положень, необхідних для виконання зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції, підтримання ефективного керування територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також використовуваних ними об'єктів та комунікаційних ліній. Положення про кримінальну відповідальність, які ухвалює окупаційна держава, можуть набирати чинності лише після того, як їх опубліковано та доведено до відома населення його рідною мовою. Ці положення не повинні мати зворотної сили. Суди повинні діяти лише відповідно до тих законодавчих положень, які були чинні до моменту скоєння правопорушення і які відповідають загальним принципам права, зокрема принципу відповідності покарання до правопорушення.

Водночас сам текст статті 7 Конвенції містить застереження, яке у виняткових випадках дозволяє виходити за межі національного кримінального закону. Йдеться про покарання за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями. Може йтися, наприклад, про воєнні злочини і злочини проти людяності, які визнані такими відповідно до Римського статуту.

Відповідно до статті 99 Женевської конвенції про поведінку з військовополоненими (ЖК (III)) жодного військовополоненого не можна передавати до суду або засуджувати за дію, яка не заборонена законодавством держави, що тримає в полоні, або міжнародним правом, чинним на момент вчинення цієї дії. Відповідно до статті 63 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (ЖК (IV)), суди повинні діяти лише відповідно до тих законодавчих положень, які були чинні до моменту скоєння правопорушення і які відповідають загальним принципам права, зокрема принципу відповідності покарання до правопорушення.

53. it prohibits in particular extending the scope of existing offences to acts which previously were not criminal offences.

Відповідно до статті 75 ДП I жодна особа не може бути звинувачена в скоєнні кримінального правопорушення або засуджена за нього на підставі будь-якої дії чи недоліку, які не кримінальне правопорушення згідно з нормами національного законодавства або міжнародного права, дія яких поширювалася на цю особу під час вчинення такої дії чи бездіяльності; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке було застосоване в той час, коли було скоєне це кримінальне правопорушення, якщо після нього законом встановлює легше покарання, то дія цього закону поширюється й на цього правопорушника (75.4.c).

Відповідно до статті 6 ДП II жодна особа не може бути визнана винною у зв'язку з будь-якою дією чи бездіяльністю в будь-якому кримінальному правопорушенні, яке не було кримінальним правопорушенням за законом під час його скоєння; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке було застосоване, коли було скоєне це кримінальне правопорушення; якщо після нього законом встановлено легше покарання, то дія цього закону поширюється й на цього правопорушника (6.2.c).

Цікавий приклад – справа «Koponov v. Latvia [GC]», no. 36376/04, від 17 травня 2010. У цій справі йшлося про засудження заявника судом незалежної Латвії на початку двохтисячних років за дії, вчинені ним у 1944 році як військовослужбовцем Радянської армії на території Латвії. Заявник командував підрозділом, який був одягнений у військову форму німецької армії, розстрілював мирних мешканців латвійського села, спалював будинки разом із людьми.

Хоча заявника засуджено на підставі Кримінального кодексу Латвії, цей кримінальний закон не був чинним на час скоєння ним інкримінованих злочинів. Під час розгляду цієї справи палата із 7 суддів 4 голосами проти 3 визнала порушення статті 7 Конвенції з огляду на те, що заявник у 1944 році не міг передбачити, що його дії становитимуть злочин через 50 років по тому. Однак Велика Палата ЄСПЛ не погодилася з такими висновками. Суд не знайшов порушення ст. 7 Конвенції через те, що дії заявника становили злочин з огляду на міжнародні стандарти з права війни. Заявник з урахуванням його статусу мав передбачати відповідальність за вчинені ним дії, хоча Кримінальний кодекс Латвії і був доповнений відповідними статтями пізніше, лише після проголошення незалежності.

4.6. Non bis in idem

Принцип non bis in idem, закладений у ст. 4 Протоколу № 7 до Європейської конвенції, – важлива гарантія справедливого судочинства в кримінальних справах. Відступ від цієї гарантії не допускається, про що прямо зазначено в тексті цієї статті.

Стаття 4 Протоколу № 7 забороняє повторне притягнення до кримінальної відповідальності, якщо йдеться про:

(а) кримінальний характер судочинства; (б) один і той самий злочин (in idem); (в) повторність судочинства (bis);

(г) юрисдикцію однієї й тієї самої держави. Суд неодноразово наголошував, що категорія кримінального судочинства має бути інтерпретована у світлі загальних принципів, що стосуються аналогічних термінів «кримінальне обвинувачення» та «покарання» в статтях 6 та 7 Конвенції (Rosenquist v. Sweden (dec.), no. 60619/00, від 14 вересня 2004; Manasson v. Sweden (dec.), no. 41265/98, від 8 квітня 2003; Göktaş v. France, no. 33402/96, § 48, від 2 липня 2002; та Malige v. France, no. 68/1997/852/1059, § 35, від 23 вересня 1998). Крім того, Суд зазначив, що поняття кримінального обвинувачення, як і низка інших термінів, використаних у Конвенції, автономне. Це означає, що Суд виробив власне тлумачення цього поняття, яке не залежить від того, що вкладається в цей термін у рамках тієї чи іншої національної юрисдикції.

У справі «*Öztürk v. Germany*», no. 8544/79, § 49, від 21 лютого 1984 Суд вказав, що Конвенція не забороняє Державам з метою захисту суспільних інтересів проводити відмінність між різними категоріями правопорушень в аспекті національного законодавства. Але з цього не випливає, що ця кваліфікація, виконана Державами, має вирішальне значення для цілей Конвенції. Вилучаючи певні форми поведінки з категорії кримінальних правопорушень за національним правом, законодавець може служити інтересам особистості тією ж мірою, що й інтересам адміністрування правосуддя. Однак якби Договірні Держави були здатні на власний розсуд, проводячи класифікацію правопорушення як «регуляторного» замість кримінального, вилучати таким способом застосування фундаментальних засад ст. 6 і 7 Конвенції, то застосування цих гарантій було б підпорядковане їхній (Держав) суверенній волі. А це, за твердженням Суду, може призвести до результатів, несумісних із метою та завданнями Конвенції.

Для того щоб наповнити це поняття змістом у його автономному контексті, Суд виробив низку критеріїв, що дістали назву «тест Енгеля» (за назвою справи⁵⁴), в якій вони були вперше з достатньою ясністю сформульовані). Зокрема, Суд належність провадження до кримінального визначає за такими критеріями: (1) класифікація за національним законом, (2) характер самого правопорушення і (3) покарання, якого ризикує зазнати заявник.

Якщо відповідна процедура за національним законом віднесена до категорії кримінального переслідування, то цього зазвичай може бути достатньо, щоб і Суд визнав, що у справі йдеться про кримінальне обвинувачення. Проте, якщо за національним законом правопорушення не віднесено до категорії кримінального, Суд застосовує два інші критерії і при цьому досить, щоб хоча б один із них давав підстави вважати, що відносини підпадають під означення кримінального обвинувачення.

У рішенні у справі «*Muslija v. Bosnia and Herzegovina*» Суд, зокрема, вказав, що такі цілі як захист людської гідності та громадського порядку зазвичай підпадають під сферу дії кримінального права (*Muslijav. Bosnia and Herzegovina*, no. 32042/11, § 28, від 14 січня 2014). До сфери кримінального права також належить контроль за протиправним використанням нелегальних речовин, зокрема таких, як, наприклад, наркотики (*Tomasović v. Croatia*, no. 53785/09, § 22, від 18 жовтня 2011).

Коли йдеться про природу та суворість покарання, Суд бере до уваги мету його застосування, і відносить до категорії кримінального переслідування ті випадки, коли таке покарання має загальний характер (стосується невизначеного кола осіб), має на меті забезпечити стримувальний ефект і покарати порушників. Суд, зокрема, зазначив, що згідно зі звичайним звичаєвим значенням цих термінів під поняття заходів кримінального характеру підпадають позбавлення волі та штрафи, за винятком тих, що за своїм характером, тривалістю та способом застосування не можуть заподіяти помітної шкоди (*Escoubet v. Belgium*, no. 26780/95, § 36, від 28 жовтня 1999).

Гарантії за статтею 4 Протоколу № 7 набувають чинності, якщо попереднє обвинувачення або засудження набуло характеру остаточного (*res judicata*). Суд вказав, що він має фокусуватися на тих фактах, які утворюють конкретну сукупність обставин, що стосуються того самого обвинуваченого, нерозривно пов'язані в часі й просторі, та існування яких повинно бути продемонстроване для того, щоб забезпечити обвинувачення або ініціювати кримінальне провадження. Саме факти відіграють вирішальну роль при визначенні того, чи йдеться про одне й те саме правопорушення (*Sergey Zolotukhin v. Russia*, no. 14939/03, від 10 лютого 2009).

Суд у своїй практиці неодноразово зазначав, що мета статті 4 Протоколу № 7 – заборона

54. *Engel and others v. the Netherlands* (nos. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72), § 82, 8 June 1976

повторення кримінального провадження, що закінчилося фінальним рішенням. Однак гарантії статті 4 Протоколу № 7 не обов'язково поширюються на всі провадження, які стосуються одного й того самого злочину. Зокрема, національній владі має бути надана можливість виправити помилки, пов'язані з винесенням рішення поза межами їхньої компетенції за національним законом. Наприклад, повторне передання до суду після того, як попередні рішення були скасовані, а стягнутий штраф був повернутий, не суперечать статті 4 Протоколу №7 *Veronika Falkner against Austria (dec.)*, no. 6072/02, від 30 вересня 2004).

Зокрема, у рішенні про прийнятність за скаргою «*Zigarella v. Italy (dec.)*», no. 48154/99, від 03 жовтня 2002, Суд підкреслив, що п. 1 статті 4 Протоколу № 7 застосовується не тільки у справах, де обвинувачених засуджено двічі, а також і у справах, де вони просто повторно піддані судові. Суд також зазначив, що немає необхідності додавати слово «покараний» до слова «підданий судові», бо це призводить до непотрібного дублювання. Це положення застосовується навіть у тих випадках, коли особу піддали судові в тих справах, які не завершилися засудженням. У цій справі Суд розглянув питання про те, чи залежить застосування статті 4 Протоколу № 7 до всіх нових проваджень, розпочатих щодо одного й того самого злочину, від обізнаності влади про наявність попереднього вироку. Застосувавши телеологічний принцип тлумачення Конвенції, Суд дійшов висновку, що цей принцип може бути застосований тільки тоді, коли національна влада знала про наявність попереднього вироку. У цій справі Суд не знайшов порушення, бо національна влада негайно припинила кримінальне провадження, щойно стало відомо про факт наявності попереднього судового рішення.

У справі «*Xheraj v. Albania*», no. 37959/02, §§ 70–74, від 29 липня 2008 Суд зазначив, що згідно із пояснювальною запискою до Протоколу № 7, яка відсилає до Європейської конвенції про міжнародну чинність рішень у кримінальних справах, «рішення остаточне, якщо, згідно з традиційним висловом, воно набуло чинності *res judicata*. Це відбувається в разі, якщо рішення більше не підлягає переглядові, тобто не існує більше звичайних засобів перегляду, або сторони вичерпали такі засоби, або закінчився строк оскарження. Суд наголосив, що існує чітка відмінність між повторним обвинуваченням або засудженням, що заборонено п. 1 статті 4 Протоколу № 7, та відкриттям провадження за виняткових обставин, що передбачено п. 2 статті 4 Протоколу № 7. Допуск рішення до перегляду за межами встановленого строку стосується того самого обвинувачення, яке привело до засудження. І скасування вироку може привести щонайбільше до скасування вироку і ухвалення нового рішення. Отже, це становить форму продовження попереднього провадження, а не повторне віддання до суду.

І навіть той факт, що рішення може бути переглянуте в екстраординарному порядку, стосується тільки питання про справедливість судочинства в контексті статті 6 Конвенції, але не має значення для визначення того, що це був «перегляд» – на противагу «повторному переданню судові» (*Xheraj v. Albania*, no. 37959/02, §§ 70–74, від 29 липня 2008).

Принцип *ne bis in idem* не може застосовуватися, якщо йдеться про притягнення до кримінальної відповідальності в різних державах.

Наприклад, у висновках за повідомленням «*A. P. v. Italy*» (Communication No. 204/1986, U.N. Doc. CCPR/C/OP/2 at 67 (1990), P. 7.3) КПЛ ООН вказав, що п. 7 статті 14 МПГПП не гарантує застосування принципу *non bis in idem* щодо національної юрисдикції двох і більше держав. КПЛ ООН наголосив, що ця умова забороняє повторне притягнення до відповідальності лише щодо злочинів, які розглядають в одній державі, і визнав скаргу неприйнятною в аспекті *ratione materiae*.

Застосуванню принципу *non bis in idem* на міжнародному рівні в різних аспектах присвячено статті 53–55 Європейської конвенції про міжнародну чинність судових рішень у кримінальних справах (Гаага, 28 травня 1970 року), статтю 9 Європейської конвенції про видачу (Париж, 13 грудня 1957 року), статті 35–37 Європейської конвенції про передавання судочинства в кримінальних справах (Страсбург, 15 травня 1972 року), статтю 3 Конвенції ООН про передавання осіб, засуджених до позбавлення волі, та осіб, засуджених до позбавлення волі, статті 35–37 Європейської конвенції про передавання судочинства в кримінальних справах (Страсбург, 15 травня 1972 року), статтю 3 Конвенції ООН про передавання осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадяни якої вони є (Берлін, 19 травня 1978 року) та ін.

Стаття 4 Протоколу № 7 не гарантує також імунітету від повторного притягнення до кримінальної відповідальності на міжнародному рівні. Однак треба пам'ятати, що органи міжнародної юрисдикції виконують субсидіарну роль, через що притягнення раніше засудженої в Україні особи до кримінальної відповідальності, наприклад, у Міжнародному кримінальному суді може стати неможливим з інших підстав. Однак це питання складне і потребує додаткового дослідження.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Заява про відступ від зобов'язань за Конвенцією, зроблена урядом країни на підставі статті 15 ЄКПЛ, – важливий елемент державної реакції на екзистенційні загрози. Водночас вона не може сприйматися як індульгенція на ігнорування приписів Конвенції в тих аспектах, які зазначив уряд у заяві. Така заява може бути лише орієнтиром для ухвалення рішень щодо конкретних ситуацій. Безпосередню відповідальність за певне рішення нести будуть той чи та суддя, які ухвалюватимуть рішення. Якщо рішення в конкретній справі стане предметом оцінення з боку ЄСПЛ, значення насамперед матиме певний контекст. Хоча констатація загрози життю нації – прерогатива уряду, оцінення гостроти становища, розв'язання питання про те, чи дійсно відступ від зобов'язань за Конвенцією необхідний, і визначення допустимих меж відступу належить до повноважень особи, яка ухвалює рішення по суті.

Це означає, наприклад, що судові рішення, зміст яких так чи інакше суперечить Конвенції, мають бути обґрунтовані таким способом, щоб спростувати презумпцію необхідності дотримання зобов'язань за ЄКПЛ і навести переконливі аргументи, які б свідчили про неможливість дотримання зобов'язань за Конвенцією або демонстрували б, що подолання загрози життю нації не можливе без конкретних відступів від Конвенції в конкретних умовах.

Найважливіший аспект, на який необхідно зважати в екстремальних ситуаціях, – дотримання законності, тобто приписів законодавства. Це захищає від свавілля і забезпечує передбачуваність дій і рішень державних органів. Однак ані ухвалення законодавства, якщо воно суперечить міжнародним зобов'язанням у сфері прав людини, ані його подальше дотримання органами влади не можуть бути виправдані відступом від зобов'язань за Конвенцією. Це стосується як процесуальних (процедурних) аспектів, так і матеріального права.

У цьому контексті можна згадати приписи статті 7 Конвенції, яка забороняє притягнення до кримінальної відповідальності без закону. Попри нові виклики, до реакції на які держава може виявитися не готовою, відступ від цього зобов'язання не допускається.

Значна більшість ситуацій, пов'язаних із відступом від зобов'язань за Конвенцією на підставі статті 15 ЄКПЛ, які розглянув Суд, стосується права на свободу й особисту недоторканність (стаття 5 ЄКПЛ). Це свідчить як про певну стратегію влади в умовах небезпеки, зазвичай спрямовану на ізоляцію осіб, щодо яких є підозра, так і позначає зону найбільшого ризику і вразливості. Суд у цій сфері також напрацював і найрозгорнутішу практику реагування на ці виклики. Хоча відступ від зобов'язань за статтею 5 Конвенції і допускається, він не може досягати межі, за якою позбавлення свободи набуває свавільного характеру (недотримання процедури або підстав, передбачених національним законом, тривале позбавлення свободи без судового контролю, тримання *incommunicado* тощо).

Емоційна напруга – реакція на екзистенційну загрозу – призводить також до виникнення проблем у тих сферах, які не допускають відступу від зобов'язань. Зокрема, йдеться про жорстоке поводження і реакцію державних органів на факти такого поводження. Але відступ від зобов'язань за статтею 3 Конвенції як щодо заборони жорстокого поводження, так і щодо зобов'язання провести ефективне розслідування, неприпустимий навіть за виняткових обставин, у яких опинилося суспільство.

Дезорганізація, яка може виникати внаслідок раптових загроз, ускладнює роботу слідчих і судових органів, робить неможливим дотримання певних стандартних процедур або вимагає для цього істотних додаткових зусиль. Це може стосуватися як діяльності слідчих органів, так і процесу судочинства: збирання доказів, забезпечення процесуальних гарантій тощо. Це не виключає того, що вимоги щодо строку провадження в абсолютному вимірі можуть пом'якшуватися. Так само з об'єктивних обставин не можуть ставитися вимоги щодо результатів розслідування. Однак сама по собі кризова ситуація не знімає вимоги щодо старанності й добросовісності діяльності державних органів, так само як і не може бути підставою для відступу від основоположних гарантій справедливого судочинства.

Натомість існує ряд міжнародних стандартів прав людини, які вже всередині себе містять механізми реагування на певні «екстрені» виклики, які не проявляються в звичайних умовах. Йдеться, наприклад, про гарантії статті 8 ЄКПЛ, яка дозволяє змити баланс пропорційності у випадках екзистенційних загроз через те, що втручання в певні сфери приватності пов'язане зі значно вагомішою метою, аніж зазвичай. Так само це може стосуватися притягнення до відповідальності «за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями».

Питання обізнаності з межами та умовами можливого відступу від зобов'язань за міжнародними договорами як суддями, так і ширше прокурорами чи адвокатами, постає особливо гостро в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Крім того, ці питання актуальні й для нормотворців. Одна з важливих процедурних умов дерогації – парламентський контроль. Однак аналіз ситуації в Україні демонструє, що, наприклад, чимало ухвалених парламентом з лютого 2022 року рішень були доволі реактивні, суперечили не лише міжнародним зобов'язанням України, але й чинним нормам кримінального законодавства. В умовах же, коли держава не здатна з різних причин забезпечити парламентський контроль та запобігти ризикам порушення прав людини, ще важливішим стає роль суду, на який лягає тягар оцінювати неузгодженості наявних законодавчих норм та їх інтерпретувати.

Загалом забезпечення справедливого правосуддя – важливий елемент подолання наслідків збройного конфлікту. І завдання такого правосуддя не лише притягнення до відповідальності винних у злочинах, захисті й відновленні прав потерпілих, але й забезпечення загального відчуття та розуміння в суспільстві, яке переживає травму війни, що високий запит на справедливість був задоволений. Безумовно, ризик встановлення в майбутньому порушень міжнародних стандартів з боку України в ЄСПЛ потенційно може поставити під загрозу виконання цих завдань правосуддя. Матеріали цього посібника дають інструменти та розуміння, що сприятимуть запобіганню таким ризикам у майбутньому.

Виходячи з викликів, що наразі є та ще можуть постати перед державою, можна надати такі рекомендації суддям та іншим учасникам кримінального судочинства:

- перевіряти допустимість відступу від певного зобов'язання за Конвенцією за статтею 15 ЄКПЛ;
- перевіряти наявність відповідних положень у заявах Уряду України про дерогацію;
- перевіряти відповідність рішення про відступ від зобов'язань за Конвенцією до інших міжнародних зобов'язань (зокрема МПГПП і МГП);

- надавати індивідуальну оцінку гостроти становища, з огляду на яке може бути виправдане рішення про відступ від зобов'язань (зокрема, що стосується наближеності до зони бойових дій, часу вчинення процесуальних дій, тощо);
- зважувати можливість дотримання стандартів прав людини без шкоди для інтересів правосуддя і безпеки його учасників;
- детально обґрунтовувати рішення про відступ від зобов'язань за Конвенцією в тексті самого рішення (зокрема, орієнтуючись на питання, принципи й рекомендації, наведені в тексті цього посібника);
- уникати стереотипного обґрунтування рішень про відступ від зобов'язань із прав людини.

V. Окремі питання функціонування європейської системи захисту прав людини



«Посеред стіксу»

1. Незалежність судової влади в державах-членах. Роль Європейського суду з прав людини



Армен Арутюнян,

суддя Європейського суду з прав людини

[▶ \(Відео доступне за посиланням\)](#)

2. Захист прав людини в умовах війни



Микола Гнатовський,

суддя Європейського суду з прав людини

[▶ \(Відео доступне за посиланням\)](#)

VI. Показчик справ, вказаних у Розділі I та Розділі II



Рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України

1. Побокін проти України ([Pobokin v. Ukraine](#)) від 06.04.2023, заява № 30726/14, стор. 5

Ключові слова: ефективне розслідування, дорожньо-транспортна пригода

2. Коцаба та інші проти України ([Kotsaba and Others v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заяви №№ 20293/16, 27411/20, 44060/21, стор. 5

Ключові слова: тримання під вартою, тривалість тримання під вартою.

3. Шкуренко та інші проти України ([Shkurenko and Others v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заяви № 44327/21, 7703/22, 7713/22, 8349/22, 20339/22, стор. 5

Ключові слова: тримання під вартою, надмірна тривалість, гідність, простір у в'язничних камерах, переповненість

4. Лагошенко та інші проти України ([Lagoshenko and Others v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заяви №№ 47045/21, 56240/21, 58210/21, 1398/22, 8393/22, 48029/22, стор. 6

Ключові слова: тривалість провадження, розумний строк.

5. Ганиш та інші проти України ([Ganysh and Others v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заяви №№ 36314/15, 1129/22, 24627/22, стор. 7

Ключові слова: тривалість тримання під вартою, надмірна тривалість, розумний строк, тривалість провадження.

6. Фіяло та інші проти України ([Fiyalo and Others v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заяви №№ 62545/15, 19052/19, 19130/19, 5142/22, стор. 7

Ключові слова: ефективне розслідування, дорожньо-транспортна пригода

7. Корж та інші проти України ([Korz h and Others v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заяви №№ 56154/21, 56156/21, 56157/21, 56159/21, 56957/21, 57094/21, 57394/21, 57531/21, 8371/22, 16211/22, стор. 8

Ключові слова: тримання під вартою, гідність, умови тримання

8. Селегей та інші проти України ([Selegey and others v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заяви №№ 50900/18, 47905/21, 53316/21, стор. 8

9. Роман та інші проти України ([Roman and Others v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заяви №№ 20554/18, 28640/21, 46040/22, стор. 8

Ключові слова: тривалість цивільного провадження, розумний строк

10. Косько проти України ([Kosko v. Ukraine](#)) від 06.07.2023, заява № 41832/16, стор. 9

Ключові слова: тримання під вартою, медична допомога

11. Володимир Торбіч проти України ([Volodymyr Torbich v. Ukraine](#)) від 13.07.2023, заява № 14957/13, стор. 9

Ключові слова: право на інформацію, декларації про майновий стан, виплати державним службовцям

12. Головін проти України ([Golovin v. Ukraine](#)) від 13.07.2023, заява № 47052/18, стор. 10

Ключові слова: суддівська кар'єра, звільнення, незалежність суду, суддівський імунітет, вмотивоване рішення, порушення присяги суддею

13. Швець та інші проти України ([Shvets and Others v. Ukraine](#)) від 20.07.2023, заяви №№ 50415/21, 52787/21, 52790/21, 56552/21, 56555/21, 56557/21, 61072/21, 7516/22, 7519/22, стор. 11

Ключові слова: тримання під вартою, гідність, умови тримання

14. Чеботар проти України ([Chebotar v. Ukraine](#)) від 20.07.2023, заяви №№ 3790/21, 42948/21, стор. 11

Ключові слова: тримання під вартою, гідність, умови тримання, обґрунтованість тримання під вартою

15. Скрипка та інші проти України ([Skrypka and Others v. Ukraine](#)) від 20.07.2023, заяви №№ 20390/19, 55543/19, 62836/19, 3421/21, стор. 11

Ключові слова: тримання під вартою, недоліки в перегляді рішень про тримання під вартою, розумний строк

16. Волобоєв та інші проти України ([Voloboyev and Others v. Ukraine](#)) від 20.07.2023, заяви №№ 47900/21, 60112/21, 13815/22, стор. 12

Ключові слова: тривалість цивільного провадження, розумний строк

17. Рожнов та інші проти України ([Rozhnov and Others v. Ukraine](#)) від 20.07.2023, заяви №№ 7501/22, 7513/22, 26434/22, стор. 12

Ключові слова: тримання під вартою, надмірна тривалість, гідність, простір у в'язничних камерах, переповненість камер

18. Бондаренко та інші проти України ([Bondarenko and Others v. Ukraine](#)) від 20.07.2023, заяви №№ 42664/21, 49639/21, 56948/21, 907/22, 1909/22, 6592/22, 10526/22, 11498/22, 16627/22, 28859/22, 31377/22, стор. 12

Ключові слова: тривалість провадження, розумний строк

19. Мирченко та інші проти України ([Myrchenko and Others v. Ukraine](#)) від 20.07.2023, заяви №№ 49256/21, 51156/21, 51162/21, 51189/21, 61757/21, 7268/22, 8196/22, 21117/22, 32306/22, стор. 13

Ключові слова: тримання під вартою, строк тримання під вартою, надмірна тривалість, гідність, простір у в'язничних камерах, переповненість

20. Борисов проти України ([Borisov v. Ukraine](#)) від 31.08.2023, заява № 2371/11, рішення щодо справедливої сатисфакції, стор. 13

Ключові слова: право на мирне володіння майном, знесення нерухомого майна

21. Оксюзоглу проти України ([Oksuzoglu v. Ukraine](#)) від 31.08.2023, заява № 56669/18, стор. 14

Ключові слова: викрадення дитини, ефективне розслідування

22. Статівка проти України ([Stativka v. Ukraine](#)) від 07.09.2023, заява № 64305/12, стор. 14

Ключові слова: принцип юридичної визначеності, доступ до суду, процесуальні обмеження, строк позовної давності

23. Мітсопулос проти України ([Mitsopoulos v. Ukraine](#)) від 07.09.2023, заява № 62006/09, рішення щодо справедливої сатисфакції, стор. 15

Ключові слова: право на мирне володіння майном, перегляд справи за нововиявленими обставинами, неможливість користуватись правом

24. Сафаров проти України ([Safarov v. Ukraine](#)) від 07.09.2023, заява № 65239/14, стор. 15

Ключові слова: право на мирне володіння майном, повернення сплаченого податку, податки надмірний тягар

25. Лезнюк проти України ([Leznyuk v. Ukraine](#)) від 21.09.2023, заява № 35431/21, стор. 16

Ключові слова: право на життя, процесуальний аспект, ефективне розслідування, дорожньо-транспортна пригода

26. Жох проти України ([Zhokh v. Ukraine](#)) від 28.09.2023, заява № 29319/13, стор. 16

Ключові слова: право на інформацію, невиконання остаточного судового рішення

Ухвали щодо неприйнятності

27. Качуровський проти України ([Kachurovskyy v Ukraine](#)) від 06.07.2023, заява № 6312/16, стор. 17

28. Дегтяр проти України ([Degtyar v. Ukraine](#)) від 13.07.2023, заява № 12486/12, стор. 17

29. Власенко проти України ([Vlasenko v. Ukraine](#)) від 07.09.2023, заява № 46427/19, стор. 18

30. Штуль та інші проти України ([Shtul and others v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заяви №№ 64290/17, 932/21, 21375/21, 23534/22, 44622/22, 44631/22, стор. 18

31. Дюркі проти України ([Dyurki v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 43530/2, стор. 19

32. Дяконов проти України ([Dyakonov v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 43490/20, стор. 19

33. Іващенко проти України ([Ivashchenko v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 54219/13, стор. 19

34. Богуцький проти України ([Bogutskyy v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 22699/16, стор. 19

35. Гладковський проти України ([Gladkovskyy v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 23946/20, стор. 19

Ухвали щодо вилучення заяв із реєстру справ

36. Росія проти України ([Russia v. Ukraine](#)) від 04.07.2023, заява № 36958/21, стор. 20
37. Жмуд проти України ([Zhjud v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 46880/21, стор. 20
38. Бродський проти України ([Brodskyy v. Ukraine](#)) від 14.09.2023, заява № 18347/19, стор. 20

Справи, комуніковані ЄСПЛ Уряду України

- 39. Касандяк проти України ([Kasandyak v. Ukraine](#))** від 03.07.2023, заява № 66128/16, стор. 21
- 40. Креховець проти України ([Krekhovets v. Ukraine](#))** від 11.07.2023, заява № 18248/21, стор. 21
- 41. Хабал проти України ([Khabal v. Ukraine](#))** від 28.08.2023, заява № 34185/20, стор. 21
- 42. Карпин проти України ([Karpyn v. Ukraine](#))** від 30.08.2023, заява № 9793/17, стор. 22
- 43. Папунова проти України ([Papunova v. Ukraine](#))** від 05.09.2023, заява № 15922/16, стор. 22
- 43. Горобець та інші проти України ([Gorobets and others v. Ukraine](#))** від 05.09.2023, заяви №№ 16302/21, 20037/21, 21157/21, 24217/21, 24673/21, 27822/21, 39343/21, стор. 22

Список скорочень:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – Конвенція, ЄКПЛ
2. Європейський суд з прав людини – ЄСПЛ, Європейський суд, Суд

Посилання на використані зображення та назви картин:

обкладинка: «Сходина», Сергій Ткаченко

стор. 4: «Епоха серця», Сергій Ткаченко

стор. 24: «Завжди пам'ятай, яких кольорів твоє серце», Сергій Вільгановський

стор. 56: «Хиткий шлях», Сергій Ткаченко

стор. 192: «Час між минулим і майбутнім», Сергій Вільгановський

стор. 248: «Крапля всесвіту», Сергій Ткаченко

стор. 268: «Посеред стіксу», Сергій Ткаченко

стор. 269: (1-2) скріншот з відео зі стор. 269

стор. 264-265: «Фільтрація сенсів» та «Ода радості», Сергій Ткаченко

стор. 270: https://freepik.com/free-photo/young-adult-organizing-documents_26298150.htm#query=%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B&position=17&from_view=keyword&track=sph

